

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดน
แม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

THE BUDDHIST CULTURAL TOURISM : A CASE STUDY OF THE BORDER
COMMUNITIES LOCATED ON THE UPPER KHONG RIVER BANK OF
CHIANG RAI

นางเกศสุดา ไถงตระกูล

ดุขฉฐึนึพนรึนึเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฉฐึบัณฉิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฉิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดน
แม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

นางเกศสุดา ไถงตระกูล

ดุชนีพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชนีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Buddhist Cultural Tourism : A Case Study of the Border
Communities Located on the Upper Khong River Bank of
Chiang Rai

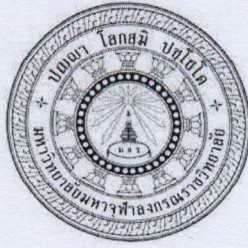
Mrs. Ketsuda Tha-ngaitrakun

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชฎินิพนธ์ เรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

..... กรรมการ
(พระราชวรเมธี, ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง)

..... กรรมการ
(พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

คณะกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์

พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางเอกสุดา ไถงตระกูล)

- ชื่อคุณูปนิพนธ์** : การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชน
ชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย
- ผู้วิจัย** : นางเกศสุดา ไถงตระกูล
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์**
- : พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร., พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)
 - : ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ปรัชญา),
Ph.D. (Buddhist Studies)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องศึกษา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา
ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ เพื่อศึกษาแนวคิด
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดน
แม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย และเพื่อศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทาง
พระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย
ผลการศึกษา พบว่า

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะรูปแบบ
การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีของกลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ
การบำเพ็ญบุญ ตามความเชื่อในอานิสงส์ของการทำบุญที่จะพึงได้รับมีประโยชน์ในปัจจุบัน และ
ประโยชน์ภายนอก

ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย เป็นประเพณี
ที่ส่งเสริมให้คนทำบุญใหญ่ มีอานิสงส์ในการทำบุญมากหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีออกพรรษา คือ
หลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประเพณีที่ว่าถึงเรื่องการบูชา อย่างเช่น บูชารอยพระพุทธบาท เป็นการแสดง
ความกตัญญูต่อผู้ที่มีคุณ ประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาและ
เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีออก
พรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย ควรมีการส่งเสริมด้านงบประมาณ ด้าน

การให้มีการอบรมให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน พร้อมดูแลเรื่องความปลอดภัย การอำนวยความสะดวกเรื่องสุขอนามัย ส่งเสริมเรื่องการจัดทำเอกสารการเข้าเมืองโดยถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมประชาสัมพันธ์งานหลายรูปแบบเช่น การจัดโปรโมชั่นในการลดราคาที่พักให้นักท่องเที่ยวเพิ่มเป็นกรณีพิเศษ จึงก่อให้เกิดคุณค่าด้านศาสนา ประเพณี การศึกษา สังคม เศรษฐกิจตามลำดับ

Dissertation Title : The Buddhist Cultural Tourism: A Case Study of the Upper Mekong Border Communities, Chiang Rai Province

Researcher : Mrs. KetsudaTha-ngaitrakun

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phrakru Sunthornsanghapinit, Dr., B.A. (Religions),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Asst. Prof. Dr. Phoonchai Punthiya, B.A. (Religions),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : August 24, 2017

Abstract

The dissertation entitled ‘The Buddhist Cultural Tourism: A Case Study of the Upper Mekong Border Communities, Chiang Rai Province’ aimed to explore the concept of the Buddhist cultural tourism on the End of Buddhist Lent in the upper Mekong border communities and to analyze the Buddhist cultural tourism through the End of Buddhist Lent tradition.

Regarding the Buddhist cultural tourism, it is a form of activity that related to the traditions of the Buddhist people such as the merit making and its fruits to be won in this life, in the life to come and the highest good.

The End of Buddhist Lent tradition in the upper Mekong border communities, it is a tradition that encourage people to perform the great meritorious deeds according to the Buddhist Doctrine - **Puññakiriyā-vatthu** or ten bases of meritorious action. The related tradition is known as the worship of the Buddha’s footprint for paying the gratitude. All traditions and rituals are an important part of supporting to propagate the Buddhist Doctrines and the succession of Buddhism.

According to the Buddhist cultural tourism promotion in the upper Mekong border communities of Chiang Rai province, it should promote in the following areas: budget of training to have knowledge about the history of the community, public relations, security, hygiene, immigration documents and the extra discounted accommodation for tourists.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการในระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยงานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดีไม่ได้หากปราศจากความช่วยเหลือเกื้อกูลและคำแนะนำจาก พระอาจารย์ท่านพระครูสุนทรสังฆพินิต, พระครูพิพิธสุตาทรร, ดร.ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ อีกทั้งอาจารย์ท่านอื่นที่ไม่ได้เอ่ยนามที่ช่วยประสิทธิประสาทวิชา ผู้ซึ่งมีเมตตา มีบุญคุณและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มเข้ามาศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ชี้แนะและให้คำปรึกษาให้งานวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วง และขอขอบคุณดาบตำรวจตั้งธงชัย ไถงตระกูล อีกทั้งทุกท่านในครอบครัวไถงตระกูล พ่อศักดิ์ แม่พร เบิ่งวงศ์ และเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาเอกรุ่น ๖ (ภาคสมทบ) ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา

ความสำเร็จและคุณความดีอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ขอน้อมบูชาแต่คุณพระศรีรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งระลึกในการฝึกฝนพัฒนาตนนำไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิต คุณครูอาจารย์ผู้ให้กำลังสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และสุดท้ายขอมอบเป็นเครื่องไทยธรรมอุทิศผลแต่คุณพ่อไสว คุณแม่เชย จางกาศ บิดา มารดา ผู้ให้กำเนิดที่ล่วงลับไปแล้ว

นางเกศสุดา ไถงตระกูล

๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๙
๒.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว	๑๙
๒.๑.๑ แนวคิดการท่องเที่ยว	๒๐
๒.๑.๒ ความสำคัญของการท่องเที่ยว	๒๒
๒.๑.๓ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว	๒๕
๒.๑.๔ ลักษณะของการท่องเที่ยว	๒๘
๒.๑.๕ ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว	๒๙
๒.๑.๖ รูปแบบการท่องเที่ยว	๓๑
๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๒.๑ แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๒.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา	๔๓

๒.๒.๓	ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ	๔๔
๒.๒.๔	คติการจาริกบุญ	๔๕
๒.๒.๕	การจาริกแสวงบุญ	๕๐
๒.๒.๖	การจาริกเพื่อการบูชา	๕๕
๒.๒.๗	บทบาทของอุบาสก อุบาสิกาในการจาริกบุญ	๖๐
๒.๓	แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๖๓
๒.๓.๑	ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๖๓
๒.๓.๒	วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๖๖
๒.๓.๓	หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๖๘
๒.๓.๔	องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๖๘
๒.๓.๕	ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๗๓
๒.๓.๖	แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	๗๔
๒.๓.๗	ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๗๕
๒.๓.๘	ประเภทของนักท่องเที่ยว	๗๕
๒.๔	แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	๗๖
๒.๔.๑	ความหมายของการมีส่วนร่วม	๗๖
๒.๔.๒	ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน	๗๘
๒.๔.๓	รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชน	๗๙
๒.๔.๔	คุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน	๘๐
๒.๕	แนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	๘๑
๒.๕.๑	สรุปสาระสำคัญแผนการส่งเสริมตลาดประจำปี ๒๕๖๐	๘๑
๒.๕.๒	หลักการดำเนินการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว	๘๔
๒.๗	สรุปแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	๘๕
บทที่ ๓	ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย	๘๖
๓.๑	แนวคิดความเชื่อเรื่องของประเพณีในพระพุทธศาสนา	๘๖
๓.๑.๑	ความหมายของความเชื่อ	๘๖
๓.๑.๒	ความเชื่อทั่วไป	๘๘
๓.๑.๓	พัฒนาการความเชื่อของมนุษย์	๙๐
๓.๑.๔	ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา	๙๓
๓.๑.๕	ความเชื่อทำให้เกิดประเพณี	๙๘

๓.๑.๖ พระพุทธศาสนากับความเชื่อด้านพิธีกรรม	๑๐๒
๓.๒ ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย	๑๐๖
๓.๒.๑ พิธีกรรมของสงฆ์	๑๐๘
๓.๒.๒ พิธีกรรมของฆราวาส	๑๑๐
๓.๓ การสร้างสรรค์ประเพณีต่อวิถีสังคม	๑๖๖
๓.๔ ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดป่าย ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย	๑๗๐
๓.๔.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีจุลกฐินวัดหาดป่าย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๑๗๖
๓.๕ ประเพณีไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัด เชียงราย	๑๘๒
๓.๕.๑ วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีไหลเรือไฟ บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย	๑๖๘
๓.๖ สรุปประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัด เชียงราย	๑๙๖

**บทที่ ๔ วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณี
 ออกพรรษตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา**

๑๙๗

๔.๑ ประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน	๑๙๗
๔.๑.๑ วิเคราะห์จุดแข็งของประเพณีทางพระพุทธศาสนา	๑๙๙
๔.๑.๒ วิเคราะห์จุดอ่อนของประเพณีทางพระพุทธศาสนา	๒๐๐
๔.๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชน ชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย	๒๐๑
๔.๓ คุณค่าประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขง ตอนบน	๒๐๓
๔.๓.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ	๒๐๓
๔.๓.๒ คุณค่าในการสืบสานประเพณีทางพระพุทธศาสนา	๒๐๔
๔.๓.๓ คุณค่าในการเผยแพร่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา	๒๐๕
๔.๓.๔ คุณค่าในการสร้างความสามัคคี	๒๐๕
๔.๓.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม	๒๐๖

๔.๔ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณี จุกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน	๒๐๖
๔.๕ บูรณาการประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำ โขงตอนบนจังหวัดเชียงราย	๒๐๘
๔.๖ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเพณีจุกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ	๒๑๐
๔.๗ สรุปการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุก ฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน	๒๑๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๒๑๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๑๖
๕.๒ อภิปรายผล	๒๒๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๒๑
บรรณานุกรม	๒๒๓
ภาคผนวก	๒๓๖
ประวัติผู้วิจัย	๒๔๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ดัชนีนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น

ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗

ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อ๒๗๖ หน้า ๙๘

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ. (ไทย)

= วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา

(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ช.ธ.อ. (ไทย)

= ชุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา

(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตลอดเวลายาวนานจนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน และสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมคลุกเคล้ากับความเชื่อถือและปฏิบัติสายอื่นๆที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ^๑ พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยหรือสุวรรณภูมิตั้งแต่ในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๔ หลังจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่เดิมดินแดนแถบนี้ เชื่อกันว่ามีการนับถือผี สาง เทวดา หรือมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา พระโสมเถระและพระอูตตรเถระ ได้แสดงพรหมชาลสูตรให้ประชาชนชาวสุวรรณภูมิเลื่อมใส^๒ ซึ่งกล่าวกันว่าพระเถระทั้งสอง ได้แสดงพรหมชาลสูตรนั้นก็เพื่อให้ชาวสุวรรณภูมิได้เข้าใจถึงความเชื่อหรือทิวทัศน์ต่างๆ และสอนให้มีความสอดคล้องกับความเชื่อของตนและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นท่านทั้งสองก็ประกาศสั่งสอนพระธรรมวินัย ทำการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรทั่วไป ต่อมาก็ได้ขยายไปในดินแดนใกล้เคียงทั้งในอาณาจักรโคตรบูร โยนกหรือล้านนา ก็ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยนี้ด้วย โดยจะเห็นได้จากร่องรอยโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เฉพาะในล้านนาที่จังหวัดลำพูน คือเจดีย์วัดกู่กุด หรือวัดจามเทวี ที่เป็นที่บรรจุอัฐิของพระนางจามเทวี อีกแห่งหนึ่งคือพระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด กับเจดีย์กู่คำที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีกล่าวว่า สมัยทวารวดี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ รวมระยะเวลาประมาณ ๘๐๐ ปี

พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน จำนง ทองประเสริฐ ได้สรุปหลักฐานจากลักษณะพุทธเจดีย์ สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกได้ว่า พุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎกหมวดพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒).

^๒ พระปัญญาสามิเถระ, **ศาสนวงศ์**, แปลและเรียบเรียงโดย กรมศิลปากร, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐).

ประเทศไทยแบ่งออกได้ ๔ ยุค ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท(ดินแดนสุวรรณภูมิ) ยุคที่สองลัทธิมหายาน ยุคที่สาม ลัทธิหินยานอย่างพุกาม และยุคที่ สี่ลัทธิลังกาวงศ์^๓ วัฒนธรรมไทย – ลาว ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการรับอิทธิพลต่อประเพณีอันเนื่องด้วยการดำเนินชีวิต และเนื่องด้วยศาสนา ผลก็คือได้สร้างสรรค์ผลงานอุทิศถวายไว้ในพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาตาม อุตภาพ เศรษฐกิจ และสังคม^๔

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ทำให้จังหวัดเชียงรายจึงมีประเพณีสำคัญต่างๆ มากมายที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความศรัทธาในศาสนาพุทธ เช่น ประเพณีจุลกฐินที่วัดหาดบ้าย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ที่ยังรักษาสืบทอดประเพณีแบบดั้งเดิมเอาไว้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงแสดงความหมายและเจตนารมณ์ของกฐินตามพุทธประสงค์ไว้น่าสนใจ กล่าวคือ รูปแบบเดิมเป็นพุทธบัญญัติ เป็นพระวินัยที่ต้องรักษากฐินเป็นกิจเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นงานที่พระสงฆ์ต้องทำ หน้าที่ของพระสงฆ์นี้เป็นที่สืบเนื่องมาจากการจำพรรษาเพราะการจำพรรษาเป็นการจำในช่วงของฤดูฝน และฤดูฝนมี ๔ เดือน จำพรรษา ๓ เดือน เหลืออีกหนึ่งเดือน ฤดูฝนยังไม่หมดก็เป็นเวลาที่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุหาผ้าเพื่อมาทำ ไตรจีวร เพื่อเตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางไปเผยแผ่ธรรมหรือทำงานต่อ และพระสงฆ์แต่ละรูปก็ต้องถือ เป็นหน้าที่ที่ต้องแสวงหาผ้าเพื่อมาทำ จีวรเพราะเหตุนี้พระพุทธรองค์จึงทรงบัญญัติเรื่องกฐินขึ้นมา คือ เป็นเรื่องที่ต้องหาจีวร จึงยกเอาเรื่องของจีวรมาเป็นกิจกรรมส่วนรวม เดิมต่างคนต่างหาเพื่อตนเอง แต่กลับทรงให้ร่วมมือกันหาแล้วเอามารวมกัน แล้วตกลงยกให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งที่คณะทรงเห็นว่าเหมาะสม มีคุณสมบัติตามที่ทรงบัญญัติไว้ แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ความเป็นประชาธิปไตย เรื่องกฐินนี้ก็มีสาระอยู่ที่การหาผ้ามาทำไตรจีวรเพื่อส่วนรวมแล้วยอมอนุญาตยกให้ภิกษุในคณะที่จำพรรษาร่วมกันเป็นการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของหมู่คณะ ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” เมื่อตกลงมอบภิกษุรูปหนึ่งรูปใดไปแล้ว ต้องนำผ้านั้นเข้าสู่ขั้นตอนการ กรานกฐิน ในขั้นตอนนี้ภิกษุในคณะต้องมีส่วนร่วมด้วย เพื่อให้ผ้านั้นเสร็จทันในวันนั้น เมื่อทำเสร็จก็ต้องนำผ้านั้นเข้าสู่ที่ประชุมอีกครั้งหนึ่งเพื่อมารายงานการทำผ้าว่าได้ทำถูกต้องตามขั้นตอน ที่ประชุมก็จะอนุโมทนาคือแสดงความเห็นชอบ เมื่อที่ประชุมเห็นชอบแล้วกระบวนการ เป็นอันจบหน้าที่ของสงฆ์ที่เรียกว่า “กรานกฐิน” จากอานิสงส์กฐินดังกล่าว นั้น ทำให้อุบาสกอุบาสิกาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการกรานกฐินของภิกษุได้ คือ แทนที่จะให้พระภิกษุทำจีวรกันเอง โยมก็รับหน้าที่อาสา นำ “ผ้ากฐิน” มาถวายให้สงฆ์ พระสงฆ์ก็ตัดขั้นตอนการ

^๓ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำของคุรุสภา, ๒๕๓๔).

^๔ แฉ่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ฌ นครพนม, วิทยุญาณไม้แกะสลักอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : เรืองมัย, ๒๕๓๖).

ทำจิวรออกไป ถึงตอนนี้ก็เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจในระหว่างพุทธบริษัท ฝ่ายฆราวาสก็พร้อมใจกัน นำผ้ากฐินมาถวาย ฝ่ายพระภิกษุก็พร้อมใจมอบผ้าให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว และการที่โยมนำผ้ากฐินมาถวายโดยไม่เจาะจงพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งนี้ เรียกว่า “ทอดกฐิน” ฉะนั้นจะเห็นว่า “กฐินแท้ คือ ผ้าผืนเดียว” ส่วนที่เหลือนั้นเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า “บริวารกฐิน” ทั้งสิ้น^๕ จะเห็นได้ว่าประเพณีจุลกฐินนี้เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าของชาวพุทธเพราะว่า จุลกฐิน เป็นกฐินที่ต้องทำด้วยความรีบเร่ง เดิมเรียกแบบไทยๆ ว่า กฐินแล่น เจ้าภาพที่จะทอดกฐิน เช่นนี้ได้ต้องมีพวกและกำลังมาก เพราะมีขั้นตอนพิธีการมากกว่าจะแล้วเสร็จก็ต้องเริ่มตั้งแต่ปั่นฝ้าย เป็นด้ายทอดด้ายให้เป็นผ้า ตัดผ้าและเย็บผ้าเป็นจิวร ย้อมสี และต้องทอดภายในวันนั้น และพระสงฆ์ก็ต้องกรานและอนุโมทนาในวันนั้นๆ ด้วย เรียกว่าเป็นกฐินที่ต้องทำทุกอย่างให้เสร็จภายในวันเดียว นับเป็นพิธีทางพุทธศาสนาที่ชาวล้านนา ได้ยึดถือพระพุทธรูปศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจมาช้านาน มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น จนเกิดเป็นประเพณีนิยม คำจุนพระพุทธรูปมาแต่โบราณ และจังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดเดียวทางภาคเหนือตอนบนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ความศรัทธาในศาสนาพุทธทำให้เกิดประเพณีที่มีความผสมผสานกับระหว่างความเชื่อในพระพุทธรูปกับสายน้ำในแม่น้ำโขงทำให้เกิดประเพณีท้องถิ่นที่มีความเฉพาะในเขตที่ลุ่มแม่น้ำโขงคือ “ประเพณีไหลเรือไฟ” ของชาวบ้านบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เป็นประเพณีอีกประเพณีหนึ่งของชาวพุทธ ที่อาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยมีมูลเหตุในการไหลเรือไฟตามความเชื่อของคนในท้องถิ่นว่า เป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ชาวบ้านเชื่อว่า มีรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธเจ้าอยู่กลางลำน้ำโขงในบริเวณนี้ นอกจากนี้ ยังเชื่ออีกว่า บริเวณนี้มีพญานาค สัตว์ในวรรณคดี ที่มีรูปร่างคล้ายงูขนาดใหญ่อาศัยอยู่ ชาวบ้านจึงสร้างเรือรูปร่างเป็นพญานาคที่สวยงาม เพื่อไหลในแม่น้ำโขงตอนกลางคืน

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา นับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะหลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้ถูกนำมาปฏิบัติจนสามารถหยั่งลงในจิตใจของคนไทยทำให้คนไทยมีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี การปฏิบัติอย่างนี้จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมที่ดีความของคนไทยอย่างหนึ่ง เพราะวัฒนธรรมหมายถึงสิ่งที่เป็วิถีชีวิตของสังคมคนส่วนรวมของสังคมจะคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกมาให้ปรากฏเห็นเป็นรูปรูปภาษา ประเพณี การละเล่น การศาสนา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าประเพณีก็เป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นส่วนใหญ่ทั้งหมดที่เป็นวัฒนธรรม คนในสังคมจะประกอบอาชีพอะไร มีความเชื่อถือเกี่ยวกับเรื่องศาสนาอย่างไร ก็ล้วนแต่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมทั้งสิ้น^๖ และ

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ปัญหาขัดแย้งในโลกแก้ได้ด้วยกฐิน**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวดยจำกัด, ๒๕๔๙).

^๖ วิทยา เทพยา, **มนุษย์สัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๐).

การประกอบพิธีกรรมนั้นมีพุทธบริษัทเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี โดยแฝงปรัชญาธรรมไว้ในหลักการของพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้คนเข้าใจธรรมโดยไม่รู้ตัว ดังจะเห็นได้จากพิธีทำบุญงานศพ ก็จะมีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา พิธีกรรมจึงเป็นอุบายในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนอย่างหนึ่ง ท่าน ภิกขุโพธิ์ แสตนยานุภาพ กล่าวว่า ประเพณีพิธีกรรมก็เปรียบเหมือนคอกที่ล้อมสังคัมให้มารวมกันไว้เป็นหมู่มาก เพื่อไม่ให้กระจัดกระจายไปทำกิจกรรมที่แตกต่างกัน ไม่อาจจะร่วมกันเป็นปึกแผ่นสามัคคีกันได้ คนประเภทที่ฉลาดน้อยจำต้องเอาพิธีกรรมมาล้อมเอาไว้ก่อน ในวันข้างหน้าถ้าเขามีปัญญาสูงขึ้นก็จะสามารถก้าวผ่านพิธีกรรมเหล่านี้ออกไปได้ อุปมาดังว่า “ประเพณีพิธีกรรมเปรียบเสมือนเรือที่มีไว้ให้คนนั่งพายเข้าหาฝั่ง คือศาสนา”^๗

ดังนั้นจึงควรที่จะชักจูงให้เยาวชนหรือคนล้าบนารุ่นใหม่ให้กลับมาเห็นคุณค่าและฟื้นฟูวัฒนธรรมของล้าบนานอีกครั้งก่อนจะสูญหายไปตามกาลตามสภาพสังคม สภาพความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมใหม่ๆ จนอาจเกิดเป็น ค่านิยมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีดั้งเดิมให้ไปตามกระแสวัฒนธรรมที่ไหลเทมาจากกลุ่มคนกลุ่มชนต่างๆ จำนวนมากที่เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้าบนานไม่ว่าจะเป็น ไทยภาคกลาง ฝรั่งเศส จีน เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ จึงควรมีการศึกษารายละเอียดของปัจจัยต่างๆ ที่เป็นตัวแปร เพื่อให้สามารถนำมาประยุกต์ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมอย่างเช่น ประเพณีจุลลัญจ เป็นต้น^๘

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้น พร้อมๆ กับรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลายความเครียดแล้วกิจกรรมการท่องเที่ยวยังสามารถสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่งด้วยกล่าวคือ รายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสร้างงาน และนำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศและกลุ่มจังหวัดการท่องเที่ยวทุกภูมิภาคของไทย

การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์การวิจัยการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้ให้ความสำคัญกับการทำวิจัยด้านการท่องเที่ยวโดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมการวิจัยเป็นวาระแห่งชาติทางการท่องเที่ยว และในกลยุทธ์ที่ ๑.๒ การวิจัยเพื่อส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพอุทยานการท่องเที่ยวไทย ในแนวทางที่ ๑.๒.๒ ส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างมูลค่าและคุณค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวไทย และกลยุทธ์ที่ ๑.๓ ในการวิจัยส่งเสริมพัฒนาการวิจัยเพื่อรักษารูปร่างนักท่องเที่ยวเดิมเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ แนวทางที่ ๑.๓.๓ ส่งเสริมการวิจัยเพื่อส่งเสริมการตลาดที่วางอยู่บนฐานอัตลักษณ์ (ท้องถิ่น) (ภาพลักษณ์) และศักยภาพของ

^๗ สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒).

^๘ ศรีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พันพบุรี, ๒๕๔๔)

ประเทศ แนวทางที่ ๑.๓.๔ ส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้าง (อัตลักษณ์ท้องถิ่น) ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวไทย แนวทางที่ ๑.๓.๕ เพื่อส่งเสริมการวิจัย (ประเมินศักยภาพทิศทาง และพฤติกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย) กระตุ้นการท่องเที่ยวภายในประเทศ^๙

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนและเมืองชายแดนให้มีบทบาทการเป็นประตูเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนที่พัฒนาต่อเนื่องและพื้นที่ใหม่ โดยเฉพาะการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง ระบบโลจิสติกส์ มาตรฐานการให้บริการและอำนวยความสะดวก บริเวณจุดผ่านแดน ชีตความสามารถของบุคลากรและผู้ประกอบการท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและความสามารถในการสกัดกั้นแรงงาน ยาเสพติดและสิ่งผิดกฎหมายข้ามแดน โดยคำนึงถึงศักยภาพด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ และความสอดคล้องกับแผนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงระหว่างประเทศตามแผนแม่บทการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนและยุทธศาสตร์ในภาพรวมอื่น ๆ ผลักดันให้ไทยมีบทบาทหน้าที่สร้างสรรค์ในเวทีระหว่างประเทศในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งจะต้องมีการเตรียมการโดยพัฒนาบุคลากรในทุกภาคส่วนเศรษฐกิจภาคการผลิต อุตสาหกรรมแปรรูป รวมทั้งผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ยกระดับการให้บริการด้านสุขภาพและบริการสาธารณสุข ทั้งบุคลากรและมาตรฐานการให้บริการเพื่อก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางการให้บริการสุขภาพของภูมิภาค เสริมสร้างความเข้มแข็งให้สถาบันการศึกษา ทั้งของรัฐและเอกชนให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล^{๑๐}

จากแผนพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดเชียงรายนี้จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เขตอำเภอแม่สาย เชียงแสนมาจนถึงเชียงของ จะถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และทุกอำเภอต้องมีแผนพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทั้งทางบกและทางน้ำ เส้นทางการเดินทางของทั้ง ๓ อำเภอจะเป็นเส้นทางที่มีความเชื่อมโยงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การขนส่ง การคมนาคม การท่องเที่ยว นอกจากนั้นเชียงรายจะมีพรมแดนติดพม่า และประเทศลาว ล้วนแล้วแต่เป็นประเทศที่มีศักยภาพและความต้องการสินค้าจากประเทศไทยสูง ประเทศเหล่านี้ยังเป็นช่องทางสำคัญ ในการส่งสินค้าของไทยไปยังประเทศที่ ๓ ทั้ง จีน เวียดนาม และกัมพูชา โดยผ่านเส้นทางเชื่อมโยงกับจีน (ตอนใต้) ผ่านเส้นทางคมนาคมทางแม่น้ำโขง และถนน R3A ที่เชื่อมระหว่าง อ.เชียงของ จังหวัดเชียงราย และเมืองห้วยทราย แขวงหลวงน้ำทา สปป.ลาว และเมืองบ่อเต็น นครคุนหมิง มณฑลยูนนานของจีน ดังนั้น เชียงรายจึงเป็นฐานที่มั่นสำคัญในการกระจายสินค้าไปยังกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

^๙ มาโนช พรหมปัญญา และคณะมหาวิทยาลัยสยาม, “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”, วารสารการบริการและการท่องเที่ยว, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖).

^{๑๐} “การพัฒนาสังคมไทยเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. ๒๕๕๘”, วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม - ตุลาคม ๒๕๕๕).

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่แถบชุมชนชายแดนเขตจังหวัดเชียงรายจึงเป็นพื้นที่ที่สำคัญเป็นจุดจุดยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีหน่วยงานข้าราชการหลายหน่วยงานที่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชนชายแดน และได้เข้ามาบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน แต่หลายหน่วยงานไม่ประสบผลสำเร็จเพราะขาดความร่วมมือจากชุมชนเจ้าของพื้นที่ อย่างเช่น ประเพณีไหลเรือไฟ ของชาวบ้านบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีประเพณีไหลเรือไฟบ่งนี้ประเพณีที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญของชาวบ้านบ้านห้วยลึกที่ยึดถือและปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน เมื่อหน่วยงานราชการได้เห็นความสำคัญและเพื่อตอบสนองนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอาเซียนจึงได้เข้ามาจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยไม่ได้อำนาจความคิดเห็นหรือความยินยอมพร้อมใจของชาวบ้านและชาวบ้านก็ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการนี้ ทำให้ขาดความร่วมมือจากชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ จึงส่งผลให้โครงการต่างๆ ได้ล้มเลิกไปในที่สุด สาเหตุสำคัญที่ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือกับภาครัฐเพราะชาวบ้านได้สังเกตเห็นว่าหน่วยงานที่เข้ามาจัดการไม่ได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ แต่ที่ได้เข้ามาบริหารจัดการเพียงเพื่อผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจเท่านั้น แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ปฏิเสธการที่ภาครัฐจะเข้ามาบริหารจัดการประเพณีของชุมชนอย่างสิ้นเชิง เพราะชาวบ้านก็ได้ตระหนักว่าในสถานการณ์ปัจจุบันการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ในวิถีชีวิต เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณีในชุมชน และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในบริบทของสังคม ประเพณีของชุมชน ชาวบ้านย่อมมีสิทธิอันชอบธรรมในการเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการนั้น

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีประเพณีที่มีความเก่าแก่ทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน เป็นประเพณีที่มีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของประชาชนบนฝั่งแม่น้ำโขงของไทยจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ดงามที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว มาเป็นส่วนสำคัญของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ของอำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น และอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ประเพณีออกพรรษานี้โดยเฉพาะประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประเพณีสิ่งที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง นอกจากจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนแล้ว การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในภูมิปัญญา คุณค่าความหมายความสำคัญของวิถีชีวิต จิตวิญญาณและความพร้อมเพียงในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามทั้งหลายให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีความสุขเกิดพลังในการพัฒนาอย่างสมดุลระหว่างความเติบโตทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ถูกต้องดีงามทรงคุณค่า การเข้าถึงวิถีชีวิตจิตวิญญาณของชุมชนผ่านกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดงาม เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่าน ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงรายว่าเป็น อะไรบ้าง

๑.๓.๓ วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีพรรษา ตามความเชื่อในพระพุทธศาสนามีอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งศึกษา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย
- ศึกษาวิเคราะห์ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย

๑.๔.๒ ข้อมูลเชิงเอกสาร

- ได้ศึกษาค้นคว้าจากหลักคำสอนพระพุทธศาสนา
- เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา
 - เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา ผลงานทางวิชาการ สิ่งตีพิมพ์ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากร

เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่ที่ต้องการศึกษา เช่นตัวแทนพระภิกษุ ชาวบ้าน ประชาชนท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น และผู้บริหาร รวมทั้งนักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา

ชุมชนชายแดน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ที่มีประเพณีทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

- ๑) เป็นชุมชนที่มีชายแดนจังหวัดเชียงราย โดยกำหนดพื้นที่ที่ต้องการศึกษา คือ บ้านหาดบาย อำเภอเชียงของ และบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น
- ๒) เป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธและมีประเพณีทางพระพุทธศาสนา

๑.๔.๕ ขอบเขตระยะเวลาในการศึกษา

ตั้งแต่เดือนมีนาคม -เดือนธันวาคม ๒๕๕๘

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเดินทางไป การท่องเที่ยวไป เพื่อไปร่วมงานที่มีลักษณะรูปแบบเกี่ยวข้องกับประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญบุญ

๑.๕.๒ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเดินทางไป การท่องเที่ยวไป ร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นประเพณีที่ดั้งเดิมและได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๕.๓ ประเพณีออกพรรษา ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาเฉพาะประเพณีจุลกฐินของบ้านหาดบาย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ทั้ง ๒ หมู่บ้านเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๕.๔ ชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน หมายถึง เขตพื้นที่ชุมชนแม่น้ำโขงตอนบนกั้นพรมแดนระหว่างพื้นที่จังหวัดเชียงรายของประเทศไทยกับพื้นที่แขวงบ่อแก้วของประเทศลาวมีระยะทาง ๘๕ กิโลเมตร พื้นที่ที่ศึกษาคือ บ้านหาดบาย อำเภอเชียงของ และบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

๑.๖. ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ยังได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนจากสถานที่ที่อยู่ประจำไปยังท้องถิ่นอื่น เพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ทั้งนี้จะต้องเคารพในวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจและซาบซึ้งตรึงใจในวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้นให้น้อยที่สุด ในขณะที่ด้วยกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้และการจ้างงาน อันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และได้ระบุเพิ่มเติมเกี่ยวกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่ามี ๔ ประการ คือ ๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะที่เดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ๒. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษาและดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก และการขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น ๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมและได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ๔. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่นรวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเองด้วย^{๑๑}

วรรณฯ วงษ์วานิช กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า การท่องเที่ยวที่จัดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมงานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่างๆ เป็นการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้ประโยชน์ท้องถิ่น ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญคือ ๑. เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของแต่ละท้องถิ่นและสมควรที่จะดำรงรักษาให้คงอยู่ไว้สืบต่อไป ๒. เจ้าของพื้นที่ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการและการอนุรักษ์ ๓. มีวิทยากรและ

^{๑๑} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเพรสแอนด์ดีไซน์จำกัด, ๒๕๔๘).

มัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น ๔. มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจและประสบการณ์ในการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม^{๑๒}

เบญจมาศ เกตุแก้ว ได้เขียนบทความเรื่อง “ไหลเรือไฟ” ไว้ในวารสารศิลปากร สรุปได้ว่า ประเพณีไหลเรือไฟของชาวอีสานมีมานานตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน และต้นเหตุของการไหลเรือไฟน่าจะมีต้นเหตุเดียวกัน กับประเพณีลอยกระทงในภาคกลาง เนื่องจากประการแรกทั้งสองประเพณี มีจุดประสงค์ตรงกันคือ ทำขึ้นเองเป็นการบูชาอวยพระพุทธรูปที่แม่น้ำน่านมหา ประการที่สองความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ แม่น้ำในภาคอีสานจะมีน้ำมากในเดือน ๑๑ จึงนิยมลอยกระทงในวันออกพรรษา และเหตุที่ทำให้เป็นรูปกระทงอย่างทางภาคกลางไม่ได้ เพราะน้ำมันเชื้อเพลิง จึงต้องทำเป็นรูปแพ และเหตุที่ทำให้เกิด การไหลเรือไฟและลอยกระทงมี ๕ ประการดังนี้ ๑. การนับถือโลกธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ๒. ชนชาติภิกษุกรรมทำทำขึ้นคารวะและขอขมาต่อแม่น้ำ ๓. เกิดจากการเช่นสรวงบูชาบรรพบุรุษ ๔. มนุษย์ต้องการสนุกสนานรื่นเริง ๕. เกิดจากการระลึกถึงกัน ของคนเผ่าเดียวกัน ที่อพยพขึ้นไปอยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำ^{๑๓}

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย “ไหลเรือไฟ” เป็นพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนชาวอีสานยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ บางทีเรียกว่า “ล่องเรือไฟ” “ลอยเรือไฟ” หรือ “ปล่อยเรือไฟ” ซึ่งเป็นลักษณะที่เรือไฟเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ เรือไฟหรือเฮือไฟ หมายถึง เรือที่ทำด้วยท่อนกล้วย ไม้ไผ่ หรือวัสดุที่ลอยน้ำมีโครงสร้างเป็นรูปร่างต่างๆ ตามต้องการ เมื่อจุดไฟใส่โครงสร้างเปลวไฟจะลุกเป็นรูปร่างตามโครงสร้างนั้นๆ จังหวัดที่เคยทำพิธีกรรมการไหลเรือไฟอย่างเป็นทางการได้แก่ จังหวัดสกลนคร นครพนม หนองคาย เลย มหาสารคาม และอุบลราชธานี ประเพณีไหลเรือไฟมีความเชื่อเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับข้อมูลความเป็นมาหลายประการ เป็นต้นว่า เนื่องมาจากการบูชาอวยพระพุทธรูป การบวงสรวงพระธาตุจุฬามณี การระลึกถึงพระคุณของพระแม่คงคา เป็นต้น นอกจากความเชื่อดังกล่าวแล้วอาจชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ทางการเกษตรกรรมอีกด้วย เชื่อว่าการไหลเรือไฟจะทำให้ฝนในปีต่อไปดี เพราะการไหลเรือไฟเป็นการปล่อยไฟลงแม่น้ำทำให้พญานาคที่อยู่ใต้น้ำได้รับความร้อนแล้วหอบน้ำขึ้นไปอยู่บนฟ้า ซึ่งหากเป็นไปตามความเชื่อนี้การไหลเรือไฟก็นับเป็นหนึ่งในกลุ่มประเพณีเพื่อการไถ่บาป และครั้นพอถึงเดือนหก (ไทย) น้ำในโลกมนุษย์จะแห้ง ผู้คน

^{๑๒} วรรณภา วงษ์วานิช, **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๖).

^{๑๓} เบญจมาศ เกตุแก้ว, “ไหลเรือไฟ” บทความ **วารสารศิลปากร**, (กรกฎาคม, ๒๕๒๑) : ๔๙-๕๖.

เต็อดร็อนจิงพากันจุดบั้งไฟขอฝน พอมนุษย์จุดบั้งไฟขึ้นไป พญาแถนจะสั่งให้พญานาคนำน้ำที่หอบขึ้นมาไปคืนให้โลกมนุษย์โดยตกลงมาเป็นฝน^{๑๔}

จ.เปรี๊ญ ได้กล่าวถึง การจุดประทีป ปล่อยเรือไฟ ในงานบุญออกพรรษาของชาวอีสาน ในหนังสือประเพณีพิธีมงคลไทยอีสาน สรุปได้ว่า เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ หมู่บ้านใดที่อยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ชาวบ้านจะยกบ้านที่ประกอบด้วยไม้ไผ่ และท่อนกล้วยทำเป็นรูปเรือ เป็นเวลา ๓ วัน เรียกว่า การจุดประทีป แต่ถ้าหมู่บ้านใดใกล้ริมแม่น้ำก็จะนำเรือที่ทำจากไม้ไผ่และท่อนกล้วยนั้น มาปักได้ไฟสำหรับจุดให้สว่าง ตกตอนเย็นชาวบ้านจําจำนำข้าวต้ม ขนม ฝ้าย ไหม ดอกไม้ ธูปเทียน มาบรรจุลงเรือ และมีการสวดมนต์ ฟังเทศน์ที่วัด พอค่ำก็ยกเรือมาปล่อย ให้ไหลไปตามแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัย และชาวบ้านเชื่อว่าการไหลเรือไฟทำให้ได้บุญกุศลมาก^{๑๕}

สีลา วีระวงศ์ ได้กล่าวถึง การได้น้ำมันและไหลเรือไฟในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในหนังสือ ฮิตสิบสอง ฉบับปริวรรต สรุปได้ว่า การได้น้ำมันเป็นวิธศาสนาพราหมณ์ เพื่อเป็นการบูชา พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ โดยการนำ ไม้ไผ่มาทำ โคมหุ้มด้วยผ้าขาวแล้วเอาตะเกียงใส่น้ำมันจุดไว้โน้คม จึงชักโคมไว้บนปลายเสา ฤดูกาลที่ได้โคมบูชา พระผู้เป็นเจ้านี้ จะทำเมื่อ พระอาทิตย์ย้ายเข้าสู่ราศีพฤษภจิกา และพระจันทร์เดินเข้า ร่วมฤกษ์วิสาขะ เมื่อใดให้ยกเสาโคมวันนั้น หรือถ้าเห็นดาวกัตติกา (ดาวไถน้อย) ออกแต่หัวค่ำไปจนถึงรุ่งเช้าเมื่อใดให้ยกโคม ซึ่งตามกำหนดนี้จะอยู่ในเดือน ๑๒ เมื่อบูชาครบกำหนดนี้ จะอยู่ในเดือนสิบสอง เมื่อบูชาครบกำหนดแล้วก็เอาโคมไปไหลน้ำ ซึ่งชาวอินเดียนเรียกว่า วิชิปะวาสิ ส่วนประเพณีของลาวนั้นการได้น้ำมัน ทำในวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เรียกว่า “ร้านน้ำมัน” หรือประทีป” ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไว้กลางลานวัดน้ำมัน ใส่น้ำมันดินเผาหรือโปะะหมากตุ้มกา ฟันฝ้ายทำเป็นรูปตีนกาใส่ กลางโปะะสำหรับจุดเพื่อเป็นการบูชาพระธาตุเกษแก้วจุฬามณี สำหรับการไหลเรือไฟนั้นปรากฏหลักฐานบันทึกการเดินทางของท่านวูฟทอพ ทูตชาวฮอลันดา เข้ามาสัมพันธ์มิตรกับประเทศลาว ในสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เมื่อ ค.ศ. ๑๔๖๑ และต้นเหตุของพิธีไหลเรือไฟคงเนื่องมาจากการลดโคมลงมา แล้วนำไปปล่อยในแม่น้ำเรือไฟที่ทำในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช จะทำเป็นรูปธาตุสี่เหลี่ยม ใช้น้ำมันที่ทำมาจากเม็ดหมากแตก หมากกะเบา และหมากเขา การไหลเรือไฟนี้ ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อการบูชาพระพุทธบาท และเพื่อบูชาพญานาคในแม่น้ำ^{๑๖}

^{๑๔} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, “เทศกาลงานประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว” กองส่งเสริมกิจกรรม ฝ่ายกิจกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://marketingdatabase.tat.or.th> [๑๖ ก.พ. ๒๕๕๘].

^{๑๕} จ. เปรี๊ญ (นามแฝง), **ประเพณีพิธีมงคลไทยอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น, ๒๕๒๙).

^{๑๖} สีลา วีระวงศ์, **ฮิตสิบสอง, ปริวรรตและเรียบเรียงโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัย ศรีภูไฟ**, (อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๙).

คำผล กองแก้ว ได้ศึกษาประเพณีไหลเรือไฟที่จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ความเชื่อของผู้ประกอบพิธี การไหลเรือไฟ ที่จังหวัดอุบลราชธานี มี ๕ ความเชื่อ คือ ๑. ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธบาทที่ประทับริมฝั่งแม่น้ำน่านมทานที ๒. เชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระรัตนตรัยและพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ๓. เชื่อเกี่ยวกับการบูชาคุณแม่โสภ ๔. เชื่อเกี่ยวกับการบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ๕. เชื่อเกี่ยวกับการบูชาตามประเพณีตามประเพณี^{๑๗}

พระมหาปริชา ปริญาโณ ได้กล่าวถึงการปล่อยเรือไฟ ในงานบุญออกพรรษา ไว้ในหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสาน สรุปความได้ว่า การปล่อยเรือไฟเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า เรือไฟที่ปล่อยไปนั้นจะบรรจุ ข้าวปลา อาหาร ผ้ายัน ไหมหลอด เสื้อผืน แพรวรา ดอกไม้ธูปเทียน ลงไปด้วย ก่อนที่จะปล่อยเรือไฟให้ไหลไปตามแม่น้ำ ชาวบ้านมีการรับศีล ฟังเทศน์ สวดมนต์^{๑๘}

พระยาอนุমানราชธน ได้เขียนเรื่องจุลกฐินในหนังสือวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทยไว้ว่า บรรพบุรุษล้านนาไทยได้สั่งสมสืบทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้หลากหลายมาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตจนเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาไทย เช่น ภาษา ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การแต่งกาย และอาหาร สิ่งเหล่านี้คือมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนการรู้จักใช้สิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาดัดแปลงเป็นเครื่องมือใช้ในการประกอบอาชีพ หรือการทำกิจกรรมใดได้ด้อย่างเหมาะสมนั้นเป็นภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นจากหน้าบ้านที่กวีประวัติศาสตร์ในอดีต “ล้านนา” เป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งทางภาคเหนือตอนบนก่อนที่จะมาหลอมรวมกับกรุงรัตนโกสินทร์เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน^{๑๙}

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ ได้เขียนไว้ในหนังสือประเพณีและวัฒนธรรมไทยไว้ว่า จุลกฐินจัดเป็นกฐินที่ยิ่งใหญ่หรือกฐินที่ทำ ธิเบียง อาศัยความร่วมมือร่วมใจกันหลายฝ่ายและถือกันว่ามีความสำคัญมาก วิธีทำ ก็จะเริ่มจากการไปเก็บดอกฝ้ายจากต้น นำมากรอบเป็นเส้นด้ายแล้วนำด้ายมาทอเป็นผ้า แล้วมาตัดเย็บให้เป็นจีวรให้เสร็จในวันเดียวนำไปย้อมให้เรียบร้อย แล้วจึงนำไปทอดเป็นกฐินในวันนั้น ปัจจุบันจะหาดูได้ยากเหตุเพราะต้องใช้ทุนทรัพย์ในการเตรียมงานมากพอสมควร^{๒๐}

^{๑๗} คำผล กองแก้ว, “การศึกษาประเพณีไหลเรือไฟ”, ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน, (อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๔).

^{๑๘} พระมหาปริชา ปริญาโณ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๕).

^{๑๙} พระยาอนุমানราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๓๑).

^{๒๐} สมชัย ใจดีและยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, ประเพณีและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓).

อานนท์ อาภาภิรมย์ ได้เขียนไว้ในหนังสือสังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทยไว้ว่าเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษา ผู้มีศรัทธาจะนำผ้ากฐินไปทอดที่วัดใด ก็ให้ไปแจ้งความจำนงแก่เจ้าอาวาสในวัดนั้น แล้วปิดประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรให้สาธุชนทราบทั่วกัน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมกาลทานทั้งร่างกายและแรงใจเพื่อจะได้ช่วยเหลือกิจการที่ถือว่าจำเป็น เพื่อให้งานกฐินเรียบร้อยไปด้วยดี ผู้ได้ทำบุญประเภทนี้เชื่อว่าเป็นผู้ค้ำจุนอุณหุนพระพุทธานุชา และยังเป็นกรจรรโลงพระพุทธานุชาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป^{๒๑}

ศาสตราจารย์ (นามแฝง) ได้กล่าวถึงการทำบุญกฐินไว้ในหนังสือ “ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ” สรุปได้ว่า การทำบุญกฐินนั้น ถือว่าเป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่และมีความสามารถพิเศษไปจากการทำบุญชนิดอื่นๆ เพราะจะต้องอาศัยกำลังทรัพย์ กำลังศรัทธา และกำลังสติปัญญาเข้าด้วยกันจึงจะมีกฐินขึ้นมาได้ บุญกฐินพิเศษกว่าบุญชนิดอื่นก็เพราะระยะเวลาของการทำบุญกฐินนั้นมีเวลาจำกัดสามารถทำได้ภายในระยะเวลาหนึ่งเดือนโดยเริ่มตั้งแต่ออกพรรษาเท่านั้น คือ เริ่มตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามที่กำหนดในพระธรรมวินัย กฐินเป็นทานที่ถือว่าทำยากไม่เหมือนทานทั่วไป เพราะเป็นกาลทาน ทานทั่วไปนั้นเรามีศรัทธามีสิ่งของเมื่อใดถวายได้ตามปรารถนา แต่กฐินไม่เป็นเช่นนั้น เพราะหนึ่งปีมีครั้งเดียวและจำกัดระยะเวลาเพียงหนึ่งเดือนเท่านั้น ถ้านอกเหนือจากนั้นจะถือเป็นผ้าป่ากฐินจึงมีอานิสงส์แรงกล้ากว่าอานิสงส์ของการให้ทานอื่น^{๒๒}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภคณิษา อภิศุภกรกุล และกุลกัญญา ศรีสุข ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับเทศกาลการท่องเที่ยวประจำปีของกลุ่มจังหวัดอีสานใต้” จากการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวสถานที่ต่างๆ พร้อมกับเดินทางไปเที่ยวชมงานประเพณีประจำปีของจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงใต้ทั้ง ๖ จังหวัด โดยการเดินทางแต่ละครั้ง นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางด้วยรถส่วนตัวมากที่สุดเป็นอันดับแรกและนิยมเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ ภายในจังหวัดนั้นๆ ให้มากที่สุดภายในวันเดียว นอกจากนี้นักท่องเที่ยวจำเป็นต้องแสวงหาสถานที่พักแรมและต้องการรับทราบข้อมูลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับตัวสถานที่ท่องเที่ยว และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีประจำปีที่เกิดขึ้น อาทิ ประวัติความเป็นมาของงานประเพณี หรือ ความหมายในการจัดการจัดพิธีที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปบอกต่อหรือเล่าให้กับครอบครัวหรือเพื่อนฟังต่อไปเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางกลับไปบ้านของตนเองแล้วอีกด้วย นอกจากนี้แนวทางการ

^{๒๑} อานนท์ อาภาภิรมย์, **สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕).

^{๒๒} ศาสตราจารย์ (นามแฝง), **ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุษายานความรู้, ๒๕๕๐).

พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก็เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอยากให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถคงอยู่ได้อีกในอนาคตต่อไปอีกนานแสนนาน^{๒๓}

สุดชีวิตัน นันทวัน ณ ออยุธยา ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง” จากการศึกษา พบว่า ประชาชนในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐-๖๐ ปี ทราบดีว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำรายได้หลักให้จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ และมีความคิดเห็นว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้ เพราะมีความเห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมไว้จะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งวัฒนธรรมงานประเพณีเทศกาล ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แต่พบว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวยังมีอยู่น้อยมากและภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น^{๒๔}

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาพื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง” พบว่า การบริโภคมความหมายโดยการสัมผัสพื้นที่ทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวและกระบวนการสร้างภาพของแหล่งท่องเที่ยว มีการให้ความหมายและการจัดการพื้นที่ให้เป็นวัตถุประสงค์เพื่อการสัมผัส โดยมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อุดมการณ์ความคิด วัฒนธรรม ความหมายของพื้นที่ ผู้ให้ความหมายมีหลายชุดและสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนสอดคล้องกับผลประโยชน์รูปลักษณะต่างๆ ของตน เมืองหลวงพระบางในความหมาย “ศูนย์กลางวัฒนธรรม” ของลาวถูกคณะกรรมการมรดกโลกอธิบายพื้นที่ “เป็นมรดกของมวลมนุษยชาติ” รัฐบาลลาวให้ความหมายทั้งสองชุดเป็นเครื่องมือรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะที่ภาคธุรกิจ เอกชน เป็นผู้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยว และต่อรองอำนาจรัฐ สื่อมวลชนเป็นผู้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยว และต่อรองอำนาจรัฐ สื่อมวลชนเป็นผู้กำหนดภาพหลักของเมือง ส่วนไทเมืองหลวงให้ความหมายพื้นที่และกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมและประเพณี ส่วนนักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยผลักดันปัจเจก และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นเพื่อช่วงชิง “พื้นที่” เมืองหลวงพระบาง^{๒๕}

^{๒๓} ภัคณิชา อภิศุภกรกุล และ กุลกันยา ศรีสุข, “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับเทศกาลการท่องเที่ยวประจำปีของกลุ่มจังหวัดอีสานใต้”, รายงานการวิจัยกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๐).

^{๒๔} สุดชีวิตัน นันทวัน ณ ออยุธยา, “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (เศรษฐศาสตร์การเมือง), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

^{๒๕} ภัทรพงศ์ คงวิจิตร, “พื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวหลวงพระบาง”, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต (มานุษยวิทยา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓).

กฤษฎา พิณศรี และคณะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถาน วัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ผลจากการศึกษา ได้พบแหล่ง โบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างที่อาจพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวนทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง ส่วนใหญ่มีศักยภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อได้พบว่าข้อที่มี ศักยภาพค่อนข้างสูงส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน เช่น มีรูปแบบทาง ศิลปะ ฝีมืองานช่าง แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งที่ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต หรือมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญใน ท้องถิ่น ส่วนข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับ นักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ แสดงให้เห็นว่าโดยสภาพและความสำคัญของตัวโบราณสถาน รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น สามารถที่จะ นำมาใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ หากแต่ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงเพื่อ ส่งเสริมให้โบราณสถานมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น เช่น การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของแหล่งและบูรณะโบราณสถานให้อยู่ในสภาพดี การบูร ณาการการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีอันดี งามของท้องถิ่นไว้ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ยั่งยืนต่อไป^{๒๖}

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), ดร. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” จากการศึกษาพบว่า รูปแบบกิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใน ประเทศไทยนั้นพบว่า รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวจะปรากฏตามอัตลักษณ์ที่สำคัญตามคติ ความเชื่อของพระพุทธศาสนา และความเชื่อของท้องถิ่นแต่ละภูมิภาค และมีกระบวนการจัดการที่ แตกต่างกัน ตามอัตลักษณ์ของวัดนั้น โดยมีรูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันใน ๕ ด้าน คือ ๑) รูปแบบกิจกรรม การท่องเที่ยวตามศรัทธาความเชื่อในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ๒) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น ๓) รูปแบบและกิจกรรมการ ท่องเที่ยวตามความงดงามของแหล่งพุทธศิลปกรรม ๔) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแหล่ง

^{๒๖} สีลา วินะวงค์, ฮีตลีสอง, ปวีรรตและเรียบเรียงโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัย ศรีภูไฟ, (อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๙).

ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง และ ๕) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา^{๒๗}

ปริยา แสทวิสุข ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม” ผลการศึกษา พบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมการไหลเรือไฟ คือ สถานที่สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งอยู่ในบริเวณริมเขื่อน และสถานที่ที่เป็นจุดปล่อยเรือ ซึ่งอยู่ที่ท่าหน้า ริมฝั่งแม่น้ำโขง ในเขตเทศบาลเมืองนครพนม เวลาในการประกอบพิธีกรรมไหลเรือไฟตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ แบ่งออกเป็นสามช่วงเวลา คือ ตอนเช้าชาวบ้านทำบุญที่วัด ตอนบ่ายมีขบวนแห่เรือไฟบก และปราสาทผึ้ง และตอนเย็นถึงค่ำมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีพระสงฆ์เป็นหลัก และกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย ผู้นำฝ่ายฆราวาสมีบุคคลจากทุกสาขาอาชีพ ทุกเพศ ทุกวัย รวมทั้งผู้ชมจากที่ต่างๆ เครื่องใช้ในพิธีกรรมแบ่งได้เป็นสามประเภท คือ เครื่องสักการบูชา เครื่องใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา และเครื่องใช้เกี่ยวกับการไหลเรือไฟ ขั้นตอนในพิธีไหลเรือไฟมีห้าขั้นตอน คือ การทำบุญที่วัดของชาวบ้าน การแห่ขบวนปราสาทผึ้ง และขบวนเรือไฟบก การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การจุดไฟพระราชทาน และการจุดพลุพร้อมกับการปล่อยเรือไฟทางน้ำ คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม เป็นการผสมผสานคติความเชื่อในศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดา และความเชื่อในด้านอื่นๆ ได้แก่ ไฟพระราชทาน อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระยานาคในแม่น้ำโขง และความเป็นสิริมงคล ในคติความเชื่อทั้งหมดนี้ คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เป็นแกนหลักสำคัญ ในการประกอบพิธีกรรม การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม^{๒๘}

พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต (พลขานวพงศ์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา : กรณีศึกษาวัดอนาลโยทิพยาราม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า งานจุลกฐินของวัดอนาลโยทิพยารามมีคุณค่าในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีในทุกภาคส่วน การจัดพิธีปลุกฝ้ายและพิธีรดน้ำดูแลต้นฝ้ายล่วงหน้าถึง ๖ เดือนก่อนจะจัดจุลกฐินใหญ่ คือให้ผู้ที่มาร่วมงานรวมถึงเยาวชนได้เห็นวิธีการขั้นตอนการทำผ้าจุลกฐิน ส่วนการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น กาดหมั้ว การแสดงดนตรี การฟ้อนรำแบบล้านนา ก็ถือเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามแก่นักท่องเที่ยว ทั้งยังเป็นการส่งเสริมเยาวชนในท้องถิ่นให้แสดงออกในสิ่งที่ดีงามเหมาะสม นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนสร้างรายได้ให้แก่

^{๒๗} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร(อบอุ้น), ดร. และคณะ, “การพัฒนาารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, **รายงานวิจัย**, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖).

^{๒๘} ปริยา แสทวิสุข, “การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙).

ชาวบ้านจากการขายของที่ระลึก ประเพณีจุลกฐินวัดอนาลโยทิพยารามยังช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยาอีกด้วย^{๒๙}

กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่แต่ละท้องถิ่นได้สั่งสมสืบทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้หลากหลายมาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้น และได้มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษา “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่ น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนในการศึกษา ดังต่อไปนี้ดังนี้

๑.๗.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) โดยทำการศึกษา รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์โบราณล้านนา โบราณวัตถุ ศิลปากริก หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๑.๑ ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

๑.๗.๑.๒ ทำการศึกษา ประเพณีของชุมชนชายแดนแม่ น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๗.๑.๓ วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ชุมชนชายแดนแม่ น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๗.๑.๔ สรุปผลการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำโครงสร้างแบบสัมภาษณ์และศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

๑.๗.๒ การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

๑.๗.๓ การกำหนดพื้นที่ทำการศึกษา โดยมีเกณฑ์การศึกษา คือ

^{๒๙} พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต (พลชานวพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา : กรณีศึกษาวัดอนาลโยทิพยาราม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๑.๗.๓.๑ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่เขตชายแดนจังหวัดเชียงรายที่มีการจัดประเพณีจุลกฐินในการศึกษาคั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาคือหมู่บ้านหาดบ้าย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และ การจัดประเพณีไหลเรือไฟของหมู่บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

๑.๗.๔ การกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา โดยมีเกณฑ์การกำหนดดังนี้

เป็นการสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้หลักความน่าจะเป็นในการสุ่มตัวอย่าง (Nonprobability Sampling) โดยการใช้การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) กลุ่มตัวอย่าง เช่น พระภิกษุชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น และผู้บริหาร เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในท้องถิ่น รวมทั้งนักวิชาการสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสำรวจ รวบรวม และศึกษาวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ ที่ค้นพบ

๑.๗.๕ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยเข้าร่วมในพิธีกรรม. ในชุมชน ระยะเวลาที่ศึกษา ระหว่างเดือนตุลาคม – เดือนพฤศจิกายน

๑.๗.๖ รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าทั้งเอกสาร คัมภีร์โบราณ จากการสัมภาษณ์ และจากการเข้าร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๑.๗.๗ ดำเนินการศึกษาระยะที่ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ผลการศึกษา

๑.๗.๘ สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาอธิบายโดยแยกออกเป็นบทต่างๆ ในลักษณะของการพรรณนาตามเนื้อหาสาระที่สำคัญและการศึกษาค้นคว้า

๑.๗.๙ สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงประเพณีออกพรรษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงผลการวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๑.๘.๔ สามารถนำผลการศึกษาเป็นผลงานทางด้านวิชาการ แก่ผู้สนใจศึกษา

๑.๘.๕ สามารถนำผลการศึกษาเสนอเป็นข้อมูลแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงราย เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน โดยชุมชน

บทที่ ๒

แนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา แล้วนำมาจัดลำดับตั้งหัวข้อดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- ๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- ๒.๔ แนวคิดการมีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- ๒.๕ แนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๖ ประเพณีที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแม้ว่าจะไม่ใช่สิ่งจำเป็นพื้นฐานหรือปัจจัย ๔ ของการดำรงชีวิต แต่ก็เป็นเรื่องของการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นนันทนาการ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในการเสริมคุณภาพชีวิตเพราะการท่องเที่ยวถือเป็นการผ่อนคลายความเครียด พร้อม ๆ กับได้ประสบการณ์ที่แปลกใหม่ได้เห็นความสวยงาม ได้สัมผัสกับวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากที่เคยได้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และได้สร้างความสัมพันธ์กับคนต่างถิ่นด้วย สำหรับประเทศไทยเรานั้นถือได้ว่ามีศักยภาพในการท่องเที่ยวสูง เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้าไปสัมผัส ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวมีทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) และแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นศิลปวัฒนธรรม (Cultural Resource) ที่มีคุณค่าทางโบราณคดีและศิลปะ ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ จากที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๑

^๑ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กระทรวงมหาดไทย, **มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว**, หน้า ๑๑, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/22.htm. [๔ พ.ค. ๒๕๖๐].

๒.๑.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารทางวิชาการ พบว่ามีผู้ให้ความหมายคำว่า การท่องเที่ยว ไว้หลายท่าน ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า ก. เที่ยวไป^๒ ไปเพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินตามที่ต่างๆ^๓

องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี ค.ศ. ๒๕๐๖ และได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้ การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทาง (Travel) ที่มีเงื่อนไข ๓ ประการ คือ^๔

๑. การเดินทาง (Travel) หมายถึง การเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้างโดยมีการวางแผนการเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง และใช้ยานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือระยะทางไกลก็ได้

๒. จุดหมายปลายทาง (Destination) หมายถึง จุดหมายปลายทางที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราวแล้วต้องเดินทางกลับที่อยู่เดิมหรือภูมิลำเนาเดิม โดยเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางไปเยือนและใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่พอเพียงสำหรับตอบสนองความต้องการและความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

๓. ความมุ่งหมาย (Purpose) หมายถึง การมีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ โดยมีความมุ่งหมายในการเดินทางอยู่หลายอย่างด้วยกัน ซึ่งผู้เดินทางคนหนึ่งอาจมีความมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่าหนึ่งอย่างก็เป็นได้

กุลวรา สุวรรณพิมล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ดังต่อไปนี้

๑. การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นคำที่มีความหมายกว้างแต่สามารถกำหนดได้โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ ๓ ประการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขตามหลักสากลโดยเฉพาะขององค์การการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ คือ

(๑) ต้องเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว

(๒) ต้องเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ

(๓) ต้องเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่มีใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ในกรณีนั้น

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๕๑๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๔.

^๔ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเพรสแอนด์ดีไซน์จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

๒. นักท่องเที่ยว (Tourist) คือผู้มาเยือนชั่วคราวซึ่งมักจะพามาพักอาศัยอยู่ในประเทศที่มาเยือนอย่างน้อย ๒๔ ชั่วโมง เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ดังนี้

(๑) เพื่อพักผ่อน เพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อสุขภาพ เพื่อการศึกษา การกีฬา และการประกอบศาสนกิจ

(๒) เพื่อจัดดำเนินธุรกิจ การปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมาย การปฏิบัติเกี่ยวกับครอบครัว และการประชุมต่างๆ

(๓) เพื่อเยี่ยมครอบครัวญาติพี่น้อง

(๔) เพื่อราชการ การติดต่อกานของราชการ

(๕) เพื่อประชุมสัมมนา^๕

สุรเชษฐ์ เชษฐมาต กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่าเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยภูมิลำเนาไปยังสถานที่อยู่ห่างไกล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อน หรือหาประสบการณ์แปลกใหม่ซึ่งเป็นที่ไม่ได้พบเห็นในชีวิตประจำวันในภูมิลำเนาของตนเอง ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและองค์ประกอบต่างๆ ของสถานที่ที่เดินทางผ่าน หรือสถานที่ท่องเที่ยวที่เข้าไป และจะต้องทำการพักค้างแรมในสถานที่นั้นๆ^๖

ศิริ ฮามโพธิ์ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวในทางสังคมวิทยาว่า การท่องเที่ยวอันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งปกติจะไม่เคยพบกันมาก่อน

๒. เป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษาคulture ความแตกต่างในด้านเศรษฐกิจ ฯ

๓. พฤติกรรมของกลุ่มคนที่ต้องการผ่อนคลายจากความตึงเครียดทางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตประจำวัน

๔. พฤติกรรมของคนต่างถิ่นที่ประสานกันระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนได้รับจากการดำรงชีวิตของคนต่างถิ่น^๗

^๕ กุลวรา สุวรรณพิมล, **หลักการมีคฤเทศก์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๑๓.

^๖ สุรเชษฐ์ เชษฐมาต, **ท่องเที่ยวแบบ “นิเวศสัญจร” ทางรอดแหล่งท่องเที่ยวไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

^๗ ศิริ ฮามโพธิ์, **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

เดวิดสัน ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนา^๘

กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางไปยังสถานที่ใดที่หนึ่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ เป็นการเดินทางออกจากที่พักเป็นเวลาสั้นๆ

๒.๑.๒ ความสำคัญของการท่องเที่ยว

นักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

ศรัญญา วรากุลวิทย์^๙ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวนำมาซึ่งประโยชน์ต่อประเทศหลายประการ ดังนี้

- ๑) เป็นการเพิ่มรายได้ประชาชาติ
- ๒) มีผลต่อการเพิ่มภาษี
- ๓) ช่วยแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงิน และ
- ๔) บังเกิดผลต่อการสร้างงานและการจ้างแรงงาน ทำให้เกิดการแพร่กระจายรายได้อย่างกว้างขวาง

กุลวรา สุวรรณพิมล ได้ให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวดังต่อไปนี้

๑. ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ

(๑) ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น การท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยวต่างประเทศมีส่วนช่วยให้ประเทศได้รับรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ และรายได้ดังกล่าวก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการส่งสินค้าออกไปขายในต่างประเทศ แต่เป็นสินค้าส่งออกประเภท “ไม่เห็นตัวสินค้า” (Invisible Export) ซึ่งมีผลให้การเงินระหว่างประเทศดีขึ้น เช่น ประเทศเม็กซิโก สเปน ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา และบางประเทศก็สามารถนำเงินมาพัฒนาประเทศจนสามารถทัดเทียมกับประเทศข้างเคียง เช่น อิตาลี ลักเซมเบิร์ก เป็นต้น

(๒) การช่วยให้คนมีงานทำมากขึ้น รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชากรทั่วประเทศ ดังนั้นภูมิภาคต่างๆ ก็มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นมีการสร้างสิ่งใหม่ เกิดอาชีพใหม่ และมีความต้องการแรงงานจำนวนมาก

^๘ Davidson Rob, Tourism. 2nd.ed, (Singapore Longman : Group Limited,1995),P. 2.,อ้างใน “วัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

^๙ ศรัญญา วรากุลวิทย์, **ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เฟื่องฟ้าพรินต์ติ้ง, ๒๕๕๗), หน้า ๘.

(๓) ช่วยให้ฐานะการเงินระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในด้านดุลการชำระเงินดีขึ้น เพราะรายได้จากนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเป็นไปในรูปแบบของการขายสินค้าและบริการภายในประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวของชาวไทยที่ท่องเที่ยวภายในประเทศก็มีความสำคัญ เช่นเดียวกันในการลดปัญหาการนำเงินตราออกไปใช้นอกประเทศ

(๔) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิต และยังก่อให้เกิดการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ และการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบมากนัก

(๕) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่างๆ เป็นตัวนำให้เกิดการลงทุนในหมวดอุตสาหกรรมอื่นๆ รวมทั้งการพัฒนาแถบภูมิภาคของรัฐบาลในด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ทั้งสาธารณูปโภค ถนนหนทาง การประปา การติดต่อสื่อสาร ไฟฟ้า เป็นต้น

๒. ความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรม

(๑) ช่วยให้สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นดีขึ้น หากสถานที่ใดมีปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับสภาพความเสื่อมโทรม ความสกปรก หรือความไม่ปลอดภัย ก็จะไม่เป็นที่ประสงค์ที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางไป เพราะนักท่องเที่ยวประสงค์จะไปสัมผัสสภาพธรรมชาติของท้องถิ่นความสะอาดสบายที่พอสมควร และมีความปลอดภัย

(๒) ช่วยให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นที่เดินทางไปถึง ซึ่งเปรียบเทียบเสมือนการทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนและมีส่วนในการส่งเสริมสร้างสัมพันธไมตรีความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของประเทศและผู้มาเยือน เช่น การให้การต้อนรับตามประเพณีไทย การช่วยเหลือนักท่องเที่ยว การจัดเทศกาลประเพณีต่างๆ นอกจากนี้การท่องเที่ยวทำให้รับทราบถึงอารยธรรมที่แตกต่างออกไป ขณะเดียวกันผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นก็ได้รับทราบถึงสิ่งแปลกๆใหม่ๆ ที่คนเดินทางไปมีพฤติกรรมหรืออารยธรรมเป็นเช่นไร เพื่อนำเอาส่วนดีมาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

(๓) การท่องเที่ยวช่วยขจัดปัญหาความแตกต่างเลื่อมล้ำระหว่างสังคมเมือง และสังคมชนบท เป็นการลดปัญหาการย้ายถิ่นที่อยู่อพยพเข้ามาหางานทำ หรือเสี่ยงโชคในเมืองใหญ่ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณี^{๑๐}

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น^{๑๑} ได้ให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวว่า

ด้านเศรษฐกิจ

๑) การท่องเที่ยวทำให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศเป็นจำนวนมาก

^{๑๐} กุลวรา สุวรรณพอมล, **หลักการมัคคุเทศก์**, หน้า ๓๔-๓๕.

^{๑๑} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กระทรวงมหาดไทย, **มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว**, หน้า ๑๑-๑๓.

๒) รายได้ที่เข้ามาในรูปเงินตราทั้งในประเทศและต่างประเทศจากการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยในการสร้างเสถียรภาพให้ดุลภาพของการชำระเงินได้

๓) รายได้จากการท่องเที่ยวจะกระจายไปสู่ประชากรอย่างกว้างขวาง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน การท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการใช้จ่ายเกิดขึ้นครั้งหนึ่งในระบบเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดการใช้จ่ายต่อ ๆ กันไปอีกหลายรอบ เพราะเมื่อมีการใช้จ่ายเกิดขึ้นครั้งหนึ่งจะก่อให้เกิดรายได้แก่คนบางกลุ่มหรือกิจกรรมบางประเภท บุคคลหรือกิจกรรมที่ได้รับรายได้นี้จะนำรายได้ส่วนหนึ่งใช้จ่ายต่อไปเรื่อย ๆ

๔) การท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในการผลิตและการจำหน่าย เนื่องจากการท่องเที่ยวมีได้พึ่งดินฟ้าอากาศเป็นหลักเช่นเดียวกับการเกษตร ผลผลิตที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวได้แก่ ความงดงามตามธรรมชาติ ความเจริญทางด้านวัฒนธรรมของชาติในขณะที่จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มทวีมากขึ้นทุกปี อาจมาจากสาเหตุต่างๆ กัน เช่น ความสะดวกรวดเร็วของการคมนาคม ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถูกลง

ด้านสังคม

๑) การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่อื่น ได้มีโอกาสพบปะหรือทำกิจกรรมร่วมกันมีส่วนช่วยเสริมสร้างสัมพันธไมตรีและความเข้าใจอันดีต่อกัน ก็จะเป็นการลดช่องว่างทางสังคมของประชากรได้เป็นอย่างดี ความสงบสุขย่อมเกิดขึ้นในสังคม

๒) การท่องเที่ยวมีส่วนในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ ก่อให้เกิดสันติภาพ ความเป็นมิตรไมตรี และความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน

๓) การท่องเที่ยวช่วยขจัดปัญหาความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ช่วยขจัดปัญหาการหลังไหลและการเคลื่อนย้ายเข้ามาหางานทำในเมืองของประชาชนชนบท

ด้านการสนับสนุน ฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

การสนับสนุนฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาติ ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองมานาน เป็นความภูมิใจและความหวงแหน การฟื้นฟูเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจึงเป็นการรักษาสิ่งดีงามเหล่านี้ไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลังด้วย ดังจะเห็นได้จากงานฟื้นฟูประเพณีต่างๆ ให้มีรูปแบบที่เหมาะสมมากขึ้นโดยคงรักษาจุดมุ่งหมายเดิมไว้ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

ด้านสุขภาพ

การที่ได้มีโอกาสเดินทางพักผ่อนตามความพึงพอใจไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติอันงดงาม การไปยิมนกตกปลา หรือการได้เที่ยวชมความเจริญก้าวหน้าของเมืองใหญ่ๆ ได้พบเห็นสิ่งที่ยัง

ไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน ย่อมทำให้เกิดความเบื่อกัน ความสบายใจจะช่วยบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย
เคร่งเครียดจากการทำงานได้ เป็นผลให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีขึ้น

ด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น

เมื่อเกิดการท่องเที่ยวไปยังส่วนต่างๆ ของประเทศไปยังชนบทที่ห่างไกล ไปยังป่าเขา
แม่น้ำลำธารก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ทำให้เกิดการปรับปรุง
สภาพแวดล้อม ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนร่วมมือกันในการรักษาสภาพต่างๆ ไว้ไม่ให้ถูกทำลาย
ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการ
ปรับปรุงรักษาสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดีขึ้น

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ และ
สังคม ก่อให้เกิดรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น และยังเป็นการสนับสนุนให้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์
วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ยังเป็นผลดีต่อสุขภาพร่างกาย จิตใจ และยังช่วยปลูกจิตสำนึกในการ
รักษาสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๓ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น^{๑๒} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักที่สำคัญในระบบการ
ท่องเที่ยวจำแนกได้เป็น ๓ องค์ประกอบ ดังนี้

๑) ทรัพยากรการท่องเที่ยว

เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวและเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามา
ท่องเที่ยว ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการ
เดินทางไปเยือนหรือไปท่องเที่ยว ทั้งนี้ อาจแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑ ทรัพยากรทางธรรมชาติ (Natural Tourism Resource) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่
มีความงามตามธรรมชาติซึ่งสามารถดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น ภูเขา ป่าไม้
น้ำพุร้อน ถ้ำ น้ำตก ชายทะเล หาดทราย ทะเลสาบ เกาะ แก่ง เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืดเป็นต้น
บางแห่งได้รับการจัดให้เป็นสวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติเขตรักษา
พันธุ์สัตว์ป่า สวนสัตว์เปิด เป็นต้น

๑.๒ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Tourism Resource) นับเป็นมรดก
ทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นผลงานที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ ที่อนุชนรุ่นหลังบังเกิด
ความหวงแหนและปฏิบัติสืบสานต่อไป ทั้งนี้ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น แบ่งออก ๓ ชนิด ได้แก่

^{๑๒} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กระทรวงมหาดไทย, มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว,
หน้า ๑๓-๑๔.

(๑) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Tourism Resource)

เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามประสงค์หรือประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกในอดีตและได้สร้างเสริมในปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น พระราชวัง ศาสนสถาน แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน เป็นต้น

(๒) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต (Culture and Rural Way of Life) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมซึ่งปฏิบัติยึดถือสืบทอดต่อกันมา เช่น ประเพณีในรอบปี ทั้งประเพณีในราชสำนัก (พระราชพิธีต่างๆ) ประเพณีไทย ประเพณีท้องถิ่น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีกินเจ หรือประเพณีถือศีลอดอาหาร งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับบุคคล เช่น พิธีโกนจุก พิธีแต่งงาน พิธีบวช และพิธีศพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ได้แก่ การสร้างบ้านเรือน ชุดแต่งกาย อาหารประจำถิ่น การประดิษฐ์ของใช้เพื่อการดำรงชีวิต ภาษาพูดในท้องถิ่นและวรรณคดีพื้นบ้าน เป็นต้น หมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ อาทิ หมู่บ้านทอผ้า หมู่บ้านทำร่ม หมู่บ้านช้าง รวมถึงตลาดนัด ตลาดน้ำ เป็นต้น

(๓) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการและบันเทิง (Recreation Attraction) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนที่ให้ความรื่นรมย์ บันเทิง เช่น สวนสัตว์สวนสนุก สวนน้ำ ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์การแสดงศิลปะสมัยใหม่ แหล่งบันเทิง ศูนย์การค้าศูนย์การประชุม เป็นต้น

๒) การบริการการท่องเที่ยว

การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) หมายถึง การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ เป็นการให้ความสะดวกระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะบริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ บริการขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว บริการที่พักแรม บริการอาหารและบันเทิง บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ รวมถึงบริการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกอย่างไรก็ดี ความไม่ปลอดภัยอาจเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา ซึ่งภัยต่างๆ เหล่านี้ อาจเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว จึงควรมีมาตรการในการสร้างความปลอดภัยอย่างจริงจัง และเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการบริการการท่องเที่ยว

๓) การตลาดการท่องเที่ยว

การที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวที่นั่น จะต้องมีการตลาดการท่องเที่ยวในการชักนำให้เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งการตลาดการท่องเที่ยว หมายถึง ความพยายามที่จะทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของตนและใช้สิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกทางการท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น โดยการตลาดการท่องเที่ยว ทำได้ ๒ วิธี

๑. การให้ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว หมายถึง การให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ทางการท่องเที่ยว เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และการบริการการท่องเที่ยว เป็นต้น

๒. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว หมายถึง การสื่อข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายโดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย เป็นต้น เพื่อเชิญชวน กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวของตน

แมคอินทอช ; โกลเดนเนอร์; และริทซี ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวว่ามี ๔ ประการ คือ

๑. นักท่องเที่ยว ซึ่งต้องใช้จ่ายในการเดินทางอย่างน้อยที่สุดเป็นค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าของที่ระลึก และการบริการอื่นๆ ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้ จะหมุนเวียนกระจายไปในธุรกิจบริการต่างๆ ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑.๑ นักท่องเที่ยวค้างคืน (Tourism) ได้แก่ ผู้มาเยือนชั่วคราว โดยพำนักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย ๒๔ ชั่วโมง เพื่อใช้เวลาว่างในการพักผ่อน บันเทิง สุขภาพ ศาสนา การศึกษา และการกีฬา หรือเพื่อธุรกิจ การเยี่ยมญาติ การปฏิบัติภารกิจต่างๆ และการประชุมสัมมนา

๑.๒ นักท่องเที่ยวไม่ค้างคืน (Excursionist) หรือโดยทั่วไปใช้คำว่านักท่องเที่ยว ได้แก่ ผู้มาเยือนเป็นการชั่วคราว โดยใช้เวลาอยู่ในประเทศที่มาเยือนน้อยกว่า ๒๔ ชั่วโมง ทั้งนี้รวมถึงผู้โดยสารที่มากับเรือเดินสมุทรด้วย

๒. ธุรกิจ ซึ่งทำหน้าที่จัดหาสินค้าและบริการต่างๆ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ที่พักแรม ร้านอาหารและภัตตาคาร บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ร้านค้าของที่ระลึกและขายสินค้าพื้นเมือง

๓. รัฐบาลของประเทศ หรือของท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ที่เอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว เช่น ถนน ท่าเรือ ท่าอากาศยาน ระบบไฟฟ้า น้ำประปา ระบบการสื่อสารที่ทันสมัย เป็นการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยวของประเทศ และเพื่อความสะดวกสบายของคนในท้องถิ่น

๔. ประชาชนในประเทศนั้นๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการต้อนรับและดึงดูดนักท่องเที่ยว หรือแขกผู้มาเยือนท้องถิ่นนั้นซ้ำอีก หรืออาจชักชวนผู้ไม่เคยมาเยือนให้ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว

รวมถึงการแสดงความมีน้ำใจ ให้ความช่วยเหลือ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนต่อไป^{๑๓}

กล่าวสรุปได้ว่าองค์ประกอบภายในระบบการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นส่วนของนักท่องเที่ยว ธุรกิจ นโยบายของรัฐบาล ประชาชน มีองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกัน

๒.๑.๔ ลักษณะของการท่องเที่ยว

อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ. การท่องเที่ยวมีหลายลักษณะด้วยกัน โดยขึ้นอยู่กับจุดหมายปลายทางในการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว และประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งได้เป็น ๗ ประเภท ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวเพื่อสันทนาการ (Recreational tourism) เป็นการเข้าร่วมในการแข่งขันกีฬา เล่นกีฬา แช่น้ำพุ แร่รักษาโรค การอาบแดด และการสมาคมกันในสิ่งแวดล้อมที่ผ่อนคลายจิตใจ

๒. การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล (Intensive tourism) เป็นการท่องเที่ยวจัดขึ้นเพื่อเป็นรางวัลแก่พนักงาน เป็นสวัสดิการของหน่วยงาน และบริษัทห้างร้านต่างๆ เพื่อดูงาน การสันทนาการ โดยหน่วยงานเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด

๓. การท่องเที่ยวเพื่อชมประวัติศาสตร์ (Historical tourism) เป็นการท่องเที่ยวพิพิธภัณฑสถานและโบสถ์เก่าๆ ที่เน้นความรู้เรื่องในอดีต อาจเป็นการเยือนอนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร วัง ต่างๆ

๔. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business tourism) มีลักษณะเด่นคือ การประชุมหรือพบปะกัน หรือการสัมมนา ซึ่งมักจะรวมการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ด้วย

๕. การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรม (Culture tourism) เป็นการเดินทางเพื่อสัมผัส และในบางครั้งเข้าร่วมวิถีชีวิตเก่าๆ ที่หาได้ยาก ท้องถิ่นเก่าๆ ที่มีความน่าสนใจ เป็นที่ดึงดูดความสนใจ

๖. การท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ (Ethnic tourism) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสังเกตเห็น แสดงออกทางวัฒนธรรมและแบบแผนการใช้ชีวิตของประชากรต่างเผ่าพันธุ์ ซึ่งรวมทั้งการไปเยือนบ้านเกิดเมืองนอน การเข้าร่วมพิธีกรรมรำฟ้อน และเข้าร่วมพิธีทางศาสนาต่าง ๆ

^{๑๓} McIntosh, R.W.; Goeldner, C.R.; & Ritchie, Jr.B. (1995). *Tourism: Principle, Practices, and Philosophies*. New York: John Wiley & Sons. อ้างใน, พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล, “การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๘ – ๑๐.

๗. การท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อม (Environmental tourism) คล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ แต่เน้นสิ่งดึงดูดใจที่เป็นสิ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าเน้นที่ชาติพันธุ์มนุษย์ การกลับคืนสู่ธรรมชาติ และการชื่นชมต่อความสัมพันธ์ของผู้คนกับพื้นพิภพ

๘. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาและเรียนรู้ หาประสบการณ์ที่ไม่สามารถหาได้ในห้องเรียน^{๑๔}

กล่าวโดยสรุปลักษณะของการท่องเที่ยวแบ่งได้จากจุดหมายปลายทางของของนักท่องเที่ยว จึงมีลักษณะของการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายตามความสนใจของนักท่องเที่ยว

๒.๑.๕ ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว

ราณี อลิชัยกุล ได้จำแนกประเภททรัพยากรการท่องเที่ยวตามลักษณะของ ทรัพยากรได้ ๔ ประเภท คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองและมีความงามตามธรรมชาติ มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยาและระบบ ป่าไม้ที่หลากหลาย เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก ชายหาด เกาะแก่ง ปะการัง สัตว์ป่า พรรณพืช เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและ ประเพณี หมายถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนิน ชีวิตของมนุษย์ และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือ ปรับปรุงดัดแปลงเพื่อให้สถานที่ที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว^{๑๕}

วินิจ วีรยางกูร ได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน บ่อน้ำร้อน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ วน อุทยานสวนรุกขชาติ ทะเล หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เกาะ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด และ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

^{๑๔} อุดม เขยกีวงค์ และคนอื่นๆ, **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒-๔๙.

^{๑๕} ราณี อลิชัยกุล, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**, เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘.

๒. ประเภทโบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศาสนา ได้แก่ วัด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถาน โบราณสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์ และอนุสรณ์สถาน

๓. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีก รูปแบบหนึ่ง ในลักษณะของพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่วิถีชีวิต (เช่น หมู่บ้านชาวเขา สภาพ ชีวิต ในชนบท) ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่ สวน พืช ผัก ผลไม้ และเหมือง^{๑๖}

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี กล่าวถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่น่าสนใจ ที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวซึ่งนอกจากจะเป็นทั้งวัตถุประสงค์ และเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ “ขาย” ให้แก่นักท่องเที่ยว อาจจะกล่าวได้ ว่าเป็น “สินค้า” ที่มีคุณลักษณะพิเศษ ที่สามารถดึงดูดให้ “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา “ซื้อ” กันถึงที่ตั้งอยู่ของสินค้า และได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพทางกายภาพของ ธรรมชาติที่มีความสวยงาม หรือความน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชมได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ น้ำตก แม่น้ำลำธาร ชายทะเล เกาะแก่ง ภูมิทัศน์ และสภาพภูมิศาสตร์อื่นๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงบริเวณ ซึ่งมนุษย์เราได้เข้าไปปรับปรุง ตกแต่ง เพิ่มเติมในบางส่วน ให้ความงามของธรรมชาติเด่นชัดขึ้น ได้แก่อ่างเก็บน้ำ เขื่อน และสถานที่ตากอากาศต่าง ๆ

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์เราได้สร้างสรรค์ขึ้น ตามวัตถุประสงค์ และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกของอดีต และได้สร้างเสริมขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดในทางการท่องเที่ยว ได้แก่ พระราชวัง ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถาน อนุสรณ์สถาน และพิพิธภัณฑสถาน

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม และการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือ และสืบทอดต่อกันมา ตลอดจน กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สภาพชีวิตไทยริมคลอง ตลาดน้ำ เรือนแพ หมู่บ้านชาวเขา หมู่บ้านประมง งานเทศกาลประเพณี ศูนย์แสดงวัฒนธรรม ประเพณี และสวนสนุก เป็นต้น^{๑๗}

^{๑๖} วินิจ วีรยางกูร, **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๑๗} วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี, “การท่องเที่ยว” ใน **ตำรา-เอกสารวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ, หน่วยงานศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๙-๙๐.

กล่าวโดยสรุปทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงสิ่งที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งออกได้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒.๑.๖ รูปแบบการท่องเที่ยว

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น^{๑๘} ได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวดังต่อไปนี้

๑) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวไปในสถานที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ สังคมหรือชุมชนตามธรรมชาติ เพื่อชื่นชมและเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การเดินป่า การดำน้ำ การศึกษาวิถีชีวิต เป็นต้น

๒) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรมสวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่างๆสถานที่ราชการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรที่ทันสมัย ฯลฯ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะต่างๆ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น

๓) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ “โฮมสเตย์” นักท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้านในชุมชน และดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน

๔) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทยมี ๒ ประเภท ได้แก่

^{๑๘} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กระทรวงมหาดไทย, มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว, หน้า ๑๕-๑๖.

๔.๑ การท่องเที่ยวเชิงบำบัดรักษาสุขภาพ (Health Healing) เป็นการท่องเที่ยวที่ผนวกโปรแกรมการทำกิจกรรมบำบัดหรือฟื้นฟูโรค

๔.๒ การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ และพักในโรงแรมหรือรีสอร์ท หรือศูนย์สุขภาพ ร่วมทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่สถานทีนั้นๆ จัดขึ้น เช่น การนวดแผนไทย บริการอาบน้ำแร่ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวที่จะเลือกหรือมีเหตุจูงใจที่จะเลือกไปท่องเที่ยว

๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนา

๒.๒.๑ แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีมาก่อน พ.ศ. ๑ โดยคำว่าท่องเที่ยวปรากฏในคำบาลีว่า “จร” อ่านว่า “จะระ” ภาษาบาลีปรากฏคำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวคือ วิจรติ, สณจรติ แปลว่าเที่ยว สัญจรไป^{๑๙} คำว่า “จร” มีปรากฏอยู่ในปฐมโอวาทของพระพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่ศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “จรถ ภิกขเว จาริก พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย เทวมนุสสาน แปลเป็นภาษาไทยว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์^{๒๐} คำว่า เที่ยว พระพุทธเจ้ามุ่งหมายถึงการเดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน ในบรรดาพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า กิจในปุเรภัต คือการเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตตามหมู่บ้าน นิคม ตำบล เมือง รัฐ เสด็จจากแคว้นแคว้นหนึ่งไปสู่อีกแคว้นหนึ่งเป็นกิจวัตรประจำ ได้พบกับเหตุการณ์ต่างๆ ในขณะที่เสด็จเที่ยวบิณฑบาต^{๒๑} การเที่ยวบิณฑบาตของพระสาวกของพระสาวกของพระพุทธเจ้าทำให้ประชาชนเห็นและเลื่อมใสดังเช่น กรณีพระอัสสชิ หนึ่งในปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ รูปได้ไปเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ มาณพชื่อว่าอุปติสสะได้พบและสนทนาธรรมจนกระทั่งอุปติสสะได้บรรลุธรรมและเดินทางไปขอบวชกับพระพุทธเจ้า^{๒๒}

^{๑๙} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร. และ จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสารจำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๘

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๒๑} รังษี สุพนธ์, ๒๕๔๙, ๑๖.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

คำว่า ท่องเที่ยว ในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า จาริก ซึ่งคำว่าจาริก นั้นแปลได้ว่า เที่ยวไป, เดินทางเพื่อศาสนกิจ^{๒๓}

แนวคิดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนาได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดดังต่อไปนี้

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน)^{๒๔} การท่องเที่ยวในแนวพุทธ มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งค่านิยมต่างๆ เช่น “ธรรมสัญจร” “การจาริกแสวงบุญ” “การเดินทางแสวงบุญ” หรือแม้แต่ในปัจจุบันที่ว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ หรือ Buddhist Tourism ซึ่งถ้าหากกล่าวถึงพระพุทธวณะในคราวที่ส่งสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ว่า “จรธ ภิกขเว พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานู กมปกาย ภิกขุทั้งหลาย พวктานจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” หรือกล่าวโดยย่อว่า “จงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์และมีความสุขของคนหมู่มาก” จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ ในแต่ละนิกาย ล้วนมีความหมายเพื่อการแสวงหาความรู้ ศึกษาหาข้อปฏิบัติอันเป็นหลักในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งหมายถึงเป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและผู้ให้บริการ อันจะนำซึ่งความสงบสุข สันติภาพ แก่มวลมนุษยชนทุกหมู่เหล่า มิได้เป็นการเดินทางเพื่อเบียดบังผู้อื่น หรือผู้สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเดินทางที่ควบคู่ไปกับการศึกษา การพัฒนาจิตใจของนักเดินทาง และการปฏิบัติในหนทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์ รวมถึงหมู่สัตว์ และสิ่งแวดล้อมอันวิจิตรแห่งธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่ทุกสรรพสิ่งล้วนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเพื่อความดีงามของสังคมและสรรพสิ่งในโลก ซึ่งกล่าวโดยสรุปว่า “การท่องเที่ยวแนวพุทธ คือ การเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสิ่ง”

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกุลโก (ช่างเมือง) การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปวัด หรือพุทธศาสนสถานโดยมีจุดมุ่งหมาย เช่น เป็นการเดินทางไปเพื่อทำบุญและสาธารณกุศลต่างๆ เพื่อสักการบูชาพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อร่วมปฏิบัติธรรม ชมศิลปวัฒนธรรมในวัดหรือพุทธ

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า.๑๔๔.

^{๒๔} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ” ใน **จุลสารการท่องเที่ยว** ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ ม.ค. – มี.ค. ๒๕๕๒.

ศาสนสถานนั้นๆ ไปเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งไปเพื่อร่วมศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่น ไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง แห่เทียนพรรษา เป็นต้น^{๒๕}

ศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๒๖} ได้ให้ความหมาย ของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน (Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนายังหมายถึง การเดินทางเพื่อการบำบัดจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัดจิตใจ โดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่องระยะเวลาหนึ่ง

แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน หมายถึง อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ ศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ วัด เจดีย์ พระธาตุ ปราสาท เช่น วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

๒. แหล่งท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่สำหรับบำบัดจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและทำวิปัสสนากรรมฐานเพื่อการฝึกฝนจิตใจให้สงบ สถานที่ปฏิบัติธรรม เช่น เสถียรธรรมสถาน สำนักปฏิบัติวิปัสสนาอ้อมน้อย เป็นต้น

ศุภลักษณ์ อัครางกูร ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา^{๒๗} ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นกรปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบัน

^{๒๕} พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกโก (ช่างเมือง), “การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๗.

^{๒๖} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, *การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ*, (กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

^{๒๗} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, *พฤติกรรมนักท่องเที่ยว*, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

การเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนาซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามก็กิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนามีได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึงพิงทางจิตใจกันมาก

ภัทรสุภา ลีลานภาพรณ ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ^{๒๘} ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

๑. เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศลริยาวัตุ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

- ๑.๑ ทานมัย ทำบุญด้วยการให้
- ๑.๒ ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติดี
- ๑.๓ ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา
- ๑.๔ อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
- ๑.๕ เวชยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้
- ๑.๖ ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น
- ๑.๗ ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยความยินดีของผู้อื่น
- ๑.๘ ธัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม
- ๑.๙ ธัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม
- ๑.๑๐ ทิฏฐุชุกัมม์ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

๒. เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิบัติธรรม ณ พุทธศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง

๓. เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่นการไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรดอกไม้ แห่เทียนพรรษา เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๙} ให้ความหมายคำว่า “จาริก” ในภาษาไทย ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า “จาริก”^{๓๐} หมายถึง เที่ยวไป เดินทางไปเพื่อศาสนกิจ

^{๒๘} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๔๙), หน้า ๔๖ - ๔๗.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๖๑.

ซึ่งเมื่อนำความหมายของคำว่า “จาริก” ซึ่งแปลว่าโดยรวมว่า การท่องเที่ยวไปเพื่อการเผยแผ่ศาสนา หรือการท่องเที่ยวไป เดินไปเพื่อศาสนาทางพุทธศาสนา สามารถจะแบ่งออกเป็น ๓ หัวข้อ หลักตามจุดมุ่งหมายของการ เดินทาง หรือการท่องเที่ยวไปเพื่อการเผยแผ่ศาสนา คือ ๑) พระพุทธเจ้าจาริกไปเพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอนซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้คำว่า การจาริกธรรมซึ่งหมายถึงการพระพุทธเจ้าทรงออกจาริกเพื่อแสดงธรรมที่พระองค์ทรงได้ค้นพบ ๒) การที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าได้ออกเดินทางหรือท่องเที่ยวไปเพื่อนำพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ตามที่ต่างๆ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้คำว่า ธรรมจาริก ซึ่งหมายถึง การที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าได้นำพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปเผยแผ่ และ ๓) การจาริกแสวงบุญ หมายถึง การที่กุลบุตร กุลธิดา ผู้ที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะออกเดินทางแสวงบุญไปที่ต่างๆ เพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้คำว่า จาริกแสวงบุญซึ่งหมายถึงผู้ที่ศรัทธาในศาสนาพุทธได้ออกเดินทางท่องเที่ยวไปเพื่อไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

๑) การจาริกธรรม

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ก็ได้ทรงแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาอันแรกโปรดปัญจวัคคีย์นับว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อมกันอีกด้วย และในคราวที่พระองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในครั้งแรกด้วยพระดำรัสว่า ให้ภิกษุทั้งหลายจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุดประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงครบถ้วนแม้พระองค์ก็เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๓๑}

ในพระไตรปิฎกได้จาริกถึงการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้าไว้หลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น หลังจากที่ได้อัฏฐังคิณธรรมแล้ว พระองค์ได้เสด็จจาริกจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมไปยังสารนาถ และเสด็จจาริกกลับมาที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม และจากนั้นก็เสด็จจาริกไปยังกรุงราชคฤห์โดยผ่านทางคยา พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปตามสถานที่ต่างๆ ก็มักจะปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พระองค์เสด็จจาริกไปพร้อมกับภิกษุ “จำนวนมาก” หรือ “กลุ่มใหญ่” ในบางครั้ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปโดยลำพังเป็นการชั่วคราวโดยที่ไม่ได้ตรัสบอกแก่ผู้ใด ในการเสด็จจาริกไปในแต่ละคราวจะเสด็จไปโดยพระบาทเปล่า ยกเว้นในบางกรณีที่พระองค์ต้องเสด็จข้ามแม่น้ำเช่นแม่น้ำปายาคา (เมืองอัลลาฮาบัดในปัจจุบัน) และเมืองปัตนะ (มัจฉิมนิกาย) ซึ่งได้ทรงโดยสารแพข้ามแม่น้ำทั้งสอง

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐, วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

แห่งในพระไตรปิฎกมีแห่งเดียวที่กล่าวถึงพระพุทธรองค์ว่าทรงสวมรองเท้า แต่ส่วนใหญ่แล้วได้เสด็จจาริกด้วยพระบาทเปล่าตลอดเวลา

ในระหว่างพรรษา พระองค์ได้แสดงธรรมโปรด ยสะกุลบุตร พร้อมกับสหายอีก ๔ คน คือ วิมลละ, สุภาหุ, ปุณณชิ, คัมปติ และสหายไม่ปรากฏชื่อจำนวนหนึ่งในเมืองพาราณสีรวม ๕๐ คน ได้บรรลุอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด รวมแล้วพรรษาแรกเท่านั้นพระองค์ได้สาวกเพิ่มเป็น ๖๐ องค์ รวมทั้งพระองค์เป็น ๖๑ องค์

เมื่อพระองค์ออกพรรษาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า ควรออกไปประกาศหลักธรรม หลักคำสั่งสอน หลักศาสนา ของพระองค์ให้แพร่หลายได้แล้ว พระองค์จึงเรียกประชุมสงฆ์สาวก ทั้ง ๖๐ องค์ มาเพื่อประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และได้ตรัสว่า

“จรถ ภิกขเว จาริกิ พุพฺพชนฺทิตาย พุพฺพชนฺสุชาย โลกานุกมฺปาย อตถาย ทิตายสุชาย เทวมนุสฺसानิ”^{๓๒}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก จงอย่าไปที่เดียวกันสองรูปเลย จงแสดงธรรมให้งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด ให้สมบูรณ์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง แม้ตัวเราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมเช่นเดียวกัน”^{๓๓}

๒) ธรรมจาริก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น กระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประธานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรม คือให้มีเนื้อหาต่อเนื่องกันไปตามลำดับ ชี้แจงแสดงเหตุผลให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมเพราะอาศัยความเอ็นดูต่อสรรพสัตว์ มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง แสดงธรรมเพราะไม่เห็นแก่อาณานิคมสินจ้าง และไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น^{๓๔}

เมื่อจะทรงประทับแรมนั้น พระองค์ก็ได้ประทับแรมตามเรือนพักริมถนนหนทางบ้าง ตามบ้านช่างหม้อเก่าบ้าง (มัชฌิมนิคาย) หรือหากไม่มีที่ใดให้ประทับแรมก็ได้ประทับแรมในที่โล่งแจ้งบนพื้นดินที่ปูด้วยใบไม้ก็เคยมี (อังคุตตรนิคาย)

^{๓๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๗/๔๒๘/๑๔๙.

^{๓๔} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓, อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒ /๑๕๙/๑๗๔-๑๗๕.

มีอยู่คราวหนึ่ง เมื่อพระองค์เสด็จจาริกไปยังแคว้นกุรุ พระองค์ได้ประทับแรมในกระท่อม หลังเล็กๆ ที่พื้นของกระท่อมปูลาดด้วยหญ้า (มัจฉิมินิกาย) เมื่อคราวที่จะทรงส่งพระสาวกออกไป ประกาศพระศาสนาหลังจากที่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปคือกิลิศินจักขุนี้มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม。”(วินัยปิฎก)

๓) การจาริกแสวงบุญ

การจาริกแสวงบุญ ในบริบทของธรรมทายาท เป็นศาสนกิจจาริกแสวงบุญไปเพื่อประกาศพระพุทธศาสนา เผยแผ่ สืบทอด ปฏิสังขรณ์ บำเพ็ญกิจของพระศาสนา เป็นการเดินทางเพื่อการบูชา ซึ่งมี ๒ องค์ประกอบคือ อามิสบูชา เป็นการถวายบูชาแก่สถานที่ที่ควรสักการบูชา เช่น สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ซึ่งชนเหล่าใดได้มาบูชาด้วยจิตที่เลื่อมใสแล้ว เป็นประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน และธรรมบูชาหรือปฏิบัติบูชา เป็นการรักษาศีล การเจริญภาวนา เพื่อให้เข้าถึงพุทพภาคปฏิบัติ เป็นเบื้องต้น มรรคผลเป็นท่ามกลาง และนิพพานเป็นที่สุด^{๓๕}

ในมหาปริณิพพานสูตร^{๓๖} ได้แสดงข้อมูลสังเวชนียสถานดังนี้

พระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการปริณิพพานของพระพุทธองค์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้า พระองค์ทั้งหลายย่อมได้พบได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จ ล่วงลับไปแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ ที่กุลบุตรผู้ศรัทธา ควรไปดู” สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ

๑. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคตประสูติในที่นี้”

(อิธ ตถาคตโต ชาโตติ)

^{๓๕} นางสาวนิตา เหล่าฤกษ์อุทัย, “แรงจูงใจของชาวพุทธไทยต่อการจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๘.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐.

๒. สังฆเวชนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า “ตถาคตได้ตรัสรู้ อนุตตรสัมมาสัมโพธิ ญาณในที่นี้”

๓. สังฆเวชนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้”

๔. สังฆเวชนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคตได้เสด็จ ดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ในที่นี้” ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาจะมาดูด้วยระลึกว่า “ตถาคตประสูติในที่นี้” ..ว่า “ตถาคตได้ ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้” ..ว่า “ตถาคตประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้” ..ว่า “ตถาคตได้ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ในที่นี้” “อานนท์ ขนเหล่าใด เหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใสตายไป ขนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจาก ตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

สังฆเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูมีจิตเลื่อมใสตายไปแล้ว กุลบุตรเหล่านั้นจะไปเกิดยังสุคติโลกสวรรค์ สังฆเวชนียสถานทั้ง ๔ จัดเป็นโบราณสถาน ที่มีอายุเก่าแก่และยังมีอยู่ให้เราได้พบเห็นในปัจจุบัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพาน จึงมีวัตถุเครื่องระลึกที่เรียกว่า เจดีย์ ๔ ประเภท ดังนี้คือ

๑) ธาตุเจดีย์ หมายถึงพระบรมสารีริกธาตุ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้จากการถวายพระเพลิง และมีการแจกจ่ายให้เมืองที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ไว้เพื่อการสักการะนับตั้งแต่พุทธกาล

๒) บริโภคเจดีย์ หมายถึงสังฆเวชนียสถาน ๔ แห่งที่ทรงให้ดูเพื่อการระลึกถึง ได้แก่ ๑) สวนลุมพินีวันที่ประสูติ ๒) ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมที่ตรัสรู้ ๓) ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา และ ๔) สาละวนททยาน ซึ่งเป็นที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๓) ธรรมเจดีย์ หมายถึง พระธรรมวินัยที่ทรงรับสั่งไว้เป็นตัวแทน หรือเป็นศาสดาแทนพระองค์ ในสมัยต่อมามีการจารึกพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ไว้เป็นตัวหนังสือแทนพระองค์

๔) อุทเทสิกเจดีย์ หมายถึง สิ่งที่ก่อสร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า และไม่ได้กำหนดว่าจะสร้างเป็นอะไร เหตุนี้บรรดาเจดีย์ที่สร้างขึ้นนอกจากเจดีย์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว จึงนับว่าเป็นอุทเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น^{๓๗}

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาทันทีก็ได้นิยมเดินทางมานมัสการสถานที่สำคัญเหล่านี้ ดังปรากฏหลักฐานของสมณทูตจากประเทศจีน (เช่น หลวงจินฟาเหียน พระถังซำจั๋ง เป็นต้น) ที่ได้เดินทางมาจากประเทศจีนเพื่อสักการะสังฆเวชนียสถานและ

^{๓๗} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๖๙), หน้า ๔-๑๒.

สถานที่สำคัญในพุทธประวัติอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงเรื่องราวการเดินทางของชาวไทยที่จาริกไปพุทธคยาด้วย (พงศาวดารเหนือ) (ซึ่งผู้จาริกได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระมหาโพธิเจดีย์มาสร้างเป็นเจดีย์วัดเจดีย์เจ็ดยอดในตัวเมืองเชียงใหม่) แต่หลังจากพระพุทธศาสนาได้เสื่อมไปจากอินเดีย สังฆเนยสถานและสถานที่สำคัญอื่นๆ ก็ได้ถูกทิ้งร้างไป ซึ่งในยุคนั้นก็มีชาวพุทธเข้ามาบูรณะบ้างเป็นครั้งคราว แต่สุดท้ายก็ได้ถูกปล่อยทิ้งร้างอย่างสิ้นเชิงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนอนุทวีปอินเดีย (ยกเว้นศรีลังกา) ถูกอังกฤษเข้ามาปกครองเป็นอาณานิคม จึงได้เริ่มมีการเข้าไปบูรณะขุดค้นทางโบราณคดียังสถานที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งถูกทิ้งร้างเป็นเนินดินจำนวนมาก และมีการบูรณะเรื่อยมาโดยศรัทธาทุนทรัพย์ของชาวพุทธบ้าง รัฐบาลอินเดียบ้าง จนในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ จึงได้เริ่มมีชาวพุทธทุกนิกายจากทั่วโลก นิยมมานมัสการสังฆเนยสถานและสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนาในดินแดนพุทธภูมิมากขึ้นจนปัจจุบัน^{๓๘}

การท่องเที่ยวแนวพุทธ มีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป ที่เป็นการเดินทางเพื่อชื่นชมความงามจากภายนอกที่เป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจน แต่มิได้เป็นการพัฒนาในด้านจิตใจ หรือการเข้านามธรรมที่เป็นองค์รวมของสรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังนั้น จึงควรมีการพิจารณาถึงการเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางรูปธรรม ดังนั้น จึงควรมีการพิจารณาถึงการเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งสามารถระบุดูประสงค์ได้ ดังนี้

๑.เป็นการเดินทางเพื่อการศึกษา เรียนรู้ และปฏิบัติ ในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา

๒.เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต และจิตใจของผู้เดินทางให้มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

๓.เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธ์อันดีงามระหว่างเพื่อนมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๔.เป็นการสร้างประโยชน์ ความสงบสุข สันติภาพ ต่อมวลมนุษยชาติและต่อสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวแสดงให้เห็นการมุ่งหวังเพื่อสร้างความดีงามทั้งของนักท่องเที่ยวและสังคม ในการที่จะปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น ในแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักการของ ศีล สมาธิ และปัญญา กล่าวคือ เริ่มต้นจากศีล คือข้อปฏิบัติทางกาย วาจา ที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ไม่โกหก หลอกหลวง โกงค่าบริการ หรือการแสวงหาความสุขทางกามารมณ์

^{๓๘} สุนนท์ ปัทมาคม, รศ, สมุดภาพแดนพุทธภูมิ ฉลองชนมายุ ๘๐ ปี พระสุเมธาธิบดี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

(Sex Tour) แล้วแสวงหาความรู้ ความเข้าใจทางด้านจิตใจ คือเพื่อให้เข้าใจตนเองมากขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม และฝึกฝนจิตใจ สมาธิ

ลักษณะและแนวทางการปฏิบัติของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา

๑. เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจทั้งในรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ เป็นการศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่มองเห็นจากภายนอก ทั้งทางธรรมชาติ และทางศิลปวัฒนธรรม แล้วมองสรรพสิ่งโดยเป็นองค์รวม ให้เกิดความเข้าใจในความหมาย และซาบซึ้งถึงภายในอันเป็นธรรม และสามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๒. เป็นการสร้างประโยชน์เกื้อกูลให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย ทั้งผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและผู้ให้บริการ รวมถึงสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ หรือให้มีผลกระทบน้อยที่สุด

๓. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้เกิดความดีงามต่อตนเองและผู้อื่นในลักษณะที่เกื้อกูลกัน กล่าวคือ เป็นการเยี่ยมเยือน ชื่นชม ชุมชน สังคม และวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าร่วมกัน

๔. เป็นการท่องเที่ยวที่ยึดหลักของ ศิล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือ มีข้อปฏิบัติทางกาย วาจา ร่วมกันในทางที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และยึดมั่นในหลักการของความถูกต้อง และเป็นธรรม

๕. เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาต่อตนเอง ชุมชน สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

ซึ่งจากลักษณะของการท่องเที่ยวดังกล่าวจะเป็นการเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงสิ่งที่ เป็นรูปธรรมและนามธรรมพร้อมๆ กัน โดยมีแนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ยึดหลักการปฏิสันถาร คือ อามิสปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถาร กล่าวคือ อามิส สันถาร เป็นการต้อนรับ เชิญชวน ให้ท่องเที่ยวในด้านรูปธรรม คือการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เพื่อชื่นชม ความงดงามจากภายนอก และควรให้มีธรรม ปฏิสันถาร คือการให้ความรู้ ความเข้าใจ ซาบซึ้งถึงนามธรรมที่อยู่ภายในของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น มีความเข้าใจอันดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องจากความรู้ ในทางธรรมะ คือความเป็นจริงแห่งชีวิตและสรรพสิ่งที่ทุกคนควรปฏิบัติต่อกัน

๒. ยึดหลักความถูกต้องและเป็นธรรมในบทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ให้บริการ รู้จักเคารพ และให้เกียรติแก่นักท่องเที่ยว ผู้เดินทาง ไม่หลอกลวงในทางเสียหาย และนักท่องเที่ยวก็ควรยกย่อง ชื่นชม ความเป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน หรือของ สังคมนั้นๆ รวมถึงไม่ทำลายแหล่งท่องเที่ยว หรือขโมยความหลากหลายทางชีวภาพ อันเป็นทรัพยากร ของท้องถิ่นนั้นๆ

๓. ยึดหลักการเรียนรู้ร่วมกัน คือ มีการฝึกอบรม เรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยมีความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ ทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้ให้บริการ และนักท่องเที่ยว โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ

๓.๑ มัคคุเทศก์ ควรเป็นผู้แสดงแนวทาง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจใน ความหมายแห่งการเดินทางอย่างแท้จริง คือ ให้ทั้งอามิสปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถาร เพื่อให้การเดินทางครั้งนั้นๆ มิสูญเปล่า ปราศจากคุณค่าทางด้านจิตใจและการปฏิบัติที่ดีงามต่อเพื่อนมนุษย์และ สิ่งแวดล้อม

๓.๒ เจ้าของสถานที่พัก โรงแรม ควรมีลักษณะ ของการให้ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ให้ความสะดวก ปลอดภัยแก่ผู้มาพักผ่อน ปิยวาจา เป็นผู้พูดจา ไพเราะเสนาะหู ต้อนรับด้วย อหยาศัยอันดี สมานัตตา ประพฤติตนสม่ำเสมอไม่แยกความมั่งมีหรือยากจนหรือแบ่งแยกผิวพรรณ วรรณะในการให้บริการ อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ เป็นประโยชน์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้าน เศรษฐกิจ และสังคมร่วมกัน และทั้งนี้ นักท่องเที่ยวก็ได้รับความพึงพอใจและประทับใจการเดินทาง ท่องเที่ยว ซึ่งผลที่ตามมาคือ ประเทศไทยได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ ให้แก่ผู้คนในท้องถิ่นนั่นเอง

๓.๓ องค์กรที่รับผิดชอบของรัฐ ควรส่งเสริมการเรียนรู้ในหลักการที่กล่าวมาแล้วอย่าง จริงจัง ด้วยความสำนึกในความกตัญญูรู้คุณของแผ่นดินหรือทรัพยากรท่องเที่ยวที่ประเทศไทยมีอยู่ ด้วยความพยายามรักษามิให้เสื่อมโทรมไปมากกว่านี้ เพราะ ประเทศไทยคงจะหาแหล่งท่องเที่ยว ใหม่มาทดแทนไม่ได้ ด้วยการกำหนดมาตรการต่างๆ ให้ชัดเจน

๓.๔ สำหรับนักท่องเที่ยว ควรเป็นผู้แสวงหาความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาตนเอง และจิตใจ คือ มองสรรพสิ่งจากรูปรธรรมและนามธรรมให้เป็นองค์รวมและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พร้อมทั้งสามารถปฏิบัติให้ถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล

๔. ยึดหลักของ ศีล สมาธิ ปัญญา ในการแก้ไขปัญหา หรือเพื่อการพัฒนาในวงการ ท่องเที่ยว คือ ให้ความสุจริต จริงใจ ในการให้บริการ แนะนำ ตักเตือนให้นักท่องเที่ยวในทาง ถูกต้อง และเสนอปรัชญาของการท่องเที่ยวในแต่ละด้าน เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม หรือการท่องเที่ยวแนวพุทธ เป็นต้น^{๓๙}

กล่าวโดยสรุป ความหมายของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เป็นการท่องเที่ยวเพื่อ การศึกษา พัฒนาจิตใจ ยึดแนวทางปฏิบัติตามหลักของ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการสร้างสัมพันธ์

^{๓๙} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ดร. และคณะ, “การพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการ ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๕๖), หน้า ๒๔-๒๖.

อันดีงามระหว่างเพื่อนมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม สรุปลความหมายอย่างที่เขาใจง่ายขึ้น การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาเป็นการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดปัญญานั้นเอง

๒.๒.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและครูบาอาจารย์รวมถึงการทำกิจกรรมด้านศาสนา เช่น การปฏิบัติกรรมฐาน รวมถึงการศึกษาประวัติความเป็นมาของศาสนสถานต่างๆ และสามารถประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๔๐}

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้จำแนกลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหรือการท่องเที่ยวทางธรรม ๖^{๔๑} ประการ คือ

๑) เป็นการท่องเที่ยวแบบจาริกในทางที่ดิงาม หรือบุญจาริก คือจาริกที่เป็นบุญ กล่าวคือเป็นการจาริกไปพร้อมกับการบำเพ็ญบุญ เพื่อความเจริญทั้งในทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ยิ่งขึ้น

๒) เป็นการเดินทางตามคุณลักษณะแห่งชาวพุทธคือ ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ เพื่อทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวม ไม่เป็นการท่องเที่ยวไปเรื่อยๆ แบบคนไม่รู้แจ้งแทงตลอด แต่เป็นการท่องเที่ยวที่มากกว่าการได้ไปเยือนไปพบเห็น แต่เป็นการเดินทางทั้งภายนอกและภายใน ทั้งกายภาพและนามธรรมจากใจ จากการได้พบ ได้เห็น ได้เรียนรู้ ได้ลองปฏิบัติ ได้สัมผัส ได้ชิมลองในคุณค่าความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่ได้พบเห็นเรียนรู้ เกิดกระบวนการภายในที่นำไปสู่การตื่นตระหนักรู้และเปลี่ยนแปลงจากภายในเป็นแรงบันดาลใจในการยกระดับพัฒนาชีวิต จิต ปัญญาสู่ความรอดปลอดภัย เพื่อบรรลุซึ่งอิสรภาพของชีวิตอย่างแท้จริง

๓) สิ่งที่ควรแก่การรู้เห็นในการท่องเที่ยวทางธรรมคือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ประวัติศาสตร์และเรื่องราวในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน ตลอดจนครูบาอาจารย์ อย่างผสมผสานกลมกลืนเพื่อการน้อมนำมาสู่การปฏิบัติในชีวิต

๔) ควรมีการนำประเพณี จารีต วิถีวัฒนธรรม ระบบคุณค่าของสถานที่ที่ทำการท่องเที่ยวมาประกอบอย่างให้คุณค่าความหมายและจริงจัง เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีอย่างหลากหลายและมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ฮีต คอง คะลำ คำผญา ตลอดจนทั้งหลักฐานรอยธรรมต่างๆ ไม่ว่าจะ

^{๔๐} แม้งักฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

^{๔๑} มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, บทคัดย่อ.

จะเป็นรอยธรรมทั้งหลายที่เก่าแก่ตั้งแต่แรกเริ่มพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อกว่า ๑,๐๐๐ ปี ก่อน รอยธรรมของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ตลอดจนกิจกรรมการปฏิบัติและบูชาในรูปแบบต่างๆ

๕) ควรให้ความสำคัญตั้งแต่การเตรียมตัวแบบตั้งใจให้คุณค่าและความหมายในการเดินทาง ความใส่ใจในรายละเอียดรอบด้านตลอดการจาริก กิจกรรมการเรียนรู้และบูชา ณ สถานจาริกและการจดจำรำลึกเพื่อน้อมนำกลับมาเป็นเครื่องใช้หรือเตือนใจในภายหลังแบบ “พิเศษไม่ธรรมดาและทั่วไป”

๖) พึงระมัดระวังและป้องกันผลกระทบข้างเคียงต่างๆ ที่อาจเกิดตามมา โดยเฉพาะจากการท่องเที่ยวในแนวอื่นๆ ที่มักเน้นความสนุกสนานบันเทิงรื่นเริงใจ มุ่งปริมาณผลประโยชน์เชิงมูลค่าและพันธกรรม มากกว่าคุณค่าและสารประโยชน์ทางธรรม

กล่าวโดยสรุป ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมเป็นการจาริกบำเพ็ญบุญ เพื่อยกระดับของการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา

๒.๒.๓ ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ^{๔๒} ได้กล่าวถึง ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ไว้ ดังนี้

๑. แหล่งท่องเที่ยวด้านเกจิอาจารย์ หมายถึง วัดที่เป็นที่พำนักของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบจนเป็นที่เคารพและเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

๒. แหล่งท่องเที่ยวด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล หมายถึง วัดซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคูเมือง รูปหล่อ หุ่นขี้ผึ้งของพระ เกจิอาจารย์ที่มีรณภาพไปแล้ว

๓. แหล่งท่องเที่ยวด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม หมายถึง วัดซึ่งมีที่ตั้งอาคารสิ่งปลูกสร้าง ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือที่เชี่ยวชาญมีความเจนจัดทางศิลปะและประสบการณ์ มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ตามยุคสมัย เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ หอไตร หอระฆัง เป็นต้น นอกจากนี้ยัง รวมไปถึงปราสาทขอมและพระธาตุ

๔. แหล่งท่องเที่ยวด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม หมายถึง วัดที่จัดบริบทของวัดให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและมีหลักการเผยแพร่หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ดี ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนหลังไหลเข้าไปศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก

^{๔๒} อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, “สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กลุ่มจังหวัดอีสานใต้”, รายงานการวิจัย (สกว), (สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ อย่างยั่งยืน, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

๒.๒.๔ คติการจาริกบุญ

คติการจาริกบุญ หรือการจาริกแสวงบุญนั้นมีปฐมบทเริ่มจาก “สังเวชนียสถาน” ซึ่งแปลว่า สถานที่ควรสังเวช ในทางกระตุ้นเตือนให้เร่งกระทำความดี เช่น เกิดสังเวชในอนิจจังแม้พระพุทธเจ้ามหาบุรุษของโลกก็ยังมีเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งเป็นสังขธรรมที่ทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันและไม่ประมาทในชีวิตได้ ละด้วยความสำคัญและอานิสงส์ของการจาริกสู่สังเวชนียสถานในมหาปรินิพพานสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๔๓} “หากผู้ใดจาริกแสวงบุญมายังสถานที่ทั้ง ๔ แห่ง ด้วยใจเลื่อมใสศรัทธาแล้ว เมื่อกายแตกดับ จะเข้าสู่สุคติสวรรค์” จึงทำให้สังเวชนียสถานเป็นสถานที่เป้าหมายในการแสวงบุญของชาวพุทธตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หลักฐานความสำคัญคือคติที่มาของการจาริกบุญ ความสำคัญของพุทธสถาน คติการบูชา แนวคิดและวิธีการที่สืบสานการจาริกบุญ รวมทั้งการประพาศปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นที่นิยม โดยชาวไทยพุทธหรือชาวพุทธในประเทศที่มีพุทธสถานสำคัญได้กระทำปรากฏเป็นกิจกรรมในการจาริกบุญพอเป็นแนวทาง ดังต่อไปนี้

จาริกบุญเพื่อไปสักการะพุทธสถานสำคัญต่างๆ

๑) คติการสร้างพระเจดีย์ปรากฏในพระพุทธดำรัส ปรากฏในพระพุทธประวัติทรงแสดงนิมิตโอภาสนั้น ปรากฏชื่อเจดีย์ถึง ๔ แห่ง^{๔๔} คือ โคตมเจดีย์ อุเทนเจดีย์ สัตตมเจดีย์ สารันทเจดีย์ เขตเมืองเวสาลี นี่เอง ณ ที่นั่น เราเรียกเธอมาบอกว่า ดูกรอานนท์ เมืองเวสาลีนี้ร่ำนรมย์ อุเทนเจดีย์ร่ำนรมย์ อิทธิบาททั้ง ๔ อันผู้ใดผู้หนึ่งเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นดุจพิน ให้ตั้งมั่นแล้ว อบรมแล้ว พรารณชาติแล้ว^{๔๕}

๒) คติการบูชาพระบรมสาสิริรักษาโดยพญานาค พระพุทธเจ้า ผู้เป็นมหาบุรุษที่ประเสริฐอันสูงสุด พวกนาคราชบุชากันอยู่ในรามคาม พระเขี้ยวองค์หนึ่งเทวดาชาวไตรทิพย์บูชาแล้ว ส่วนอีกองค์หนึ่งบุชากันอยู่คันธารบุรีอีกองค์หนึ่ง บุชากันอยู่ในแคว้นพระเจ้ากาลิงคะอีกองค์หนึ่ง พญานาคบุชากันอยู่ ๓

ด้วยเดชแห่งพระสรีระพระพุทธเจ้า นั้นแหละแผ่นดินนี้ชื่อว่า ทรงไว้ซึ่งแก้วประดับแล้วด้วยนักพรตผู้ประเสริฐที่สุด พระสรีระเจ้าของพระพุทธเจ้าผู้มีจักขุนี้ ชื่อว่าอันเขาผู้สักการะ ดีแล้ว พระพุทธเจ้าพระองค์ใดอันจอมเทพจอมนาคร และจอมนระบูชาแล้ว อันจอมมนุษย์ผู้ประเสริฐสุดบูชาแล้วเหมือนกัน ขอท่านทั้งหลายจงประนมมือถวายบังคมพระสรีระนั้นๆ ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายหาได้ยากโดยร้อยแห่งกับ๓

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐.

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๖-๑๖๗/๑๑๒.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๑/๑๖๗/๑๑๒.

๓) คติการบูชาพระเกศาธาตุของเทวดา ความว่า ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรม ตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะเทวราช ได้สร้างนำพระธาตुประดิษฐานไว้ในสลุบ ที่ชื่อว่า พระเกศแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหตุการณ์ในพุทธประวัติมหาปริพานสูตร ได้ปรากฏการสักการบูชาต่อพระบรมสารีริกธาตุโดยหมู่มนุษย์และเทวดา

๔) คติการเสด็จธรรมยาตรา พระราชากรณียกิจที่สำคัญของพระเจ้าอโศกมหาราชในการเผยแผ่พระศาสนา^{๔๖} อาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นแบบอย่างแก่เหล่าบรรดากษัตริย์ หรือผู้นำชาวพุทธเสด็จธรรมยาตราจาริกไปยังพุทธสถาน และสร้างพระสลุบเจดีย์ เช่น สลุบสาญจี การสร้างวัด วิหาร หรือสร้างเสนาห็นเป็นหลักฐานของพุทธสถานที่สำคัญ การเสด็จธรรมยาดรานั้นเป็นต้นแบบให้พระมหากษัตริย์ชาวพุทธในยุคสมัยต่อมาได้ทรงปฏิบัติตาม เช่น พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยครั้งสุโขทัย อยุธยา จนถึงปัจจุบัน

๕) คติการบูชาพระธาตु “บั้งไฟพญานาค” ความเชื่อเรื่องบั้งไฟพญานาค ที่ชาวไทยและชาวลาวบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เชื่อว่าเมื่อก่อนมีเจดีย์บนเกาะกลางน้ำ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมากระแสน้ำเซาะเกาะกลางน้ำพังทลาย พื้นดินทรุดลง น้ำท่วมองค์เจดีย์ แต่สภาพของเจดีย์ยังดีอยู่ โดยพญานาคทำหน้าที่คุ้มครององค์เจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ พอถึงวันออกพรรษาทุกปี พญานาคก็จะพ่นไฟ (ลูกไฟ) เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ตำนานที่ทำให้เกิดการสืบทอดคติการบูชาด้วยปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” นั้นได้สืบสานคติการจาริกบูชาพระธาตुของชาวลาวบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่เหนือถึงใต้ด้วยความศรัทธาที่มั่นคงต่อการบูชาพระธาตุอย่างยิ่ง

๖) คติความเชื่อที่สร้างพระธาตุเจดีย์ไว้เป็นศูนย์กลางของเมือง การสร้างพระธาตุเจดีย์แต่ละแห่งจะมีตำนานเล่าขานถึงมูลเหตุของการสร้าง ซึ่งสัมพันธ์กับตำนานการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในดินแดนต่างๆ และมีข้อสังเกตว่าสถานที่ใดที่มีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ก็มักจะกลายเป็นเมืองสำคัญในเสลาต่อมา

๗) คติปาฏิหาริย์ของพระธาตु^{๔๗} เหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์ใจและสร้างความศรัทธายิ่งคือ “ปาฏิหาริย์” ของพระธาตु/พระบรมสารีริกธาตุที่ได้จาริกไว้ในประวัติศาสตร์ไทย เช่น ตำนานพระธาตุหริภุชชัย จังหวัดลำพูน บันทึกว่า ประมาณ พ.ศ. ๑๕๙๐ พระเจ้าอาทิตย์ทรงเห็นปาฏิหาริย์พระธาตุเปล่งรัศมี ๖ ฉัพพรรณรังสี จึงทรงให้สร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุ จาริกวัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย ประมาณ ๑ พ.ศ. ๑๙๒๗ บันทึกว่า “สมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อทรงสร้างพระพุทธรูปศิลา ได้

^{๔๖} กรุณา เรื่องอุไร กุศลาสัย, **อโศกมหาราช**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๒๖), หน้า ๓๐.

^{๔๗} พ.ต.อ.อนุ เนินหาด, **ดวงไฟพระธาตุ**, (เชียงใหม่ : บริษัทนพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๘๒.

ทอดพระเนตรเห็นพระศรีรัตนธาตุ กระทบปาฏิหาริย์ สว่างดังลวดเงิน เห็นเป็นขนาดใหญ่เท่าเสื่อ
สาด”

๘) คติการสืบทอดพระธาตุ/พระบรมสารีริกธาตุจากอินเดียสู่ประเทศไทย^{๔๘} พระธาตุและ
พระบรมสารีริกธาตุได้รับอัญเชิญมาประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระโสณและพระอุตตระ เป็นมา
(อนุমানหรือคาดการณ์ตามหลักฐานในคัมภีร์)

๙) คตินิยมศรัทธาสู่การจาริกบุญได้สืบสานถ่ายทอดทางวรรณกรรมศาสนา จากการเผยแพร่
แผ่คำสอนในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช รวมถึงคติการสร้างพระธาตุเจดีย์หรือพุทธเจดีย์นั้น ก็ได้
ถ่ายทอดมาจากวรรณกรรมศาสนา เป็นต้น ตำนานโบราณต่างๆ โดยในแต่ละท้องถิ่น จะมีการเขียน
ขึ้นภายใต้สังคัมวัฒนธรรมพุทธศาสนา นับตั้งแต่ลำดับเหตุการณ์ครั้งพุทธกาล เป็นต้น จากสถูปเจดีย์
ที่มีในครั้งพุทธกาล ตามพุทธประวัติคัมภีร์ที่ได้เสด็จไป เช่น ที่เมืองไวสาลี มาสู่บรีโกเจดีย์สังเวช
นียสถาน การสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้แบ่งปันใน ๘ แคว้น บรีโกเจดีย์คือ พระศรี
มหาโพธิ์ ที่ได้แบ่งปันสืบทอดกันโดยพระเจ้าอโศกมหาราชจากอินเดียสู่ศรีลังกา สู่ประเทศไทย คติความ
เชื่อในอานิสงส์การสร้าง พระเจดีย์ การดูแลถวายเครื่องหอมประทีป ทำความสะอาดพระธาตุเจดีย์
หรืออุทเทสิกเจดีย์ ตามรูปพระพุทธรูปปฏิมาต่างๆ ซึ่งคติเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ปรากฎ
เนื้อหาทางมุขปาฐะ ศิลปะ วรรณคดี และคัมภีร์ทางศาสนา^{๔๙}

๑๐) คติที่สืบทอดจากพระราชประเพณีเสด็จธรรมยาตรา พระราชประเพณีการเสด็จ
ธรรมยาตราจาริกบุญของพระเจ้าอโศกมหาราช และกษัตริย์ชาวพุทธที่สืบทอดกันมา พร้อมการบูชา
สักการะการทำนุบำรุงอย่างสำคัญยิ่ง สืบต่อพระราชประเพณีต่อเนื่องมายังกษัตริย์ในแคว้นอื่นๆ เช่น
กษัตริย์ชาวพุทธศรีลังกาจะต้องเป็นผู้ดูแลพระทันธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) เป็นการแสดงพระราชอำนาจ
สืบทอดคู่มากับพระราชอำนาจ และสิทธิอันชอบธรรมที่จะทรงเป็นผู้ดูแลพระทันธาตุ พระศรีมหา
โพธิ์ พระบรมสารีริกธาตุ^{๕๐}

๑๑) คติการบูชาพระธาตุเจดีย์ที่อิงกับความเชื่อดั้งเดิม ส่วนคติความเชื่อดั้งเดิมที่อิง
ธรรมชาติอำนาจลึกลับ การนับถือการบูชาผี อำนาจแห่งเทวานุกาภาพก็เป็นคติที่สืบทอดกันมาการกราบ

^{๔๘} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, “พระธาตุพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย, อ่างใน. ชญานันันท์ อัคร
ธรรมานันท์, การสืบทอดการจาริกบุญของชาวพุทธในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๕.

^{๔๙} ชญานันันท์ อัครธรรมานันท์, “การสืบทอดการจาริกบุญของชาวพุทธในประเทศไทย”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖),
หน้า ๘๖.

^{๕๐} ปิยนาด (นิโครธา) บุณนาค, **พระบาทธาตุ, (รอยพระบาทของพระพุทธเจ้า) และพระเกศาธาตุ**,
(ม.ป.ท., ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

ไหว้สักการะพุทธสถานก็มีการอ่อนวอน บนบาน ขอให้อำนาจที่เป็นพุทธานุภาพเทวานุภาพได้คุ้มครองปกป้องรักษา เป็นการยึดถือ ไว้เป็นที่พึ่งพาแก่จิตใจ ซึ่งมีพุทธศาสนิกชนมากมายที่จาริกไปกราบไหว้สักการบูชา ด้วยศรัทธาความเชื่อในอำนาจอิทธิฤทธิ์ความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการสืบทอดคุณค่าการเดินทางจาริกไปยังพุทธสถาน เจดียสถานเป็นรูปแบบการปฏิบัติบูชาที่สืบสานถ่ายทอดกันมา จากรากฐานทางวัฒนธรรมที่เห็นคุณค่าที่เกิดจากความเคารพบูชา และความต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจความเชื่อที่ได้ทำบุญ ความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตที่ได้สักการะกราบไหว้ เป็นบุญกุศล จึงสืบสานปฏิบัติกันมาในชั้นบรรพบุรุษทุกยุคทุกสมัย ไม่จางหายไปจากสังคมชาวพุทธไทย

๑๒) ศรัทธาความเชื่อเชื่อมโยงโดยตำนานในคัมภีร์พุทธศาสนาอดีตสู่ปัจจุบัน

๑๓) คติบูชาพระบรมธาตุ พระเจดีย์สัมพันธ์กับความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์

การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น ไม่เพียงเป็นปูชนียสถานสำหรับพุทธศาสนิกชน เพื่อการสักการะหวังในบุญกุศลอย่างเดียว แต่ความสำคัญของพระธาตุเจดีย์นั้นครอบคลุมไปถึงพลังอำนาจที่ปกป้องผู้สักการบูชา ตลอดจนภูมิประเทศที่พระเจดีย์นั้นประดิษฐานอยู่ด้วย ลักษณะเช่นนี้เป็นความรู้สึกและความปรารถนาของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ชาติ ภาษาใด ความคิดนี้มีอยู่ในสังคมมนุษย์มาเป็นเวลานานแล้ว มนุษย์แสวงหาสิ่งต่างๆ หรือกลวิธีต่างๆ ที่จะให้เกิดพลังอำนาจที่ว่านั้น เริ่มตั้งแต่ลัทธิไสยศาสตร์ ความเชื่อในเวทมนต์คาถาหรือวิธธูตบางอย่าง ที่คิดว่าจะทรงไว้ซึ่งพลังอำนาจที่ตนต้องการ จนในที่สุดมนุษย์ก็กลายเป็นผู้ถือเครื่องรางของขลัง และเชื่อในอำนาจลึกลับและยังสืบทอดต่อมาพร้อมกับศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา^{๕๑}

การจาริกบุญเพื่อสักการะรอยพระพุทธรบาท

คติเรื่องการประทับรอยพระพุทธรบาท

การประดิษฐานรอยพระบาท^{๕๒} ปรากฏใน ๓ เหตุการณ์ ดังนี้

๑) ครึ่งเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเขาสัจจพันธ์ ทรงหยุดบุษบกอยู่บนอากาศ เพื่อทรมานสัจพันธ์ฤาษีให้ละมัจฉาภิภูฏิจ จนได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ แล้วขึ้นบุษบกตามเสด็จไปยังสถานที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำภัตกิจเสร็จ พญานาคราชทูลขอให้ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทไว้ริมฝั่งนมมทามหานที

๒) เมื่อเสด็จกลับถึงเขาสัจจพันธ์ ได้ตรัสสั่งพระสัจพันธ์ให้พักอยู่เขาแห่งนี้ เพื่อปลดเปลื้องผู้ที่พระสัจพันธ์เคยสอนลัทธิผิดๆ ไว้ให้พ้นจากมัจฉาภิภูฏิจ พระพุทธองค์ได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทไว้ที่หลังหิน ตามที่พระสัจพันธ์ทูลขอไว้

^{๕๑} อ่างแล้ว, หน้า ๙๖.

^{๕๒} พิเชิต อคินิจ, *วรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย-กรุงศรีอยุธยา*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๖-๓๒๕, ๓๗๒-๓๗๙

๓) ครั้งทรงโปรดพราหมณ์ชื่อ มาคันทียะ มีธิดาสาวสวยชื่อ มันทียา มาคันทียะได้เห็นพระพุทธรองค์ ซึ่งงามพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะทุกประการ จึงนำลูกสาวมาถวายพระพุทธรองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทเบื้องขวาให้ปรากฏยังพื้นดิน แล้วเสด็จจากไป ต่อมานางพราหมณีภรรยา มาคันทียพราหมณีเห็นรอยพระพุทธรบาทแล้วทราบทันทีว่า รอยเท้าเช่นนี้ เป็นรอยเท้าของคนสละกามได้แล้ว ต่อมาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์ทั้งสองจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี

อรรถกถาปุณณิวาสสูตร^{๕๓} คัมภีร์ปัญจสุทนี อรรถกถาหมัชฌิมนิคายแต่งขึ้นในลังกาโดยพระพุทโธฆาจารย์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ มีเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวข้องถึงการประทับรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้า โดยเจตนาจำนวน ๒ รอย คือ รอยที่พระองค์ทรงประทับไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ตามคำขอของพญานาคราชที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น และอีกรอยหนึ่ง ณ เขาสังข์พันศิริ ตามคำขอของของฤาษีสัจจพันธ์และบริวาร ที่เปลี่ยนใจมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ในสมัยพระมหารธรรมราชาลิไทย (พ.ศ.๑๘๙๐ – ราว ๑๙๑๑) มีการอัญเชิญหน่อพระศรีมหาโพธิ์มายังกรุงสุโขทัย การอัญเชิญพระธาตุมาประดิษฐาน และการจำลองรอยพระพุทธรบาทอันศักดิ์สิทธิ์ บนยอดเขาสุมนภูฏในลังกา มาประดิษฐานเหนือยอดเขา ๔ แห่ง ในราชอาณาจักรสุโขทัย และเรียกชื่อภูเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทนั้นว่าเขาสุมนภูฏอีกด้วย

ปัจจุบันที่ชาวพุทธไทยได้สืบทอดคติการบูชารอยพระพุทธรบาท ณ ริมฝั่งนัมมทานที มาสู่ประเพณีลอยกระทง ดังปรากฏหลักฐานต้นตำรับการลอยกระทงในสมัยสุโขทัย ความว่า^{๕๔}

ทุกตระกูลทั้งพระนคร ก็ชวนกันเล่นมหรสพลี้นสามราตรีเป็นเยี่ยงอย่าง ฝ่ายราชบุรุษนั้นต่างทำโคมประเทียบ บริการวิจิตรด้วยลวดลายวาดเขียนเป็นรูปและสันฐานต่างๆ ประกวดกันมาชักมาแขวนเป็นระเบียบ..... ถวายสมเด็จเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระราชอุทิศสักการบูชามหาเกศธาตุจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ ฝ่ายนางสนมก็ทำโคมลอยร้อยด้วยบุพชาติเป็นรูปต่างๆ ประกวดกัน ถวายให้ทรงอุทิศบูชาพระบวรพุทธรบาท ซึ่งประดิษฐานยังนัมมทานที (นัมมทานที) และช้าน้อยก็กระทำโคมลอยติดแต่งให้งามประหลาดกว่าโคมพระสนมกำนัลทั้งปวงจึงเลือกผกาเกษรสีต่างๆ ประดับเป็นรูปดอกกระมุทบาน กลีบรับแสงพระจันทร์ใหญ่ประมาณเท่ากงระแพะ (ล้อ) ล้วนแต่พรรณดอกไม้ซ้อนสีสลับให้ลวดลาย...ทั้งเสียบแซมรูปและประทีปน้ำมันเปรี๊ยะเจือด้วยไขข้อพระโค....

ที่กล่าวมาเป็นต้นแบบของกระทงที่นางนพมาศ ได้ประดิษฐ์ให้แปลกกว่าของพระสนมทั้งปวงในเวลานั้น สมเด็จพระร่วง สันนิษฐานว่าเป็นพ่อขุนรามคำแหง เสด็จพระราชดำเนินมา

^{๕๓} อรรถกถาปุณณิวาสสูตร, อังไฉ, ชยวัฒน์นันท อัครธรรมานนท์, “การสืบทอดการจาริกบุญของชาวพุทธในประเทศไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๙.

^{๕๔} นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๙๗-๙๘.

ทอดพระเนตรและทรงชื่นชมโสมนัส ตรัสยกย่องนางนพมาศว่า มีปัญญาฉลาดสมที่เกิดในตระกูล
ปราชญ์ จึงมีพระดำรัสว่า^{๕๕}

“แต่นี้สืบไปเบื้องหน้าโดยลำดับ กษัตริย์ในสยามประเทศถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญ
เดือน ๑๒ พระราชพิธีจองเปรียงแล้วก็ให้ทำโคมลอยเป็นรูปดอกโกมุท อุทิศสักการบูชาพระพุท
บาทนัมมทานที トラบเท่ากัลปวสาน..”

๒.๒.๕ การจาริกแสวงบุญ

ในปัจจุบันอาจแปลความหมายการจาริกไปในทางพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อจุดประสงค์
คือ การเดินทางไปทำบุญหรือแสวงบุญ และการไปบูชาสิ่งศักดิ์ตามคติความเชื่อที่ตนเองนับถือ ซึ่ง
หลักใหญ่ของการจาริกไปของ อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน คือเพื่อไปทำบุญนั่นเอง

คำว่า “บุญ” (บุญ) มีความหมายปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังนี้

บุญ คือ เรื่องชำระสันดาน^{๕๖} หมายถึง เครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยการ
ชำระล้างที่ต้นเหตุของความชั่ว (อกุศลกรรม) จึงจะส่งผลให้เกิดบุญ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อริยมรรค
มีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกกิเลสทุกชนิด...ทุจริตทุกทาง... ความกระวนกระวาย
ทุกอย่าง... ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการและซักฟอก อกุศลลาภสังหารทุก
ประเภท”^{๕๗}

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต)^{๕๘} อธิบายความหมายของบุญว่า บุญ ใ้ว่าบุญ เครื่องชำระ
สันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ กุศลธรรม บุญกิริยาวัตถุ^{๕๙} สิ่ง
เป็นตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ ทางทำความดี

บุญ แปลตามศัพท์หรือพยัญชนะว่า ชำระ ฟอก ล้าง โดยแบ่งเป็น

๑. บุญส่วนเหตุ นั้น หมายถึงศึกษา คือ ฟัง เรียนให้รู้ และ ดำรงมั่น เสพปฏิบัติเจริญกุศล
ธรรมทั้งหลาย

^{๕๕} ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, **เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๓.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (ชำระเพิ่มเติม
ช่วงที่ ๑/เสริม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๒.

^{๕๗} บุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑/๙๒-๙๔.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ที่ ๒๑,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมะอินเทรนด์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๒.

^{๕๙} อ.จ.สตตก (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

๒. บุญส่วนผลนั้น หมายถึงผลวิบากของบุญส่วนเหตุตนเอง ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุทั้งปวง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๖๐}

บุญ คือ กรรมดี (กุศลกรรม) หมายถึง การกระทำที่ดี^{๖๑} หรือกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกาย วาจา ใจที่ดี จึงเป็นเหตุให้เกิดกรรมดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

บุคคลทำกรรมใดทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ กรรมนั้นแลเป็นสมบัติของเขาทั้งเขาจะ นำกรรมนั้นไปได้ อนึ่งกรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป ดุจเงาติดตามตัวไป ฉะนั้นเพราะฉะนั้น บุคคลควร ทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๖๒}

ดังนั้นบุญ ตามความหมายดังกล่าวมาจึงมุ่งเอาผล คือ ความสุข ความเจริญทั้งร่างกาย และจิตใจอันก่อให้เกิดความผ่อนคลาย สงบ และเกิดความพอใจที่กระทำความดีให้สูงยิ่งๆ ขึ้นไป ดังมี พระพุทธพจน์ว่า

หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะสิ่งสมบุญนำ สุขมาให้^{๖๓} ...ผู้ทำบุญไว้ ย่อมบันเทิงใจในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังบันเทิงใจในโลกหน้า ชื่อว่าบันเทิงใจใน โลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะกรรมที่บริสุทธิ์ของตน^{๖๔} ...บุคคลอย่าสำคัญว่าบุญเล็กน้อย คงจักไม่มาถึง แม้หมอน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาที่ละหยาดๆ ได้ ฉันทใด คนมีปัญญา เมื่อสั่งสมบุญแม้ ทีละเล็กทีละน้อย ก็เต็มด้วยบุญได้ ฉันทนั้น^{๖๕}ทานที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีผลคือ ความสุข ที่ยังมีได้ ให้ ย่อมมีผลอย่างนั้น โจรยังปล้นเอาไปได้ พระราชายังริบเอาไปได้ ไฟยังไหม้ได้หรือสูญหายไป ได้^{๖๖} ...ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อม ไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตาย ไปแล้วย่อมได้รับความสุข^{๖๗}บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นภัยในความตาย ควรทำบุญที่นำสุขมาให้^{๖๘}

^{๖๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **วิธีสร้างบุญบารมี**, (กรุงเทพมหานคร : รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพิเมพิโดยเสด็จพระราชกุศลในการ พระศพ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒-๑๔.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕.

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๑/๑๕๙-๑๖๐.

^{๖๓} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๖๔} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๙.

^{๖๕} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๒/๖๘๙.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๑/๕๗.

^{๖๗} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๓., จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๙๓..

^{๖๘} องทุก. (บาลี) ๒๐/๕๒/๙๗., ปจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๒/๒๑๔.

การทำบุญในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีส่วนต่อการทำประโยชน์ให้แก่บุคคลทั้งหลาย เช่น สงเคราะห์เกื้อกูล เสียสละแบ่งปัน ลดความเห็นแก่ตัว เสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้วเขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคดีในมนุษย์^{๖๙}

บุญกิริยาวัตถุขยายความ รวม ๑๐ ประการคือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
๒. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติปฏิบัติชอบ
๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ผูกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญาและควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่างคือ
๔. อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพาศสุภาพอ่อนน้อม
๕. ไวยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยชวนชวายเป็นใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
๖. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
๗. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น
๘. ธัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ
๙. ธัมมัสเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ให้เป็น สัมมาทิฏฐิ^{๗๐}

บุญ คือ เครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นกรรมดี (กุศลกรรม) เป็นเครื่องกำจัดสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่ากิเลส การหมั่นบำเพ็ญบุญเป็นการช่วยลดละความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความใจคับแคบ ตระหนี่ถี่เหนียว หวงแหน บุคคลที่หมั่นบำเพ็ญบุญมักเป็นคนน่าบูชา เพราะเป็นบุคคลผู้มีความดี บุญจึงทำให้เกิดภาวะน่าบูชาแก่บำเพ็ญบุญ และเมื่อได้ทำบุญแล้ว จิตใจก็อิ่มเอิบเป็นสุขที่ประณีตลึกซึ้งขึ้นไป เป็นความสุขที่ยั่งยืนยาวนาน และเป็นความสุขที่สงบเพราะการบำเพ็ญบุญมาดีแล้วจึงส่งผลให้มีความสุขตลอดส่งผลให้ไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้

^{๖๙} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๘/๒๙๔.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน อ.อรรถก.อ. ๓/๓๖/๒๕๖-๒๕๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, ฉบับสองพากย์, หน้า ๕๓-๕๔.

ประโยชน์ของการทำบุญ

บุคคลผู้ผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ ถือว่าได้สร้างความดีให้กับตนเองไว้อย่างมากมาย จึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ดังนี้

ประโยชน์ในปัจจุบัน

คำว่า “ประโยชน์ในปัจจุบัน” หรือเรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึงประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้^{๗๑} เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข สิ่งนั้นๆ จึงเป็นประโยชน์ทุกอย่าง ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร(เจริญ สุวฑฒโน) ได้กล่าวไว้ว่า ความสุขที่บุคคลทั้งหลายนั้นปรารถนาไว้ ะได้แก่

(๑) ทรัพย์ หรือโภคทรัพย์ (๒) ศิลปวิทยา (๓) ยศ บริวาร และเกียรติ (๔) ไมตรี การประกอบอาชีพ และ (๕) ผาสุก คือมีความแข็งแรง ไม่มีโรคจึงจะเป็นอุปการะให้ได้ประโยชน์ที่พึงจะได้ทุกอย่าง ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อาโรคย พรมา ลาภา แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง”^{๗๒} ดังนั้นทรัพย์ ศิลปวิทยา ยศ ไมตรี และความผาสุก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งซึ่งบุคคลทั้งหลายแสวงหามานั้น ก็เพื่อใช้ในการประกอบกิจการดำรงชีวิตในประโยชน์ปัจจุบันนั่นเอง^{๗๓}

ประโยชน์ภายหน้า

คำว่า “ประโยชน์ภายหน้า” หรือเรียกว่า “สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึงธรรมที่เป็นประโยชน์เบื้องหน้า ธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงสุดขึ้นไป^{๗๔} เป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เน้นสอนให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติตามอยู่เสมอ เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขภายหน้า ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “ธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หายากในโลก” มี ๔ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)
๒. สีสสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
๓. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ)
๔. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา)^{๗๕}

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐.

^{๗๒} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒., ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๗๓} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๗๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๓.

นอกจากนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ประโยชน์ ภายนอก หมายถึง ประโยชน์จะพึงได้ในอนาคต ประโยชน์แผ่ไปถึงคนอื่นก็ได้หมายถึงความดีก็ได้ แต่มีความหมายรวมๆ กัน ทั้ง ๒ คือ ความดีที่เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ตั้งแต่บัดนี้ สืบไปจนถึงภายนอก^{๗๖}

ประโยชน์อย่างยิ่ง

คำว่า “ประโยชน์อย่างยิ่ง” หรือเรียกว่า “ปรมัตถะ” คือ “พระนิพพาน”^{๗๗} เป็นการได้ ประโยชน์อันสูงสุดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นั่นคือ ความพ้นทุกข์ เพราะเป็นประโยชน์ที่ เกื้อกูลให้เกิดความสุขอย่างยิ่ง โดยไม่จำกัดกาลเวลาว่าเป็นปัจจุบันหรือภายหน้าดังมีเรื่องเกี่ยวกับ ประวัติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังมีได้เสด็จออกผนวช กล่าวไว้ว่า

เจ้าชายสัทธัตถะ ประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงบริบูรณ์ด้วยประโยชน์ปัจจุบันและ ประโยชน์ภายนอก คือ ทรง มีทรัพย์บริบูรณ์ มีวิชาความรู้เป็นอย่างดีเยี่ยม เป็นต้น อันนับว่าประโยชน์ ปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก ทรงประกอบด้วยคุณงามความดี แต่ทรงเห็นว่าประโยชน์ดังกล่าว เกี่ยวกับกาลเวลาอยู่เสมอ กาลเวลาย่อมล่วงและเลื่อนกันไปเรื่อยๆ ไป ชีวิตพร้อมกับประโยชน์ ทั้งหลายก็ล่วงไปเรื่อยๆ ฉะนั้น จึงทรงเสด็จออกค้นหาประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น ซึ่งพ้นจากปัจจุบัน และภายนอก ไม่อยู่ในอำนาจแห่งความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะให้เกิดความสุขที่แท้จริง ในที่สุด ก็ได้ทรงพบประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ เช่นนั้น คือ พระองค์ได้ตรัสรู้พระธรรม เรียกว่า วิชา คือ รู้แจ้ง ถอน พระองค์ออกจากทุกข์ของโลกได้ทั้งหมดเรียกว่า วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกองกิเลสและทุกข์ ทั้งสิ้น นี่คือนิพพานที่ยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบมา ตามประวัติพระพุทธศาสนาว่า ในชั้น แรกพระพุทธเจ้าทรงสอนประโยชน์อย่างยิ่งโดยมาก เพราะทรงมุ่งจะประกาศก่อตั้งพระพุทธศาสนา อันเกี่ยวแก่บรรพชิตคือ นักบวช เพราะโดยปกตินักบวชย่อมออกบวชด้วยมุ่งประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าถึงชาวบ้านก็ทรงสอนผ่อนลงมาถึงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก เพราะชาวบ้านย่อมมุ่งประโยชน์ทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้ว นับว่าเป็นประโยชน์ทางโลก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนประโยชน์ครบทั้ง ๓ เหมือนอย่างเป็นทางการแห่งศึกษาแห่งใหญ่ มีทั้งประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ครบทุกสาขาทุกแผนก อาจที่ปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์ได้อย่างครบถ้วน บริบูรณ์^{๗๘}

^{๗๖} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, หน้า ๗๗.

^{๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๔.

^{๗๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๖/๒๕๙-๓๐๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๕-๔๐๗, สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, หน้า ๘๒-๘๔.

นอกจากนี้การเดินทางไปร่วมทำบุญในงานบุญต่างๆ ยังเป็นอันสังข์ของการสร้างบุญบารมีได้เช่นกัน กล่าวคือ

๑. การทำทาน ได้แก่ การสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน ทานที่ได้ทำไปนั้น จะทำให้ผู้ทำทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใด^{๗๙} ผู้สั่งสมทานมามาก ผลแห่งบุญนี้จะทำให้เกิดทรัพย์สมบัติ ขึ้นมากมาย เอาไว้ใช้ในการหล่อเลี้ยงตนเอง ทั้งเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และยังเหลือไว้ใช้ในการทำทานต่อไปอีก โดยการเผื่อแผ่ให้แก่ผู้อื่น

๒. การรักษาศีล คือ สิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมีหลายระดับคือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ การรักษาศีลเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษทางกายและวาจา อันเป็นเพียงกิเลสหยาบมิให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่าการให้ทาน แต่การรักษาศีลจึงยังได้บุญน้อยกว่า การภาวนา เพราะการภาวนานั้น เป็นการรักษาใจ รักษาจิต และชักพอกจิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็นเครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ การภาวนา จึง เป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ได้บุญมากที่สุดเป็นกรรมดีอันยิ่งใหญ่เรียกว่า “มหัคคตกรรม” อันเป็นมหัคคตกุศล”^{๘๐}

๓. การเจริญภาวนา นั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้น มี ๒ อย่างคือ “สมถภาวนา (การทำสมาธิ)” และ “วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา)”^{๘๑}

๒.๒.๖ การจาริกเพื่อการบูชา

การที่มนุษย์นั้นอ่อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา โดยเชื่อกันว่ามีที่เข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ให้ดลบันดาลสิ่งที่ดีเองปรารถนาบ้าง การบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาขึ้นที่ใครไม่ควรลบลู่ดูหมิ่นจึงบังเกิดมีในสังคม และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญด้วย นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ การบูชากราบไหว้นั้นก็เป็นมงคลอย่างหนึ่งตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธพจน์ทรงตรัสยืนยันถึงเรื่องของการบูชาไว้ว่า “บูชา จ บูชนิยานิ เอตมมมงคลมุตตมัม” คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด”^{๘๒}

^{๗๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *วิธีสร้างบุญบารมี*, หน้า ๘.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๘๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

หลักการบูชา ๒

การบูชาเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้สอนให้รู้จักบูชากุราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งที่ควรบูชา เพราะถือเป็นสิ่งที่มีคุณมาก และเป็นการแสดงออกถึงคุณงามความดี การรู้ถึงคุณค่าของคนที่มีคุณงามความดีที่ควรแก่การบูชา บุคคลที่ทำการบูชาก็เป็นคนดี บุคคลที่ถูกบูชาก็เป็นคนดี คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ก็จะเกิดขึ้น การบูชาคนดี การบูชาบัณฑิตจึงจัดเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งมีผลงานการวิจัยได้กล่าวไว้ว่า การบูชา คือการให้รู้คุณค่าของบุคคล หรือสิ่งของที่เรากำลังเกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้มองเห็นคุณค่าความดีความสำคัญ และการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วยความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาจึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน^{๘๓}

ความหมายของการบูชา

คำว่า “บูชา” เป็นคำที่เรียกในภาษาไทย ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “บูชา” แปลว่า การบูชา ซึ่งการบูชานี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการแสดงความเคารพต่อบุคคล ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟการยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้อิทธิคุณความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้บูชาฝีมือ^{๘๔}

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือให้เกิดความปลออดภัยในชีวิต เมื่อมีอันตรายน่าสะพึงกลัวเกิดขึ้น^{๘๕}

เสถียร โกเศศ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา คือการบูชาพระเจ้าผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพเกรงกลัว ซึ่งแสดงออกมาด้วยกิริยาอาการของผู้เลื่อมใสว่ามีความเคารพเกรงกลัวต่อพระเจ้าหรือสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโลก ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้สึกเกิดขึ้นเองด้วยสัทซชาปัญญา (Intuition) ว่าต้องมีอยู่เป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง และต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่เป็นอยู่^{๘๖}

^{๘๓} พระมหาหมวด สุภทฺธโม, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๘๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓๔.

^{๘๕} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๘๖} เสถียร โกเศศ, **ลัทธิศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕.

ประเพณีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย นอกจากเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาให้กับชนชาติไทยในนานาอารยประเทศว่ามีอารยธรรมที่ทรงคุณค่ามากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว ยังแสดงถึงความรู้จักใช้ประเพณีวัฒนธรรมสื่อถึงกันด้วยความซาบซึ้งของบรรพชน เพื่อสื่อให้กับบุตรหลานได้ซึมซับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาใช้ในวิถีชีวิต โดยคุณค่าที่สำคัญที่มองเห็นในประเพณีลอยกระทงคือ ด้านความเคารพบูชาโดยการบูชาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุพการีไว้ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดและได้เลี้ยงดู แต่ชาวพุทธยกย่องพระพุทธองค์ไว้สูงส่งเช่นกันในฐานะ ที่ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา และทรงสอนทางพันทุกข์ให้แก่เวไนยสัตว์ พุทธศาสนิกชน จึงรู้พระคุณอันนี้แล้วจึงได้ปฏิบัติตอบแทนด้วย อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา กล่าวคือการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพุทธแสดงออก ซึ่งความกตัญญูทเวทีต่อพระองค์ ด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนานั้นสามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ
๒. ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ^{๘๗}

โดยการบูชาทั้งสองอย่างข้างต้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงความสูงส่งของบุคคลที่บุตรหลานจะต้องเคารพบูชาว่า เป็นบุพการีชนที่หาได้ยาก ๒ อย่าง ได้แก่

๑. **บุพการี** หมายถึง ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้น โดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

๒. **กตัญญูทเวที** หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อความดีนั้น^{๘๘}

จากลักษณะพฤติกรรมของการบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้พุทธบริษัทให้ความสำคัญกับปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา เพราะการปฏิบัติบูชาสามารถนำไปสู่ความพันทุกข์ได้ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้ามีทรงสนับสนุนให้บูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา แต่สำหรับฆราวาสเมื่อถือปฏิบัติตามแบบอย่างอุบาสกอุบาสิกา โดยเฉพาะสมัยพุทธกาลมีอนาถปิณฑิก เศรษฐี และนางวิสาขา เป็นต้น ได้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอามิสบูชา และก็เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมิได้ห้ามพร้อมทั้งยังสามารถกระทำควบคู่กับการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมได้

ประเภทของการบูชา

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความสำคัญอยู่ ๒ อย่าง ดังกล่าวข้างต้น หรือ

^{๘๗} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^{๘๘} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

เรียกว่า ประเภทของการบูชา ซึ่งเป็นหลักบูชาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทมีการบูชาสืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นแบบอย่างจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้กระทำถูกต้องและมีความดีงามแล้วพร้อมทั้งไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่ พุทธบริษัทต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะยังจะเป็นหนทางสามารถทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมได้ หากปฏิบัติบูชาไม่ถูก หรือตั้งตนอยู่ในความประมาทขาดสติมิได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้วสืบทอดปฏิบัติแบบมกมาย และก็ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นได้ หากพุทธบริษัทได้ปฏิบัติถูกต้องตามพุทธบัญญัติแล้วโดยสารถะของการบูชาทั้ง ๒ ประเภทที่ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีหลักกาการบูชา ดังต่อไปนี้

๑. **อามิสบูชา** ได้แก่ การบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรบูชาด้วยเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน และปัจจัยสี่หรือวัตถุอื่นๆ **โดยบุคคลที่ควรบูชา** เรียกว่า ปุชนียบุคคล หรือบุคคลที่ควรบูชา ได้แก่ บุคคล ต่อไปนี้

(๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรงถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณและทรงตั้งพระศาสนาประกาศสังฆธรรมให้มวลมนุษยชาติทั่วโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกิดแสงสว่างทางปัญญาเว้นจากความชั่ว กระทำแต่คุณงามความดีและทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้

(๒) พระอริยสงฆ์สาวก พระสงฆ์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนืองนาคของปวงชนชาวโลก เป็นผู้มีความรู้คุณูปการต่อศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา

(๓) บิดามารดาเป็นปุชนียบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดออกมาจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดาชายหญิง

(๔) ครูอาจารย์เป็นปุชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ ในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ประสานศิลป์วิทยาแนะนำดี ให้เรียนดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูงและทำความปกป้องในทิศทั้งปวง

(๕) พระมหากษัตริย์ เป็นปุชนียบุคคลของพสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของชาติ และทรงทศพิธราชธรรมบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงประชาราษฎร์^{๘๘}

๒. **ปฏิบัติบูชา** ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา ตามเพศภูมิของตน เช่น การรักษাবেญจศีล การปฏิบัติเบญจธรรม และการบำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ และนอกจากปฏิบัติบูชาในกุศลกรรมบถแล้วสิ่งที่ควรบูชาสูงสุดนั้น หรือที่เรียกว่า ปุชนียวัตถุ หรือปุชนียสถานในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลลงในพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท ดังมีพระพุทธพจน์ กล่าวไว้ดังนี้

ธาตุเจดีย์ เจดีย์คือ พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระสาวกบริโภค

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๔ / ๑๖๕.

เจตีย์ เจตีย์คือ สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ตลอดจนถึงพุทธบริวาร และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธรรมเจตีย์ เจตีย์ คือ พระไตรปิฎก อันได้แก่พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ตลอดจนถึงคำสอนที่จารึกลงในแผ่นศิลา และใบลานอุทเทสิกเจตีย์ เจตีย์ คือพระพุทธรูปรอยพระพุทธรบาท และรูปพระสงฆ์สาวก การบูชานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่รู้จักเลือกบูชาบุคคล หรือวัตถุที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง^{๙๐} จะเห็นว่า พุทธเจตีย์ทั้ง ๔ ประเภท ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวพุทธต้องให้ความเคารพศรัทธา และปฏิบัติให้ถูกต้อง โดยเฉพาะธรรมเจตีย์ คือ **พระไตรปิฎก** อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุดที่บรรจุคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ค้นพบ และสั่งสอนตลอดพระชนมพรรษา เพื่อให้พุทธบริษัทนั้นได้ศึกษาปฏิบัติให้มีความแตกฉาน มีความสำรวมในอินทรีย์และเพื่อประกาศ เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไป

ดังนั้น ลักษณะของการบูชาข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักการบูชาที่ปรากฏในมงคลสูตร ซึ่งได้แสดงลักษณะการบูชาไว้ ๔ ประการ และมีใจความพอสรุปได้ ดังนี้

๑. **สักการะ** หมายถึง กิริยาและวัตถุ ถ้าแปลสักการะว่า “การทำดี” ก็หมายเอาเพื่อบูชาบุคคล และวัตถุควรบูชา ถ้าแปลสักการะว่า “วัตถุที่จัดดี” ก็หมายเอาเครื่องสักการะที่จัดดีเป็นระเบียบ มีดอกไม้ธูป เทียนและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นสิ่งสำคัญเพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา

๒. **ครุการะ** หมายถึง “ทำความรัก ความห่วงใย” บุตรธิดาชายหญิงมีความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจท่านทำตนให้เป็นที่เบาใจแก่ท่าน ศึกษาศึกษาด้วยความเคารพรักในครูอาจารย์ ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย จึงได้ชื่อว่า บุคคลที่ควรบูชาแบบครุการะ

๓. **มานนา** หมายถึง “ความนับถือ” การกำหนดความดีของบุคคลว่า เขามีดีอย่างนั้นมีดีอย่างนี้ และถือว่าผู้มีดีนั้นเป็นคนควรเชื่อถือยึดมั่น ยกย่องเชิดชูให้เป็นที่นับหน้าถือหน้านี้อีกคือความนับถือ ลักษณะของการนับถือนั้นอยู่ที่การมีกิริยาวาจาตึงงามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกันยกย่องเชิดชูกันและเอื้อเพื่อเชื่อฟังกันเป็นสำคัญ

๔. **วันทนา** หมายถึง การกราบไหว้ และชมเชย ส่วนอภิวาทนะ เป็นลักษณะของความเคารพ การชมเชยนี้คือการยกย่องสรรเสริญจัดเป็นมงคล^{๙๑}

^{๙๐} วินย. ฎีกา. (ไทย) ๑ / ๒๖๓.

^{๙๑} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕),

๒.๒.๗ บทบาทของอุบาสก อุบาสิกาในไปการจาริกบุญ

การจาริกไปเพื่อแสวงบุญหรือการจาริกไปเพื่อการไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือนั้นสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ ตัวผู้ที่เดินทางไปหมายถึง อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน เพราะถ้าขาดซึ่ง อุบาสก อุบาสิกา และพุทธศาสนิกชนที่มีจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธ คงไม่สามารถอยู่ถึงกาลปัจจุบัน ดังนั้น อุบาสก อุบาสิกา และพุทธศาสนิกชนจึงมีบทบาทสำคัญมากในการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนาให้สืบไป

ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาของพระพุทธศาสนา บุคคลที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนามี ๔ พวก เรียกว่า พุทธบริษัท แยกเป็นนักบวช คือ ภิกษุณี กับผู้ครองเรือน คือ อุบาสก และอุบาสิกา ในแง่ความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรม ทั้งสองฝ่ายมีฐานะเท่าเทียมกัน ดังที่ วัจนโคตรปริพาชกกล่าวว่า บริษัทของพระโคตม ซึ่งมีทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต มีแต่มุ่งปฏิบัติเพื่อก้าวไปสู่นิพพาน^{๑๒} นักบวชในพระพุทธศาสนามีหน้าที่ต้องศึกษา ปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดหมายสุดท้ายแห่งคำสอน มีระเบียบวินัยเป็นกรอบ เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ล่วงละเมิดทบบัญญัติหรือสิกขา เพราะเหตุแห่งการครองชีพ^{๑๓} ผู้ครองเรือน คือ ขรราวาสหรือคฤหัสถ์ เรียกว่าอุบาสกและอุบาสิกา หมายถึงผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยหรือคนใกล้ชิดพระศาสดา^{๑๔} ที่เป็นชายและหญิง^{๑๕} อุบาสกและอุบาสิกาเป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา หมายความว่า แม้ตนจะไม่ได้เข้ามาบวชโดยตรงก็ยังคงใกล้ชิดพระพุทธศาสนาให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดำเนินชีวิตอยู่ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ในอดีตที่ผ่านมา คฤหัสถ์จำนวนมากที่มีความเลื่อมใสศรัทธาประกาศตนเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยรับคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเป็นแนวปฏิบัติ พระนาคนเสนทูลพระเจ้ามีลทินที่ว่า คฤหัสถ์ที่ประพฤติปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแล้วได้บรรลุธรรมผลจนถึงพระนิพพานมีจำนวนมากมายเหลือที่จะนับ^{๑๖} แต่คฤหัสถ์ที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วจะต้องบวชในวันนั้นหรือต้องนิพพานในวันนั้น เพศคฤหัสถ์ไม่อาจต้านทานความเป็นพระอรหันต์ได้^{๑๗}

^{๑๒} ม.ม.๑๗/๑๙๗/๒๓๔.ฉบับมหาจุฬาฯแปล.

^{๑๓} วิ.จ. ๗/๓๘๔๕/๒๘๒.ฉบับมหาจุฬาฯ แปล.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๑.

^{๑๕} บุคคลผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ชื่อว่าอุบาสก (อุบาสิกา)

^{๑๖} กรมศิลปากร, **มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๑๑), หน้า ๑๐๓๓.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๒.

ความเป็นมาของอุบาสก

พระเจ้ามahanamakasya ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องอุบาสกและธรรมเพื่อความ เป็นอุบาสกว่า “เมื่อไหร่บุคคลจึงจะได้ชื่อว่าเป็นอุบาสก ด้วยเหตุเพียงไร อุบาสกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีศีล”^{๙๘} พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระเจ้ามahanamakasya ที่ทรงถามถึงการเป็นอุบาสกและ คุณธรรมของอุบาสก ซึ่งพอจะสรุปเป็นข้อๆ ได้ ดังนี้

๑) เมื่อใดบุคคลมีศรัทธา ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะเมื่อนั้นก็ชื่อว่าเป็นอุบาสก

๒) อุบาสกผู้มีศีล คือ งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากสุราเมรัย เมื่อนั้นอุบาสกก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลในเบื้องต้น^{๙๙}

๓) อุบาสกที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว เช่น ตนถึงพร้อมด้วยศรัทธา แต่ไม่ชักชวนคนอื่นให้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล แต่ ไม่ชักชวนคนอื่นให้มีศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะแต่ไม่ชักชวนคนอื่นให้มีจาคะ ถึงพร้อมด้วยการฟังธรรมแต่ไม่ชวนคนอื่นให้ฟังธรรม ถึงพร้อมด้วยการพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้มีเหมือนตน

๔) อุบาสก ที่ปฏิบัติถูกต้องเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เช่น ตนถึงพร้อมด้วยศรัทธา แล้วชักชวนคนอื่นให้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล แล้วชักชวนคนอื่นให้มีศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ แล้วชักชวนคนอื่นให้มีจาคะ ถึงพร้อมด้วยการฟังธรรม แล้วชวนคนอื่นให้ ฟังธรรม ถึงพร้อมด้วยการพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม แล้วชักชวนผู้อื่นให้มี เหมือนตน^{๑๐๐}

อีกเหตุการณ์หนึ่ง พระเจ้ามahanamakasya ได้กราบทูลถามถึงคุณสมบัติของอุบาสกว่า “ด้วย เหตุเพียงใดชื่อว่าเป็นอุบาสก เพียงใดชื่อว่ามีศีล เพียงใดชื่อว่างถึงพร้อมด้วยศรัทธา เพียงใดชื่อว่างถึงพร้อมด้วยจาคะ และเพียงใดชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา” พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบคำถามเหล่านี้ ซึ่งสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑) เมื่อใดบุคคลผู้มีศรัทธาแล้วถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึง พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง เมื่อนั้นก็ชื่อว่าเป็นอุบาสก

๒) อุบาสกผู้มีศีล คืองดเว้นจาก ปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้น จากสุราเมรัย เมื่อนั้นก็ ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล

^{๙๘} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/ ๕/ ๖- ๙๔.

^{๙๙} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

^{๑๐๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/ ๑๒๔ / ๑๒๐- ๑๔๗.

๓) อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ มีความเชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา)

๔) อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ คือมีใจ ปราศจากความตระหนี่บริจาคนิได้ไม่ติดขัดยินดี เสียสละควรแก่การขอ และยินดี ในการแจกจ่าย

๕) อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือผู้มีปัญญาเห็นความเกิดความดับ เป็นอริยะเป็นไป เพื่อ ออกจากกิเลสให้ถึงพร้อมสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๐๑}

อุบาสกและอุบาสิกาในพระพุทธศาสนานั้นนอกจากจะประพฤติปฏิบัติให้มีคุณธรรมประจำจิตใจเพื่อมรรคผลนิพพานเหมือนกับพระภิกษุสงฆ์แล้ว อุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา ยังมีบทบาทในด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เช่น การอุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ อัน ควรแก่สมณบริโภค บทบาทในด้านการช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า บทบาทในด้านการปกปักรักษาคุ้มครองพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นบทบาทหน้าที่ เป็นความดีเด่นของอุบาสกอุบาสิกา ความดีเด่นของอุบาสกและอุบาสิกา^{๑๐๒} เหล่านี้ที่ท่านได้ทำนุบำรุงพระศาสนา อารงรักษาไว้ให้คงมั่นร่วมใจป้องกันอันตรายมุ่งหมายเผยแผ่ให้พระธรรมคำสอนจรจรายออกไป จนช่วยให้พระพุทธศาสนาเจริญก้าวหน้ามาถึงปัจจุบันนี้ ในฐานะอุบาสกและอุบาสิกา เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมเป็นกองทัพธรรมในพระพุทธศาสนา โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นจอมทัพ และอุบาสกบริษัทได้ร่วมอยู่ในกองทัพธรรมที่ช่วยหนุน “พระธรรมจักร” คือ “วงล้อธรรม” ให้หมุนเรื่อยต่อไปอยู่คู่กับโลก ซึ่งถือว่าบทบาทของอุบาสก และอุบาสิกาถือว่าเป็นเหมือนกองทัพหนุนหรือกองเสบียงในกองทัพธรรม

ดังนั้นสรุปได้ว่าการจาริกเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปเพื่อการทำบุญหรือเป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพุทธองค์นั้น อานิสงส์ของการทำบุญย่อมเกิดปีติสุขอิมเมมใจ บุคคลผู้ผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอถือว่าได้สร้างความดีได้กับตนเองไว้อย่างมากมาย จึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ประโยชน์ในปัจจุบันหรือเรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม” หมายถึง ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ประโยชน์ภายหน้า” หรือเรียกว่า “สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกรธรรม” หมายถึงธรรมที่เป็นประโยชน์เบื้องต้น ธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงสุดขึ้นไป และประโยชน์อย่างยิ่ง” หรือเรียกว่า “ปรมัตถะ” คือ “พระนิพพานผู้ถวายทานเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้รับบุญคือเป็นผู้

^{๑๐๑} พ.ร.บ. (ไทย) ๑/ ๑๗๑ - ๑๗๘.

^{๑๐๒} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตถาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕- ๕๖.

ขจัดกิเลส ความโลภ มีจิตใจผ่องใส เป็นผู้มั่งคั่งในทางทรัพย์สินมีโภคทรัพย์ มีความเจริญในหน้าที่การงาน เป็นผู้อันเป็นที่รักของเทวดา และมิตรเพื่อนบ้าน มีผิวพรรณงาม เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป เป็นผู้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในคุณงามความดี มีจริยธรรม หากชาติใดปลั่งพลาตบาปกรรมส่งผลให้ไปเกิดเป็นสัตว์ก็จะเกิดเป็นสัตว์ที่มีขนงามได้แก่ นกยูง เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ตลอดกาล

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๓.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญด้านการท่องเที่ยว แต่การเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดการจัดการที่ดีทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นจนขาดความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้น การกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจนสำหรับในหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย และยังสามารถใช้เป็นสิ่งบ่งบอกให้นักท่องเที่ยวรับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น^{๑๐๓}

พยอม ธรรมบุตร ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวซึ่งให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวจะสนใจวิถีชีวิต มรดกวัฒนธรรม ศิลปะ อุตสาหกรรม และกิจกรรมนันทนาการของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑ์ทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ^{๑๐๔}

^{๑๐๓} อ่างแล้ว, หน้า ๑.

^{๑๐๔} พยอม ธรรมบุตร, “หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”, เอกสารประกอบการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

ราณี อลิชัยกุล ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ได้แก่ สถาปัตยกรรม จิตรกรรมประติมากรรม ภาษาและวรรณกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี^{๑๐๕}

รสิกา อังกูร ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็น การท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีความวิจิตรอลังการและแตกต่างจากชาติอื่น เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว^{๑๐๖}

ดุษฎี ชุมสาย ได้ให้ความหมาย “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Culture Tourism) ในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มีชื่อเสียง หรือในประเทศที่น่าสนใจก็เพื่อศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ในแง่มุมมานุษยวิทยา และสังคมวิทยา เพื่อชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีปัจจุบัน เพื่อชมศิลปะนาพวรรณในหอศิลปะ เพื่อนมัสการศูนย์ศาสตร์ที่สำคัญ เพื่อร่วมปฏิบัติในงานมหรหรรรม งานฉลอง และเพื่อการแสดงศิลปะครั้งสำคัญๆ”^{๑๐๗}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้ให้ความหมาย “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม”^{๑๐๘}

พลอยศรี โปราณานนท์ ได้ให้ความหมาย “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ต้องการความรู้ หรือประสบการณ์ในวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นไปในรูปแบบที่ได้รับความรู้ หรือประสบการณ์ในวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยว พร้อมให้ความเพลิดเพลินประกอบกันไป”^{๑๐๙}

^{๑๐๕} ราณี อลิชัยกุล, “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในเอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพ การจัดการการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓.

^{๑๐๖} รสิกา อังกูร, “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น”, วารสารการวิจัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (๒๕๔๙) : ๘๐.

^{๑๐๗} ดุษฎี ชุมสาย, **ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

^{๑๐๘} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๕

^{๑๐๙} พลอยศรี โปราณานนท์, “สองนครแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : เกียวโต – เชียงใหม่” ใน **เชียงใหม่และเกียวโต : ผักพื้นใจเมือง, สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ มิ่งเมือง, ๒๕๓๙), หน้า ๔๐.

ยศ สันติสมบัติ นักมานุษยวิทยาได้สรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ ๖ ประการด้วยกันคือ

๑. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared Ideas) และค่านิยมทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องตรงกันกับผู้อื่น เช่น ค่านิยมอย่างหนึ่งในสังคมไทยคือการเคารพนบถผู้ใหญ่ เมื่อเด็กพบผู้ใหญ่ที่ตนรู้จัก เด็กทราบดีว่าตนควรยกมือไหว้เพื่อทักทายและแสดงความเคารพ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็สามารถคาดคะเนได้ว่า เด็กจะไหว้ตนและตนควรจะรับไหว้

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is Learned) ที่ละเล็กละน้อยจากการเกิดและเติบโตมาในสังคมแห่งหนึ่ง วัฒนธรรมเปรียบเสมือน “มรดกทางสังคม” ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และประสบการณ์ต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับการสั่งสมมาจากการเป็นสมาชิกสังคม จากกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนี้ มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่าตนควรมีพฤติกรรมเช่นไร ในสถานการณ์ต่างๆ พฤติกรรมเช่นไรที่คนยอมรับว่าดีงามและถูกต้อง มนุษย์จะรับเอาทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่สังคมยอมรับมาเป็นของตน

๓. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) พฤติกรรมมนุษย์มีต้นกำเนิดมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของเราเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินตรา สัญลักษณ์ไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น สัญลักษณ์สำคัญที่มนุษย์ใช้คือ ภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อความหมายระหว่างกัน นอกจากนั้น ภาษาและระบบสัญลักษณ์อื่นๆ ยังช่วยให้มนุษย์สามารถเก็บรวบรวมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบและสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังรุ่นหลังต่อไป

๔. วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่สนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานได้อย่างมีระบบนอกจากนั้น วัฒนธรรมยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

๕. วัฒนธรรม คือ กระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เช่น มนุษย์ทุกแห่งทั่วโลกพยายามกำหนดความหมายของชีวิตและกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต อาจะออกมาในรูปของความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม เทพปกรณัม จักรวาลวิทยา ฯลฯ เมื่อมนุษย์ในสังคมแห่งหนึ่งพยายามกำหนดนิยามความหมายของอำนาจ กระบวนการกำหนดความหมายดังกล่าว ก็ย่อมกลายเป็นการสร้าง “แนวความคิด” พื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของสังคมนั้น

๖. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่มีความเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นกระทบจากการกระจายวัฒนธรรม (Diffusion) เช่น ความคิดและค่านิยมที่มาจากวัฒนธรรมอื่นและมีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับในวัฒนธรรมของเรา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติ และใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเทคโนโลยีทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย หากเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินไปจนกระทั่งวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติไม่อาจเปลี่ยนแปลงตามทัน ก็อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมล่า (Culture Lag) และทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นเกิดความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) หรืออาจมีผลกระทบอย่างรุนแรงถึงขั้นทำให้วัฒนธรรมเกิดการแตกแยกสลายไป^{๑๑๐}

พิซานและแมนส์เฟลด์ (Pizan and Mansfeld) ได้กล่าวว่าคนเราสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น มาจากความต้องการที่จะศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมชนชาติและการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากที่อาศัยอยู่เดิม เนื่องจากคนเรามีสัญชาตญาณของความอยากรู้อยากเห็นในตัวเอง^{๑๑๑}

กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยววัฒนธรรมหมายถึง การท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์เกี่ยวกับการมุ่งหาความรู้จากศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกับวัฒนธรรมตามถิ่นฐานของตนเอง

๒.๓.๒ วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมี ๑๐ ประการ คือ^{๑๑๒}

๑. เพื่อยกระดับจิตสำนึก ศักดิ์ศรี และคุณค่าการเป็นคนไทย ที่เรียกว่ามิติทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่มีแต่มิติทางวัตถุหรือเงินทองเท่านั้น
๒. เพื่อกระตุ้นการวิจัย เช่น การวิจัยประวัติศาสตร์ตำบล ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาความรู้ในท้องถิ่นด้านต่างๆ โดยมีการทำเป็นระบบข้อมูลไว้

^{๑๑๐} ยศ สันติสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๘-๙.

^{๑๑๑} Pizan, A.; & Mansfeld, Y. (1999). *Consumer Behavior in Travel and Tourism*. Oxford: TheHaworth Press. อังนุ, พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล, “การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๑๑๒} ประเวศ วะสี, “การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, **จุลสารการท่องเที่ยว**, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๔) : ๕-๑๐

๓. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม โดยให้เยาวชนและประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในชุมชนของตน ซึ่งมีได้มีความหมายถึงศิลปะแขนงต่างๆ เท่านั้น หากยังรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มชนนั้น ๆ ด้วย

๔. เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น โดยการท่องเที่ยวสามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจความยากจน ซึ่งชุมชนสามารถให้บริการที่พัก อาหาร สินค้าชุมชน โดยสร้างความเชื่อมโยงกับการวิจัยประวัติศาสตร์ตำบลหรือทรัพยากรในท้องถิ่น

๕. เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์กับมนุษย์ได้สัมผัสและได้พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น (Human Touch) เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นการเคลื่อนไหวให้คนได้มาพบและมาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจกันมากขึ้น

๖. สร้างและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม หากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้รับรายได้อย่างเป็นธรรม และเห็นความยุติธรรมนั้น เขาจะพยายามรักษาระบบ ซึ่งวิธีการหนึ่งที่สำคัญ คือ จะต้องมีการพัฒนาระบบบัญชีที่ทุกคนดูง่าย โดยระบบบัญชีนี้จะเป็นทั้งข้อมูล (Information) และการสื่อสาร (Communication) เพื่อแสดงความยุติธรรม ฉะนั้นระบบบัญชีการท่องเที่ยวในชุมชนจะต้องให้ทุกคนดูง่ายว่ารายได้มาอย่างไร และกระจายไปที่ใดบ้าง

๗. ก่อให้เกิดความสุขอย่างสร้างสรรค์ ความสุขที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายวัฒนธรรม ความสุขที่ได้จากการเรียนรู้ว่าผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้อย่างไร การท่องเที่ยวควรนำไปสู่การสร้างสรรค์ ดังนั้นต้องมีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ดี เมื่อนักท่องเที่ยวไปเที่ยวแล้วได้สัมผัสและได้เรียนรู้ในสิ่งที่ดีก็จะเกิดแรงบันดาลใจในการทำสิ่งที่ดีด้วย

๘. พัฒนาการศึกษการท่องเที่ยวสามารถมีส่วนส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาการวิจัยการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงการอบรมบุคลากรในท้องถิ่นให้สามารถเป็นมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่นได้

๙. ส่งเสริมให้เกิดสังคมโปร่งใสและยุติธรรม การท่องเที่ยวสามารถเป็นสื่อกลางในการนำเสนอข้อมูลในสังคม เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นระบบที่มีการเกี่ยวข้องของบุคคลหลายฝ่ายทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นบุคคลภายใน ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวยังต้องมีการสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารแบบสองทางได้ คือ ทั้งจากภายในออกสู่ภายนอก และจากภายนอกเข้าสู่ภายใน การรับรู้ข้อมูลต่างๆ นี้เองเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการสร้างสังคมโปร่งใส

๑๐. พัฒนาระบบการจัดการ (Management made the impossible possible) การจะทำให้ระบบมีพลังนั้นจะต้องสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) และต้องทำเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่วนร่วมในเรื่องการท่องเที่ยว (Tourism for All and for Tourism)

๒.๒.๓ หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากแนวคิดของการท่องเที่ยววัฒนธรรมนำไปสู่หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งหมด ๔ ประการ คือ^{๑๑๓}

๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ข้อมูลที่ได้เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการเที่ยวชมเพื่อเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้และเข้าใจในทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งชุมชนยังภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

๒. เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา ทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น นอกจากนี้คนในชุมชนท้องถิ่นยังมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทรัพยากรท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์ตอบแทนที่ยุติธรรมจากการท่องเที่ยว อาทิ การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านวัฒนธรรมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งเคารพใน วัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเอง

๒.๓.๔ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๑๑๔} การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตัวเองอย่างเข้าใจในสรรพสิ่งของโลกที่ไม่สามารถแยกตัวออกจากกันได้ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้น องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญจึงควรมี ๖ ด้าน ดังนี้

๑. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจ ดังนี้

๑.๑ ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏอยู่

๑.๒ โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ

๑.๓ งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมทั้งซาก

ปรักหักพัง

^{๑๑๓} ปรัชญาพร พัฒนาผล, “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต**, (สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม), (วิทยาลัยนวัตกรรม : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔).

^{๑๑๔} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๔-๒๘๖.

- ๑.๔ ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก
- ๑.๕ ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา
- ๑.๖ ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ
- ๑.๗ ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา
- ๑.๘ วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทาน
- ๑.๙ ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียม และเทศกาลต่าง ๆ
- ๑.๑๐ ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

๓. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และได้ผลตอบแทนในกำไรสู่ธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้รับประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

๖. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

เพ็ญกานต์ นามวงศ์^{๑๑๕} กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

^{๑๑๕} เพ็ญกานต์ นามวงศ์, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว, คณะพัฒนาการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙-๒๐.

๑. องค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อันประกอบไปด้วยสิ่งดึงดูดใจ ๑๐ ประการ คือ

๑.๑ ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น

๑.๒ โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ

๑.๓ งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมทั้งซากปรักหักพัง

๑.๔ ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก

๑.๕ ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา

๑.๖ ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ

๑.๗ ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา

๑.๘ วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหารธรรมเนียมการรับประทานอาหาร

๑.๙ ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมและเทศกาลต่าง ๆ

๑.๑๐ ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

๓. องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและได้รับผลตอบแทนในกำไรสู่ธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้ นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบและรับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

๖. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดในการกำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น ทางคณะผู้ศึกษาจึงได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ ๓ ด้าน ได้แก่^{๑๑๖}

องค์ประกอบที่ ๑ ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว

หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา มีความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม และจากการที่วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีตและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นความสามารถในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ความผูกพันต่อท้องถิ่น และความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งเป็นจุดเสริมศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ อีกทั้งศักยภาพในทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วย

สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๗ ดัชนีชี้วัด ได้แก่

- ๑) ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้
- ๒) ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี
- ๓) ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม
- ๔) ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง
- ๕) ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้
- ๖) ความผูกพันต่อท้องถิ่น
- ๗) ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

๒. ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ดัชนีชี้วัด ได้แก่

- ๑) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
- ๒) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว

^{๑๑๖} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, กรมการท่องเที่ยว, กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, หน้า ๓-๕.

๓) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ ๒ ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว

ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้มีความสำคัญ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น แหล่งวัฒนธรรมอาจมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวสูง แต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกระดับพื้นฐานทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว ทำให้ศักยภาพในการจัดการด้านการท่องเที่ยวลดลงไปด้วยสำหรับศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน
๒. ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

องค์ประกอบที่ ๓ การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการควบคุม ดูแล การดำเนินงาน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

- ๑) ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว
- ๒) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากกรดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว
- ๓) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิด การพิจารณาตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในการเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

เกณฑ์ประเมินด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มี ๒ ด้าน ได้แก่

๑. การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ดัชนีชี้วัด ได้แก่
 - ๑) การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว
 - ๒) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่
 - ๓) การจัดการด้านการติดตามและการประเมินการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว
๒. การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๕ ดัชนีชี้วัด ได้แก่
 - ๑) การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว

- ๒) การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว
- ๓) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก
- ๔) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว
- ๕) ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

๒.๓.๕ ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการเดินทางท่องเที่ยวชมโบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีการท่องเที่ยวท้องถิ่นต่างๆ เพื่อได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน อีกทั้งศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ และมีความเข้าใจวัฒนธรรมใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวเดี่ยว เรา อาจแบ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็นประเภทย่อยได้ ๕ ประเภทคือ

๑. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยว ไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมแลเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

๒. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาความเชื่อ การยอมรับการนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษามรดกทาง วัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

๓. การท่องเที่ยวเชิงวิถีชนบท (rural tourism/village tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน อีกทั้งมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษามรดกทาง วัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

๔. การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sport tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันการกีฬา โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของการจัด รายการกีฬาตามเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกีฬาได้สนุกสนาน เพลิดเพลินกับการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันการกีฬา ในขณะที่เดียวกันก็ได้ไปท่องเที่ยวยัง

แหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางจัดการรายการกีฬา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

๕. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (cultural health tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพหรือฟื้นฟูสุขภาพทางวัฒนธรรม เช่น การนวดตัว การนวดฝ่าเท้า การอบสมุนไพร การประคบสมุนไพร การฝึกกายบริหาร การฝึกสมาธิ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

๒.๓.๖ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้^{๑๑๗}

๑) แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้มาเยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองมิได้เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนของชนเผ่า ศูนย์วัฒนธรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การช่วยรักษาความหลากหลายของเชื้อชาติ คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ ทัศนคติ ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่างๆ และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น บ้านกะเหรี่ยงทีโพลี จังหวัดตาก บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ตูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

๒) แหล่งวัฒนธรรมประเพณี และหัตถกรรมพื้นเมือง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และซื้อสินค้าของที่ระลึกจากผู้ประกอบการหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษามรดกความหลากหลายของวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วม

^{๑๑๗} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, กรมการท่องเที่ยว, กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, หน้า ๒.

กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และการได้ซื้อสิ่งของที่ระลึกที่พอใจ ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ จึงเป็นการท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว กรอบแนวคิดและการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม

๒.๓.๗ ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชนัญ วงษ์วิภาค ได้กล่าวถึง ประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลการดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างมาก นำเงินตราเข้าประเทศมากที่สุดเมื่อเทียบกับรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศที่ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทย และจะมีการประชาสัมพันธ์ไปสู่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

๒. ประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวจะช่วยเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติกับผู้คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสรู้จักกันนั้น ผลก็คือ เกิดความสามัคคีสมานฉันท์ของคนในชาติ และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลกและเกิดสันติภาพขึ้นแก่โลก^{๑๑๘}

๒.๓.๘ ประเภทของนักท่องเที่ยว

จากการศึกษาของ Bywater (1993) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ประเภท

^{๑๑๘} ชนัญ วงษ์วิภาค, “ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๑.

๑. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ ศึกษาวรรณกรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลา

๒. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally Inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือ ได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ รูป ภาพ โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว น้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

๓. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยว น้อย อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบเฉพาะ เป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สนใจในวัฒนธรรมต่างถิ่น เป็นการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป และยังมาซึ่งรายได้ของคนในชุมชน ช่วยเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน

๒.๔ แนวคิดการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชน

๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์^{๑๑๙} ได้ชี้ให้เห็นลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่แล้วมา เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่เข้าร่วมสมทบแรงงาน สมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ

อำนาจ อนันตชัย^{๑๒๐} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงาน มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินงานและใช้วิธีการให้บรรลุถึง เป้าหมาย โดยวิธีการที่ดีที่สุด ในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน

^{๑๑๙} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา ปัจจุบันการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภากการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕.

^{๑๒๐} อำนาจ อนันตชัย, การพัฒนาชุมชน, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๘.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี^{๑๒๑} กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี กล่าวว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม ๕ ด้าน พร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของ CBT : มืองค์ประกอบที่สำคัญคือ

(๑) ศักยภาพของคน ต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคีทำงานร่วมกันได้

(๒) ศักยภาพของพื้นที่ หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตน สามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

(๓) การจัดการ ชุมชนที่จะสามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำ ที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชน รู้ว่าพื้นที่ของตนจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจาย จัดสรรรายได้ได้อย่างไร และ

(๔) **การมีส่วนร่วม** เป็นการสื่อความคิดเห็น การแก้ปัญหา รวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ^{๑๒๒}

รชพร จันทร์สว่าง ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า หมายถึงการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นชุมชน พื้นฐานสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการ

^{๑๒๑} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : ห.ส.น ไทย-อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐.

^{๑๒๒} พจนา สวนศรี, **เอกสารการสอนชุดวิชา, การจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ**, หน่วยที่ ๘-๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

จัดการท่องเที่ยวของพื้นที่ การท่องเที่ยวชุมชนมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นด้วยการสร้างงานและกระจายรายได้ ขณะเดียวกันก็ช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี^{๑๒๓}

มิ่งสรรพ ชาวสอาด กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญทั้งในด้านการดำเนินการ การบริหารจัดการ การตัดสินใจ และการจัดการผลประโยชน์ โดยอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม และกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น^{๑๒๔}

เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึงการท่องเที่ยวที่เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และสถานที่ให้ดำรงอยู่ โดยผนวกการท่องเที่ยวไว้เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศในชุมชน หรืออาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ไม่รบกวนหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและสถานที่^{๑๒๕}

๒.๔.๒ ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี กล่าวว่าสิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ ผลจากการดำเนินการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลประโยชน์ตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ ทางตรง ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้กับคนในชุมชน ในทางอ้อม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชน^{๑๒๖}

สินธุ์ สโรบล กล่าวถึงลักษณะของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมาใช้ นั้น จะต้องพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ และมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่น

^{๑๒๓} รชพร จันทร์สว่าง, เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

^{๑๒๔} มิ่งสรรพ ชาวสอาด, การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในกลุ่มแม่น้ำโขง, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐.

^{๑๒๕} เทิดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน...จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุมเทศกาลการท่องเที่ยวไทย, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒๖} พจนา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, (Community Based Tourism Handbook), (กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

ลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ^{๑๒๗}

เทิดชาย ช่วยบำรุง กล่าวว่าลักษณะการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของชุมชน มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและสถานที่ในพื้นที่ สิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องทำให้สิ่งสามัญธรรมดาเป็นสิ่งที่พิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว^{๑๒๘}

บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา^{๑๒๙} ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชน มี ๒ ลักษณะ

๑. การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริง เป็นการให้ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมวางนโยบาย วางแผนตัดสินใจ คิดหาวิธีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงาน การท่องเที่ยวให้บรรลุตามที่กำหนดไว้ และร่วมควบคุมติดตามประเมินแผนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามขั้นตอนที่วางไว้

๒. การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างไม่แท้จริง เป็นการให้ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพียงบางส่วน โดยเฉพาะการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการท่องเที่ยวที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว

๒.๔.๓ รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชน

รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชน มี ๓ รูปแบบ

๑. การชักชวนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว รูปแบบนี้รัฐบาลจะเป็นผู้วางนโยบายและวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำโครงการท่องเที่ยวเลย แต่จะถูกชักชวนจากรัฐบาลให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ

^{๑๒๗} สินธุ์ สโรบล, “การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน”, วารสารประชาคมวิจัย, ฉบับที่ ๕๗ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๗) : ๑๕-๒๑.

^{๑๒๘} เทิดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน...จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุมเทศกาลการท่องเที่ยวไทย, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒๙} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔-๑๗๖.

๒. การให้องค์กรชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเจรจาต่อรองสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งรูปแบบนี้รัฐบาลและตัวแทนขององค์กรชุมชนท้องถิ่นจะเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจและเจรจาต่อรองผลประโยชน์จากรัฐบาลได้ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบนี้้องค์กรชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีศักยภาพสูงและมีความตื่นตัวในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด

๓. การให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ซึ่งรูปแบบนี้ชุมชนท้องถิ่นจะเป็นผู้จัดการควบคุมและวางแผนพัฒนาการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวด้วยตนเองอย่างสิ้นเชิง นับเป็นรูปแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่พึ่งตนเองอย่างแท้จริง โดยไม่อาศัยความคิดริเริ่มและชักจูงจากบุคคลภายนอกหรือรัฐบาลเลย ประชาชนหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่นสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ตลอดจนติดตามประเมินผลสำเร็จของโครงการท่องเที่ยวด้วยตนเอง รูปแบบนี้เปิดโอกาสอย่างเต็มที่แก่ชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ แต่ชุมชนท้องถิ่นต้องมีความพร้อมและประสิทธิภาพสูง^{๑๓๐}

๒.๔.๔ คุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คุณสมบัตินี้สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะคำนึงถึงผลประโยชน์และสิ่งที่ชุมชนจะได้รับในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เกิดขาย ช่วยบำรุง ได้กล่าวถึงคุณสมบัตินี้สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ดังนี้

๑. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมายังสมาชิกของชุมชนในฐานะของการเป็นเจ้าของบ้านที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่ต้องผ่านนายหน้าอันเป็นการจัดสรรรายได้ทางตรงให้แก่คนในชุมชน

๒. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์โดยรวมอย่างแท้จริง การสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่มีมุ่งสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในชุมชน

๓. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เนื่องจากความพยายามนำวิทยาการสมัยใหม่แบบตะวันตก เข้ามาสู่ชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งต้องมีการสร้างสำนึกร่วมกับชุมชนให้มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตนเอง

๔. ต้องเป็นการท่องเที่ยวเพื่อสร้างจิตสำนึกในการเคารพและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดกับนักท่องเที่ยว

^{๑๓๐} ผศ.ดร.พนิตสุภา ธรรมประมวล และคณะ, “กลยุทธ์และแผนการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดลพบุรี”, **โครงการวิจัย**, ทุนอุดหนุนการวิจัย จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๓, หน้า ๓๐.

๕. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวมีความเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่มองว่าใครเจริญหรือด้อยกว่า และที่สำคัญการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดสติ เกิดปัญญา ทั้งผู้เที่ยวและผู้ต้อนรับ^{๑๓๑}

๒.๕ แนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๕.๑ สรุปสาระสำคัญแผนการส่งเสริมตลาดประจำปี ๒๕๖๐ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

แผนการตลาดของ ททท. ปี ๒๕๖๐ จัดทำขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๕๘ - ๒๕๖๐ และแผนวิสาหกิจ ททท. พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔ ผนวกกับการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก เพื่อให้ได้แผนที่เกิดประโยชน์ ต่อประเทศชาติและมีประสิทธิภาพสูงสุด

หัวใจของแผนการตลาดปี ๒๕๖๐

มุ่งสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม (Preferred Destination) อย่างยั่งยืน ด้วยการเพิ่มรายได้ทางการท่องเที่ยวควบคู่กับการสร้างความยั่งยืนทางการท่องเที่ยว โดยเน้นสร้างความเข้มแข็งภายในประเทศ แล้วจึงเชื่อมต่อเศรษฐกิจไทยเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างมีประสิทธิภาพด้วย วิถีไทย ผ่านการส่งเสริมประสบการณ์เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Local Experience) ที่สามารถเพิ่มคุณค่าและสร้างมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวไทย อันจะเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสร้างความ เข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น เพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึก เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ทิศทางการส่งเสริมตลาดในประเทศปี ๒๕๖๐

สร้างความเข้มแข็งจากภายใน (Strength From Within) ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้คนไทยมองเห็นคุณค่าความเป็นไทย จนเกิดความรักและความภาคภูมิใจในประเทศ สร้างความรู้สึกการเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ที่จะร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม คงเอกลักษณ์ความเป็นไทย และเป็นเจ้าบ้านที่ดี ซึ่งจะเป็จุดต่างที่เข้มแข็งของการท่องเที่ยวไทย โดย ททท. จะส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเปิดมุมมองใหม่ทางการท่องเที่ยวจากการสัมผัส และมีส่วนร่วมกับประสบการณ์เอกลักษณ์เฉพาะแต่ละท้องถิ่นของไทย ภายใต้จุดขายเชิง คุณค่าของแต่ละภูมิภาค (ภาคเหนือ-เหนือผืน ล้านแรงบันดาลใจ ภาคอีสาน-อีสานแซ่บนัว ภาคกลาง-สุขกลางใจ ใกล้แค่เอื้อม ภาคตะวันออก-สีสันตะวันออก และภาคใต้-ปักษ์ใต้ ปักหมุดหยุดเวลา) เพื่อให้เกิดการส่งต่อ

^{๑๓๑} เทิดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน...จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุมเทศกาลการท่องเที่ยวไทย, หน้า ๑๑๑.

ประสบการณ์ ความรู้ และความประทับใจจากการท่องเที่ยวแก่ผู้อื่น (User-Generated Content) ในรูปแบบ Viral Marketing ภายใต้แคมเปญ สื่อสารการตลาด ‘ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลึกลับซึ้ง’ โดยจะดำเนินงานภายใต้ ๕ ทิศทางหลัก ประกอบด้วย

๑. เพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวกระแสหลัก โดยใช้กลุ่มนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ (Gen Y) จุดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศ ภายใต้โครงการ ‘ประกาศศักดา ท้าเที่ยว ข้ามภาค’

๒. กระตุ้นการเดินทางในวันธรรมดา มุ่งส่งเสริมให้คนทำงานออกไปท่องเที่ยวในวันธรรมดา เพื่อจุดประกายความคิดใหม่ๆ ในการทำงานภายใต้แนวคิด ‘เที่ยวได้งาน’

๓. เพิ่มค่าใช้จ่ายจากชนชั้นกลางขึ้นไปที่มีศักยภาพในการใช้จ่าย โดยเฉพาะ กลุ่มผู้สูงอายุ (Silver Age) ด้วยแคมเปญ “เก๋ยกก๊วชวนเที่ยว” และกลุ่มผู้หญิงด้วยแคมเปญ “ผู้หญิงท่อง...เที่ยว”

๔. ส่งเสริมการกระจายตัวของนักท่องเที่ยว สู่พื้นที่รองผ่านโครงการ “๑๒ เมือง ต้องห้าม...พลาด” และผลักดันให้ขอนแก่น เป็นเมืองหลักทางการท่องเที่ยว (ที่มีนักท่องเที่ยวไทย-ต่างชาติมากกว่า ๕ ล้านคน) ภายใต้แนวคิด New Biz Connect เน้นความเป็นเมืองสำหรับการประชุมสัมมนา งาน กิจกรรมพิเศษ (Event) สำหรับนักท่องเที่ยวคนไทย และนักท่องเที่ยวต่างชาติจาก CLMV

๕. กระจายโอกาสทางการท่องเที่ยวสู่คนไทยที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน โดยมุ่งหวังให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อีกทั้งกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางท่องเที่ยวอย่างใส่ใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ภายใต้แนวคิด ๗ Greens เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้สังคมและสิ่งแวดล้อม

เพื่อให้การส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวในภาพรวมประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ททท. จึงจะบูรณาการทำงานกับ Value Chain ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างเป็นองค์รวม เพื่อยกระดับนวัตกรรมทางการท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน และเครือข่ายให้สามารถนำจุดแข็งของท้องถิ่นมาสร้างความน่าสนใจ และมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวไทยตามแนวทาง Inclusive Tourism และ Thailand ๔.๐

ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน จึงได้คัดเลือกจังหวัดเชียงราย เป็นต้นแบบการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยในปี ๒๕๖๐ จะเริ่มสร้างรากฐานจากอำเภอเชียงแสน และขยายตัวสู่พื้นที่อื่นๆ ในจังหวัด เมื่อสิ้นสุดปี ๒๕๖๔ จังหวัดเชียงรายจะกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวยั่งยืนจากความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Green Growth) นอกจากนี้ ยังคัดเลือก ๕ พื้นที่จากทั่วประเทศมาเป็นต้นแบบในการพัฒนา Creative Tourism ซึ่งได้แก่ เชียงราย บุรีรัมย์ อ่างทอง ตรวด และพังงา

ในมิติเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน ศูนย์ TAT Academy ของ ททท. จะจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความรู้ด้านการตลาดสมัยใหม่แก่ผู้ประกอบการ และมีคณาจารย์ที่เป็นสื่อกลางในการส่งเสริมการตลาดด้วย Content Marketing ตามแนวทางที่ ททท. มุ่งเน้น รวมทั้งศูนย์ TAT Intelligence Center จะให้ข้อมูลสถานการณ์ท่องเที่ยว งานวิจัย และบทความทางการท่องเที่ยว ผ่านเว็บไซต์ www.tourismthailand/tatic เพื่อเป็นเข็มทิศชี้นำทิศทางการประกอบธุรกิจให้แก่ผู้ประกอบการ

นอกจากนี้ ยังมุ่งรณรงค์สร้างจิตสำนึกการเป็นเจ้าของที่ดี ให้แก่คนไทย ซึ่งถือเป็น Value Chain ที่สำคัญในภาคการท่องเที่ยว ที่จะสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยือนซ้ำ และต่อยอดจุดแข็งของคนไทยที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรี ที่อบอุ่นและมีน้ำใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์วิถีไทยที่คู่แข่งไม่สามารถลอกเลียนแบบได้^{๑๓๒}

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้มุ่งเน้นวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๑) เพื่อเป็นการนาร่องให้วัดทั่วประเทศที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในทุกภูมิภาค ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมบุญบนเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญในเทศกาลต่างๆ ซึ่งเป็น วันสำคัญทางพุทธศาสนา ภายในวัดตลอดปี ให้พุทธศาสนิกชนที่มาท่องเที่ยวในวัดได้ ได้รับความสุขทั้งทางกายและใจ

๒) เพื่อเป็นการส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชีวิตมีศักยภาพในการ อารงรักษา ความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ของไทย ตลอดจนมีความพร้อมในด้านพื้นที่ บุคคลและกิจกรรมทางศาสนา ที่จะสร้าง ความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว

๓) เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทยในมิติศาสนา ให้เกิดเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ โดยมีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นวิถีพุทธที่ตั้งอยู่บนความพอดี

๔) เพื่อวางระบบการจัดการเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญต้นแบบให้กับชุมชน รองรับความต้องการของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา สร้างความเชื่อมโยง และสร้าง ความเท่าเทียมในการแสวงหาโอกาสบนพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติ ทางศาสนา

๕) เพื่อบูรณาการความร่วมมือและส่งเสริมสนับสนุนบทบาทภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนให้มีส่วนร่วมในการสืบสาน สร้างสรรค์ต่อยอด การท่องเที่ยว ในมิติทางศาสนา สร้างเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง

^{๑๓๒} **ท่องเที่ยวไทยในปี ๒๕๖๐ Thailand as a preferred destination**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tatreviewmagazine.com>. [๓ พ.ค. ๒๕๖๐].

๖) เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ เป็นกิจกรรมพัฒนาคุณภาพ ชีวิตที่เน้นคนเป็น ศูนย์กลางการพัฒนาทั้งเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับกิจกรรม การท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ที่สามารถ เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

๗) เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญเป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมให้คนใน ชุมชนโดยเฉพาะ เด็กและเยาวชนได้เข้าใจ เห็นคุณค่าของศาสนา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น และ นำคุณค่าของศาสนา วิถีชีวิตที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในสังคมไทยที่ดี อันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออารี รักในศิลปวัฒนธรรมที่เป็นทุน ทางสังคมของคนไทยกลับมาใช้บนเส้นทางบุญ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการ ท่องเที่ยว ที่ถูกทิศทาง

๘) เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารที่ ถูกต้องของศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตในภูมิภาคกับสาธารณชน ภายนอกโดยทั้งหมดจะ เป็นการสนับสนุนการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งบูรณาการถึงการมีส่วนร่วม ของชุมชน การใช้ทุนทางสังคม การใช้พลังร่วม และการน้อมนำหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนา ซึ่งจะเป็นแนวทางใน การสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม และประเทศชาติด้วยการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้สืบไป^{๑๓๓}

๒.๕.๒ หลักการดำเนินการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ในการดำเนินการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว หลักการดำเนินการที่สำคัญมี ๕ ประการ ดังนี้

๑) เร่งพัฒนา บุรณะ พื้นฟูมรดก และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม ทั้งในเขตเมืองและนอก เมืองเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่ สร้างแหล่งจับจ่ายซื้อสินค้าของนักท่องเที่ยว โดยส่งเสริมบทบาท เอกชนร่วมกับชุมชนในการรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้อยู่ในสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง

๒) เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม โดยส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แห่งใหม่และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการจัดสรร การท่องเที่ยวและการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว

๓) เพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัย และป้องกันการเอาเปรียบ นักท่องเที่ยว รวมทั้งเร่งรัดการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

๔) เร่งฟื้นฟูความร่วมมือกับท้องถิ่นอื่นๆ โดยรอบ ทั้งทางด้านการตลาด การลงทุนและ การจัดอุปสรรคในการท่องเที่ยว

^{๑๓๓} กรรณิกา คำดี, “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว”, วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม- ธันวาคม, ๒๕๕๕) : ๑๗๘-๑๗๙.

๕) บริหารการท่องเที่ยวโดยใช้กลยุทธ์การตลาดเชิงรุก โดยสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับธุรกิจชุมชน ตลอดจนพัฒนาคุณภาพการบริการการท่องเที่ยว รวมทั้งการโฆษณา ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของท้องถิ่นในรูปแบบที่หลากหลาย

กล่าวโดยสรุปแนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวต้องเริ่มจากชุมชนเป็นหลัก ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ภาครัฐผู้ให้การสนับสนุน

๒.๖ สรุปแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีมาก่อน พ.ศ. ๑ ซึ่งมีปรากฏ อยู่ในปฐมโองการของพระพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ได้ส่งสาวก ออกไปเผยแผ่ศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” คำว่า เที่ยว พระพุทธเจ้ามุ่งหมายถึงการเดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ประชาชนได้รับ ประโยชน์สูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน

การท่องเที่ยวแนวพุทธ ตามแนวคิดเดิมนั้นเป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ ศึกษาหา ข้อปฏิบัติ ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่ใน ปัจจุบันการเดินทางท่องเที่ยวทางพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นด้วย เมื่อนำคำ ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถแปลความหมายว่า เป็นการท่องเที่ยว เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ดั่งใจของชุมชนนั้นๆ และวัฒนธรรมนั้นเกิดจากความเชื่อความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาแต่เดิมเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่ง แสวงหาความรู้ และการเกื้อกูลเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แต่สมัยปัจจุบัน การท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาจะเกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องของการทำบุญ และเป็นการทำบุญที่แสวงหาการมี ส่วนร่วมในวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น การ เข้าร่วมประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้า ประเพณีเข้าพรรษา เป็นต้น เชื่อในอันที่ประสงค์ของการ ทำบุญว่า บุคคลผู้ผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอจะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ภายนอก และ ประโยชน์อย่างยิ่ง

บทที่ ๓

ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย แล้วนำมาจัดลำดับตั้งหัวข้อดังต่อไปนี้

- ๓.๑ แนวคิดความเชื่อเรื่องของประเพณีในพระพุทธศาสนา
- ๓.๒ ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย
- ๓.๓ การสร้างสรรค์ประเพณีต่อวิถีสังคม
- ๓.๔ ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดป่าาย ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- ๓.๕ ประเพณีไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย
- ๓.๖ สรุปประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย

๓.๑ แนวคิดความเชื่อเรื่องของประเพณีในพระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ ความหมายของความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธา ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส^๑ เป็นภาษาไทย ถ้าเรียกตามรูปบาลี (อักษรไทย) คือ สทฺธา และรูปสันสกฤต (อักษรไทย) คือ ศฺรทฺธา คนไทยใช้ทั้งรูปบาลีและสันสกฤต เมื่อกล่าวถึงความเชื่อ ก็ต้องกล่าวถึงลัทธิความเชื่อด้วย นั่นคือ “ศาสนาทุกศาสนาล้วนเกิดจากความเชื่อด้วยกันทั้งนั้น”^๒ ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ “ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารก และมีพัฒนาการกลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่”^๓

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๗๖๗.

^๒ พระมหาประคัลภ์ อคฺคฺปนฺโน (ชั่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^๓ นายแพทย์สุวัฒน์ จันทร์จำนง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น นรก สวรรค์ ภูตผี หรือเทวดามีจริง และความตกลงใจ ความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่าถ้าเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใครนั้นสิ่งนั้นย่อมตอบสนองเรา^๔

ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่าความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง^๕

ทัศนีย์ ทานตวณิช ได้ให้ความเห็นว่า ความเชื่อหมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตามว่า เป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่หลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^๖

มานิต มานิตเจริญ กล่าวว่าความเชื่อ หมายถึงเห็นด้วย วางใจ ไว้ใจ และนับถือ^๗

เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า ความเชื่อนั้นถือเป็นบ่อเกิดของพลังชีวิตที่สำคัญที่สุดของคน โบราณความเชื่อเป็นบ่อเกิดของ “ความรู้” ที่สัมพันธ์กับชีวิต และจรจรโลงชีวิต ให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งกฎเกณฑ์นั้นก็คือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งของคนกับทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวสิ่งเหล่านี้มีทั้ง เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีส่วนที่เห็น รู้สึก สัมผัสได้ด้วย หู ตา จมูก ลิ้น และมีส่วนที่สัมผัสได้ด้วยญาณที่ล้าลึกลงไปจากโสตประสาทอื่น^๘

เสถียร โกเศศ กล่าวว่า ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะซ้อนทับกันอยู่คนไทยส่วนใหญ่ นับถือศาสนาต่างๆ ซ้อนอย่างรูปเจดีย์ คือ นับถือผีสางเทวดาเป็นพื้นฐานถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนา เป็นดั่งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้ง สามคตินี้นับถือคละเคล้ากันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้นและ

^๔ มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘.

^๕ ธวัช ปุณโณทก, **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน**, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐.

^๖ ทัศนีย์ ทานตวณิช, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

^๗ มานิต มานิตเจริญ, **พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

^๘ เสรี พงศ์พิศ, “ไสยศาสตร์ในสังคมไทย”, ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๔.

การศึกษาของคนในหมู่ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือนักไปทางไหนถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือ เตือดร้อนเสียหายแก่ตนหรือคนอื่นก็ถือไป ไม่มีใครว่าอะไร^๙

ดังนั้นความเชื่ออาจหมายถึง ความเลื่อมใส ความตกลงใจ การยอมรับ ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่ง นำไปสู่การแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นหรือในสังคมนั้น เป็นการจัดระเบียบทางสังคม ในรูปแบบ ลัทธิความเชื่อ หรือศาสนาต่างๆ

๓.๑.๒ ความเชื่อทั่วไป

พระยาอนุมานราชชน แสดงทัศนะถึงความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยว่าชนชาติไทย ดั้งเดิมมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปกติ มองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์หรือมีอำนาจอยู่เหนือคน อาจบันดาลให้ดีหรือร้าย หรือให้คุณให้โทษได้ ความเชื่อถืออย่างนี้เรียกว่า “คติถือผีสังเวทดา” อัน เป็นคติทางศาสนามาแต่ดั้งเดิมของมนุษย์ ก่อนที่จะวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนาอันประณีตขึ้นเหมือน ในปัจจุบัน^{๑๐}

นันทนา ขุนภักดี กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยในอดีต โดยมีสาระสำคัญว่า ความเชื่อเกิด จากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้ายตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไป ถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้ายตามและปฏิบัติตามด้วย โดย ไม่คำนึงว่า ความเชื่อนั้นๆมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม และชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อของคนมี มูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้ว จึงคิดสร้าง ความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่าง อาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และ ไม่มีความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้อนุชนได้ ศึกษาเหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ^{๑๑}

ภิญโญ จิตต์ธรรม^{๑๒} เขียนเกี่ยวกับความเชื่อไว้ว่า “ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้ เกิดความเชื่อและความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ในสังคมมนุษย์โบราณ (Primitive

^๙ เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป. การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๕๓.

^{๑๐} อนุมานราชชน ,พระยา,ชาติ-ศาสนา-วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๐๖), หน้า ๑๙๕.

^{๑๑} นันทนา ขุนภักดี, รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๖.

^{๑๒} ภิญโญ จิตต์ธรรม, ความเชื่อ, (สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒.

Society) อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน

ทวี ผลสมภพ กล่าวถึงเหตุที่มนุษย์เกิดความเชื่อว่า เนื่องมาจากมนุษย์เกิดความกลัวแต่ภัยธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถป้องกันได้ ซึ่งได้สร้างความเชื่อสืบเนื่องมา ๒ ประการ คือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณไม่ตาย ตลอดจนเกิดความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดของวิญญาณและอีกประการหนึ่งคือความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้พระเจ้าผู้มีอำนาจสร้างศาสนา เป็นผู้มีอำนาจสร้างสรรพสิ่งต่างๆในโลก^{๑๓}

ระดับและประเภทของความเชื่อ

दनัย ไชโยธา^{๑๔} เห็นว่า ความเชื่อของมนุษย์ได้วิวัฒนาการตามความก้าวหน้าของสังคมซึ่งมีลักษณะการผสมผสานระกวางความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทาง

ศาสนา ที่มีระบบและเหตุผลมากขึ้น จัดเป็นระดับได้ดังนี้

๑. ความเชื่อในธรรมชาติ
๒. ความเชื่อในคติถือผีบางเทวดา
๓. ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ
๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์
๕. ความเชื่อในพระเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่ง
๖. ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว
๗. ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์

บุปผา บุญทิพย์^{๑๕} กล่าวถึงประเภทของความเชื่อว่า อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวกใหญ่ๆ คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล กับความเชื่อที่ไร้เหตุผล แต่ถ้าจะแบ่งโดยละเอียดเป็นหมวดๆ ก็ได้ ๑๕ ประเภทดังนี้

๑. ความเชื่อที่เกี่ยวกับการเกิด การตาย
๒. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง
๓. ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและการทำนายฝัน
๔. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม

^{๑๓} ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗-๓๙.

^{๑๔} ดนัย ไชโยธา, **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙-๖๓.

^{๑๕} บุปผา บุญทิพย์, **คติชาวบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๙ - ๖๘.

๕. ความเชื่อเกี่ยวกับเวทย์มนต์คาถา เครื่องราง ของขลัง เสน่ห์และไสยศาสตร์
๖. ความเชื่อเกี่ยวกับการดูลักษณะดี ชั่ว ของคนและสัตว์
๗. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
๘. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ด และการแก้เคล็ดต่างๆ
๙. ความเชื่อเกี่ยวกับมงคลและอัปมงคล
๑๐. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ จำนวนเลขต่างๆ
๑๑. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
๑๒. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน
๑๓. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่
๑๔. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพร้าย
๑๕. ความเชื่อเบ็ดเตล็ดนอกเหนือจาก ๑๔ ประเภทข้างต้น

กล่าวสรุปได้ว่าความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ เป็นความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้ว จึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ เช่นความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การนับถือเทพเจ้า เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นได้เพื่อต้องการความคุ้มครองนั่นเอง

๓.๑.๓ พัฒนาการความเชื่อของมนุษย์

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ต่างสัมพันธ์กับความเชื่อ การกระทำสิ่งใดย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่ด้วยเสมอ เพราะความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ความเชื่อในลักษณะนี้ หมายถึง เชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลของผีศาจ เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ดังนั้นเมื่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เป็นต้นว่าฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว อุทกภัย และวาตภัย เกิดขึ้น มนุษย์จึงตกใจกลัว เพราะไม่รู้สาเหตุการเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านั้น เมื่อมนุษย์ไม่รู้และไม่มีทางป้องกันแก้ไขจึงเชื่อว่าปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านั้น เกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้าผู้ทรงบันดาลให้เป็นไป ความเชื่อจึงเกิดขึ้นและได้กลายมาเป็นมูลเหตุหนึ่งที่กำหนดวิถีชีวิตหรือถนนชีวิตของมนุษย์^{๑๖} และความเชื่อของมนุษย์เกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถรู้

^{๑๖} วิทย์ พ พิณคันเงิน, **ความเป็นมาของมนุษยชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕),

สาเหตุว่าเกิดจากอะไร จึงเกิดความรู้สึกยอมรับและเชื่อถือในอำนาจของสิ่งเหล่านั้น บางครั้งก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนนับถือ^{๑๗}

ในประวัติศาสตร์ด้านความเชื่อของมนุษย์ที่มีการพัฒนามาเป็นศาสนานั้น เชื่อกันว่ามีสมมติฐานมาจากความกลัวต่อภัยธรรมชาติ^{๑๘} ความกลัวต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ ภูเขา ความมืด หรือแม้แต่ความกลัวต่อสัตว์ร้ายบางชนิด โดยที่มนุษย์ได้ตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์นั้นว่ามีสาเหตุมาจากอะไร หรือภัยธรรมชาตินั้นมาจากไหน ? ใครเป็นผู้ทำให้เกิด ? ซึ่งมนุษย์จะอนุมานหรือหาคำตอบกันเองโดยพยายามเทียบเคียงกับความรู้สึกของตนว่า เมื่อตนเองมีความรู้สึก มีความคิด สิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ก็อาจจะมีความคิดและความรู้สึกเช่นกัน ดังนั้นมนุษย์จึงพากันเชื่อว่า สรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว หรือธรรมชาติมีวิญญาณ โดยวิญญาณเป็นสิ่งที่มิพลังอำนาจลึกลับที่จะดลบันดาลให้คุณหรือโทษกับตนเองได้^{๑๙} มนุษย์จึงมีการแสดงพฤติกรรมต่ออำนาจลึกลับดังกล่าวผ่านทางพิธีกรรมเพราะเชื่อกันว่าเมื่อทำการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณดังกล่าวแล้วเหตุการณ์นั้นจะสงบลง โดยสิ่งที่มนุษย์มีความกลัวในยุคนั้นอยู่ ๓ ประการคือ (๑) อำนาจของสิ่งที่เรียกว่า อบุคคล (Impersonal) ที่เชื่อว่าแฝงอยู่ในตัวคน สัตว์ ต้นไม้ หรือสิ่งของ (๒) ผี หรืออำนาจของจิตที่มีสัมผัสลึกลับ ที่อาจจะล่องลอย หรือสิงอยู่ในคนสิ่งของสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งและ (๓) โตเต็ม (Totem) หมายถึง เครื่องหมายประจำกลุ่มหรือบุคคลที่มนุษย์จำต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นด้วยความเคารพ^{๒๐} และมีข้อห้ามพิเศษเกี่ยวกับสัตว์ชนิดนั้น เช่น ห้ามฆ่าเป็นต้น^{๒๑}

ความเชื่อ ซึ่งหมายถึงความตกลงใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่า นรก สวรรค์ ภูต ผี หรือเทวดามีจริง

^{๑๗} มณี พยอมยงค์, *วัฒนธรรมล้านนาไทย*, หน้า ๑๗๘.

^{๑๘} กิริติ บุญเจือ, *ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔.

^{๑๙} ธนู แก้วโสภาส, *ศาสนาโลก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สากลศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^{๒๐} กิริติ บุญเจือ, *ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๕.

^{๒๑} ศ.แสง จันทร์งาม, *ศาสนาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๒๒๖. ดู ผศ.วนิดา ขำเขียว, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : พรวนการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

๒. ความตกลงใจในความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น มีความเชื่อว่าถ้าเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใคร สิ่งนั้นย่อมตามสนองเรา^{๒๒}

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความคิด และการแสดงออกของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ เช่น ถ้าเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ หรือบุญบาป ก็มักจะยำเกรงที่จะกระทำการที่จะส่งผลให้ตนไปสู่ภพภูมิที่ลำบากในอนาคต

ความเชื่อ มีอยู่ ๓ แบบ คือ

๑. ความเชื่อแบบศรัทธาปสาท เช่น ความเชื่อความศรัทธาในศาสนา ในลัทธิความเชื่อในพระเจ้า ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความศรัทธาในตัวบุคคล ในองค์ศาสตพยานกรรมในตัวเจ้าลัทธิ ในวีรบุรุษ ในนักการเมืองนักปกครองที่เขารู้สึกชื่นชอบ บางครั้งก็เป็นความเชื่อที่หาเหตุผลไม่ได้ เป็นความเชื่อที่เกิดจากอารมณ์แบบอัตวิสัย ที่เกิดจากความจงรักภักดีความไว้นื้อเชื่อใจหรือเกิดจากความหลงใหล มั่นใจด้วยความกระตือรือร้นเพราะอยากเชื่อความเชื่อเช่นนี้ถือว่าเป็นสภาพของจิตที่ไม่ต้องการใช้เหตุผล

๒. ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่จริงโดยอาศัยพยานหลักฐาน และข้อมูลสนับสนุน เป็นความเชื่อที่อาศัยเหตุผล แต่เป็นเหตุผลที่ยังแฝงอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก เป็นความเชื่อแบบอัตวิสัย ผู้ที่มีความเชื่อเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะลอคติลงได้เป็นบางส่วนและเพิ่มความมีเหตุผลมากขึ้นกว่าเดิม

๓. ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ เป็นความเชื่อโดยอาศัยการมีพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ จากพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ หรือเป็นองค์ความรู้สากลที่มีการยอมรับว่าเป็นความจริง เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์^{๒๓}

ประโยชน์ของความเชื่อ

ผาสุก มุทฺธเมธา^{๒๔} กล่าวว่า ความเชื่อในเรื่อง เทพเจ้า เทวดา นางฟ้าและพระภูมิเจ้าที่ เพื่อความเป็นสิริมงคล จึงได้สร้างศาลเจ้า เทวรูป และศาลพระภูมิขึ้นไว้บูชา ซึ่งทำให้งานศิลปกรรมเกิดขึ้น หากกล่าวโดยสรุป ประโยชน์ของความเชื่อ มีดังนี้

^{๒๒} พระมหานิกัร สุวรรณดี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบวรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวฮินดูและนักศึกษาศาสนาในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๒๓} นายแพทย์สุวัฒน์ จันท์จันง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, หน้า ๗.

^{๒๔} ผาสุก มุทฺธเมธา, คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๘-๕๙.

๑. เกิดงานด้านศิลปกรรมขึ้น ได้แก่งานด้านจิตรศิลป์ มีงานแกะสลัก งานดอกไม้ งานประดิษฐ์เครื่องหอมต่างๆ เพื่อเป็นการสักการบูชา

๒. เกิดบทสวด อ้อนวอนสรรเสริญ และสดุดี

๓. เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรม มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม

๔. เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี

๕. เกิดความมั่นใจที่จะกระทำและไม่กระทำ ทำให้คนมีความเข้มแข็ง มีหลักยึดเหนี่ยว

เพ็ญศรี ตุ๊กและคนอื่นๆ^{๒๕} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อว่ามีดังนี้

๑. ทำให้เกิดความมั่นใจ

๒. ทำให้เกิดพลัง

๓. ทำให้เกิดการสร้างสรรค์

๔. ทำให้เกิดความสามัคคี

๕. ทำให้เกิดรูปธรรม

๖. เป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา

๗. ทำให้การนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง

๘. ทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

ความเชื่อเป็นด่านแรกแห่งคุณธรรมและแนวปฏิบัติทั้งหลาย เมื่อทุกคนเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเห็นเป็นของมีคุณค่าและนำมาปฏิบัติสืบชั่วลูกชั่วหลาน ความเชื่อเหล่านั้นจึงกลายเป็นประเพณีที่มีผู้นิยมปฏิบัติตามสืบต่อกันมา จะเห็นได้ว่าความเชื่อก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ ในสังคมไทยและสังคมโลก

๓.๑.๔ ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา

ความเชื่อ เป็นธรรมชาติที่เกิดกับมนุษย์ทุกรูปนาม เป็นของคู่กันกับความไม่เชื่อ ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า ศรัทธา^{๒๖} แปลว่าความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดี เห็นงามด้วย ส่วนอศรัทธาคือความไม่เชื่อ อปสาทะ ความไม่เลื่อมใส ก็เกิดขึ้นกับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้เชื่อเลื่อมใส สิ่งต่างๆ ที่คนเราได้สัมผัสด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา เห็นรูป หู ฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้น ลิ้มรส ร่างกายสัมผัส ใจกระทบ อารมณ์จะเกิดความรู้สึกขึ้น กลายเป็นสัญเจตนา จุดเบื้องต้นแห่งนามธรรม เมื่อได้ประพาสปฏิบัติทุกวัน เป็นการย้าให้ความเชื่อมั่นฝังแน่นอยู่ภายในชั้นธันดาน จน

^{๒๕} เพ็ญศรี ตุ๊ก และคนอื่นๆ, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๑.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๐๓), หน้า ๘๕๑.

ยากที่จะถ่ายทอดได้ ต่อมาความคิดที่จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้นให้เป็นเครื่องทดแทนสิ่งที่ตนเชื่อถือ จึงสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมต่างๆ ขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อจึงมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ความเชื่อที่เกิดจากความคิดเป็นนามธรรม
๒. ความเชื่อที่สร้างสัญลักษณ์เป็นรูปธรรม

ความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาไว้ว่า เครื่องชั่งน้ำหนักแรกให้เกิดไตรสรณคมน์หรือเป็นพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ ๒ อย่างได้แก่ ศรัทธากับปสาทะ ศรัทธาแปลว่า ความเลื่อมใส ศรัทธาที่ถูกต้องอาจเป็นอันตรายแก่การนับถือ พระพุทธศาสนา เมื่อศรัทธาไม่ถูกต้อง ปสาทะก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน ความศรัทธาหรือความเชื่ออย่างถูกต้องทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เมื่อเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ทำให้ไม่ลังเลใจในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ไม่สงสัยลังเลในพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง สั่งสอนเป็นพระพุทธศาสนา ไม่ลังเลสงสัยในพระสงฆ์ โดยตรงกันข้าม ยิ่งเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้เกิดเพราะตั้งใจระดับฟังธรรม หรือศึกษาในพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้ง โดยเฉพาะรู้จักบาปบุญหรือกรรมดี กรรมชั่ว ความเชื่อนี้เรียกว่า ตถาคตโพธิสัตถา แปลว่า ความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒. เชื่อว่าบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในเรื่องบุญและบาปหรือกรรมดีกรรมชั่วสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบุญเป็นกรรมดี ก็เชื่อว่าเป็นบุญเป็นกรรมดีจริง เช่น ความมีใจเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ช่วยเหลือ เป็นต้น สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบาป เป็นกรรมชั่วที่เชื่อว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่วจริง เช่น ความมีใจละโมภ โทศร้าย หลงใหล ประพฤติชั่วร้ายมีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ความเชื่อข้อนี้เรียกว่า กัมมสัทธา เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการงานที่บุคคลทำด้วยเจตนา เชื่อเรื่องกรรมก็คือว่าบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่วมีจริง

๓. เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง ทำให้สงสัยลังเลใจว่าบุญบาปที่ทำจะไม่มีผลสนองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ว่า กรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่วไม่สับสนกับอย่างหวานพิษเช่นใดที่ได้รับผลเช่นนั้น ความเชื่อข้อที่เรียกว่าวิบากศรัทธา เชื่อผลของกรรมคือเชื่อว่าบุญบาปที่ทำให้ผลจริงตามประเภท บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลไม่ดี

๔. เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำ ก็เป็นของตนจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าตนจะต้องรับผลของบุญบาปที่ตนเองทำไว้หรือไม่ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุกๆ คนนึกคิดอยู่เสมอว่าเรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลกรรมเราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วก็จักได้ชั่ว ความเชื่อ ข้อนี้เรียกว่า

กัมมัสกตาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมที่ตนทำไว้เป็นของตนเอง เหมือนบริโภคน้ำ อาหารเองก็อิมเอง เรียนรู้เองก็รู้เอง^{๒๗}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๒๘} กล่าวถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาว่าท่านแสดงไว้ในหมวดธรรมคือ พละ ๕ เวสาร์ชชกรณธรรม ๕ อริยวัฑฒิ ๕ สัทธรรม ๗ และอริยทรัพย์ ๗ ซึ่งสรุปใจความได้ว่า เชื่อในคุณของพระพุทธเจ้าว่ามีจริง เชื่อในคุณและโทษของกรรมว่ามีจริงไตร่ตรองโดยแบบคายนแล้วจึงปลงใจเชื่อในคุณของความดีและเห็นโทษของความชั่วเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อและเชื่ออย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ท่านยังได้แสดงประเภทของความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วยว่ามี ๔ ประเภท ดังนี้

๑. กัมมัสถา คือเชื่อในกรรม
๒. วิปากัสถา คือเชื่อในผลของกรรม
๓. กัมมัสกตาสถา คือเชื่อว่าสรรพสัตว์มีกรรมเป็นของตน ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว ทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น

๔. ตถาคตโพธิสถา คือเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

แสง จันทร์งาม กล่าวว่าชาวพุทธควรมีศรัทธา หรือความเชื่อในสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง ประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณจริง ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้สำคัญและจำเป็นมาก เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงก็เท่ากับไม่เชื่อพระพุทธศาสนาทั้งหมด

๒. เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ อันมีกิเลสเป็นแรงผลักดัน ซึ่งแยกเป็นกายกรรม วจีกรรม และมนิกรรม ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ คนทุกคนต้องยอมทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นปกติ กรรมแบ่งเป็น ๓ ตามคุณภาพคือ กุศลกรรม เป็นกรรมดี เกิดจากกระตุ้นใจฝ่ายดี มีเจตนาดี กระทำไปแล้วอำนวยการสุขแก่ตนและผู้อื่นอกุศลกรรมเป็นกรรมชั่ว ซึ่งเกิดจากแรงกระตุ้นใจฝ่ายชั่ว มีเจตนาชั่วกระทำไปด้วยความเคยชินโดยไม่มีเจตนา ไม่มีแรงกระตุ้นภายในที่เด่นชัด เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ในชีวิตประจำวัน

๓. เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่บุคคลที่ทำการไปแล้วไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมก่อให้เกิดผลตามสมควรแก่เหตุเสมอ

^{๒๗} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๒.

๔. เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่าผลที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ ทุกอย่างเป็นผลแห่งการกระทำของเราเอง บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในชาตินี้ แต่บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในอดีตชาติ การเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน จะช่วยให้คนรู้จักความรับผิดชอบในตนเอง ไม่โยนความรับผิดชอบไปให้อำนาจภายนอกต่างๆ เช่น ภูตผี เทวดา พ่าดิน หรือโชคชะตา ในผลที่กระทำ ดังนี้

๑. เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักที่สืบเนื่องมาจากกรรมนั่นเอง แต่ย้ำให้เห็นชัดเจนไปอีกว่ากรรมดีก่อให้เกิดผลดี กรรมชั่วยกให้เกิดผลชั่ว

๒. เชื่อว่าบุคคลผู้มีบุญคุณ เช่น บิดามารดามีอยู่จริง บิดามารดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อบุตร เพราะเป็นผู้ให้ชีวิตร่างกายแก่บุตร เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต อบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดีให้ความรักอันบริสุทธิ์แก่บุตร ฉะนั้นมารดาบิดาจึงมีบุญคุณอย่างสูงแก่บุตร บุตรควรจะสำนึกในบุญคุณ แล้วหาทางตอบแทนในบุญคุณ

๓. เชื่อว่าสมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งโลกนี้โลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนหมู่สัตว์ให้รู้ตามด้วย

๔. เชื่อว่าโลกนี้มีอยู่จริง ชาวพุทธควรเชื่อว่าภพภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ไม่มีเฉพาะมนุษยโลกนี้เท่านั้น ยังมีโลกอื่นอีกมากมายที่สัตว์อาศัย โลกเหล่านั้นไม่จำเป็นจะต้องมีลักษณะเหมือนโลกมนุษย์ทุกอย่าง

๕. เชื่อว่าสัตว์ที่เกิดขึ้น (โอปปาติกะ) มีอยู่จริง หมายถึงสัตว์ที่ผุดขึ้นมาเป็นสัตว์รูปร่างตัวตนทันที โดยไม่ต้องอยู่ในครรภ์มารดาก่อน สัตว์ประเภทนี้ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดา และพรพรม^{๒๙}

ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ ได้สรุปว่าความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา สำหรับพุทธมามกะที่ตีมี ๓ ชั้นต่อเนื่องกัน คือ

๑. ไตรสรณาคม

๒. กฎแห่งกรรม อเนกชาติ นรก สวรรค์

๓. นิพพาน โดยความเชื่อในไตรสรณาคม คือ การเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริงท่านทรงเป็นผู้รู้ปละผู้ปฏิบัติชอบ พระธรรมคือความจริงที่ท่านค้นพบและทรงนำมาสั่งสอน ผู้อื่นเราควรเรียนรู้และปฏิบัติตาม พระสงฆ์คือผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่แก่ประชาชนตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อ กฎแห่งกรรมเป็นความเชื่อเรื่องผลแห่งการกระทำคือการกระทำดีควรเชื่อว่า ย่อมได้ผลดี ส่วนการกระทำชั่วย่อมได้ชั่ว และยังเชื่อ

^{๒๙} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๒.

ต่อไปว่าผลของกรรมที่บุคคลกำลังได้รับอยู่ในขณะหนึ่งๆ นั้น ย่อมมีผลของกรรมเก่าในอดีตอันนานไกล และผลของกรรมหรือการกระทำในปัจจุบันหรือในอดีตที่เพิ่งผ่านไปใหม่ๆ สืบจากความเชื่อในเรื่องของสาเหตุและผลที่เกี่ยวเนื่องกับการทำความดี และความเชื่อว่าส่งผลต่อบุคคลในกาลต่อมา ซึ่งอาจจะเป็นผลที่เกิดในชาติปัจจุบัน คือชาติเดียวที่บุคคลนั้นได้กระทำกรรมไว้หรืออาจจะเกิดผลในชาติหลังๆ ก็ได้ จึงเป็นเหตุผลสมควรที่พุทธมามกะจะต้องมีความเชื่อเรื่องอนาคตของมนุษย์ว่าเราแต่ละคนมีประวัติการเกิดในชาติต่างๆ มากมายย้อนไปในอดีตอันนานไกลนอกจากมีคนส่วนใหญ่ในโลกจะต้องเกิดอีกหลายชาติในอนาคตเรื่องการรับผลดีผลเสียของการกระทำของตนนั้นทำให้ต้องมี ความเชื่อว่า นรก และสวรรค์มีจริง ส่วนความเชื่อขั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเพราะในศาสนาอื่นๆ ไม่มีความเชื่อนี้ คือความเชื่อเรื่องนิพพาน ซึ่งความหมายตามอักษรแปลว่า ออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยรัดติดไว้กับ ภพ ไม่มีกิเลส (รัก โลภ โกรธ หลง) และดับทุกข์ทั้งปวง ซึ่งสมควรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และควรเชื่อว่าบุคคลเมื่อปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ แล้วอาจบรรลุได้ในชาตินี้โดยไม่จำกัดเพศ ชาติตระกูล หรือฐานะ^{๓๐}

ความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาหนึ่งก็คือ ลักษณะคำสอนที่เด่นของพุทธศาสนาพุทธศาสนามีลักษณะคำสอนเด่นหรือพิเศษแตกต่างจากศาสนาอื่นหลายประการ เช่น

๑. ลักษณะคำสอนเป็นมนุษยนิยม (Humanism) พุทธศาสนา ปฏิเสธอำนาจลึกลับและศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือการรอมลดลบันดาลของเทพเทวดาและของศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติแต่สอนเน้นที่ตัวมนุษย์เอง ที่จะต้องพัฒนา ที่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อตนเองโดยพฤติกรรมคือการกระทำ การกระทำหรือกรรมของตนเองจะเป็นผู้ดลบันดาลผลต่างๆ ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเองหลักมนุษยธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ และสอนโดยมนุษย์ ยกย่องมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์ ให้เลิกถือชั้นวรรณะ แต่ให้ถือการกระทำของตนเองเป็นสำคัญ

๒. มีลักษณะคำสอนเป็นสัจนิยม (Realism) คำสั่งสอนของพุทธศาสนาล้วนเป็นสัจธรรมเป็นความจริงแท้ เช่น คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ อริยสัจ ปฏิจตสมุปบาท พุทธศาสนามองโลกในแง่ความจริง บางแห่งพูดถึงเรื่องทุกข์ ก็ไม่ใช่ว่ามองโลกในแง่ร้ายเป็นทุนิยม หรือบางครั้งอาจจะกล่าวถึงสุขบ้าง ก็มีใช้ว่ามองโลกในแง่ดีเป็นสุขนิยม

๓. มีลักษณะคำสอนที่เป็นเหตุผลนิยม (Rationalism) พุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ อย่างงมงายไร้เหตุผล พุทธศาสนาเป็นศาสนาวิทยาศาสตร์สมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผล จึงยอม

^{๓๐} ดวงเดือน พันธุมนาวิณ และคณะ, ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลุกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต, รายงานการวิจัยคณะพัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓.

ไม่ได้ที่จะให้พุทธศาสนาชนเป็นคนหุบเบา หรือเชื่อแบบมีเดบอด ขาดเหตุผลขาดปัญญาไตร่ตรอง ต้องใช้เหตุผลใช้ปัญญาใคร่ครวญให้รอบรอบเสียก่อนจะปลงใจเชื่อดังข้อความปรากฏในมหาปริพพานสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ ได้ทรงตรัสเตือนพระสาวกไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวจากใครก็อย่างฟังเชื่อง่าย ๆ

๔. มีลักษณะคำสอนเป็นสันตินิยม (Pacifism) พุทธศาสนาสอนไว้ว่า “นัตถิ สันติ ปะรัง สุขัง (ขุ.ธ.) สุขอื่นเสมอด้วยความสงบไม่มี” ความสงบสันติสุขจะเกิดขึ้นได้ในโลกก็จะต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยพุทธศาสนาสอนให้มีความเมตตาต่อกันและกันชนิดที่เป็นสากลการแบ่งพรรคแบ่งพวกแบ่งเหล่าแบ่งชาติแบ่งศาสนา และในแง่สัตว์โลกด้วยกันซึ่งร่วมกฎธรรมชาติเดียวกัน คือ ต้องเกิดแก่ เจ็บ ตาย เหมือนๆกัน จึงถือว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ด้วยกันก็ให้แผ่ความเมตตากรุณานั้นแก่สัตว์ทุกประเภท ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น เมื่อมีความเมตตากรุณาต่อกัน เช่นนี้ ความเอื้อเพื่อเอื้อกูลก็จะเกิดขึ้นแก่กันและกัน สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่โลก เพราะพุทธศาสนาเป็นสันตินิยมเช่นนี้

๕. มีลักษณะคำสอนเป็นปฏิบัตินิยม (Pragmatism) หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธธรรม นั้น จะสำเร็จประโยชน์สุขแก่สังคมและตนเองได้ ไม่ใช่สักว่าเรียนรู้ หรือรู้เฉยๆ เท่านั้น จำเป็นต้องแสดงออกทางพฤติกรรมคือการนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับผลดี

๖. มีลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย (Supremacy) พุทธศาสนาสอนเน้นให้ถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นสำคัญ ให้ถือการกระทำด้วยปรารถนาความถูกต้องตามเหตุผลตามความเป็นจริงตามสมควร เป็นที่ตั้งเป็นประมาณ เป็นการแสดงออกหรือการกระทำไปเพราะเห็นแก่ความถูกต้องชอบธรรมอย่างที่ว่า “ทำดีเพราะเห็นแก่ความดีหรือทำดีเพื่อดี” ไม่หวังผลตอบแทนหรือการโฆษณา ล้วนแต่เป็นตัวอย่างของลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย^{๓๑}

กล่าวโดยสรุปความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาคือการเชื่อของกรรม ผลของกรรม ใครทำกรรมอะไรไว้ต้องได้รับผลของกรรมนั้น ดังเช่นหว่านพืชเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น ความเชื่อเรื่องของกรรมในพระพุทธศาสนาจะเป็นที่มาของพิธีกรรมต่างๆ เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่เนื่องมาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา

๓.๑.๕ ความเชื่อทำให้เกิดประเพณี

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๓๒} ให้ความหมายไว้ว่าคำว่า ขนบ หมายถึง แบบอย่าง แบบแผน ระเบียบ คำว่า ธรรมเนียม หมายถึง ประเพณี แบบแผน แบบอย่าง

^{๓๑} คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๖ -๘.

^{๓๒} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๔-๖๖๓.

และคำว่า ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี เมื่อนำคำมารวมกันเป็น ขนบธรรมเนียมประเพณีหมายถึง แบบอย่างที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณีที่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว อันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ถ้าฝ่าฝืนก็ไม่ว่าผิดหรือชั่ว

สุวรรณ เพชรนิล^{๓๓} เห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง สิ่งที่ประพฤติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมปรากฏเป็นลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. เอกนิยม หมายความว่า กำหนดให้มีประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเหมือนกัน ไม่มีประเพณีหลายหลากแตกต่างกัน

๒. พหุนิยม หมายความว่า ทำให้มีประเพณีแตกต่างกันหลายหลาก ต่างกลุ่มต่างมีประเพณีเป็นของตนเอง ไม่จำกัดจำนวนของประเพณี

๓. สัมพัทธนิยม กำหนดให้ประเพณีของชนชาติต่างๆ สัมพันธ์กัน มีของเก่าเป็นพื้นฐานบ้าง มีของใหม่เข้ามาปรับปรุงบ้าง เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย ขนบธรรมเนียมประเพณี โดยแบ่งออกเป็น

๑. จารีตประเพณี

ได้แก่ ประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครฝ่าฝืนจนไม่กระทำตาม เป็นความผิด จารีตประเพณีเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนก็ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว เรียกว่า ผิดฮีต หรือผิดจารีตประเพณี ชาวล้านนาไทยถือหลักตัญญูทวดเวทิต่อผู้มีพระคุณ เช่น พ่อ แม่ เมื่อ ท่านแก่เฒ่า เป็นหน้าที่ของบุตรธิดา จะต้องเลี้ยงดูเอาอกเอาใจท่าน ถ้าบุตรธิดาละเลยไม่ดูแลเอาใจใส่ท่าน ถือว่าเป็นความผิดความชั่ว เป็นลูกอกตัญญู เป็นต้น

๒. ขนบประเพณี

ได้แก่ ประเพณีที่สถาบันต่างๆ มีวัด เป็นต้น ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรง หรือโดยปริยาย โดยตรงก็คือ วางระเบียบแบบแผนไว้ชัดเจน โดยปริยาย คือ รู้กันเอง ไม่ได้เป็นระเบียบแบบแผนไว้ เช่น ระเบียบแบบแผนของทางราชการ ระเบียบแบบแผนของทหาร ตำรวจ และนักเรียน เป็นต้น ขนบประเพณีนี้ตรงกับคำว่า สถาบันที่เราใช้อยู่ซึ่งหมายถึงเรื่องที่ตั้งขึ้นได้วางระเบียบแบบแผนไว้ แล้วปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาจนเป็นประเพณีมีกำหนด เป็นข้อบังคับซึ่งตราไว้ เช่น สถาบันโรงเรียน ก็มีโรงเรียน มีผู้สอน มีนักเรียน มีอาจารย์ มีครูใหญ่ และเจ้าหน้าที่อื่นๆ มีระเบียบเกี่ยวกับการรับสมัคร การเข้าเรียน ส่วนวัดก็มีไวยาวัจกร มีพิธีทางศาสนา เป็นต้น

^{๓๓} สุวรรณ เพชรนิล, *วัฒนธรรมและศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : กิจจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๑.

๓. ธรรมเนียมประเพณี

ได้แก่ ประเพณีที่เป็นธรรมดาสามัญ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี ไม่มีผิดมีถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นเพียงนิยมกันว่ามีคนประพฤติแล้วก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา ถ้ามีการทำผิดหรือฝ่าฝืนธรรมเนียมประเพณี ก็ไม่เป็นเรื่องที่ผิดสำคัญอะไรนัก นอกจากจะเห็นว่า เป็นผู้ขาดการศึกษา หรือเสียมารยาทไปเท่านั้น

ธรรมเนียมประเพณี เป็นเรื่องทีนิยมและถือกัน เป็นธรรมเนียมสืบๆ กันมา เช่นที่เกี่ยวกับ กิริยามารยาท การกิน การพูด การแต่งตัวในงานต่างๆ การรับทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น การเป็นเจ้าของบ้าน เป็นต้น

ธรรมเนียมประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

- ๑) ประเพณีประจำวัน
- ๒) ประเพณีประจำตัว
- ๓) ประเพณีประจำวันสำคัญทางศาสนา^{๓๔}

สุวรรณ เพชรนิล^{๓๕} เห็นว่าประเพณีไทยมี ๔ ชนิด ได้แก่ ประเพณีประจำวัย ประเพณีประจำตัว ประเพณีส่วนรวมและประเพณีวันสำคัญทางศาสนา แต่ละชนิดแบ่งย่อยออกเป็น ดังนี้

๑. ประเพณีประจำวัน มีดังนี้ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีเกี่ยวกับการบรรพชาอุปสมบท ประเพณีเกี่ยวกับพิธีมงคลสมรสและประเพณีเกี่ยวกับงานศพ

๒. ประเพณีประจำตัว ประเพณีส่วนรวม และประเพณีวันสำคัญทางศาสนา กล่าวโดยรวมมีดังนี้ ประเพณีทำบุญขวัญวัน ขวัญเดือน และโกนผมไฟ ประเพณีทำบุญตักบาตรประจำวัน ประเพณีการไหว้พระสวดมนต์ฟังธรรมประจำวัน ประเพณีการทำบุญในวันมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ตักบาตรเทโว และทำบุญสารทไทย ประเพณีทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่า ประเพณีลอยกระทง ประเพณีทำบุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีการไหว้ครูและประเพณีที่ดั่งงามอื่นๆ

พระมหาปรีชา ปริญญาโณ^{๓๖} ให้ความเห็นเกี่ยวกับประเพณีโบราณไทยอีสานว่า ได้แก่ “ฮีตสิบสอง” อันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา ๑๒ อย่าง คือ บุญเข้า

^{๓๔} มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๓๕} สุวรรณ เพชรนิล, **วัฒนธรรมและศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : กิจจันทรการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๒-๑๑๙.

^{๓๖} พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (อุบลราชธานี, ๒๕๓๐), หน้า ๕๗-๑๕๔.

กรรม บุญคุณลาภ บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสรองน้ำ บุญบังไฟ บุญชำระ บุญเข้าพรรษา บุญข้าว
ประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษาและบุญกฐิน

คุณค่าของขนบธรรมเนียมประเพณี

บุปผา บุญทิพย์^{๓๓๗} กล่าวถึงคุณค่าของประเพณีไทยว่า ด้วยประเพณีไทยส่วนใหญ่มี
เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังนั้น คุณค่าของประเพณีไทย จึงมีดังนี้

๑. ทำให้จิตใจของผู้กระทำแจ่มใส เพราะถือว่าได้ทำบุญ และในแง่การปฏิบัติ ก็เพื่อสืบทอด
พระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ ประเพณีทำบุญในวันสำคัญๆทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วัน
เข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสงกรานต์ ประเพณีการบวช เป็นต้น

๒. ทำให้สังคมเป็นระเบียบ ประเพณีบางประเพณีถือเป็นบรรทัดฐานของสังคม ได้แก่
ประเพณีการสวามิภักดิ์ การแต่งงาน ประเพณีการทำศพ เป็นต้น ซึ่งเป็นแบบแผนที่กำหนดไว้ หากใครไม่
ประกอบพิธีนั้นๆ ก็จะมีความรู้สึกว่าตนผิดประเพณี แต่ไม่ถึงกับถือว่าร้ายแรง ประเพณีของชน

๓. ช่วยส่งเสริมกำลังใจ ถือเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง เช่น ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณี
ทำบุญอายุ ประเพณีขอฝน ประเพณีบูชาแม่โพสพ แม่ย่านาง ผิดาแฮก เป็นต้น ประเพณีทำบุญขึ้น
บ้านใหม่ ส่งเสริมในแง่กำลังใจก็คือ ถ้าได้ทำบุญบ้านที่เราปลูกใหม่ หรือไปอยู่ใหม่ ก็ทำให้ผู้อยู่อาศัย
เกิดความรู้สึกอบอุ่น ร่มเย็นเป็นสุข เป็นกำลังใจในการประกอบอาชีพ เช่น อาชีพกสิกรรม ทำนา ถ้า
ได้บูชาแม่โพสพ หรือเลี้ยงผิดาแฮกเสียก่อนก็ช่วยในด้านกำลังใจว่า ปีนี้พืชผลจะอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น
ประเพณีที่กระทำขึ้นจึงมีผลในด้านส่งเสริมกำลังใจ

दनัย ไชโยธา^{๓๓๘} เห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีมีคุณค่า ดังนี้

๑. ช่วยให้ผู้ปกครองได้นำผู้ใต้ปกครองมาพบปะ ทำความรู้จักและสร้างความสัมพันธ์ขึ้น
ระหว่างกันและกัน

๒. การสื่อความหมายต่างๆ เข้าใจตรงกันในการอยู่ร่วมกัน เนื่องจากพิธีกรรมเป็นระบบ
สัญลักษณ์แห่งการสื่อสาร

๓. เป็นผลทางจิตใจ เพราะเชื่อว่าถ้ากระทำถูกต้องตามประเพณีแล้ว จักเป็นสิริมงคล ทำให้
ให้เกิดสบายใจ และมั่นใจจนเป็นที่ยอมรับสิ่งต่างๆ ร่วมกันได้

กล่าวโดยสรุปขนบธรรมเนียมประเพณีคือหลักพื้นฐานการในการจัดระเบียบในสังคมโดย
อาศัยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่วางเป็นกรอบให้ปฏิบัติตาม และมีการยอมรับและถือ
ปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน สร้างเอกลักษณ์ประจำถิ่นและสิ่งที่ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณียัง
อยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ก็คือ การสืบทอดทางพิธีกรรม

^{๓๓๗} บุปผา บุญทิพย์, คติชาวบ้าน, หน้า ๒๔๐.

^{๓๓๘} ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๗.

๓.๑.๖ พระพุทธศาสนากับความเชื่อด้านพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดประเพณี และเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นหลัง ด้วยลักษณะที่ย่นย่อที่ยึดโดยอาศัยลักษณะของสิ่งต่างๆ ที่กำหนดขึ้น ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง^{๓๙} พิธีกรรมส่วนมากจะเกิดขึ้นมาจากความคิดความเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเกิดจากศรัทธาทางศาสนา พิธีกรรมเมื่อทำติดต่อกัน เป็นเวลานานจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นประเพณีเป็นวัฒนธรรมที่ฝังงม ซึ่งในการศึกษาวิจัยในครั้ง นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเพณีจุลลภูมิน และประเพณีไหลเรือไฟ ที่เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากความ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

พิธีกรรม เป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์ในสังคมจะขาดเสียมิได้ เพราะเป็นแบบแผนที่คนในสังคม นั้นๆยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของพิธีกรรมไว้ดังนี้ พจนานุกรม ฉบับ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๔๐} ให้ความหมายไว้ว่า พิธีกรรม คือ แบบอย่างหรือแบบ แผนต่างๆที่ปฏิบัติในทางศาสนา หรือจัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อถือ หรือตามขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อความขลัง หรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น เช่น พิธีมงคลสมรส พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีพระราชทาน ปริญญา พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

นงเยาว์ ชาญณรงค์^{๔๑} ให้ความหมายของพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรม คือแบบอย่าง หรือแบบ แผนต่างๆในสังคมที่คนในสังคมนั้นๆได้ยึดถือปฏิบัติตามกันมา เกิดจากความเชื่อต่างๆ ในศาสนา หรือ ลัทธิความเชื่อต่างๆ อันเป็นผลที่เกิดตามหลักศาสนาหรือผู้ก่อตั้งศาสนาเรียกว่า ศาสนพิธี ที่เป็นส่วน ในพระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า ราชพิธี เป็นต้น เพราะพฤติกรรมทางความเชื่อมีอิทธิพลต่อการดำเนิน พิธีกรรมอย่างมาก โดยถือว่าเป็นบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ ให้เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติหรือเป็น แนวทางกำหนดการดำเนินชีวิต ความประพฤติ มรรยาท กิริยาซึ่งเรียกว่า วิถีประชา หรือ ขนบธรรมเนียม ซึ่งเราไม่อาจฝ่าฝืนได้ นอกจากนั้น พิธีกรรม ยังหมาย

๑. เกิดจากศาสนาเอง เช่น ศาสดา หรือ นักพยากรณ์ ผู้ก่อตั้งศาสนาขึ้น เพื่อให้สังคมได้ ยึดถือปฏิบัติตาม เช่น พระพุทธเจ้าทรงสอนทฤษฎีว่าด้วยสิทธิมนุษยชน รวมทั้งข้อปฏิบัติในศาสนา เช่น พระวินัย เป็นต้น ก็เป็นเหตุให้เกิดพิธีกรรม

๒. เกิดจากหลักธรรมในศาสนา ได้แก่ หัวข้อของหลักธรรมที่สังคมนำไปปฏิบัติเป็นนิสัย

^{๓๙} ประมวล ติดดินสัน, คติชนชาวบ้าน : การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์แพรวพิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๗-๑๔๑.

^{๔๐} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๘.

^{๔๑} นงเยาว์ ชาญณรงค์, ศาสนากับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑), หน้า ๒๔.

จนเป็นประเพณี เช่น พระพุทธศาสนา ได้วางหลักปฏิบัติให้เชื่อตามเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งประกอบด้วยหลักคำสอน ๓ ประการคือ ให้ละเว้นความชั่วทุกชนิด ในทำความดี และทำจิตใจให้สะอาดผ่องใส

๓. เกิดจากบุคคลที่เป็นตัวแทนทางศาสนา ได้แก่ พระศาสดา และพระสาวก ได้มาจัดรูปแบบการปกครอง หรือจัดวางรากฐานความเชื่อทางศาสนา เช่นการวางรากฐานพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา ตลอดถึงพระสงฆ์ในศาสนา เป็นต้น

ความมุ่งหมายของพิธีกรรม

สมบูรณ สุขสำราญ^{๑๒} ให้ความเห็นว่า พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่ต่อกำคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แสดงออกโดยการกระทำและถ้อยคำในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน พิธีกรรมย่อมเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงความคิดเห็น ความรู้สึกของสมาชิกในกลุ่มชนนั้นด้วย การประกอบพิธีกรรมช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมใน ๒ เรื่องคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมในรอบปีและรอบชีวิต จะทำให้เข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญของพิธีกรรม ที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่มารวมกลุ่มกันประกอบพิธีนั้น เพราะพิธีกรรมเป็นการบูชาเนื่องในวาระต่างๆเป็นต้น ตามเทศกาล ตามอาชีพ ตามอายุขัย การศึกษาลักษณะและความเข้มข้นของพิธีกรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง จะทำให้เข้าใจถึงความต่อเนื่องและ/หรือ การกลืนกลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

พิธีกรรมในวิถีชาวบ้าน

อมรา พงศาพิชญ์^{๑๓} กล่าวถึงพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งประชาชนให้ความสนใจมาก และพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนที่จะมีการวิเคราะหพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่า พิธีกรรมทางศาสนาก็คือ

ศาสนา อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับหมวดหมู่ของพิธีกรรมนั้น จัดได้เป็น ๔ หมวด ได้แก่

๑.พิธีกรรมเกี่ยวกับบรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบ้านผีเรือน ผีปู่ย่าป้าตา

๒.พิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิต (rite of passage) เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต มีพิธีการเกิด พิธีแต่งงาน พิธีบวช เป็นต้น

๓.พิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูก (Fertility ritual, harvesting ritual)

^{๑๒} สมบูรณ สุขสำราญ, “ความเชื่อและพิธีกรรมกับการดำรงไว้ซึ่งชาติพันธุ์”, ใน **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖๑.

^{๑๓} อมรา พงศาพิชญ์, “พุทธศาสนาชาวบ้าน”, ใน **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗๓ - ๒๗๙.

๔. พิธีกรรมเพื่อรักษาโรค (healing ritual)

ทวี ผลสมภพ^{๔๔} กล่าวถึงพิธีกรรมอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณบรรพบุรุษว่าสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า วิญญาณไม่ตายหรือวิญญาณไม่สูญ ทำให้บุตรหลานของคนตาย คิดว่าญาติที่ตายไปคงต้องกินอาหารเหมือนครั้งที่มีชีวิตอยู่ ความคิดดังกล่าวก่อให้เกิดพิธีกรรมในการนำอาหารและเครื่องบริโภครูปอื่น ๆ ใส่ลงไป ในหลุมฝังศพ โดยหวังว่าวิญญาณของตนจะได้กินหรือใช้สอยในขณะที่หิว ต่อมาพิธีกรรมดังกล่าวได้เปลี่ยนมาให้เป็นประจำปี พิธีกรรมเช่นนี้ ได้เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดีย เรียกว่า “พิธีสารท” พิธีสารทของอินเดียตกอยู่ประมาณเดือน ๑๒ ของไทย เทศกาลนี้ ชาวอินเดียโบราณเชื่อว่า ท่านยมบาลจะปล่อยผีให้กลับมาเยี่ยมมนุษย์โลก เพื่อกินอาหารที่ญาตินำมาให้ คนไทยเราก็มองมีความคิดถึงวิญญาณของบรรพบุรุษเช่นกัน เมื่อมารับพระพุทธรูปเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ก็ปฏิบัติตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอน คนไทยเรา ไม่ว่าจะทำบุญอะไร เวลาไหน เมื่อพระท่านฉันเสร็จแล้ว ก็จะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องทุกคนที่ตายไปแล้ว แม้ถึงกระนั้น ในปีหนึ่งคนไทยเราก็สร้างโอกาสเฉพาะสำหรับทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษของตน วันนั้นก็คือ วันสงกรานต์ คนไทยก็จะนำอัฐิของบรรพบุรุษไปบังสุกุล แล้วก็นำอาหารไปถวายพระพร้อมอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่บรรพบุรุษของตน

กล่าวโดยสรุปพิธีกรรมเกิดจากความเชื่อ ดังนั้นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมเป็นแบบแผนที่ใช้ในการปฏิบัติ และพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สร้างบรรทัดฐานในสังคมนั้นๆ

พระพุทธศาสนากับพิธีกรรม

กรมการศาสนา^{๔๕} ได้แสดงศาสนพิธีทั้ง ๔ หมวด โดยคัดเฉพาะพิธีสามัญที่เป็นเบื้องต้น และที่เห็นว่าจำเป็นมาแสดง ดังนี้

๑. กุศลพิธี เป็นพิธีกรรมสำหรับปฏิบัติในการบำเพ็ญกุศล อันเกี่ยวด้วยการอบรมความดีงามทางพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๒ อย่างคือ พิธีที่พุทธบริษัทพึงปฏิบัติในเบื้องต้น อย่างสามัญและพิธีกรรมที่สงฆ์พึงปฏิบัติ

๑.๑ พิธีที่พุทธบริษัทพึงปฏิบัติในเบื้องต้นอย่างสามัญ กล่าวโดยย่อมี ๓ อย่างคือ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาอุโบสถและพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

^{๔๔} ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๔๕} กรมการศาสนา, **ศาสนพิธีฉบับกรมการศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๑-๑๙.

๑.๑.๑ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เป็นพิธีที่คฤหัสถ์ประกาศตนเป็นผู้รับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะของตน รวมทั้งยอมรับนับถือพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งของตนด้วยการบรรพชาอุปสมบท เป็นพระภิกษุ สามเณร ในพระพุทธศาสนาก็ถือเป็นพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะทั้งสิ้น

๑.๑.๒ พิธีรักษาอุโบสถ เป็นพิธีที่คฤหัสถ์ปฏิบัติด้วยการสมาทานอุโบสถศีล เพื่อรักษากันในวัน ๘ คำ ๑๔ หรือ ๑๕ คำ มี ๒ อย่าง คือ ปกติอุโบสถและปฐิชาครอุโบสถ ซึ่งเป็นการประกอบด้วยพิธีกรรมทางพระศาสนา ที่ปฏิบัติกันมาตามระเบียบพิธีการที่กำหนด

๑.๑.๓ พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นพิธีที่พุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ นิยมประกอบพิธีกรรมด้วยการบูชาพระรัตนตรัยเป็นพิเศษ โดยนอกจากการทำบุญให้ทาน สมาทานรักษาศีล ทำวัตร สวดมนต์แล้ว ยังมีการเวียนเทียนเป็นกรณีพิเศษเพิ่มอีกด้วย วันสำคัญที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นพิเศษนั้นมี วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัญมัญบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ฯลฯ

๑.๒ พิธีกรรมที่สงฆ์พึงปฏิบัติ เป็นพิธีกรรมที่สงฆ์พึงปฏิบัติเพื่อความดีงามในพระวินัย ทั้งส่วนตัวผู้ปฏิบัติและหมู่คณะของสงฆ์ ที่สำคัญได้แก่ พิธีเข้าพรรษา พิธีถอนนัยสย พิธีทำสามมีจิกรรม พิธีทำวัตรสวดมนต์ พิธีกรรมวันธรรมสวนะ พิธีสังฆกรรมอุโบสถ และพิธีออกพรรษา

๒. บุญพิธี เป็นพิธีทำบุญหรือทำความดีเนื่องด้วยประเพณีนิยมในครอบครัว ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป มี ๒ ประเภท คือ พิธีทำบุญเนื่องในงานมงคล และพิธีทำบุญเนื่องในงานอวมงคล

๒.๑ การทำบุญเนื่องในงานมงคล มี ๒ อย่างคือ งานมงคลทั่วไป กับงานมงคลพิเศษ หรืองานมงคลเฉพาะกรณี งานมงคลทั่วไป เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการฉลองสมโภชและเรื่องต้องการความเป็นสิริมงคลที่นิยมทำกันอย่างสามัญทั่วไป ได้แก่ พิธีทำบุญเลี้ยงพระในงานมงคลทั่วไป ส่วนงานมงคลพิเศษ หรืองานมงคลเฉพาะกรณี ได้แก่ พิธีทำบุญเลี้ยงพระใน ๕ งานคือ งานฉลองพระบวชใหม่ งานมงคลสมรส งานทำบุญอายุ งานทำบุญเอาฤกษ์เอาชัย และงานทำบุญต้อนาม

๒.๒ การทำบุญเนื่องในงานอวมงคล ได้แก่ พิธีกรรมการทำบุญเกี่ยวกับการตาย นิยมทำกัน ๒ อย่างคือ การทำบุญหน้าศพ ซึ่งเป็นการทำบุญในขณะที่ศพยังอยู่ ยังมีได้ปลงด้วยวิธีฌาปนกิจ และการทำบุญอุทิศหรือการทำบุญคล้ายวันตาย เป็นการทำบุญหลังจากการปลงศพแล้ว

๓. ทานพิธี ได้แก่ พิธีถวายทานต่างๆ มี ๒ ประเภทคือ ปาฏิปุคคลิกทาน และสังฆทาน

๓.๑ ปาฏิปุคคลิกทาน คือ ทานที่ถวายเจาะจงเฉพาะพระภิกษุรูปนั้นรูปนี้ ในการถวายไม่ต้องมีพิธีกรรม เมื่อเกิดศรัทธาในภิกษุรูปใดก็ถวายได้เป็นเสร็จพิธี

๓.๒ สังฆทาน คือ ทานที่ถวายไม่เจาะจงเฉพาะพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง มอบให้เป็นของสงฆ์ เป็นหน้าที่สงฆ์จะเฉลี่ยกันใช้สอยเอง ในการถวายจะต้องมีพิธีกรรม โดยพิธีกรรมศาสนพิธีนำกล่าว

ถวายตามระเบียบพิธีในการถวาย ซึ่งจะขาดเสียไม่ได้ แต่ถ้าไม่มีพิธีกรรมพิธี หรือเจ้าหน้าที่พิธี หรือหาพิธีกรไม่ได้ พระสงฆ์ผู้ใหญ่หรือประธานสงฆ์ที่ได้รับอาราธนาในงานพิธีนั้น จะเป็นผู้บอกหรือให้คำแนะนำในการปฏิบัติพิธีแก่เจ้าภาพ

๔. ปกิณกพิธี คือพิธีกรรมต่างๆ ที่ไม่นับเข้าในพิธีทั้ง ๓ ข้างต้น ส่วนใหญ่จะเป็นมารยาท และวิธีปฏิบัติในพิธีทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ซึ่งมีดังนี้

- ๔.๑ วิธีแสดงความเคารพพระ
- ๔.๒ วิธีประเคนของพระ
- ๔.๓ วิธีทำหนังสืออาราธนา และทำใบปวารณาถวายจตุปัจจัย
- ๔.๔ วิธีอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม
- ๔.๕ วิธีกรวดน้ำ
- ๔.๖ วิธีสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน
- ๔.๗ วิธีไหว้ครูสำหรับนักเรียน
- ๔.๘ วิธีจับด้ายสายสิญจน์
- ๔.๙ วิธีบั้งสุก
- ๔.๑๐ วิธีตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระ

กล่าวโดยสรุปได้ว่าพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีด้วยกัน ๔ อย่างคือ กุศลพิธี บุญพิธี ทานพิธี และ ปกิณกพิธี พิธีกรรมแต่ละอย่างมีจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกัน อย่างเช่น กุศลพิธี เป็นพิธีกรรมสำหรับปฏิบัติในการบำเพ็ญกุศล อันเกี่ยวข้องด้วยการอบรมความดีงามทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๓.๒ ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย

เทศกาลและพิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เทศกาลและพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนาอาจแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) กิจกรรมที่มุ่งหวังให้ ศาสนิกชนเกิดสันติสุข และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระศาสดา ๒) กิจกรรมที่ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิตและเกิดความเจริญงอกงาม เช่น ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้ในสังคม บางครั้งกิจกรรมทั้ง ๒ ลักษณะ นั้นก็อาจจัดควบคู่ไปด้วยกัน เมื่อกิจกรรมทางสังคมสองลักษณะนี้ต่างกันก็มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ก็ควรคำนึงถึงความเหมาะสม^{๔๖}

^{๔๖} พูนชัย ปันนียะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

พิธีออกพรรษาก็มีคุณค่าประโยชน์ที่คล้ายๆ กับพิธีอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศไทยมีพิธีกรรมหรือกิจกรรมแต่ละท้องถิ่นก็ต่อกันไป เช่น ภาคเหนือ มีการตักบาตรเทโวโรหณะ ภาคใต้มีพิธีชักพระ ภาคกลางมีพิธีโยนบัว ภาคอีสานมีประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น ที่กล่าวมามีแต่สารประโยชน์ที่พิเศษและโดดเด่น แตกต่างไปจากประโยชน์ของพิธีกรรมอื่นโดยทั่วไปคือ ประโยชน์ของการปวารณาที่พระสงฆ์กระทำกันในวันออกพรรษา นับว่าเป็นพระวิริยะพยายามของพระพุทธเจ้าที่ทรงปวารณาจะให้สงฆมณฑลดำรงความเป็นบิกัณเณนเหนียว ยากแก่การทำลาย

๑. สังเกตว่าเทศกาลออกพรรษา ชาวพุทธสมัยปัจจุบันส่วนใหญ่ละเลยการไปประกอบพิธีทำบุญในวันออกพรรษา เพราะเห็นว่าไม่มีความสำคัญ ดังนั้นรัฐบาลและองค์กรที่เกี่ยวข้องควรประชาสัมพันธ์และชักชวนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของพิธีทำบุญในเทศกาลนี้ และร่วมประกอบพิธีกันให้มากๆ อนึ่ง ควรจะมีการพิจารณาว่าสมควรจะให้มีวันหยุดราชการในเทศกาลออกพรรษาหรือไม่

๒. จุดมุ่งหมายอย่างยิ่งของพิธีออกพรรษา ก็คือ การปวารณา ซึ่งเป็นพิธีสารภาพความผิดของพระภิกษุต่อคนอื่นและขอให้คนอื่นตักเตือนตนเองได้ วิธีการเช่นนี้ถ้านำมาใช้ในหมู่ฆราวาสก็จะเป็นการดีอย่างยิ่ง เพราะเป็นการแสดงความจริงใจต่อกันทำให้มนุษย์สัมพันธ์ยั่งยืนนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเริ่มที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรต่างๆ ก่อน เช่น ออกแบบสำรวจตนเองประจำสัปดาห์ประจำเดือน เป็นต้นว่า ตนเองเคยผิดพลาดบกพร่องของตนแล้ว ก็ยินดีที่จะให้คนอื่นตักเตือนเพื่อแก้ไขปรับปรุงตนเองต่อไป^{๔๗}

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของโลกที่มีความยาวประมาณ ๔,๙๐๐ กิโลเมตร ยาวเป็นอันดับ ๑๐ ของโลก มีต้นน้ำอยู่บนภูเขาจีฟู ส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัยบนที่ราบสูงทิเบต เขตจังหวัดหยู่ชู่ มณฑลฉิงไห่ ประเทศจีน โดยมีแม่น้ำจากุและแม่น้ำอาคุไหลมารวมกัน มีชื่อเรียกเป็นภาษาของไทลื้อ ซึ่งเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงอย่างหนาแน่นในดินแดนสิบสองปันนาว่า “แม่น้ำล้านช้าง” คนจีนทั่วไปเรียกว่า “แม่น้ำหลานชาง” มีความหมายว่า เป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวกรากและไหลผ่าน ๖ ประเทศ คือ จีน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ก่อนออกสู่ทะเลจีนใต้ แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งไหลผ่าน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และอ.เวียงแก่น จ.เชียงราย ระยะทาง ๘๔ กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดน

^{๔๗} พูนชัย ปันธิยะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

ไทย – ลาว เริ่มจาก จ.เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ ๘๗๖ กิโลเมตร^{๔๘}

ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงรายคือส่วนหนึ่งของพื้นที่ อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ซึ่งชุมชนในแถบนี้ส่วนมากจะประกอบไปด้วยชุมชนของคนพื้นเมืองไทยวนหรือไทโยนก ไทลื้อ คนลาว คนพื้นเมือง และอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีความหลากหลายทั้งในเรื่อง ความคิด ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในการวิจัยในครั้งนี้จะได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเพณีที่ได้ประกอบพิธีกรรมช่วงออกพรรษา ในงานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ขอนำเสนอประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นประเพณีพิธีกรรมของสงฆ์ และประเพณีพิธีกรรมที่เป็นส่วนของฆราวาส ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ พิธีกรรมของสงฆ์

วันมหาปวารณา

วันออกพรรษาเป็นวันสิ้นสุดของกำหนดอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ มีพิธีเป็นพิธีสังฆกรรม เรียกว่าพิธีปวารณาของสงฆ์อยู่ร่วมกันมาตลอด ๓ เดือน บัญญัติให้พระสงฆ์ปวารณา คือ การยินยอมให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนหลังจากออกพรรษาแล้ว นอกจากวันนี้เป็นวันสังฆกรรมพิเศษที่เรียกว่า “ปวารณากรรม” ที่กำหนดไว้ในพระวินัยสงฆ์ที่สงฆ์ต้องปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญ โดยเฉพาะชาวไทยซึ่งนับถือพุทธศาสนา แนบแน่นมายาวนาน ได้ถือเอาว่าเป็นเทศกาลบุญพิธี เป็นประเพณีสืบเนื่องมาเรียกว่า “เทศกาลออกพรรษา” มีการบำเพ็ญบุญตักบาตร รักษาศีล และฟังธรรมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันออกพรรษา รุ่งเช้าวันแรม ๑ ค่ำ เป็นการตักบาตรเป็นกรรมพิเศษ ที่เรียกกันว่า “ตักบาตรเทโวโรหณะ” หรือ “ตักบาตรเทโว” อันมีความเกี่ยวเนื่องจากพระพุทธองค์ซึ่งต่อมาได้ขยายออกไปเป็นประเพณีต่างๆ เช่น “ประเพณีชักพระ” (ลาก) “ประเพณีโยนบัว” หรือประเพณีรับพระและประเพณีตักบาตรพระร้อย^{๔๙}

การอยู่จำพรรษาของพระสงฆ์ ตามพุทธทศานุญาติ ตลอดไตรมาสถ้วน ๓ เดือน คือนับตั้งแต่ต้นจากวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นต้นมา ครบถ้วน ๓ เดือน จนในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ฉะนั้นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงเป็นออกพรรษา ฟังเข้าใจไว้ว่าถึงแม้ว่าวันนี้จะเป็นวันออกพรรษาก็จริงแต่พระสงฆ์จะไปแรมคืนที่อื่นในวันนี้ยังไม่ได้ ต้องอยู่ต่อไปในวัดที่ตนอธิษฐาน

^{๔๘} รู้จักแม่น้ำโขง/Mekhong Information, จากจดหมายข่าว เสขิยธรรม, ฉบับที่ ๖๐, เมษายน – มิถุนายน ๒๕๔๗, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://mekhong.wordpress.com> [๒๘ เมษายน ๒๕๖๐].

^{๔๙} พูนชัย ปันธิยะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

พรรษาไว้นั้น จนตลอดคืนเสียก่อน ต่อมารุ่งขึ้นแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงออกจาริกไปแรมคืนที่อื่นได้ ไม่เช่นนั้นการจำพรรษาจะไม่ครบ ๓ เดือน พรรษาขาดด้วยเหตุนี้จึงมีบางคนเข้าใจผิดไปว่า วันออกพรรษาเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

วันออกพรรษานี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันปวารณา” หรือวันมหาปวารณา เป็นวันสำคัญวันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวกับพิธีสงฆ์ กล่าวคือเป็นวันที่พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตให้ทำปวารณา แทนอุโบสถสังฆกรรม คือตามปกติจะต้องสวดติโมกข์ ทรงอนุญาตให้ทำปวารณาแทน

ปวารณานี้เป็นพิธีกรรมของสงฆ์อย่างหนึ่ง เป็นการกล่าวประกาศในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในเมื่อเห็นความผิดพลั้งไม่ตีไม่งามของกันและกันทั้งพระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย ต่างก็ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ทั้งนั้น วิธีนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามิได้ถือบุคคลเป็นใหญ่ แต่พระองค์ถือธรรม คือ ความถูกต้องความควรเป็นสำคัญ เมื่อเห็นความไม่ตีไม่งามของกันและกันแล้ว ก็อนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทั้งนี้เพื่อความบริสุทธิ์ของกันและกันในหมู่คณะสงฆ์

มูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ทำปวารณา คือ สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหารเมืองสาวัตถี มีภิกษุพวกหนึ่ง จำนวนหลายรูปด้วยกันจำพรรษาอยู่ในวัดแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ประสงค์จะป้องกันความวิวาทไม่ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน จึงได้ตั้งกติกาสัญญาว่า จะไม่พูดจากัน แม้ใครมีกิจอย่างไร ต่างก็ทำกิจตามหน้าที่ของตนโดยไม่พูดกันเลย วิธีนี้เรียกว่า “มูลวัตร” คือปฏิบัติเหมือนคนใบ้ ภิกษุเหล่านี้ปฏิบัติอย่างนี้ตลอดพรรษา ครั้นออกพรรษาแล้วก็พากันมาเฝ้าพระพุทธองค์ กราบขูลมูลวัตรที่ตนปฏิบัติให้ทราบทุกประการ พระพุทธองค์ทรงดำนิว่า “ ความประพฤติของพวกเธอเหมือนสัตว์เดียรัจฉาน ธรรมดาว่าสัตว์เดียรัจฉานนั้น ถึงจะอยู่ด้วยกันก็ไม่ถามถึงทุกข์สุขของกันและกัน อาการของพวกเธอก็เหมือนฉนั้น ” แล้ว ตรัสห้ามภิกษุมิให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีกต่อไป ถ้าขึ้นปฏิบัติปรับโทษเป็นอาบัติทุกกฎ แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ทำปวารณาแก่กันและกัน คือ ว่ากล่าวติโทษข้อผิดพลาดตามที่ได้เห็นหรือได้ยิน หรือรู้สึกถึงเกี่ยวจึงเป็นมูลเหตุที่พระสงฆ์ทำปวารณา

โดยปกติพระสงฆ์จะต้องทำปวารณาในวันออกพรรษา คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ แต่ถ้ามีเหตุขัดข้อง สงฆ์ยังไม่พร้อมที่จะทำปวารณาในวันนั้นได้ ทรงอนุญาตให้เลื่อนวันปวารณาไปได้ อีกปักษ์หนึ่ง คือให้ทำปวารณาในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ก็ได้ มีธรรมเนียมสงฆ์วางไว้ว่าให้กล่าวคำปวารณารูปละ ๓ หน แต่ถ้ามีเหตุขัดข้องจะทำอย่างนั้นไม่ได้ตลอดจะกล่าวคำปวารณารูปละ ๒ หน หรือ ๑ หน หรือพรรษาเท่ากันให้กล่าวคำปวารณาพร้อมกันได้ จะทำปวารณาโดยวิธีใดนั้นแล้วแต่ที่ประชุมจะได้ตกลงกัน เมื่อตกลงกันแล้ว พระสงฆ์ทั้งหมดนั่งคุกเข่าพนมมือ ภิกษุผู้มีพรรษามากกว่าองค์อื่นในที่ประชุมสงฆ์นั้น กล่าวคำปวารณาต่อสงฆ์ก่อนว่า

สังข์ม ภัณฑะ ปะวาเรมิ ทิฏฐณะ วา สุเตนะ วา ปะริสังกายะ วา วะทนต์ มัง आयัมมันโต
อะนุกัมปัง อุปาทายะ ปัสสันโต ปะฎิกะริสสามิฯ

ทุติยัมปิ ภัณฑะ สังข์ม ปะวาเรมิ ทิฏฐณะ วา สุเตนะ วา ปะริสังกายะ วา วะทนต์ มัง
 आयัมมันโต อะนุกัมปัง อุปาทายะ ปัสสันโต ปะฎิกะริสสามิฯ

ตะติยัมปิ ภัณฑะ สังข์ม ปะวาเรมิ ทิฏฐณะ วา สุเตนะ วา ปะริสังกายะ วา วะทนต์ มัง
 आयัมมันโต อะนุกัมปัง อุปาทายะ ปัสสันโต ปะฎิกะริสสามิฯ

แปลความว่า “ข้าพเจ้าปวารณาต่อสงฆ์ด้วยได้เห็นเองก็ดี ด้วยฟังมาก็ดี ด้วยสงสัยก็ดี
ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นอยู่จักทำคืนเสีย” ดังนี้ ครั้นแล้ว
พระภิกษุอนั้นก็กล่าวคำปวารณาตามลำดับพรรษา แก่ก่อนทีละรูป เว้นแต่ผู้มีพรรษาเท่ากัน
ปวารณาพร้อมกัน คำปวารณาก็เหมือนข้างต้น เปลี่ยนแต่คำว่า อาวุโส เป็น ภัณฑะ เท่านั้น^{๕๐}

กล่าวโดยสรุปวันมหาปวารณา เป็นวันสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ เป็นวันที่พระสงฆ์ทุกรูป
จะต้องทำปวารณาในวันออกพรรษา เป็นการกล่าวประกาศในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์
ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในเมื่อเห็นความผิดลั้งไม่ตีไม่งามของกันและกันทั้งพระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย
เป็นวันที่พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตให้ทำปวารณา แทนอุโบสถสังฆกรรม

๓.๒.๒ พิธีกรรมของฆราวาส

๓.๒.๒.๑ ประเพณีวันตักบาตรเทโวโรหณะ

ประเพณีตักบาตรเทโวของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีการ
จัดประเพณีอยู่หลายวัด เช่น วัดพระธาตุผาเงา ตำบลสบคำ อำเภอเชียงแสน วัดพระเจ้าล้านทอง วัด
ผ้าขาวป่าน วัดหลวง ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ และวัดพระธาตุจอมกิติ เป็นต้น ซึ่งวัดพระธาตุจอม
กิตติ ตามตำนานโยนกนครเมืองเชียงแสน มีอายุเก่าแก่หลายพันปี และเป็นทีเคารพนับถือของชาว
เชียงแสนและชาวลาวอย่างมาก เพราะมีความศักดิ์สิทธิ์เมื่อได้กราบขอพรทุกประการ ประการสำคัญ
ยังเป็นพระธาตุที่อยู่คู่มืองเชียงแสนมานาน ซึ่งในงานบุญนี้จะมีพี่น้องทั้งที่เป็นคนไทยและเป็นคนลาว
แขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว นุ่งขาวห่มขาวหลายพันคน นำข้าวสารอาหารแห้งร่วมทำบุญตักบาตรเทโว
โรหณะ กันอย่างคึกคัก

ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะเป็นประเพณีที่สำคัญที่เข้ามาในล้านนาสมัยนี้ (๒๕๐๐-
๒๕๒๙) คือ ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นคำย่อมาจาก “เทโวโรหณะ” หมายถึง การเสด็จลงจากเท
วโลกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามตำนานเล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิ
ญาณแล้ว ให้เสด็จไปประกาศพระศาสนาในแคว้นชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดียเวลานี้ เริ่มตั้งแต่เมือง

^{๕๐} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, หน้า ๒๑๒-๒๑๓.

ราชคฤห์ พาราณสี เมืองสาวัตถี ตลอดจนถึงเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นราชปิณฑุมิของพระองค์ ทรงเทศนาโปรด พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางโยโสราพิมพา และพระราหุลราชกุมาร ตลอดจนพระยูรญาติทั้งหลายให้บรรลุมรรคผลตามสมควรแก่อุปนิสัยของตนแล้ว พระองค์ทรงรำลึถึงพระนางสิริมหามายา ซึ่งได้สิ้นพระชนม์หลังจากพระองค์ประสูติได้ ๗ วัน พระองค์ดำริที่จะสนองคุณพระพุทธมารดา ซึ่งทรงพิจารณาว่ามีพระคุณมากมายยิ่งนัก จะหาอะไรเปรียบปานมิได้ ทรงวินิจฉัยโดยรอบคอบแล้ว ทรงเห็นว่ามิสิ่งเดียวเท่านั้น ที่จะสนองคุณพระพุทธมารดาเป็นอะไรเปรียบปานมิได้ เป็นการใช้หนี้ค่าน้ำนมให้คู่ควรกันได้ นั่นคือ พระอภิธรรม ฉะนั้นในพรรษาที่ ๗ นับตั้งแต่ปีที่ตรัสรู้ พระพุทธองค์จึงได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทศนาพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาอยู่ ๑ พรรษา ครั้นออกพรรษาแล้ว วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาประทับที่เมืองสังกัสสะมีประชาชนไปเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อทำบุญตักบาตรอย่างหนาแน่น ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงถือว่า วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกลงมาสู่เมืองมนุษย์ จึงนิยมตักบาตรกันเป็นพิเศษ จนเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ เรียกว่า “ตักบาตรเทโว”

กล่าวโดยสรุปประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะเป็นประเพณีนิยมที่จัดทุกภาคทุกจังหวัดในประเทศไทยเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนถือว่าถ้าได้ตักบาตรเทโวโรหณะในวันออกพรรษาถือว่าเป็นบุญใหญ่ เพราะเปรียบเสมือนว่าได้ทำบุญตักบาตรแด่พระพุทธเจ้าในวันที่พระองค์เสด็จจากสรวงสวรรค์หลังจากไปเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเวลา ๓ เดือน และประเพณีที่ได้จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษาต่อมาก็คือ ประเพณีทอดผ้าป่า

๓.๒.๒.๒ ประเพณีทอดผ้าป่า

ประเพณีทอดผ้าป่าของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงได้มีการจัดเกือบทุกวัด อย่างเช่น วัดพระธาตุผาเงา วัดเจดีย์หลวง วัดสภก วัดผ้าขาวป่าน เป็นต้น โดยวัดอุประสงค์ส่วนมากในการทอดผ้าป่าก็คือทางวัดต้องการปัจจัยเพื่อใช้ในการทำนุบำรุง บูรณะศาสนสถาน อย่างเช่น วัดเจดีย์หลวงซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของเมืองเชียงแสน เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยล้านนาอายุประมาณ ๘๐๐ ปี ทางวัดได้จัดให้มีการจัดตั้งกองผ้าป่าขึ้นเพื่อหาปัจจัยนำมาซ่อมบูรณะกระเบื้องหลังคาพระวิหารใหญ่ของวัดพระธาตุเจดีย์หลวง วัดพระธาตุวังซางได้จัดตั้งกองผ้าป่าขึ้นเพื่อหาปัจจัยไปขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลเพื่อเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร รวมทั้งสาธุชนซึ่งมาทำกิจกรรมปฏิบัติธรรม วัดบ้านแซวจัดตั้งกองผ้าป่าสามัคคีขึ้นเพื่อหาทุนทรัพย์ในการสร้างหอฉันท์จึงร่วมกัน เป็นต้น การทอดผ้าป่าในสมัยพุทธกาลมีมูลเหตุดังต่อไปนี้

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

มูลเหตุที่มีผ้าป่า

เกิดที่ประเทศอินเดีย คือ สมัยพุทธกาลครั้งที่พระพุทธเจ้ามีทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย รับจีวรจากชาวบ้าน ภิกษุจำต้องเที่ยวเก็บผ้าที่เจ้าของเขาทิ้งแล้ว คือ ผ้าเประอะเปื่อนที่ชาวบ้านทิ้ง หรือผ้าห่อศพ ตามป่าช้าหรือตามป่า (บังสกุล คือ ผ้าเปื่อนฝุ่น) เป็นผ้าชิ้นเล็กๆ ชิ้นน้อย ครั้นได้มาแล้วก็เอามาซักหรือปะติดปะต่อกัน ทำเย็บ ย้อม เป็นจีวรสบง หรือสังฆาฏิ ผืนใดผืนหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ การทำจีวรของภิกษุในครั้งนั้นต้องช่วยกันทำหลายรูป

และแม้แต่จีวรของภิกษุที่ทรงอนุญาตให้ตัดเป็นชิ้นๆ อย่างกระต๊ากของชาวมคธ ก็เพื่ออำนวยความสะดวกในการเอาผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยมาปะติดปะต่อกันนี้เอง

ครั้นต่อมาชาวบ้านเห็นความลำบากของภิกษุ จะนำผ้าไปถวายโดยตรงก็ยังมีพุทธา อนุญาต จึงนำผ้าไปทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ เช่น ในป่าช้า หรือในป่า เมื่อภิกษุไปพบเข้าก็นำมาทำจีวรตาม ประสงค์

แต่การทอดผ้าป่าเยี่ยงสมัยโบราณนี้ ดูบางตามากเสียแล้ว การทอดผ้าป่ามักจะมีสบง จีวร หรือไตรจีวร และอื่นๆ เช่น อ้อย ข้าวสาร ปลาแห้ง ปลากรอบ บรรจุลงในกระชุงบ้าง กระบุงบ้าง และปิดกระดาดอย่างสวยงาม ภาชนะเหล่านี้ส่วนมากมีขนาด ๑ ศอกบ้าง ๒ ศอกบ้าง เอากิ่งไม้ ปักตั้งลงไปตามกิ่งไม้ด้วยของใช้ต่างๆ ถ้าจะให้สนุกสนาน ตื่นเต้นและพิสดาร จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นรูป ผีเปรต แล้วเอากระดาดมาปะให้ดูน่ากลัว ภายในท้องบรรจุเครื่องใช้ต่างๆ แล้วยกไปไว้ตามสุ่มทุมพุ่ม ไม้ ถ้าพระภิกษุองค์ใดไม่พบแล้วตกใจก็ผ่านไป แต่ถ้าองค์ไหนไม่ตกใจจะเก็บผ้าไป ก็คล้ายกับว่าช่วย ให้ผีเปรต นั้นไปผูกไปเกิด

การทอดผ้าป่าในปัจจุบัน เจ้าภาพจะนำเอากิ่งไม้ที่เหมาะสมแก่ต้นผ้าป่ามาใช้แทนต้นไม้ หรือพุ่มไม้โดยมากใช้กิ่งมะขาม เพราะกิ่งมากและเหนียวด้วย นำมาปักติดกับต้นภณฑ์สังเคศ หรือ หม้อไหภาชนะ แล้วแต่ศรัทธา ภายในภาชนะดังกล่าวจะใส่เครื่องอุปโภค บริโภคของกินของใช้ เช่น ข้าวสาร พักแพง ปลาแห้ง ผลไม้ต่างๆ และของใช้ภายในครัว ส่วนต้นผ้าป่าก็จะแขวนวัตถุที่ ค่อนข้างเบา มีหมากพลู บุหรี่ ไม้ขีด เทียนไข สมุด ดินสอ เป็นต้น แล้วมี ผ้าจีวร หรือสบงที่ใช้เป็น ผ้าป่าแขวน หรือพาดไว้ผืนหนึ่ง สำหรับให้พระสงฆ์มาพิจารณาซักบังสกุล สิ่งที่ยึดทำกันเป็นประจำ คือ การนำมานชนหมูมาทำเป็นรูปชะนีเล็กๆ แขวนไว้ด้วย

เมืองไทยเราเริ่มการรื้อฟื้นขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงพระประสงค์เพื่อรักษา ขนบธรรมเนียมประเพณีในทางศาสนา

ความนิยมในกาล

ในสมัยพุทธกาลไม่นิยมกำหนดกาลระยะเวลาการทอดผ้าป่า สุดแต่ว่าทนายทนายิกามีใจศรัทธา ใครจะทำบุญก็นำผ้าป่านั้นไปไว้ตามป่า หรือสถานที่ไปมาของภิกษุ เมื่อภิกษุไปพบก็จะเก็บเอาไปทำ ไตรจีวรต่อไป

สมัยปัจจุบันนิยมทอดผ้าป่ากันมากในระยะเวลาที่ กำหนด คือ ระหว่างเดือน ๑๒ – เดือน ๔ เหนือ แม้ทางราชการก็ปรากฏว่ามีในระหว่างเดือน ๑๒ พร้อมพิธีลอยพระประทีป

ประเภทของผ้าป่า

๑. **ผ้าป่าทางกฐิน** หรือแถมกฐิน โดยมาก เจ้าภาพผู้จัดทอดให้มีขึ้น คือเมื่อทอดกฐินแล้วก็เลยทอดผ้าป่าตามไปด้วย

๒. **ผ้าป่าโยง** เป็นผ้าป่าเจ้าภาพเดียวหรือหลายเจ้าภาพบ้าง จัดรวมกันหลายกอง

๓. **ผ้าป่าสามัคคี** โดยมากแจกฐีกาบอกบุญไปตามที่ต่างๆ รับกันน้อยบ้างมากบ้าง ตามแต่จะมีศรัทธา จัดรวมกันเป็นจำนวนมากๆ บางทีมีถึง ๕๐๐ กอง หรือมากกว่านี้ก็มี ผ้าป่าชนิดนี้มีงานฉลองกันเป็นการครึกครื้นโดยมากจัดทำขึ้นเพื่อ รวมนุญทรัพย์ก่อสร้างหรือจัดทำวัตถุถาวรในวัด ผ้าป่าชนิดนี้ บางทีก็ไม่มีผ้า มักจะเป็นสิ่งของอื่นๆ เช่น ข้าว หนังสือ ตามสะดวกแก่วัตถุที่หามาได้ ถึงกระนั้นก็ยังเรียกว่าผ้าป่า พอให้สมกับคำที่เรียกว่า ผ้าป่า ด้วยเหตุนี้เองจึงเรียกผ้าป่าชนิดนี้ว่า “ผ้าป่าสามัคคี”

๔. ทานทอด (ทิ้งทาน)

และเพณีชาวเหนืออีกประเภทหนึ่ง คือ ทานทอด ชาวล้านนาถือว่าหากใครทำทานทอดจะเป็นคนมีบุญมาก เพราะได้ส่งเคราะห์คนอื่น และมักจะพบโชคลาภโดยไม่คาดฝัน ไปไหนมาไหนผู้คนรักใคร่ชอบพวจึงนิยมมาช้านาน นับเป็นส่วนหนึ่งของผ้าป่า แต่เรานิยมว่า “ตานตัด” คือ ทานทอดทิ้งไว้นั่นเอง

สำหรับการทำบุญอีกประเภทหนึ่ง คือการทานทอด ซึ่งภาคกลางเรียกว่า ทิ้งทาน เจตนาของทายกผู้จะถวายแก่พระสงฆ์ก็ดี หรืออยากจะทำบุญส่งเคราะห์แก่คนยากไร้ซึ่งใจผู้ใดก็ดี เขาจะนำวัตถุที่จะถวาย หรือที่จะให้ ไปวางไว้ใกล้ๆ กับสถานที่ที่อยู่ของภิกษุ เช่น บริเวณหน้ากุฏิของท่าน ถ้าเป็นชาวบ้านก็ใช้บริเวณหน้าบ้านของเขา หลังจากวางของแล้ว จะทำการจุดประทัด เพื่อเป็นสัญญาณว่ามีคนเขาเอาของมาถวาย หรือเอามาให้ บางรายจะแอบดูจนผู้รับมาเก็บเข้าไปก่อนจึงจะกลับ บางรายก็กลับบ้านเลย ไม่สนใจว่าจะมารับหรือไม่ ให้สมกับเจตนาทานทอดหรือทิ้งทานจริงๆ การทอดผ้าป่าจึงจะสองลักษณะ คือ ทอดด้วยกล่าวคำถวายแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาอย่างหนึ่ง กับวางแบบทานทอด หรือทิ้งทานโดยไม่ต้องมารับพรอนุโมทนาอีกอย่างหนึ่ง

ข้อสำคัญการทอดผ้าป่า มี ๓ ประการ

๑. ครวมีผ้า

๒. ครวมีกึ่งไม้ปักไว้ด้วย

๓. อุทิศถวายไม่เจาะจงพระรูปไหน

- การมีผ้า และกึ่งไม้ก็เพื่อให้สมกับคำว่า ผ้าป่า คือ ผ้าที่ชาวบ้านเขาทิ้งไว้ในป่า

- การไม่เจาะจงพระรูปใด ก็เพราะผ้าป่าเป็นผ้าที่ทอดสำหรับภิกษุผู้ต้องการด้วยผ้าสุกุลจีวร^{๕๒}

กล่าวโดยสรุปประเพณีการทอดผ้าป่ามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยเจตนารมณ์ของการทอดผ้าป่าก็คือเพื่อต้องการถวายผ้าให้แก่พระภิกษุสงฆ์ แต่การนำผ้าไปถวายโดยตรงในสมัยนั้นก็ยังไม่ มีพุทธบัญญัติ ชาวบ้านจึงต้องนำผ้าไปทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ เช่น ในป่าช้า หรือในป่า เมื่อภิกษุไปพบเข้าก็นำมาทำจีวรตามประสงค์ แต่ในสมัยปัจจุบันจะเห็นได้ว่าประเพณีการทอดผ้าได้มีการเปลี่ยน วัตถุประสงค์ของการทอดคือการทอดผ้าเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้มาพบแล้วเก็บนำไปใช้ เปลี่ยน มาเป็นการทอดปัจจัย (เงิน) แทน เพื่อทางวัดที่จัดผ้าป่าจะได้นำปัจจัยที่ได้จากการทอดผ้าป่านำไปใช้ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สืบต่อไป

ประเพณีต่อไปที่ได้จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษาคือประเพณีทอดกฐิน

๓.๒.๒.๓ ประเพณีทอดกฐิน

ประเพณีทอดกฐินของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงก็เป็นประเพณีหนึ่งที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน มีหลายวัดได้จัดอย่างเช่นทางอำเภอเชียงแสนมีวัดที่ได้จัดประเพณีทอดกฐินขึ้น เช่น วัดใหม่เชียงแสน วัดล้านตอง วัดแม่เงิน วัดพระธาตุดอยกิติ วัดพระธาตุหัวกว๊าน วัดป่าสักน้อยส่วนทางอำเภอเชียงของ มีวัดหาดบ้าย วัดศรีดอนชัย เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการทอดกฐิน อย่างเช่น วัดใหม่เชียงแสนจัดการทอดกฐินสามัคคีมีวัตถุประสงค์เพื่อสมทบทุนสร้างวิหารหลวงลายคำวัดใหม่เชียงแสน วัดป่าสักน้อยมีวัตถุประสงค์เพื่อสมทบทุนจัดหากระเบื้องมุงหลังคา ศาลาการเปรียญ วัดดอยจันเพื่อหาทุนทรัพย์ในการดำเนินการบูรณะก่อสร้างซ่อมแซม ดังนั้นจึงได้จัดงานทอดผ้ากฐินสามัคคีเพื่อเป็นทุนทรัพย์ในการก่อสร้าง ประเพณีทอดกฐินนั้นไม่ได้สามารถจัดได้ทุกวัดเพราะตามพุทธบัญญัตินั้น การถวายผ้ากฐินถือว่าเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งผู้ถวายจะต้องถวายแก่พระภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป และพระภิกษุนั้นต้องจำพรรษาอยู่ในวัดที่รับกฐินนั้นตลอดจนครบ ๓ เดือน เนื่องจากความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการถวายกฐินว่าเป็นการบำเพ็ญกุศล เป็นทานพิเศษ เป็นทานตามกาล ที่มีระยะเวลากำหนดเนื่องจากการทอดกฐินนั้น ๑ ปี กระทำได้เพียงชั่วระยะเวลา ๑ เดือน ดังนั้นทุกปีจะต้องมีการจองกฐินก่อน วัดไหนสามารถรับกฐินได้ก็จะรับจองกฐินและจะต้องประกาศให้ชาวบ้านรับรู้ว่าวัดนี้ได้รับจองกฐินแล้ว ถ้าวัดไหนมีพระภิกษุไม่ถึง ๕ รูป ก็ไม่สามารถรับจองกฐินได้ ดังนั้นทุกปีจะมีเฉพาะบางวัดที่สามารถรับกฐินได้ ดังนั้นเมื่อมีผู้ประสงค์จะรับเป็นเจ้าของกฐินเป็นจำนวนหลายราย วัดก็จะจัดตั้งเป็นกฐินสามัคคีคือมีเจ้าภาพกฐินในครั้งนี้นี้หลายคนได้ ประเพณีการทอดกฐินมีประวัติความเป็นมาดังต่อไปนี้

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

ความหมายของกฐิน

การทอดกฐินเป็นประเพณีนิยมมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้วยคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยมีพุทธบัญญัติอนุญาตให้ภิกษุรับผ้ากฐินได้ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนก็ตั้งใจจะอุปถัมภ์ การทอดกฐินจึงเป็นหน้าที่ชาวพุทธที่พึงกระทำ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญกุศล เป็นทานพิเศษ ที่มีระยะเวลา กำหนดเนื่องจากการทอดกฐินนั้น ๑ ปี กระทำได้เพียงชั่วระยะเวลา ๑ เดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พุทธบัญญัติ ให้ภิกษุพร้อมใจกันมอบผ้าผืนใดผืนหนึ่งในสามผืน ให้แก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ที่มี คุณสมบัติที่สมควรแก่การรับผ้ากฐิน และภิกษุผู้รับผ้ากฐินเป็นผู้ดำเนินการกรานกฐินในท่ามกลาง ระหว่างสงฆ์ หลังจากนั้นจะต้องประกาศให้คณะสงฆ์รับทราบเพื่ออนุโมทนา เมื่อคณะสงฆ์อนุโมทนา แล้ว พระภิกษุองค์ที่ครองจีวรมีสิทธิในผ้ากฐินผืนนั้น ชาวพุทธมีความเชื่อการทอดกฐินว่าได้านิสงส์ ยิ่งใหญ่ ที่สุดที่จะหาประมาณมิได้ เพราะเป็นกาลทานทำได้เฉพาะกาลที่ได้ทำบุญตามกาลย่อมสำเร็จ ลงได้ และได้ชื่อว่าสงเคราะห์พระสงฆ์ผู้จำพรรษา เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้พระภิกษุสงฆ์ที่ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบสืบต่อพระพุทธศาสนาและเป็นการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดแก่หมู่พุทธบริษัทที่จะ ช่วยปฏิสังขรณ์วัด^{๕๓}

ในพระไตรปิฎกมิได้ให้ความหมายของ “กฐิน” ไว้อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่พอจะ สรุปรวมความตามทีกรมศาสนาได้อธิบายไว้ในหนังสือเพื่อให้ความรู้เรื่องกฐิน โดยมีคำอธิบายว่า กฐิน มีความหมายเกี่ยวข้องกัน ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นชื่อของกรอบไม้ อันเป็นแม่แบบสำหรับทำจีวร ซึ่งอาจเรียกว่า สะติง ก็ได้
- (๒) เป็นชื่อของผ้า ที่ถวายเป็นสังฆเพื่อทำจีวร ตามแบบหรือกรอบไม้นั้น
- (๓) เป็นชื่อของบุญกิริยา ในการถวายเป็นผ้ากฐินเพื่อให้สงฆ์ทำเป็นจีวรหรือ
- (๔) เป็นชื่อของสังฆกรรม คือกิจกรรมของสงฆ์ที่จะต้องมีการสวดประกาศขอรับความ เห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ในการมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^{๕๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านได้ให้ความหมายของ “กฐิน” ตามศัพท์ แปลว่า ไม้สะติง คือไม้แบบสำหรับขึงเพื่อตัดเย็บจีวร ซึ่งท่านได้อ้างถึงพระวินัยว่าใช้ชื่อเรียก สังฆ กรรมอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว เพื่อแสดงออกซึ่งความสามัคคีของ ภิกษุที่ได้จำพรรษาอยู่ร่วมกันโดยให้พวกเขาพร้อมใจกันยกผ้าผืนหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ให้แก่ภิกษุรูปใด รูปหนึ่งในหมู่พวกเขา ที่เป็นผู้มีสมบัติสมควร และภิกษุนั้นนำผ้าที่ได้รับมอบไปทำจีวร ครั้นเสร็จแล้ว

^{๕๓} เพชรรินทร์ คลังตระกูล, “ศึกษาการอนุรักษ์และเผยแผ่ประเพณีการทอดกฐินของชุมชนเทศบาล ตระการพิซล อำเภอตระการพิซล จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔.

^{๕๔} กรมศาสนา, “ความรู้เรื่องกฐิน”, **พระอารามหลวง เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑๕.

ภิกษุให้นั้นให้แจ้งที่ประชุมสงฆ์ซึ่งได้มอบผ้าแก่เธอนั้นทราบเพื่ออนุโมทนา ผ้ากฐินสงฆ์ผู้ประกอบกฐินกรรมต้องมีจำนวนภิกษุอย่างน้อย ๕ รูป^{๕๕}

ราชบัณฑิตสถาน ให้ความหมาย “กฐิน” ว่า ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกาล,ตามศัพท์แปลว่า ไม้สะดึง คือ กรอบไม้สำหรับซึ่งผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร,คำว่า “กฐิน” นี้ใช้ประกอบคำอื่นอันเนื่องด้วยพิธีกฐิน ผ้าถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในพิธี^{๕๖}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมายว่า “กฐิน” (นาม) คือไม้สะดึง ไม้แบบสำหรับเอาผ้าลาดลงไปแล้วตัดตามไม้แบบนั้น แม้ในเวลาเย็บตามไม้แบบนั้นก็ตาม เมื่อพันฤดูทำจีวรแล้ว ก็ร้อยไม้แบบนั้นเก็บไว้ใช้อีกในปีต่อไป อีกความหมายหนึ่งคือ ชื่อของพิธีกรรมทางศาสนา คือการถวายผ้าประจำปีแก่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ฤดูกฐินนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวมระยะเวลา ๑ เดือน กล่าวคือฤดูฝนมี ๔ เดือน เป็นฤดูจำพรรษา ๓ เดือน ที่เหลืออีก ๑ เดือน เป็นฤดูถวายผ้ากฐิน เมื่อสงฆ์ได้รับผ้ากฐินแล้วจะต้องทำความตกลงกันว่า จะถวายแก่ภิกษุรูปใดก่อน ครั้นจึงช่วยกันทำให้เป็นจีวร ให้เสร็จในวันนั้น^{๕๗}

กล่าวโดยสรุป กฐินเป็นผ้าที่ทำถวายให้พระภิกษุที่จำพรรษาครบ ๓ เดือนด้วยการทำจากกรอบไม้สะดึงเพื่อการเย็บเป็นจีวรเพื่อให้พระสงฆ์มีโอกาสผลัดเปลี่ยนผ้านุ่ง เป็นที่นิยมทำกันหลังจากออกพรรษาชาวพุทธมีความเชื่อการทอดกฐินว่าได้านิสงส์ยิ่งใหญ่เป็นกาลทาน และได้ชื่อว่า สงเคราะห์พระสงฆ์ผู้จำพรรษา เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้พระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สืบต่อพระพุทธศาสนาและเป็นการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดแก่หมู่พุทธบริษัท

๑) ความเป็นมาของกฐินในพระพุทธศาสนา

พระศาสดาเมื่อทรงประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงพระปรารภกฐินทานแห่งพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรีศธรรมเทศนานี้ว่า เย ชนา สุขมิจจนตา ดังนี้ ความมียอยู่ว่า คราวเมื่อถึงฤดูฝน ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล มีรับสั่งให้พนักงานเอริเอากลองไปตีประกาศป่าวร้องทั่วไปในพระนครว่า ดูกรชาวนครทั้งหลายผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงช่วยกันปฏิบัติพระภิกษุซึ่งจำพรรษาในระหว่างไตรมาส ด้วยจุดปัจจัยตามที่ได้มา ส่วนพระองค์ทรงนิมนต์พระกัจจายนเถระ ให้มาจำพรรษาเป็นประธานแก่พระสงฆ์ในพระอาราม ครั้นสิ้นไตรมาสแล้วทรงซื้อผ้าขาวบริสุทธิ์ผืนหนึ่ง เพื่อจะถวายเป็นผ้ากฐินแล้ว เตรียมเครื่องอุปกรณ์มีเข็มเย็บผ้าเป็นอาทิ และรับสั่งให้จัดแจงเครื่องบริโภคมียาคุและภัตร เป็นต้น และให้ปริชน

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๕๖} ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรมบัณฑิตสถานพ.ศ.๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๕๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๔-๕.

ขนเครื่องสักการะมีประทีปธูปและคันธมาลาเป็นอาทิแล้วนำผ้าผืนนั้นไปยังพระวิหารมอภวายเป็น
 กฐินจีวรแก่ภิกษุสงฆ์มีพระกัจจายนะเป็นประมุข ขณะนั้น ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน เปล่งกรรมวาจา มอภ
 ให้พระกัจจายนเถระเพื่อครองและกรานผ้ากฐิน ในครั้งนั้น ฝ่ายพระกัจจายนเถระรับผ้าผืนนั้นไว้ จึงฉีก
 และย้อมเสร็จในวันนั้น แล้วทำกัปปพินทุ ถอนผ้าจีวรเก่า อธิษฐานผ้าใหม่ ห่มออกมานั่งอยู่บนรองกต
 มัญญาอาสนะ ในคราวนั้น แม้พระราชาก็ราชบริษัท บังเกิดโสมนัสยิ่ง คราวนั้น พระเถระ แสดงธรรม
 แก่พระราชากับมหาชน เมื่อจบธรรมเทศนาของพระเถระนั้น แม้ราชบริษัททั้งปวง ได้บรรลุมรรคผล
 มีพระโสดาปัตติผลเป็นต้น เว้นแต่พระเจ้าปเสนทิโกศล มีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระราชาจึงหาได้
 บรรลุอัครธรรมไม่ มีคำตอบว่า พระราชาทรงปรารถนาเฉพาะพระโพธิญาณไว้ เพราะเหตุนี้ จึงมิได้
 อัครธรรม คราวนั้น ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในโรงธรรมว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย นำสรรเสริญ
 จริง ได้ยินว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพระราชทานผ้าพระกฐินแก่พระกัจจายนเถระ ฝ่ายราชบริษัท
 ทั้งปวง ได้ฟังอันสูงส่งกฐินจากพระกัจจายนเถระแล้ว ได้เป็นโสดาบันบุคคล พระศาสดา ทรงสดับ
 เรื่องนั้นแล้ว เสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อ
 ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ ตรัสว่า ชื่อกฐินทาน จะได้มีแต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่ถึงในกาลก่อน
 เมื่อตถาคตยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้ชักชวนนายกุฎุมพีผู้หนึ่ง ให้ถวายพระกฐินแก่ภิกษุสงฆ์มีองค์
 พระปฐมุตตรพุทธเจ้าเป็นประธาน จึงได้พระสัมพัญญุตญาณในกาลบัดนี้ แล้วก็ทรงนั่งอยู่ อันภิกษุ
 ทั้งหลายกราบทูลวิงวอน จึงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาพระ
 นามว่าอานันทะ ครองราชสมบัติอยู่ในนครหงสาวดี คราวนั้น แม้พระโพธิสัตว์ได้อุบัติในสกุลคนเชื้อใจ
 ปรากุณนามว่า นรชิวะ เลี้ยงดูมารดา คราวนั้นแม้พระโพธิสัตว์เที่ยวทำการรับจ้างคนอื่นเขาเลี้ยงชีพ
 เที่ยวไปถึงบ้านตำบลนั้น ได้รับจ้างเฝ้าไร่ข้าวของกุฎุมพี และอาศัยอยู่ที่บ้านของกุฎุมพีนั้น ครั้นกาล
 นานมา พระโพธิสัตว์จึงตั้งเดือนกุฎุมพีผู้เป็นนายว่า คนมั่งมีทรัพย์เหมือนเช่นตัวท่านนี้ ทานอันใดที่มี
 ผลมาก ท่านควรบริจาคทานนั้นไว้ในพระศาสนาของพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ฝ่ายกุฎุมพีผู้เป็น
 นาย ได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้วถามว่า ทานอะไรจะมีผลมากกว่า พระโพธิสัตว์จึงตอบว่าชื่อว่า
 ทานอันบุคคลถวายแก่พระศาสดา มีผลมากยิ่งขึ้น ฝ่ายกุฎุมพีใคร่จะถวายผ้ากฐินทาน จึงจัดหาเครื่อง
 สมณบริขารมีฟูกหมอนเป็นอาทิซึ่งสมควรแก่พระภิกษุสงฆ์ ลำดับนั้นแล กุฎุมพีผู้เป็นนายนั้น พร้อมด้วย
 ด้วยนรชิวะและบริษัทของตน ช่วยกันขนเครื่องกฐินออกไปยังสำนักของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า แล้ว
 ถวายกฐินทานแก่พระองค์ ฝ่ายว่า นรชิวะ จึงหมอบลงแทบบาทมูลแห่งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว
 ทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยกุศลผลบุญที่ข้าพระองค์ได้ชักนำกุฎุมพีให้ถวายผ้า
 กฐินนี้ ขอให้ข้าพระองค์เป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งในกาลภายหน้า แม้ข้าพระองค์ ยังไม่ไปถึงความเป็น
 พระพุทธรูปเจ้า トラบไต ชื่อความเชื่อใจอย่าได้มีแก่ข้าพระองค์เลย พระเจ้าข้า ลำดับนั้นแล ฝ่าย

พระปฐมุตตรโลกนาถเจ้า ทรงพยากรณ์แก่ นรชิวกฤษ์มพินันว่า ก็ด้วยผลแห่งกฐินทานนี้ ท่านจักเป็น พระศากยมุนีในอนาคตกาล ความหวังของท่านจักสำเร็จสมปรารถนาแล”^{๕๘}

๒) ความเป็นมาของการทอดกฐินในสมัยพุทธกาล

ในพระไตรปิฎกมีเค้าโครงเรื่องการทำผ้าจีวรถวายพระอนุรุทธเถระที่ปรากฏในธรรมบท อรรถกถา แห่งขุททกนิกาย ว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอนุรุทธเถระตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสฺสาสวา ปริกชีณา” เป็นต้น ความพิสดารว่าในวันหนึ่งพระเถระมีจีวรเก่าแล้วแสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อ เป็นต้น หญิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้น ในอัฐภาพที่ ๓ แต่อัฐภาพนี้ได้เกิดเป็นเทพธิดาชื่อชาลินีในดาวดึงส์นางชาลินีเทพธิดานั้นเห็นพระเถระ เทียวแสวงหาท่อนผ้าอยู่ถือผ้าทิพย์ ๓ ผืน ยาว ๑๓ ศอก กว้าง ๔ ศอก แล้วคิดว่า “ถ้าเราจัก ถวายโดยทำนองนี้ พระเถระจักไม่รับ” จึงวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่ง ข้างหน้าของพระเถระนั้น ผู้แสวงหาท่อนผ้าทั้งหลายอยู่ โดยอาการที่เพียงชายผ้าเท่านั้นจะปรากฏได้พระเถระเทียวแสวงหา ท่อนผ้าอยู่โดยทางนั้นเห็นชายผ้าของท่อนผ้าเหล่านั้นแล้ว จึงจับที่ชายผ้านั้นนั้นแลดูดมมาอยู่เห็นผ้า ทิพย์มีประมาณดังกล่าวแล้ว ถือเอาด้วยคิดว่า “ผ้านี้เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษ์มพินัน” ดังนี้แล้วหลีก ไป

ครั้นในวันทำจีวรของพระเถระนั้นพระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร เสด็จไปวิหาร ประทับนั่งแล้วแม้พระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ รูปก็นั่งแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน พระมหากัสสปเถระนั่งแล้ว ตอนต้น เพื่อเย็บจีวรพระสารีบุตรเถระนั่งในท่ามกลาง, พระอานนทเถระนั่งในที่สุดภิกษุสงฆ์กรอด้าย พระศาสดาทรงร้อยด้ายนั้นในรูเข็ม พระมหาโมคคัลลานเถระ ความต้องการด้วยวัตถุใดๆ มีอยู่ เทียว น้อมนำ วัตถุต่างๆ มาแล้วแม้เทพธิดาเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้ว ชักชวนให้รับภิกษุว่า “ท่านผู้เจริญ ทั้งหลายพระศาสดาทรงทำจีวรแก่พระอนุรุทธเถระผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลายวันนี้ อันพระอสีติ มหาสาวกแวดล้อมประทับนั่งอยู่ในวิหารกับภิกษุ ๕๐๐ รูปพวกท่านจงถือข้าวยาคุเป็นต้น ไปวิหาร” แม้พระมหาโมคคัลลานเถระนำขึ้นชมพู่ใหญ่มาแล้วในระหว่างภักติกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจเพื่อขบฉันให้ หมดได้ทำวสัฏกัธได้ทรงทำ การประพรมในที่เป็นที่กระทำ จีวรพื้นแผ่นดินได้เป็นราวกะว่าล้อมด้วยน้ำ ครั่งกองใหญ่แห่งข้าวยาคุของควรรเคียวและภักอันภิกษุทั้งหลายฉันเหลือ ได้มีแล้ว”^{๕๙}

^{๕๘} นรชิวกฐินทานชาตคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikisource.org/wiki/> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๘].

^{๕๙} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๗๗.

๓) ความเป็นมาของการทอดกฐินในประเทศไทย

ในประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นดินแดนของพระพุทธศาสนาเพราะมีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนสมัยการสถาปนากรุงสุโขทัยตั้งนั้นจึงมีประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน

ประเพณีการทอดกฐินในพระพุทธศาสนา

การทอดกฐินเป็นประเพณีนิยมมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้วยคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาด้วยมีพุทธบัญญัติอนุญาตให้ภิกษุรับผ้ากฐินได้ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนก็ตั้งใจจะอุปถัมภ์ การทอดกฐินจึงเป็นหน้าที่ชาวพุทธที่พึงกระทำ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญบุญกุศล เป็นทานพิเศษ ที่มีระยะเวลากำหนดเนื่องจากการทอดกฐินนั้น ๑ ปี กระทำได้เพียงชั่วระยะเวลา ๑ เดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต ให้ภิกษุพร้อมใจกันมอบผ้าผืนใดผืนหนึ่งในสามผืน ให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้มีคุณสมบัติที่สมควรแก่การรับกฐิน และภิกษุผู้รับกฐินเป็นผู้ดำเนินการกรานกฐินในท่ามกลางระหว่างสงฆ์ หลังจากนั้นจะต้องประกาศให้คณะสงฆ์รับทราบอนุโมทนา เมื่อคณะสงฆ์อนุโมทนาแล้ว พระภิกษุองค์ที่ทรงจึงมีสิทธิในผ้ากฐินผืนนั้น ชาวพุทธมีความเชื่อการทอดกฐินว่า จะได้อานิสงส์ยิ่งใหญ่ที่สุดที่จะประมาณมีได้เพราะ เป็นกาลทานทำได้เฉพาะกาลผู้ที่ทำบุญตามกาลย่อมสำเร็จลงได้ และได้ชื่อว่าสงเคราะห์พระสงฆ์ผู้จำพรรษา เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบสืบต่อพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างสามัคคีให้เกิดแก่หมู่พุทธบริษัทที่จะช่วยกันปฏิสังขรณ์วัด

ประเภทของกฐิน

การทอดกฐินเป็นการทำบุญที่แปลกกว่าการทำบุญวิธีอื่นหลายอย่าง เช่น กฐิน จำกัดประเภททาน คือต้องถวายเป็นสังฆทานอย่างเดียวนั้น จะเจาะจงถวายพระรูปหนึ่งรูปใดไม่ได้และกฐินจำกัดเวลา ต้องถวายในเวลาที่ย่ำกัตกภายใน ๒๙ วัน นับตั้งแต่ออกพรรษาแล้ว กฐินจำกัดงานคือพระที่รับต้องตัดเย็บและครองให้เสร็จภายในวันนั้น กฐินจำกัดของถวายคือต้องถวายเป็นจีวร หรือสบง สังฆาฏิ ผืนใด ผืนหนึ่ง กฐินจำกัดผู้รับ ต้องถวายพระที่จำพรรษาที่วัดนั้น มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๕ รูป ต้องรับกฐินโดยพร้อมเพรียงกัน วัดหนึ่งๆ จะรับกฐินได้เพียงครั้งเดียวใน ๑ ปี

การทอดกฐินในปัจจุบัน ถือว่าเป็นทานพิเศษ จัดเป็นกาลทานกำหนดเวลาปีหนึ่งทอดถวายได้เพียงครั้งเดียว และตามอรรถฎีกาต่างๆ พอกำหนดได้ว่า ชนิดของกฐินมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. จุลกฐิน คือ อาศัยความเคร่งครัดเร่งด่วน การทำจีวร พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทจะละเลยมิได้ ถือเป็นสำคัญทุกฝ่ายต้องช่วยกันทำให้เสร็จภายในวันที่กำหนดวันหนึ่ง ต้องเย็บยอมทำให้ถูกพระวินัย แล้วทอดให้เสร็จในวันนั้น

๒. มหาภิน คือ อาศัยปัจจัยไทยธรรมบริวารเครื่องภินจำนวนมากไม่รีบด่วนเพื่อจะได้ ส่วนหนึ่งเป็นทุนบำรุงวัดเพื่อพัฒนาความเจริญ คือ ทำนวกกรรมบ้าง ซ่อมแซมบูรณะของเก่าบ้างทุกวันนี้เรียกว่าภินสามัคคี

ส่วนลักษณะการทอดภินนั้น ฟั้น ดอกบัว ได้กล่าวว่า การทอดภินมี ๒ อย่าง ได้แก่

๑. มหาภิน ภินแบบที่ทอดกันตามวัดทั่วไป

๒. จุลภิน ภินพิเศษที่จัดทำทุกอย่างให้เสร็จภายในวันเดียวจึงเรียกว่า จุลภิน แปลว่า ภินที่มีเวลาน้อย จุลภินจึงทำได้ยากมาก ผู้ที่จะทอดภินจะต้องมีบารมีมาก มีพวกพ้องมากใครทอดก็ได้บุญแรง เพราะต้องใช้ความเพียรพยายาม^{๖๐}

ส.พลายน้อย ได้กล่าวว่า ในปัจจุบันการทอดภินได้เปลี่ยนแปลงจากสมัยโบราณมาก และปฏิบัติกันบ่งเป็นสองอย่าง คือ

๑. การทอดภินอย่างง่าย คือการนำผ้าที่สำเร็จแล้วไปถวายพระ วิธีทำกันอยู่โดยมากเรียกว่า มหาภิน

๒. การทอดภินอย่างยากคือ การเก็บฝ้ายมากรอปั้น และสานทำเป็นเส้นด้ายทอเป็นผ้า ตัดย้อมให้เสร็จในวันเดียว อย่างนี้เรียกว่าจุลภิน^{๖๑}

ศิริวรรณ คุ่มให้ กล่าวเกี่ยวกับลักษณะภินว่าการทอดภินถือว่าเป็นทานพิเศษ จัดเป็น กาลทาน คือ ทานที่มีระยะเวลาที่กำหนด เนื่องจากการทอดภินนั้น ๑ ปี กระทำได้ครั้งเดียว การทอดภินจึงแบ่งเป็นสอง ลักษณะได้แก่

๑. มหาภิน หมายถึง การทอดภินที่มีเวลามากในการเตรียมผ้าภินพร้อมของบริวาร ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งส่วนหนึ่งใช้สำหรับการทำนุบำรุงศาสนาให้คงอยู่ต่อไป

๒. จุลภิน หมายถึง การทอดภินที่มีเวลาจำกัดเพียง ๑ วันเท่านั้น และต้องทำทุกอย่างให้เสร็จภายในวันนั้น จุลภินเป็นการทอดที่อาศัยความสามัคคีของคนหมู่มากจึงจะสำเร็จ ด้วยมีเวลาจำกัด ปัจจุบันจึงไม่เป็นที่นิยมกันเท่าไร มีเพียงบางแห่งที่ต้องการอนุรักษ์ประเพณีอันงดงามอันนี้ไว้เท่านั้น^{๖๒}

สามารถ จันทร์สุรย์ กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของภินว่าลักษณะการทอดภินมีลักษณะการทอดต่างกันคือ

^{๖๐} ฟั้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๘.

^{๖๑} ส.พลายน้อย, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๖๒} ศิริวรรณ คุ่มให้, วันและประเพณีสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : เดอะบุ๊ก, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๒.

๑. มหาภคิน ได้แก่ ภคินที่ราษฎรนำไปทอดที่วัดใดวัดหนึ่งที่ตนมีจิตศรัทธา ด้วยการนำผ้าองค์ภคินพร้อมทั้งสิ่งของอื่นๆ ที่เรียกว่าบริวารภคินได้แก่ ปัจจัย ๔ มีเครื่องอาศัยของพระภิกษุสามเณรผ้าไตรจีวร บริวารอื่นๆ ตามความจำเป็น และกำลังศรัทธาของผู้ทอด นอกจากนี้เจ้าภาพผู้ทอดภคินยังต้องเตรียมผ้าห่มพระประธานหนึ่งผืน เทียนสำหรับจุดขณะที่สวดพระปาฏิโมกข์อีกจำนวน ๒๔ เล่มมีธงผ้าขาวเขียนรูปพระเช้ หรือ ปลานางเหืองอก สำหรับปักหน้าวัด หรือตะขาบ เพื่อประกาศให้รู้ว่าวัดดังกล่าวได้รับภคินแล้ว

๒. จุลภคิน เป็นภคินที่ไม่ค่อยจะมีการทอดบ่อยนัก เพราะความยุ่งยาก ที่ต้องทำด้วยความรีบเร่ง ผู้เป็นเจ้าภาพจะต้องมีผู้ช่วยเหลือจำนวนมากการทอดจุลภคินมีข้อจำกัดว่าต้องเสร็จภายในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ส่วนบริวารของจุลภคินเหมือนกับมหาภคิน

๓. ภคินสามัคคี หมายถึงภคินที่มีเจ้าภาพหลายคนร่วมกันจัด การเตรียมมักจะต้องเป็นคณะกรรมการมรหนังสือบอกบุญไปยังญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกัน ไปรวบรวมปัจจัยมาจัดเป็นองค์ภคินมีผ้าและบริวารอื่นๆ หากมีปัจจัยเหลือก็ถวายวัดไป เพื่อวัดจะได้นำไปใช้ในการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ เช่น ศาลา โบสถ์ เจดีย์ กุฏิ ซึ่งภคินสามัคคีมักจะทอดที่วัดกำลังมีการก่อสร้างเพื่อสมทบทุนในการก่อสร้าง

๔. ภคินตกค้าง ภคินประเภทนี้บางทีก็เรียกว่า ภคินตก หรือภคินโจร เกิดขึ้นเนื่องจากวัดบางแห่งที่ยังไม่ได้มีผู้ไปทอดเป็นวัดตกค้าง เหตุที่เรียกว่าภคินโจร เป็นเพราะไม่ได้บอกกล่าวล่วงหน้าการทอดภคินตกค้างนี้เชื่อว่าได้อานิสงส์แรง ส่วนภคินบริวารเหมือนภคินอื่นๆ^{๖๓}

ภคินในสังคมไทย

ตามพระวินัยแล้ว ไม่ได้จำแนกการทอดภคิน (การถวายผ้าภคินแก่พระสงฆ์) ออกเป็นชนิดๆ ไว้แต่อย่างใด คงกล่าวแต่เพียงในส่วนการทำหรือรับผ้ามากรานภคินของพระสงฆ์เท่านั้น แต่หากพิจารณาจากประเพณีการทอดภคินที่นิยมปฏิบัติกันในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คงพอจำแนกชนิดของการทอดภคินได้ ๒ ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้ คือ^{๖๔}

๑. ภคินหลวง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาประดิษฐานในประเทศไทย และประชาชนชาวไทยได้นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ การทอดภคินก็ได้กลายเป็นประเพณีของบ้านเมืองมาโดยลำดับ และพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองบ้านเมืองก็ได้ทรงรับเรื่องภคินเป็นพระราชพิธีอย่างหนึ่งการที่

^{๖๓} สามารถ จันทรสุรีย์, **ประเพณีไทยในปัจจุบัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ทิฆง์เอ็ดท. ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๗-๑๗๙.

^{๖๔} เสถียรโกเศศ นาคะประทีป, **การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวนาไทยสมัยก่อน**, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖ - ๒๐.

พระเจ้าแผ่นดินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเกี่ยวกับกฐินเป็นพระราชพิธีดังกล่าว เป็นเหตุให้เรียกกันว่า “กฐินหลวง”

ดังนั้นวัดใดก็ตามไม่ว่าวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไป ทรงถวายผ้าพระกฐินแล้ว ก็เรียกว่า กฐินหลวงทั้งสิ้นแต่สมัยต่อมา กฐินหลวงได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการของบ้านเมือง เช่น ประชาชนมีศรัทธา เจริญรอยตามพระราชศรัทธาของพระเจ้าแผ่นดินและได้รับพระกรุณาให้ถวายผ้าพระกฐินตามควรแก่ฐานะกฐินหลวงปัจจุบันจึงได้แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ คือ

๑) กฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไป ถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์หรือ องคมนตรีเป็นผู้แทนพระองค์ไปถวายเป็นประจำ ณ วัดสำคัญๆ

๒) กฐินต้น หมายถึง กฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดที่มีใช้วัดหลวงและมีได้เสด็จไปอย่างเป็นทางการหรืออย่างเป็นทางการเป็นพระราชพิธีแต่เป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์

๓) กฐินพระราชทาน เป็นกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานผ้าของหลวงแก่ผู้ที่กราบบังคมทูลขอพระราชทานไปถวายยังวัดหลวง ที่นอกเหนือไปจากวัดสำคัญ ๑๖ วัดที่กำหนดไว้

๒. กฐินราษฎร์

กฐินราษฎร์ หมายถึง กฐินที่ราษฎร์หรือประชาชนผู้มีศรัทธานำผ้ากฐินของตนไปถวายตามวัดต่างๆ ยกเว้นวัดหลวง ๑๖ วัดที่กล่าวไว้แล้ว ซึ่งจะมีชื่อเรียกต่างๆ ตามลักษณะของการทอดคือ

๑) กฐินหรือมหากฐิน เป็นกฐินที่ราษฎร์นำไปทอด ณ วัดใดวัดหนึ่งที่ตนศรัทธาเป็นการเฉพาะ ผ้าที่เป็นองค์กฐินจะเป็นผืนเดียวหรือหลายผืนก็ได้ จะเย็บแล้วหรือไม่ก็ได้ แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นผ้าสำเร็จรูปแล้ว และนิยมถวายของอื่นๆ ที่เรียกว่า บริวารกฐิน ไปพร้อมกับองค์กฐินด้วย เช่น เครื่องอุปโภคบริโภคของพระภิกษุสงฆ์ อย่างหมอน โองน้ำ เต้า ไม้กวาด จอบเสียบ อาหาร ยา ต่างๆ เป็นต้น

๒) จุกฐิน เป็นกฐินที่ต้องทำด้วยความรีบเร่ง เดิมเรียกแบบไทยๆ ว่า กฐินเล่น เจ้าภาพที่จะทอดกฐินเช่นนี้ได้ต้องมีพวกและกำลังมาก เพราะมีขั้นตอนพิธีการมากกว่าจะแล้วเสร็จคือ ต้องเริ่มตั้งแต่ปั่นฝ้ายเป็นด้าย ทอดด้ายให้เป็นผ้า ตัดผ้าและเย็บผ้าเป็นจีวร ย้อมสี และต้องทอดภายในวันนั้น และพระสงฆ์ก็ต้องกรานและอนุโมทนาในวันนั้นๆ ด้วย เรียกว่าเป็นกฐินที่ต้องทำทุกอย่างให้เสร็จภายในวันเดียว

๓) กฐินสามัคคี เป็นกฐินที่มีเจ้าภาพหลายคนร่วมกัน ไม่จำเป็นว่าใครบริจาคมากน้อย แต่มักตั้งเป็นคณะทำงานขึ้นมาดำเนินการและมีหนังสือบอกบุญไปยังผู้อื่น เมื่อได้ปัจจัยมาเท่าไรก็จัดผ้าอันเป็นองค์กฐิน รวมทั้งบริวารไปทอด ณ วัดใดวัดหนึ่งที่จองไว้ ซึ่งกฐินชนิดนี้เป็นที่นิยมอย่าง

แพร่หลายในปัจจุบัน เพราะนอกจากทำบุญกฐินแล้ว ยังนำปัจจัยที่เหลือไปช่วยทำนุบำรุงวัด เช่น ก่อสร้างศาสนสถาน บูรณะปฏิสังขรณ์โบสถ์ เจดีย์ เป็นต้น

๔) กฐินตกค้าง หรือ กฐินโจร กล่าวคือในท้องถิ่นที่มีวัดมากๆ อาจจะมีวัดตกค้างไม่มีใครไปทอด จึงมีผู้มีจิตศรัทธาเสาะหาวัดอย่างนี้ แล้วนำกฐินไปทอด ซึ่งมักจะเป็นวันใกล้สิ้นเทศกาลกฐินหรือวันสุดท้าย จึงเรียกว่า กฐินตกค้าง หรืออาจเรียกว่า กฐินโจร เพราะกิริยาอาการที่ไปทอดอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัวๆ ก็ไปทอด ไม่บอกกล่าวล่วงหน้าให้วัดรู้เพื่อเตรียมตัวคล้ายจรบุกซึ่งกฐินแบบนี้ต่างกับกฐินอื่นคือ ไม่มีการจองล่วงหน้า และจะทอดเฉพาะวัดที่ยังไม่มีใครทอด จะทอดหลายวัดก็ได้ และสามารถเอาของไทยธรรมที่เหลือจากวัดที่ไม่ได้ทอด (กรณีไปหลายวัด) ไปจัดเป็นผ้าป่า เรียกว่า “ผ้าป่าแถมกฐิน” ก็ได้^{๖๕}

ในการทอดกฐินนั้น ชาวพุทธต้องศึกษาทำความเข้าใจ ให้รู้ถึงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งเป็นพุทธบัญญัติ เป็นการทำบุญตามกาล ในภาคอีสานเรียกว่าประเพณีตามฮีต หรือจารีตประเพณีปีหนึ่งทำได้เพียงเดือนเดียว มีศึกษาขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนก่อนการทอดกฐิน

ในการทอดกฐินนั้น ชาวพุทธต้องศึกษาทำความเข้าใจ ให้รู้ถึงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งเป็นพุทธบัญญัติ เป็นการทำบุญตามกาล การทำบุญกฐินเริ่มตั้งแต่การจองกฐิน จนถึงสุดท้ายการทอดกฐิน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. การจองกฐิน

ธนาภิต กล่าวว่าผู้มีศรัทธาจะนำกฐินไปทอด ณ วัดใด เมื่อเข้าฤดูเข้าพรรษาผู้มีศรัทธาในระหว่างเข้าพรรษา จะไปทอดกฐิน ณ วัดใดจะไปแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าอาวาสวัดนั้น เพื่อที่ทางวัดจะประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน แต่ถ้ามีวัดนั้นเป็นวัดหลวง เมื่อมีผู้จองกฐิน ทายกจะต้องทำหนังสือแจ้งต่อกองสังฆการี กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ขอเป็นกฐินพระราชทาน เมื่อได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการแล้วจึงจะจองได้^{๖๖}

สำลี รักสุทธี กล่าวว่า การจองกฐินนั้นเป็นธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมาและการที่จะมีผู้มาจองทับโดยมีไทยธรรมมากกว่าก็ได้ถือกันว่าเป็นการเสียมารยาทถือว่าเป็นการสนุกสนานในการทำบุญและต่อมาถือเป็นกฐินสามัคคีที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้^{๖๗}

^{๖๕} เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวนาไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๒๔-๒๖.

^{๖๖} ธนาภิต, ประเพณีพิธีมงคลและวันสำคัญของไทย, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๔.

^{๖๗} สำลี รักสุทธี, ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ประเพณีของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : เอ็นที.พี.เพรส, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑.

บุญมี แทนแก้ว กล่าวว่า เมื่อถึงฤดูเข้าพรรษา ผู้มีศรัทธาจะนำผ้ากฐินไปทอดที่วัด ให้แจ้งความจำนงแก่เจ้าอาวาส ปิดประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรให้ประชาชนได้ทราบทั่วกัน ถ้าจะนำกฐินไปทอดที่วัดหลวง ทายก หรือเจ้าภาพต้องทำหนังสือยื่นต่อกองสังฆการี กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ขอเป็นกฐินพระราชทาน เมื่อได้รับอนุญาตเป็นทางการแล้วจึงจองกฐินได้^{๖๘}

๒. ข้อกำหนดเกี่ยวกับการทอดกฐิน

๑. วัดที่สามารถรับกฐินได้ต้องมีพระภิกษุมากกว่า ๔ รูป ขึ้นไป คือต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป จึงจะรับกฐินได้ และต้องเป็นภิกษุวัดนั้น ไม่สามารถให้ภิกษุที่จำพรรษา ณ ที่อื่นมาร่วมงานได้

๒. การทอดกฐินต้องกระทำระหว่าง วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ หากเป็นวันก่อนหรือหลังจากนี้ไม่ถือว่าเป็นการทอดกฐิน

๓. ห้ามมิให้พระภิกษุเชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนนำกฐินมาทอดที่วัดตน ทั้งด้วยทางตรงหรือทางอ้อม ทั้งขอด้วยวาจา หรือหนังสือ การทำเช่นนี้ถือว่าผิดพระวินัย ทำให้ไม่ได้รับอานิสงส์จากการทอดกฐินในครั้งนั้น

๔. การถวายกฐินนั้นต้องไม่ตั้งใจถวายให้แต่พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งโดยเฉพาะ แล้วแต่พระภิกษุผู้เป็นประธานจะจัดมอบให้แก่พระภิกษุรูปใด

สรุปว่าการจองกฐินผู้ที่เป็นเจ้าภาพต้องมีศรัทธา และบอกข่าวประกาศประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและวัดได้ทราบว่าจะมีการทอดกฐินในวัดซึ่งพระภิกษุในวัดได้จำพรรษาครบ ๓ เดือน และมีพระภิกษุครบองค์ถวายกฐินได้ และจัดเตรียมของที่จะมาถวายต่อไปอย่างสมบูรณ์

๓. การเตรียมการทอดกฐิน

ไพฑูรย์ ยิ้มทอง กล่าวว่า เมื่อจองกฐินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้งกำหนดทอดกฐิน เจ้าภาพต้องเตรียมเครื่องกฐิน ได้แก่ ผ้ากฐิน และเครื่องบริวาร ตามศรัทธา ทางวัดแจ้งให้กรรมการทราบมีการร่วมแรงร่วมใจกันเตรียมงาน ปักธงชาติ ธงธรรมจักร และธงจระเข้ จัดเตรียมอาหารเพื่อถวายพระ และเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน^{๖๙}

ธีรานันท์โท กล่าวว่า เมื่อจองกฐินเป็นที่เรียบร้อย พร้อมทั้งทั้งกำหนดการทอดกฐิน เจ้าภาพต้องเตรียมเครื่องกฐิน ในรูป เสียง กลิ่น รส แต่เราสามารถออกจากนี้ได้ด้วยการพิจารณาเห็นความเป็นจริง ธงทั้งสามอย่างนี้สอนมนุษย์เรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง มนุษย์ต้องการออกจากพวกเหล่านี้ต้องทำความดีทำบุญที่ยิ่งใหญ่ รู้หลักในการขจัด ด้วยการเสียสละ รู้รัก รู้ภัย มีความเมตตากรุณาต่อกันจึงร่วมกันทำบุญแก่ ผ้ากฐิน ประกอบด้วย ผ้าไตรจีวร จำนวน ๓ ไตร คือ ไตรครอง และคู่สวดองค์ละ ๑ ไตร และเป็นผ้าที่ประณีตสมัยก่อนผู้มีศรัทธาต้องลงมือเย็บเองย้อมเองด้วย

^{๖๘} บุญมี แทนแก้ว, พิธีกรรมและประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล, หน้า ๑๕๒.

^{๖๙} ไพฑูรย์ ยิ้มทอง, ศาสนพิธีทางพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : แม็ค, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๗.

เปลือกไม้ สีธรรมชาติส่วนเครื่องบริวาร คือสิ่งของปัจจัยไทยทานต่างๆ ที่เป็นของใช้สำหรับพระสงฆ์ สามารถนำมาถวายพร้อมกับผ้ากฐินได้ บริวารกฐินมีอยู่ ๘ ประการเรียกว่าอัฐบริวาร คือผ้าสังฆาฏิ ผ้าสบง ผ้าจีวร บาตร มีดโกน มีดตัดเล็บ เข็มเย็บผ้า ประคตเอว ผ้ากรองน้ำ ส่วนเครื่องไทยทานอื่นๆ มีอีกมากชาวอีสานนำไปทำทานในงานนี้ เช่น ผ้าห่ม รองเท้า^{๗๐}

การเตรียมการต่างๆ ในการทอดกฐิน

เมื่อได้เวลาตามที่กำหนดไว้ในกาทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพที่มีศรัทธา กฐินจะต้องจัดเตรียมเครื่องกฐินเอาไว้ครบถ้วนพร้อมทั้งเครื่องบริวารกฐิน เช่น ผ้ากฐิน มีไตรจีวร พร้อมเครื่องอัฐบริวารอื่นตามศรัทธา เครื่องอัฐบริวาร ได้แก่ จีวร ๓ ผืน คือ สบง ผ้าห่ม ผ้าสังฆาฏิ บาตร มีดโกนพร้อมด้วยหินลับ กระจบอกกรองน้ำ ประคตเอว และกล่องเข็มด้วยด้าย สำหรับไตรจีวรจะเตรียมไว้ถวายพระคู่สวดด้วยก็ได้

ทางวัดจะแจ้งเรื่องในการทอดกฐินให้คณะกรรมการวัดได้ทราบ ตลอดจนญาติโยมทั้งหลายที่อุปถัมภ์วัด เพื่อให้ทราบในการกำหนดว่าจะทอดเมื่อไหร่ ทั้งนี้ให้ท่านเหล่านั้นประกาศให้ประชาชนได้ร่วมเทศกาลทั้งร่างกายและแรงใจเพื่อจะได้ช่วยเหลือกิจการที่ถือว่าจำเป็นเพื่อมิให้งานบกพร่องเสียหายตามสมควร เช่น จัดการ ต้อนรับแขกที่มาเข้าร่วมหรือเจ้าศรัทธา ก่อนที่จะถึงวันทอด ๑ วัน โบราณว่า วันสุกดิบ ผู้คนจะมาพร้อมกันที่วัด จัดสถานที่ตกแต่ง ทำความสะอาด ปักธงชาติ ธงธรรมจักร และธงจระเข้ จัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธี ตลอดจนอาหารถวายพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และเลี้ยงแขก เจ้าภาพไม่พุ่มเพุยไปในทางไม่เหมาะสมในการทำบุญทำกุศล เพราะการทำบุญแล้วสบายใจ จึงควรทำบุญทำกุศลด้วยปัญญา ด้วยความฉลาด จึงเรียกว่าเป็นการกุศล เพราะแปลว่าฉลาด

การตั้งองค์กฐิน

ทางด้านเจ้าภาพ เมื่อก่อนถึงวันทอดกฐิน ก็จัดเตรียมเครื่องกฐินไว้ให้พร้อม ตั้งองค์กฐินไว้ที่บ้านหรือสถานที่กำหนด เพื่อให้เพื่อนบ้านได้มีโอกาสร่วมอนุโมทนาและบริจาคร่วมบุญกุศล ครั้นถึงวันสุกดิบ จึงจะแห่ขบวนกฐินไปตั้งที่วัดในตอนเย็น มีมหรสพเฉลิมฉลอง หรือบางแห่งอาจทำการเฉลิมฉลองกันที่บ้านเจ้าภาพซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์กฐิน แล้วในตอนเช้าทำพิธีทอด จึงแห่ไปที่วัด ในแห่กฐินนี้ ทำได้ทั้งทางบก และทางน้ำหากบ้านหรือวัดอยู่ใกล้แม่น้ำ จะมีขบวนแห่เถิดเทิงกลองยาว เป็นที่ครึกครื้น ในคืนวันสุกดิบ จะมีการนิมนต์พระมาสวดพุทธมนต์เป็นการฉลองกฐิน เสร็จแล้วจึงมีมหรสพสมโภชหรือการละเล่นของชาวบ้าน หากเป็นกฐินสามัคคี คือมีหลายเจ้าภาพ แยกกันตั้งองค์กฐิน ณ บ้านเจ้าของภาพ ในวันรุ่งขึ้นจึงแห่มาทอดรวมกันที่วัด ทั้งนี้เพราะในแต่ละวัดจะรับกฐินได้

^{๗๐} ธีรนนท์, มงคลพิธีไทย, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๓.

เพียงปีละครั้ง บางทีมีเจ้าภาพหลายหมื่นรายยื่นความประสงค์จะจองกฐิน จึงต้องให้ร่วมกันทอดเป็น กฐินสามัคคี

กำหนดเขตกฐิน

การกำหนดทอดกฐินนั้นมีกำหนด เขต คือระยะเวลา ในการทอดกฐิน เขตกฐินมี ๒ อย่าง คือ

๑. เขตกฐินตามปกติ ให้ระยะเวลา ๑ เดือน คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นเขตที่ทรงอนุญาต ให้ภิกษุเสาะแสวงหาอธิเรกจีวร เป็นระยะเวลาให้ภิกษุได้ กรานกฐินและเป็นโอกาสที่ผู้มุ่งแสวงบุญได้ทำบุญทอดกฐิน

๒. เขตอานิสงส์กฐิน ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ซึ่งรับช่วง ระยะเวลาต่อเนื่องจากเขตกฐินปกติ หรือเขตอานิสงส์กฐิน ๔ เดือน นับว่าเป็นระยะเวลาที่มีผล คุ่มครองตามพระวินัยโดยภิกษุได้รับการผ่อนปรนคือลดปฏิบัติตามพระวินัยบางข้อโดยไม่ต้องอาบัติ^{๗๑}

ธงที่ใช้ในการทอดกฐิน

ธนาภิต ได้เล่าตำนานธงว่า เมื่อวัดใดจะมีการทอดกฐิน จะเห็นว่านอกจากธงชาติและ ธงธรรมจักรที่นำไปติดไว้ตามกำแพงวัดแล้ว จะมีธงจระเข้แขวนอยู่ด้วย ซึ่งตำนานความเป็นมา ๒ นัย คือ

๑. ในสมัยโบราณ การเดินทางต้องอาศัยการดูทิศทางจากดวงดาว เช่น ในการเคลื่อน ขบวนทัพในตอนจวนสว่าง ต้องอาศัยดาวจระเข้ซึ่งขึ้นในช่วงนั้นพอดี การทอดกฐินในสมัยโบราณเป็น งานใหญ่มีภาระต้องจัดทำมาก บางที่ต้องไปทอด ณ วัดที่อยู่ไกลบ้าน ต้องอาศัยดูทิศทางจากดาว จระเข้ซึ่งพอขึ้นก็เริ่มเคลื่อนขบวนกฐินจะไปสว่างที่วัดพอดี ต่อมาจึงมีผู้ที่คิดทำธงประดับองค์กฐิน ให้สวยงามรวมทั้งประดับบริเวณวัด จึงได้มีการจัดทำรูปจระเข้ขึ้น หวังให้เป็นเครื่องหมายว่าวัดนี้มีผู้ จองหรือทอดกฐินแล้ว

๒. มินิทานโบราณ ว่าเศรษฐีผู้หนึ่งขี้เหนียว ไม่เคยคิดทำบุญสร้างกุศล นำสมบัติไปฝัง ไว้ที่หน้าบ้าน ครั้นตายลงจึงไปเกิดเป็นจระเข้เผ่าสมบัติของตน ได้รับความทุกขเวทนา จึงไป เข้าฝันภรรยาให้มาขุดสมบัติไปทำบุญกุศล ภรรยาจึงจัดให้มีการทอดกฐินขึ้น จระเข้เศรษฐีนั้นบังเกิด ความยินดี ว่ายตามขบวนเรือแห่งองค์กฐินไป แต่ยังไม่ทันถึงวัดก็หมดแรงไปต่อไม่ไหว จึงบอกภรรยาให้ วาดรูปจระเข้ใส่ธงไปแทน^{๗๒} การทอดกฐินมีสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สำคัญของการทอดกฐินซึ่งเรียกว่าธง กฐินถ้าเห็นสัญลักษณ์ นี้ถือว่าวัดนี้จะทอดกฐินและรับกฐินแล้ว เพราะในปีหนึ่งวัดแต่ละวัดจะรับกฐิน ได้ครั้งเดียวได้แก่ ธงกฐินซึ่งมีรูปสัตว์อยู่ ๔ จำพวก เป็นสัญลักษณ์ รูปจระเข้ รูปตะขาบ รูปแมงป่อง

^{๗๑} พระครูสุขุมสังฆการ, กฐิน, (ขอนแก่น : ขอนแก่นคณนนานาธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

^{๗๒} ธนาภิต, วันสำคัญไทย, หน้า ๒๔๗.

รูปนางกนิรี รูปจระเข้คาบดอกบัวที่มีรูปลักษณะนี้นักเพราะปราชญ์โบราณอีสานใช้แนะนำคน หรือสอนคน จะไม่ใช่วิธีบอกหรือสอนกันตรงๆ มักใช้ปริศนาธรรม เช่น การใช้คำพูดในบทพญา หรืออีสานสุภาสิตสำหรับรูปสัตว์ต่างๆ ในธงกฐินนี้ท่านสอนว่าคนที่สามารถทำกฐินหรือเจ้าภาพกฐินได้ต้องเป็นคนจิตใจกว้างขวาง เหมือนนางวิสาขาที่เป็นผู้ถวายกฐินคนแรกในพระพุทธศาสนา เป็นคนมีความเสียสละ รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กระทั่งสัตว์ที่มีพิษร้ายก็ร่วมทำบุญได้หรือการนำมาเปรียบเทียบของนักปราชญ์โบราณอีสานว่า

ธงกฐินที่เป็นรูปจระเข้คาบดอกบัว หมายถึงความโลภซึ่งโดยปกติจระเข้เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำในบางช่วงขึ้นมาอนอ้าปากอยู่บนบกให้แมลงวันเข้ามาตอมอยู่ในปาก พอแมลงวันเข้าไปรวมกันหลายๆ ตัว จึงได้จับเอาแมลงวันเป็นอาหาร ท่านได้เปรียบเทียบกันคนเราที่มีโลกไม่มีความรู้สึกสำนึกชั่วดี ทำถูกต้องหรือไม่ มีแต่จะเอาทำเดียว โดยไม่คำนึงถึงว่าที่ได้มานั้นมีความสกปรกแปดเปื้อนด้วยความไม่ตั้งใจงามคืออกุศล ผู้หนึ่งจะได้รับผลอย่างไรจากการกระทำของตนไม่ได้ใส่ใจ รูปจระเข้คาบดอกบัวท่านเปรียบเหมือนคนโลกที่กอบโกยผลประโยชน์อย่างเดียว

ธงกฐินที่เป็นรูปตะขาบ รูปแมงป่อง หมายถึง ความโกรธ โดยธรรมชาติสัตว์ทั้งสองอย่างนี้มีพิษร้าย ถ้าใครได้โดนตะขาบหรือแมงป่องต่อยจะเจ็บปวด แต่ความเจ็บปวดนั้นมียาแก้ให้หายได้ท่านได้เปรียบถึงโทษเพราะโทษะเกิดขึ้นง่ายและรุนแรงแต่ก็หายง่าย เรียกว่าโกรธง่ายหายเร็ว โทษะและความโกรธมีความเจ็บปวดและความเสียหายเป็นผล ดังนั้นธงกฐินรูปนี้จึงเปรียบเหมือนความโกรธและความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นแล้วสามารถรักษาหายได้เร็ว

ธงกฐินรูปนางกนิรีถือดอกบัว หมายถึง ความหลงหรือโมหะ คนเรามีความหลงในรูป เสียง กลิ่น รส แต่เราสามารถออกจากนี้ได้ด้วยการพิจารณาเห็นความจริง ธงทั้งสามอย่างนี้สอนมนุษย์เรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง มนุษย์ต้องการออกจากพวกเหล่านี้ต้องทำความดีทำบุญที่ยิ่งใหญ่รู้หลักในการขจัด ด้วยการเสียสละ รู้รัก รู้ภัยมีความเมตตา กรุณาต่อกันจึงร่วมกันทำบุญกฐิน

ขั้นตอนการทอดกฐิน

เมื่อกล่าวถึงเรื่อง “กฐิน” ชาวพุทธในประเทศไทยส่วนใหญ่มักจะนึกถึงในเรื่อง “ทอดกฐิน” อันเป็นเรื่องแต่เพียงฝ่ายฆราวาสเท่านั้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว “กฐิน” เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างน้อยก็ใน ๒ ด้านที่สำคัญ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าววว่า “ทอดกฐิน เป็นเรื่องของโยม ส่วนของพระ เรียกว่า กรานกฐิน”^{๗๓} กล่าวคือ

๑. กรานกฐิน กล่าวถึงกฐินในฐานะที่เป็นเรื่องของพระภิกษุ ซึ่งถือเป็นพระวินัย ถือเป็นพุทธานุญาต เป็นเรื่องสำคัญที่บัญญัติไว้เพื่อการปฏิบัติของพระสงฆ์โดยเฉพาะ

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ปัญหาขัดแย้งในโลกแก้ได้ด้วยกฐิน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวัยจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

“กรานกฐิน” มีคำอธิบายในพระวินัยปิฎกว่า เป็นวิธีการตัดเย็บจีวรโดยซึ่งไม้กฐิน (ไม้สะติง) แล้วเอาผ้าที่เย็บเป็นจีวรเข้าซึ่งที่ไม้กฐิน เมื่อเย็บเสร็จแล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมใจกันยกผ้าให้ในนามของสงฆ์ เพื่ออนุโมทนา^{๗๔}

โดยพระสงฆ์จำพรรษาครบถ้วนในวัดเดียวกันจำนวนตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ประชุมกันมีมติมอบผ้าที่หามาได้หรือได้รับมาโดยวิธีที่ถูกต้อง ให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งในคณะของตนนั้นพระภิกษุผู้ได้รับ จะนำผ้าไปตัด เย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจำนวนผ้า ๓ ผืน ซึ่งหมายถึง ผ้านุ่งและผ้าห่ม อันได้แก่ สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า) อุตสาธน์ (ผ้าจีวรสำหรับห่ม) และอันตราวาสก (สบงสำหรับนุ่ง) แต่นิยมเรียกรวมกันว่า “ไตรจีวร” โดยให้เสร็จภายในวันเดียวนั้น จากนั้นมาแจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ เมื่อที่ประชุมอนุโมทนา จึงเป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้พระภิกษุทั้งหมดที่ประชุมกันนั้น ช่วยกันทำงานเสร็จสิ้น นับว่าเพื่อให้พระสงฆ์ทุกรูปเอาใจใส่ช่วยเหลือดูแลกัน ในการชวนขายหาผ้ามา และมีความพร้อมใจกันตกลงกันที่จะมอบให้แก่พระรูปใดรูปหนึ่ง รวมทั้งพร้อมใจกันตัดเย็บ ย้อม ทำจีวรนั้นด้วยกันจนเสร็จ ถือเป็นการปฏิบัติสามัคคีธรรมซึ่งมีความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะอีกทั้งเป็นการเสียสละเวลาเพื่อการอนุเคราะห์ช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะแก่ภิกษุผู้รับผ้ากฐินซึ่งมีข้อกำหนดว่านอกจากจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงามรู้ธรรมวินัยแล้ว ก็เป็นผู้มีจีวรเก่าที่สุดซึ่งถือได้ว่าเป็นการอนุเคราะห์

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการมอบผ้าให้ใครคนใดคนหนึ่ง จะต้องมีการ “มอบผ้ากฐินให้สงฆ์” ก่อน และก่อนที่จะได้ผ้ามาดั่งที่กล่าวไปนั้น จะไปขอใครมาก็ไม่ได้ จะไปเสียบเคียงถามเอาจากใครก็ไม่ได้ ถ้าพระภิกษุไปพูดเพื่อให้อุบาสกอุบาสิกาถวายมาให้ ก็ถือว่าเป็น “โมฆะ” เรียกว่า “กฐินเตาะ”^{๗๕} คือ เสียไปโดยไม่มีผล

นอกจากนี้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค กฐินขันธกะ ได้กล่าวถึงพระภิกษุที่ได้เข้าร่วมประชุมกรานกฐินนั้นว่าได้รับ “อานิสงส์กฐิน” ซึ่งมีความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วจะได้อานิสงส์ ๕ อย่าง คือ

๑. เทียวไปไม่ต้องบอกลา
๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ
๓. ฉ้นคณะโภชนะได้
๔. ทรงอดิเรกจีวรไว้ได้ตามต้องการ

^{๗๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๖.

^{๗๕} กฐินเตาะ ตามศัพท์แปลว่า รื้อไม้สะติง คือรื้อไม้แบบสำหรับขึงผ้า หรือหมายถึงการยกเลิกอานิสงส์กฐินที่ภิกษุพึงได้รับ อ้างใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๔๖๒/๓.

๕. พวกเธอจะได้จีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น^{๗๖}

ดังมีคำอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมดังนี้

(๑) จะไปไหนมาไหน ไม่ต้องบอกลาก็ได้ ไม่ต้องอาบัติ (แต่โดยมารยาทในปัจจุบันนี้จะไปไหนมาไหนก็ควรลาพระผู้ปกครอง)

(๒) จะไปค้างคืนที่ไหน ไม่ต้องถือเอาไตรจีวรไปครบสำหรับก็ได้ ไม่ต้องอาบัติ อย่างเช่นเวลาไปกรุงเทพฯ หากว่าได้รับกฐินแล้วไม่ต้องเอาผ้าสังฆาฏิไปก็ได้ เพราะภิกษุเราจะอยู่ปราศจากไตรจีวร ซึ่งหมายถึง สังฆาฏิ สบง จีวร ไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าได้รับกฐินแล้วก็ไปไหนก็ได้ โดยไม่ต้องเอาไตรจีวรไปครบ

(๓) ฉันทคณะโกชนได้ ไม่ต้องอาบัติ เวลาพระฉัน โดยธรรมเนียมในครั้งกระโน้น ปกติแล้วพระจะต้องฉันองค์เดียว ถือว่าการฉันรวมหมู่ เป็นกิริยามารยาทที่ดูไม่งาม ฉะนั้นจะต้องฉันของใครของมันแต่หากได้รับกฐินแล้ว สามารถฉันรวมกันได้ อย่างที่เรียกว่าคณะโกชน

(๔) เก็บ “อติเรกจีวร”^{๗๗} ไว้ได้ตามปรารถนา เวลาเมื่อเอกลาหรืออะไรเกิดขึ้น บางทีมีหลักพระวินัยที่พระภิกษุเราไม่สามารถจะรับได้ แต่หากว่าได้รับกฐินแล้ว สามารถรับอติเรกจีวร คือผ้าชนิดอื่นๆ ได้

(๕) จีวรอันเกิดขึ้นในที่นั้น จักได้แก่ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้วหลักพระวินัยกล่าวว่า พระภิกษุอยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ได้อานิสงส์ ๕ ข้อข้างต้น คือตั้งแต่ออกพรรษา ถึงกลางเดือน ๑๒ หากได้รับกฐินอีก ก็จักได้อานิสงส์ ๕ ข้อเหมือนกัน และขยายเวลาออกไปอีก ๓ เดือน ออกไปอีกจนถึงกลางเดือน ๔ คือขยายขอบเขตเวลาแสวงหาและทำจีวรออกไปได้อีก แทนที่จะหมดเขตเพียงกลางเดือน ซึ่งถือเป็น “จีวรกาล” คือ สมัยหรือคราวที่เป็นฤดูถวายจีวร; งามหนึ่ง สำหรับภิกษุที่มีได้กรานกฐิน ตั้งแต่แรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ถึงเพ็ญเดือน ๑๒ (คือเดือนเดียว) อีกงามหนึ่ง สำหรับภิกษุที่ได้กรานกฐินแล้ว ตั้งแต่แรมค่ำ หนึ่งเดือน ๑๑ ไปจนหมดฤดูหนาว คือถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ (รวม ๕ เดือน)^{๗๘}

๒. ทอดกฐิน กล่าวถึงกฐินในฐานะที่เป็น “กฐินทาน” คือเป็นเรื่องของอุบาสกอุบาสิกาที่จะจัดการถวายทานอันเนื่องด้วยเรื่องของกฐินตามพุทธบัญญัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า จากอานิสงส์กฐินดังกล่าวนี้ ทำให้อุบาสกอุบาสิกาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการกรานกฐินของภิกษุได้ คือ แทนที่จะให้พระภิกษุทำจีวรกันเอง

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๖.

^{๗๗} อติเรกจีวร คือ ผ้าที่ญาติโยมถวายภิกษุเพิ่มเข้ามา นอกจากผ้าที่อธิษฐานเป็นไตรจีวรตามวินัย ทรงอนุญาตให้เก็บอติเรกจีวรไว้ได้ ๑๐ วัน อ้างใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๑/๓.

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=จีวรกาล [๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕].

โยมก็รับหน้าที่อาสาทำ “ผ้ากฐิน” มาถวายให้สงฆ์ พระสงฆ์ก็ตัดขั้นตอนการทำจีวรออกไป ถึงตอนนั้นก็เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจระหว่างพุทธบริษัท ฝ่ายฆราวาสก็พร้อมใจกันนำผ้ากฐินมาถวาย ฝ่ายพระภิกษุก็พร้อมใจมอบผ้าให้แต่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว และการที่โยมนำผ้ากฐินมาถวายโดยไม่เจาะจงพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งนี้ เรียกว่า “ทอดกฐิน” ฉะนั้นจะเห็นว่า “กฐินที่แท้ คือ ผ้าผืนเดียว” ส่วนที่เหลือนั้นเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า “บริวารกฐิน” ทั้งสิ้น^{๗๙}

ขั้นตอนในการ “กรานกฐิน”

(พิธีฝ่ายพระสงฆ์)^{๘๐}

กระบวนการขั้นตอนในการกรานกฐินในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีดังนี้ คือ

๑) เมื่อสงฆ์ได้ยินยอม “อุโปโลกน์” ให้ผ้ากฐินแก่บุคคล คือ ภิกษุรูปหนึ่งผู้เหมาะสมแล้วจะมีการสวดญัตติขัตติยธรรมวาจาให้ผ้ากฐิน^{๘๑}

๒) ต่อจากนั้น จึงเป็นขั้น “บุพพกรรม” คือ ธุระอันจะพึงทำเบื้องต้นแห่งการกรานกฐิน ภิกษุ ผู้ได้รับผ้ากฐินจะทำบุพพกรรม ๗ อย่าง คือ (๑) ชักผ้า (๒) กะผ้า (๓) ตัดผ้า (๔) เนาหรือดันผ้า (๕) เย็บเป็นจีวร (๖) ย้อม (๗) ทำกัปปะคือพินทุผ้า ทุกอย่างนี้ ต้องให้ทำเสร็จในวันนั้น แต่ในปัจจุบันใช้ผ้าสำเร็จรูป จึงไม่ต้องทำการชัก กะ ตัด เนา เย็บ ย้อม เพียงแต่ทำกัปปะคือพินทุเท่านั้นภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินต้องถอนไตรจีวรสำหรับเดิม อธิษฐานไตรจีวรสำหรับใหม่แล้วกล่าวคำ กรานกฐินถ้ากรานด้วยสังฆาฏิ ก็กล่าวว่า “อิมาย สังฆาฏิ กฐิน อตถรามิ” แปลว่าข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้ ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วพึงห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปหาสงฆ์แล้วกล่าวคำนิมนต์ให้สงฆ์อนุโมทนากฐินว่า “อตถ ภนเต สข สส กฐิน, รมมิโก กฐินตถาโร อนุโมทาถ” แปลว่าท่านเจ้าข้ากฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม ขอท่านทั้งหลายอนุโมทนาเถิด

๓) ขั้นตอนสุดท้าย คือ สงฆ์กล่าวคำ “อนุโมทนากฐิน” โดยภิกษุผู้แก่พรรษากว่ากล่าวก่อนว่า “อตถ อวุโส สงขสส กฐิน , รมมิโก กฐินตถาโร อนุโมทาม ” แปลว่า ผู้มีอายุ กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม เราทั้งหลายขออนุโมทนาและภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่า ก็กล่าวคำอนุโมทนาเช่นเดียวกันเปลี่ยนแต่คำว่า “อวุโส” เป็น “ภนเต” เท่านั้น

(พิธีฝ่ายฆราวาส)

๑ กำหนดด้วยกาล

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ปัญหาขัดแย้งในโลกแก้ได้ด้วยกฐิน, หน้า ๖-๘.

^{๘๐} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๕.

^{๘๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖-๓๐๗/๑๔๗-๑๔๘.

ประเพณีการทอดกฐินจัดว่า เป็นกาลทานซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ อันเกี่ยวเนื่องด้วยระยะเวลา อีกทั้งยังจัดเป็นสังฆทานพิเศษประการหนึ่งที่มีพุทธานุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นสหธรรมิกด้วยกันก็ตามถวายแล้วแก่สงฆ์^{๘๒}

ดังนั้นการทอดกฐินถือว่าเป็นสังฆทานที่ผู้ทอดจะต้องคำนึงถึงกำหนดด้วยกาลคือระยะเวลา การทอดกฐินนั้นมีเขตกำหนดในการทอดซึ่งมีกำหนดไว้ในบาลีให้ทอดได้ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑^{๘๓}

กฐินของบรรดาพุทธศาสนิกชน ที่มีศรัทธาในการทำบุญถวายผ้ากฐิน ณ วัดวาอารามต่างๆ และสิ้นสุดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งถือว่าเป็นวันหมดเขตฤดูกาลทอดกฐิน ถ้าหากใครจะทอดก่อนหรือหลังจากระยะเวลาที่กำหนดไว้ไม่ได้ เพราะถ้าหากทอดเลยจากกำหนดนี้ไปไม่เรียกว่ากฐิน ดังนั้นการทอดกฐินท่านมุ่งเอาตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ก็คืออยู่ในช่วงกลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนพฤศจิกายนเท่านั้น จะทอดก่อนหรือหลังจากนี้ไม่ได้ อีกทั้งยังไม่ถือว่าเป็นกฐิน

ข้อกำหนดเกี่ยวกับจำนวนภิกษุสงฆ์

ตามพุทธานุญาตนั้น การถวายผ้ากฐินถือว่าเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งผู้ถวายจะต้องถวายแก่พระภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปและลักษณะการทอดนั้นจะต้องนำผ้ากฐินสำหรับถวายวางไว้ต่อหน้าสงฆ์ โดยผู้ถวายต้องไม่เจาะจงถวายแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นการเฉพาะ เพราะพระเจ้าสงฆ์จะคัดเลือกหรือมอบหมายกันเอาไว้ล่วงหน้าแล้วว่า จะให้รูปใดเป็นผู้รับ ซึ่งจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์โดยลงมติเป็นเอกฉันท์ และภิกษุผู้ที่คณะสงฆ์คัดเลือกแล้วนั้น จะต้องมีลักษณะดังนี้คือ

- ๑) เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในสงฆ์
- ๒) เป็นผู้ที่มีจีวรเก่ากว่ารูปอื่น
- ๓) เป็นผู้ฉลาดสามารถที่จะทำการกรานกฐินให้ถูกต้องได้

ฉะนั้นการทอดในแต่ละครั้งจะต้องมีพระสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป ซึ่งจะต้องจัดเป็นภิกษุผู้รับกฐินรูปหนึ่ง ส่วนที่เหลืออีก ๔ รูป ต้องเข้าร่วมเป็นสงฆ์มากกว่า ๕ รูปขึ้นไป จะมีภิกษุน้อยกว่า ๕ รูปไม่ได้ เพราะจะถือว่า ไม่ครบองค์สงฆ์ที่จะทำสังฆกรรม

คุณสมบัติของภิกษุผู้รับกฐิน

ภิกษุผู้มีคุณสมบัติในการรับกฐินได้นั้น จะต้องอยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ในอาวาสแห่งใดแห่งหนึ่งเสียก่อน จึงจะมีสิทธิ์ในการรับกฐิน และในเวลาที่อยู่จำพรรษาในอาวาสนั้น จะต้องประพฤติ

^{๘๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๗๔.

^{๘๓} กรมศิลปากร, **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต**, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๕.

ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด คือ ต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสนั้น ครบตามกำหนดคือ ๓ เดือน โดยที่พรรษาไม่ขาด ซึ่งการจำพรรษานั้น ในคัมภีร์มหาวรรคอธิบายว่า ครั้งนั้นเมื่อภิกษุทั้งหลายได้ปรึกษากันตั้งนิตินี้ว่า พวกเราจะพึงเข้ารับพรรษาเมื่อไรหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เข้าจำพรรษา ในฤดูฝน^{๘๔}

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้ปรึกษากันตั้งนิตินี้ว่า วันเข้าพรรษามีเท่าไรหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย วันเข้าพรรษานี้มี ๒ วันคือ วันเข้าพรรษาต้น ๑ วันวันเข้าพรรษาหลัง ๑ วันเมื่อพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาหะ ล่วงไปแล้ววันหนึ่ง พึงเข้าจำพรรษาต้น เมื่อพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาหะ ล่วงไปแล้ว เดือนหนึ่ง พึงเข้าจำพรรษาหลัง ภิกษุทั้งหลาย วันเข้าพรรษามี ๒ วันเหล่านี้แล”

ข้อความตามพุทธมติเช่นนี้ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุเข้าจำพรรษาในฤดูฝน ตลอด ๓ เดือนตามอาวาสต่างๆ กล่าวคือ วันเข้าพรรษาต้น คือ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ วันเข้าพรรษาหลังคือ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ อย่างไรก็ตามพระภิกษุผู้จำพรรษาต้นเท่านั้น จึงจะได้รับอานิสงส์กฐิน สำหรับภิกษุผู้จำพรรษาต้นไม่ครบ ๕ รูป ก็สามารถนิมนต์ภิกษุผู้อยู่จำพรรษา หลังจัดเป็นคณปุรกะของภิกษุผู้จำพรรษาต้นได้ แต่พวกเขาไม่ได้อานิสงส์^{๘๕} ตามความข้อนี้อีกหมายถึงว่า ถ้าจำพรรษาต้นไม่ครบ ๕ ก็สามารถนิมนต์จะไม่ได้รับอานิสงส์กฐินเหมือนกับภิกษุผู้จำพรรษาต้น

คุณสมบัติของภิกษุผู้ครองกฐินตามข้อบัญญัติในพระวินัย

๑) ภิกษุผู้รับกฐินจะต้องรู้บุพพกรรม

บุพพกรรม คือ รู้วิธีที่จะทำในเบื้องต้น โดยเฉพาะกิจที่จะทำก่อนการกรานกฐินนั้น ซึ่งในคัมภีร์ปริวาร อธิบายเอาไว้ ๗ ประการ คือ (๑) รู้การซักผ้า (๒) รู้การกะผ้า (๓) รู้การตัดผ้า (๔) รู้การผูกผ้า (๕) รู้การเย็บผ้า (๖) รู้การย้อมผ้า (๗) รู้การทำกัปปะพินทุผ้า^{๘๖}

๒) ภิกษุผู้รับกฐินจะต้องรู้การถอนผ้า

คือ รู้จักวิธีถอนผ้าที่อธิษฐานไว้ เช่น อธิษฐานสบง หมายถึง ตั้งใจกำหนดไว้เป็นสบงครอง ภายหลังไม่ยอมให้เป็นสบงครอง ก็ถอนสบงคืน เรียกว่า ปัจจุทธธณฺ์สบงเพราะฉะนั้น ผ้าที่จะนำมาถอนนั้นจึงสงเคราะห์ด้วยผ้า ๓ อย่าง คือ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ และผ้าอันตราสก^{๘๗} วิธีการถอนผ้านั้นต้องกล่าวคำถอนดังนี้

^{๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๔/๒๙๒.

^{๘๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฐายี), ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยมหาวรรควรรณา ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๐.

^{๘๖} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๐๘/๕๗๘.

^{๘๗} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๐๘/๕๗๘.

อิมิ สงฆาภิกขุ ปัจจุทธรรมิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอยกเลิกผ้าสังฆาภิกขุผืนนี้
 อิมิ อุตตราสงคัม ปัจจุทธรรมิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอยกเลิกผ้าห่มผืนนี้
 อิมิ อนตราवासกัม ปัจจุทธรรมิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอยกเลิกผ้าห่มผืนนี้^{๘๘}

วิธีถอนผ้าทำนองนี้จะต้องทำอยู่ในหัตถบาซของคณะสงฆ์ หมายถึง อยู่ในโกฏิระยะ ๒ ศอก หรือประมาณ ๑ ศอก

๓) ภิกษุผู้รับกฐินจะต้องรู้จักวิธีอธิษฐานผ้า

อิมิ สงฆาภิกขุ อธิฐฐามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขออธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าสังฆาภิกขุ
 อิมิ อุตตราสงคัม อธิฐฐามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขออธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าห่ม
 อิมิ อนตราवासกัม อธิฐฐามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขออธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าห่ม^{๘๙}
 คำอธิษฐานผ้าก็มีความหมายเช่นเดียวกันกับการถอนผ้า คือ จะต้องกระทำอยู่ในหัตถบาต

๔) ภิกษุผู้รับกฐินจะต้องรู้จักวิธีการกรานกฐิน

ภิกษุผู้กรานกฐินจะต้องเอาผ้าสำหรับเย็บเป็นจีวรเข้าชิงกับไม้สะดึง ครั้นเย็บเสร็จแล้วพึงบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมใจกันมอบถวายผ้าให้ในนามของสงฆ์ เพื่ออนุโมทนาภิกษุผู้เย็บจีวรแบบนี้เรียกว่า ผู้กราน ในขณะที่เดียวกัน สงฆ์ก็พึงกรานกฐินอย่างนี้คือ ให้ภิกษุผู้ฉลาดมีความสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา^{๙๐} วิธีการกรานกฐินสามารถแยกแยะได้ดังนี้

ก) วิธีการ ในคัมภีร์ปริวาร พระวินัยปิฎก อธิบายถึงวิธีการกรานกฐินว่าภิกษุผู้กรานกฐินนั้น พึงซักผ้าขยำ ให้สะอาดแล้ว กะ ตัด เย็บ ย้อม ทำพินทุกัปปะ แล้วกรานกฐินให้เสร็จในวันนั้นวันเดียว ถ้าปรารถนาจะกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาภิกขุ จึงถอนผ้าสังฆาภิกขุผืนเก่าเสียก่อน แล้วอธิษฐานผ้าสังฆาภิกขุผืนใหม่กล่าวคำว่า “อิมาย สงฆาภิกขุ กฐินิ อุตตราสมิ” แปลว่า ข้าพเจ้ากรานกฐินผ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาภิกขุผืนนี้ ถ้าปรารถนาจะกรานกฐินด้วยผ้าอุตตราสงคัม พึงถอนผ้าอุตตราสงคัมผืนเก่า แล้วอธิษฐานผ้าผืนใหม่ด้วยการกล่าวคำว่า “อิมินา อุตตราสงเคน อุตตราสมิ” แปลว่า ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าอุตตราสงคัมผืนนี้ ถ้าปรารถนาจะกรานด้วยผ้าอันตราवासกัม จึงพึงถอนผืนเก่าแล้วอธิษฐานผืนใหม่ แล้วเปล่งวาจาว่า “อิมินา อนตราवासเคน กฐินิ อุตตราสมิ” แปลว่า ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าอันตราवासกัมผืนนี้

^{๘๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุปสมบทวิธีและบูรพกิจสำหรับภิกษุใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๕๔.

^{๘๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๔๔.

^{๙๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๗.

ภิกษุผู้กรานกฐินนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า ประคองอัญชลีแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า “อตถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กฐินํ, ธมฺมิโก กฐินตถาโร อนุโมทาถ” แปลว่า ท่านเจ้าข้า กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินเป็นธรรม ท่านทั้งหลายจงอนุโมทนา

ในคัมภีร์ปริวารอธิบายต่อไปอีกว่า ให้ภิกษุผู้กรานกฐินเข้าไปหาคณะสงฆ์แต่เข้าไปหารูปเดียวและกล่าวเหมือนกัน ต่างแต่ว่าภิกษุรูปเดียวว่า “อนุโมทามิ” แทน “อนุโมทาถ”ตามเงื่อนไขของภาษา ส่วนคำอนุโมทนาก็เช่นเดียวกัน ต่างกันเฉพาะภิกษุรูปเดียวว่า “อนุโมทามิ”แทน “อนุโมทาถ”^{๙๑}

ข) ผู้กรานกฐิน คัมภีร์ปริวาร พระวินัยปิฎก ตอบว่า สงฆ์มิใช่ผู้กรานกฐินคณะก็มีใช้แล้ว แต่บุคคลผู้กรานกฐินที่ได้ชื่อว่า สงฆ์ไม่ได้กรานแล้วคณะไม่ได้กรานกฐิน แต่บุคคลกรานกฐิน เพราะฉะนั้นบุคคลที่ควรกรานกฐินในที่นี้มี ๒ กลุ่ม คือ ภิกษุผู้กรานหนึ่ง และภิกษุอนุโมทนากฐินเป็นการกราน^{๙๒} ในบุคคล ๒ กลุ่มนี้ ก็สามารถพิจารณาต่อไปอีกว่ากลุ่มไหนกรานกฐินไม่ขึ้น กลุ่มไหนกรานกฐินขึ้น^{๙๓} ดังนี้

ภิกษุ ๓ พวกที่กรานกฐินไม่ขึ้น ได้แก่

- ๑) ภิกษุผู้อยู่นอกสีมาอนุโมทนา
- ๒) เมื่ออนุโมทนากลับไม่เปล่งวาจา
- ๓) เมื่อเปล่งวาจาก็ไม่ให้ผู้อื่นรู้

ภิกษุ ๓ พวกที่กรานกฐินขึ้น ได้แก่

- ๑) ภิกษุผู้อยู่ในสีมาอนุโมทนา
- ๒) เมื่ออนุโมทนาก็เปล่งวาจา
- ๓) เมื่อเปล่งวาจาก็ให้ผู้อื่นรู้

การกรานกฐิน ๓ อย่างที่ไม่ขึ้น ได้แก่

- ๑) ผ้าวิบัติโดยวัตถุ
- ๒) วิบัติโดยกาล
- ๓) วิบัติเพราะการกระทำ

การกรานกฐินขึ้น ๓ อย่าง ได้แก่

- ๑) ผ้าถึงพร้อมด้วยวัตถุ
- ๒) ผ้าถึงพร้อมด้วยกาล

^{๙๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๑๓/๕๘๓.

^{๙๒} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๑๔/๕๘๔.

^{๙๓} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๑๐/๕๘๐.

๓) ผ้าถึงพร้อมด้วยการกระทำ

คำว่า บุคคลในบริบทนี้ หมายถึง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่สงฆ์เห็นสมควรให้กรานกฐินโดยกล่าวว่า ภิกษุใดมีจีวรเก่า ควรให้แก่ภิกษุนั้น ถ้าภิกษุมีจีวรเก่าหลายรูป พึงให้แก่ภิกษุนั้น ถ้าผู้เฒ่าไม่สามารถ ภิกษุอ่อนกว่าสามารถ พึงให้แก่เธอ แต่สงฆ์ควรทำความสงเคราะห์แก่พระมหาเถระ เพราะนั้นสงฆ์พึงเรียนท่านว่า ขอท่านจงรับเถิด พวกกระผมช่วยทำถวายในไตรจีวรผืนใดคร่ำคร่า ควรให้ประโยชน์แก่ผืนนั้น ตามปกติพระมหาเถระครองจีวรสองชั้น พึงให้เพียงพอสองชั้นทีเดียว เพื่อจะได้เหมาะสม ถึงแม้ท่านพูดอยู่ว่า เมื่อไม่ได้ เราก็จะครองชั้นเดียว ก็ควรให้สองชั้น แต่ถ้าภิกษุรูปใดผู้มีปกติโลกไม่ควรให้แก่ภิกษุนั้น ส่วนท่านผู้รับนั้นเล่า ก็ไม่ควรรับด้วยคิดว่า เรากกรานกฐินแล้ว ภายหลังจะเลาะออกทำจีวรสองชั้น^{๙๔}

ค) กฐินควรกราน ลักษณะผ้ากฐินที่จะต้องกรานนั้น คัมภีร์พระวินัยปิฎกปริวารและมหาวรรคกล่าวถึงวิธีการกรานกฐินที่ถูกต้อง และกฐินถือว่าเป็นอันกรานด้วยอาการ ๑๗ อย่างดังนี้^{๙๕}

- ๑) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าใหม่
- ๒) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าเทียมใหม่
- ๓) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าเก่า
- ๔) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าบังสุกุล
- ๕) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ตกตามร้าน
- ๖) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าไม่ได้ทำนimitได้มา
- ๗) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ไม่ได้พูดเสียบเคียงได้มา
- ๘) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ไม่ได้ยืมเขามา
- ๙) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ไม่ได้เก็บค้างคืน
- ๑๐) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ไม่เป็นนิสสัคคีย์
- ๑๑) กฐินเป็นอันกราน ด้วยผ้าที่ทำพินทุ
- ๑๒) กฐินเป็นอันกราน ด้วยสังฆาฏิ
- ๑๓) กฐินเป็นอันกราน ด้วยอุตตราสงค์
- ๑๔) กฐินเป็นอันกราน ด้วยอันตราวาสก
- ๑๕) กฐินเป็นอันกราน ด้วยจีวรมีชั้น ๕ หรือเกิน ๕ ที่ตัดดีแล้วทำให้มีมณฑลเสร็จในวันนั้น

^{๙๔} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฐายี), ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยมหาวรรควรรณา ตอน ๒, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^{๙๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๘/๑๔๙.

๑๖) กฐินเป็นอันกราน เพราะมีบุคคลกราน
 ๑๗) กฐินเป็นอันกราน โดยชอบถ้าภิกษุผู้อยู่ในสีมาอนุโมทนา กฐินนั้น
 กฐินเป็นอันกราน แม้ด้วยอาการอย่างนี้ กฐินเป็นอันกรานด้วยอาการ ๑๗ อย่างที่กล่าวมา

ง) กฐินไม่ควรกราน ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกบวรารและมหาวรรคอ้างถึงลักษณะของกฐินที่
 กรานไม่ถูกต้อง และกฐินถือว่าเป็นอันกรานด้วยอาการ ๒๖ อย่าง ดังนี้^{๙๖}

๑) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงมีรอยขีด
๒) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงซักผ้า
๓) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงกะผ้า
๔) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงตัดผ้า
๕) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงเนาผ้า
๖) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงเย็บผ้า
๗) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงทำลูกตุ้ม
๘) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงทำรังตุ้ม
๙) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงติดผ้าอนุวาด
๑๐) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงมีรอยขีด
๑๑) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงติดผ้าอนุวาดด้านหน้า
๑๒) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงตามผ้า
๑๓) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยอาการเพียงย้อมผ้าเป็นสีหม่น
๑๔) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่ทำนิมิตได้มา
๑๕) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่พุดเลียบเคียงได้มา
๑๖) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่ยืมเขามา
๑๗) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่เก็บไว้ค้างคืน
๑๘) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่เป็นนิสสัคคีย์
๑๙) กฐินไม่เป็นอันกราน	ด้วยผ้าที่ไม่ทำพินทุ
๒๐) กฐินไม่เป็นอันกราน	เว้นจากสังฆาฏิ
๒๑) กฐินไม่เป็นอันกราน	เว้นจากอุตตราสงค์
๒๒) กฐินไม่เป็นอันกราน	เว้นจากอันตราวาสก
๒๓) กฐินไม่เป็นอันกราน	เว้นจากจีวรมีชั้นเกิน ๕ เกิน ๕ ซึ่งตัดดีแล้วทำ

^{๙๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๘/๑๔๗.

ให้มีฉันทล เสร็จในวันนั้น

๒๕) กฐินไม่เป็นอันกราน

เพราะเว้นจากบุคคลกราน

๒๖) กฐินไม่เป็นอันกราน

โดยชอบถ้าภิกษุผู้อยู่นอกสีมาอนุโมทนา กฐิน
นั้น นี้คือลักษณะของกฐินไม่เป็นอันกราน ในข้อ
ที่ว่าด้วยกฐินไม่ถึงว่าได้กรานแล้ว

อานิสงส์ของกฐิน

กฐินทานมีผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่จะนับประมาณค่ามิได้ ทั้งจะให้คุณแก่ผู้บริจาคสิ้นจาก
ทุกข์ภัย พ้นจากความพิบัติและยากจนขัดสนจนได้ล่วงถึงพระอมตมทานิพพานในอวสานชาติที่สุด จึง
สมควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งปวง จะพร้อมใจกันประกอบตามประเพณีการทอดกฐินนี้ ซึ่งนอกจากจะได้
บำเพ็ญกุศลอันมีผลานิสงส์อย่างยิ่งแล้ว ยังได้ชื่อว่า ได้รักษาประเพณีที่บรรพบุรุษของเราได้กระทำ
กันมาจนถึงพวกเราเหล่าลูกหลานทุกวันนี้ และยังได้ชื่อว่าช่วยกันดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาอัน
เป็นศาสนาประจำชาติไทยของเราให้ดำรงอยู่ตลอดกาลครบห้าพันปี ซึ่งเป็นอายุของพระพุทธศาสนา
และการบำเพ็ญบุญทอดกฐินนี้เป็นทานวัตร คือ มีกำหนดกาลเวลาเวลาหนึ่งเดือนนับตั้งแต่ออก
พรรษาเมื่อพ้นกำหนดนี้หมดโอกาสที่จะทำเพราะพระพรหมพุทธบัญญัติกำหนดเวลาไว้ให้เพียงเท่านี้

ประไพ ศรีธัญรัตน์ กล่าวถึงความหมายของคำว่า อานิสงส์ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. ชมเชย หมายความว่า ความดีต่างๆ ที่บุคคลได้จากการกระทำไว้ จะต้องได้รับผลของ
ความดีตอบสนอง ส่วนผู้อื่นเมื่อบุคคลนั้นได้รับความสุขความเจริญก็พากันยกย่องชมเชยว่าเป็นผู้มีบุญ

๒. เปียดเบียน หมายความว่า ผลของความดีต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำไว้แล้ว จะไปทำ
หน้าที่เปียดเบียน ผลของความชั่วที่ได้เคยกระทำไว้แล้ว ให้ตกไปไม่มีโอกาสให้ผลและยังสามารถ
ป้องกันผู้กระทำความดีนั้นไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว

๓. ไหลออกเป็นนิตย์ หมายความว่า ความดีต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำแล้ว ย่อมให้ผลที่ดี
ตอบสนองอยู่เป็นนิตย์ และจะนำไปสู่ผลอันสูงสุดที่เหล่ามนุษย์ เทวดา พรหมปรารถนายิ่งนักคือ การ
บรรลุมรรคผล นิพพานนั่นเอง^{๑๗}

การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกฐินโดยทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว
กรานกฐินได้ เป็นการอนุเคราะห์ให้ภิกษุทั้งหลายได้รับประโยชน์ หรืออานิสงส์ดังนี้

๑) ไม่ต้องรีบร้อนเดินทางจาริกไปในที่อื่นตามปกติ หลังจากออกพรรษาแล้ว หากไม่มี
กิจกรรมอื่นๆ ในวัดที่ตนจำพรรษา ภิกษุทั้งหลายจะรีบเดินทางจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อแสวงหาจีวร
ใหม่บ้าง เพื่อไปเฝ้าพระพุทธองค์ หรือเยี่ยมพระอุปัชฌาย์อาจารย์บ้าง เพื่ออนุเคราะห์ญาติมิตร และ

^{๑๗} ประไพ ศรีธัญรัตน์, ทานอานิสงส์การทอดกฐิน, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์,
๒๕๕๕), หน้า ๒๗.

ประชุมในท้องถิ่นอื่นๆ บ้างทำให้ได้รับความลำบาก ประสบปัญหาในการเดินทางเพราะยังอยู่ในช่วงฤดูฝน หนทางยังเต็มไปด้วยน้ำ และโคลนตม แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันเกี่ยวกับภุชงค์จะเป็นการยืดระยะเวลาในการเดินทางออกไปอีก และเมื่อภุชงค์แล้วอยู่ในช่วงสิ้นสุดฤดูฝนทำให้เดินทางได้สะดวกสบายขึ้น

๒) ได้รับความสามัคคีเนื่องจากกิจกรรมเกี่ยวกับภุชงค์ทรงกำชับให้ภิกษุทุกรูปร่วมมือกันทำจิ๋ว จะถือตนว่าเป็นอุปถัมภ์อาจารย์ หรือเป็นพระเถระผู้ใหญ่ไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงทำเป็นแบบอย่าง ทรงร่วมทำกิจกรรมกับพวกภิกษุในการเย็บผ้าทำจิ๋ว สำหรับภุชงค์ ภุชงค์ เช่น พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงร่วมกับพวกภิกษุทำจิ๋วสำหรับภุชงค์ของพระสุชาติเถระผู้เป็นพระอัครสาวก ดังนั้น การที่ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้เสมอกันไม่ถือตัวร่วมกันจัดทำ และช่วยเหลือกันอยู่เช่นนี้จึงก่อให้เกิดความสามัคคี สนิทสนม คั่นเคยกัน นำความผาสุกมาสู่หมู่คณะ

๓) ได้รับความสะดวกในการแสวงหาจิ๋วก่อนที่จะมีการบัญญัติภุชงค์ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว แสวงหาผ้าสำหรับผลิตเปลี่ยนจิ๋วชุดเก่าได้ แต่ทรงกำหนดระยะเวลา ให้แสวงหาได้เพียง ๑ เดือน นับแต่วันออกพรรษาเป็นต้นไป ภิกษุบางรูปไม่สามารถแสวงหาผ้าให้เพียงพอสำหรับทำจิ๋วได้ จะต้องใช้ผ้าจิ๋วชุดเก่าต่อไปอีก ๑ ปี แต่หลังจากนั้นที่ทรงอนุญาตภุชงค์แล้ว ภิกษุผู้ได้ภุชงค์ย่อมได้รับการผ่อนผันในการแสวงหาจิ๋วต่อไปอีก ๔ เดือน

๔) ได้รับความสะดวกในการใช้จิ๋วตามปกติภิกษุต้องรักษาไตรจิ๋ว คือใช้ผ้า ๓ ผืน แต่หลังจากได้ภุชงค์แล้ว จะเก็บจิ๋วผืนใดผืนหนึ่งไว้ แล้วใช้เพียง ๒ ผืนก็ได้^{๑๔๘}

จากความรู้เรื่องภุชงค์ของกรมศาสนา สรุปลานิสงส์ของภุชงค์ ออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังนี้

๑. อานิสงส์หรือผลดีของฝ่ายพระสงฆ์ผู้รับ

ส ธรรมภักดี กล่าวว่ ภิกษุผู้ภุชงค์แล้วได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. อณามันตะจาโร เทียวไปในละแวกบ้านโดยไม่ต้องอาบัตด้วยจาริตสิกขาบท

๒. สสมาทานะจาโร เทียวไปในละแวกบ้านโดยไม่ต้องอาบัตด้วยจาริตสิกขาบท

๓. คณะโกชณะนัง ฉันคณะโกชณะได้โดยไม่ต้องอาบัต ด้วยคณะโกชณะ และปรับโกชณะทั้ง

สองสิกขาบท

๔. ยาระทตตะจีวะรัง เก็บอดิเรกจิ๋วไว้ได้โดยที่ยังมิได้วิกัป และอธิษฐานโดยไม่ต้องอาบัต

ด้วยปฐมภุชงค์สิกขาบท

๕. โยจะตตตะ จีวะรูปปาโท โส เนสัง ภาวิสสะติ จีวะลาภอันใด ที่เกิดขึ้นในอวาสนันจัก

เป็นของภิกษุทั้งหลายผู้ได้ภุชงค์แล้ว^{๑๔๙}

^{๑๔๘} พระกิตติญาณโสภณ, ภุชงค์สะดวก, (ขอนแก่น : ขอนแก่นคณานาธรรม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖-๑๗.

สมทรง ปุญญฤทธิ กล่าวว่า ถ้ารับกฐินแล้วตามกำหนดเวลาจะได้รับอานิสงส์กฐิน ๕ ประการ คือ

๑. เมื่อเดินทางไปไหนไม่ต้องบอกลาภิกษุอื่น
๒. เดินทางไม่ต้องนำไตรจีวรไปครบสำหรับ
๓. ฉันทอาหารรวมกลุ่มกันได้
๔. เก็บจีวรไว้ได้หลายตัวโดยไม่ต้องวิกัป คือ ทำให้เป็น ๒ เจ้าของ
๕. ผ้าที่เกิดในวัดนั้นเป็นของท่านด้วย คือมีสิทธิ์ได้รับส่วนแบ่ง^{๑๐๐}

พระมหาปรีชา ปริญญาโณ กล่าวว่า อานิสงส์กฐินสำหรับพระภิกษุผู้รับกฐิน ภิกษุผู้รับ และอนุโมทนากฐินได้อานิสงส์ ๕ คือ

๑. เทียวไปไม่ต้องบอกลาภิกษุรูปใดรูปหนึ่งหมายถึงภิกษุไปค้างคืนที่ไหนได้โดยไม่ต้องบอกลา
๒. เอาไตรจีวรไปโดยไม่ต้องครบสำหรับได้
๓. ฉันทอาหารเป็นวงล้อมได้เรียกว่าคณะโภชนาโดยไม่อาบัติ
๔. เก็บจีวรได้ตามปรารถนา
๕. ลากที่เกิดขึ้นให้เป็นของภิกษุผู้จำพรรษาในวัดนั้น ที่ได้กรานกฐินแล้ว^{๑๐๑}

๒. อานิสงส์หรือผลดีของฝ่ายผู้ทอดและคณะ

อานิสงส์ของฝ่ายผู้ทอดกฐิน

การทำบุญกฐินถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสานที่นับถือศาสนา พุทธและศาสนิกชนทั่วไปเพราะการทำบุญที่เป็นการเสียสละปัจจัยที่หามาด้วยความเพียรพยายาม ของเจ้าภาพการถวายกฐินมีอานิสงส์แรงตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาค
๒. สีลมัย ทำบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภวานามัย ทำบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
๔. อปจายนมัย ทำบุญสำเร็จด้วยการประพาสสุภาพอ่อนน้อม
๕. เวยาวัจมัย ทำบุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือกิจการอันเป็นกุศล
๖. ปัตติทานมัย ทำบุญสำเร็จด้วยการแบ่งส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น

^{๙๙} ส.ธรรมภักดี, **ประเพณีโบราณอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑๕.

^{๑๐๐} สมทรง ปุญญฤทธิ, **วิธีทำบุญฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘.

^{๑๐๑} พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๓.

๗. ปัตตานุโมทนาภัย ทำบุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญของผู้อื่น การแสดงความยินดี

๘. ธรรมัสสวนมัย ทำบุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

๙. ธรรมัสเทศนามัย ทำบุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม สอนวิชาทางโลกด้วยความเมตตา

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้องตามความเป็นจริงในเรื่องราวของกรรมและผลของกรรม^{๑๐๒}

อานิสงส์ที่ได้รับสำหรับผู้ทอดกฐินตามกาลคือจะได้รับการยกย่องชมเชยว่าเป็นผู้มีบุญมากจิตใจผ่องใสไม่เศร้าหมอง ครั้นเมื่อละโลกนี้จะเกิดในเทวโลกเสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ตลอดกาล เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างงดงามเป็นสง่างามเกรงขามเกิดในตระกูลสูงศักดิ์ มีทรัพย์สมบัติมากมีผู้ยกย่องสรรเสริญเคารพบูชา อุดมด้วยชื่อเสียงอันดี กุศลนี้จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ได้สมดังปรารถนา^{๑๐๓}

ผู้ถวายทานได้รับบุญคือเป็นผู้ขจัดกิเลส ความโลภ มีจิตใจผ่องใส เป็นผู้มั่งคั่งในทางทรัพย์สินมีโภคทรัพย์ มีความเจริญในหน้าที่การงาน เป็นผู้อันเป็นที่รักของเทวดา และมิตรเพื่อนบ้าน มีผิวพรรณงาม เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปเป็นผู้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในคุณงามความดี มีจริยธรรม เมื่อละโลกนี้ไปแล้วๆ ได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และ

๑. ชื่อว่าได้ถวายทานภายในกาลเวลาที่เรียกว่ากาลทานคือในปี หนึ่งถวายได้เพียง ในระยะเวลา ๑ เดือนเท่านั้นในข้อถวายทานตามกาลนี้มีพระพุทธภาษิตว่าผู้ให้ทานตามกาลนั้นเมื่อใดบุคคลผู้นั้นมีความต้องการที่เกิดขึ้นตามกาล ความต้องการย่อมสำเร็จได้

๒. ชื่อว่าได้สงเคราะห์พระภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษาให้ได้ผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งห่มใหม่แม้ผ้าจุกฐินนั้นจะตก แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็ชื่อว่าได้ถวายแก่สงฆ์เป็นส่วนรวมผู้ให้ผ้าจุกฐินชื่อว่าให้ผิวพรรณ

๓. ชื่อว่าได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาส่งเสริมผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบให้เป็นหลักเป็นตัวอย่าง แห่งคุณงามความดีของประชาชนสืบไป

๔. จิตใจของผู้ทอดกฐินทั้ง ๓ กาล คือก่อนทอดกำลังทอดและทอดแล้วที่เลื่อมใสศรัทธาและ ปรารถนาดีนั้นจัดเป็นกุศลจิตคนที่จิตเป็นกุศलय่อมได้รับความสุขความเจริญ

^{๑๐๒} ประไพ ศรีธัญรัตน์, ทานอานิสงส์การทอดกฐิน, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

^{๑๐๓} ประไพ ศรีธัญรัตน์, ทานอานิสงส์การทอดกฐิน, หน้า ๑๔.

๕. การทอดกฐินทำให้เกิดสามัคคีธรรมคือการร่วมมือกันทำคุณงามความดีและถ้าการถวายจตุกกฐินนั้นมีส่วนได้บุญระปฏิบัติสังฆธรรมวิฑวอารามด้วยก็เป็นการร่วมสามัคคีเพื่อรักษาศาสนาวัตถุศาสนสถานให้ยั่งยืนสถาพรสืบไป^{๑๐๔}

ชมรมผู้รักบุญได้กล่าวถึงอานิสงส์ของผู้ทอดกฐินว่า

๑. บารมีเต็มเปี่ยม หากเกิดเป็นชายและได้เจอพระพุทธเจ้า จะได้รับประทานการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธเจ้าทรงบวชให้

๒. เมื่อบารมีเต็มเปี่ยม หากเกิดเป็นหญิง ก็จะได้ครอบครองเครื่องประดับอันสูงค่าที่สุดในยุคนั้น

๓. จะมีผิวพรรณวรรณะงดงาม สว่างผ่องใส

๔. จะเป็นผู้ที่ได้ครอบครองเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มอันประณีต งดงาม ถูกอกถูกใจ

๕. หากชาติใดพลั้งพลาดบาปกรรมส่งผลให้ไปเกิดเป็นสัตว์ก็จะเกิดเป็นสัตว์ที่มีขนงามได้แก่ นกยูง

๖. จะได้ทรัพย์สมบัติตามกาล เพราะทำบุญตามกาล เช่น หากปลูกผลไม้จะได้ผลผลิตจำนวนมาก เพื่อให้ได้กิน ใช้ประโยชน์ตรงตามฤดูนั้นๆ หรือได้สมบัติ ของขวัญ ของกำนัล ตรงตามกาล เช่น วันเกิด วันครบรอบพิเศษต่างๆ

๗. การถวายกฐินจัดเป็นสังฆทาน คือทานที่ถวายไม่เฉพาะเจาะจงกับภิกษุรูปใดรูปหนึ่งซึ่งถือว่าได้บุญมากกว่าถวายทานกับพระพุทธเจ้า ๑ องค์

๘. ทรัพย์สมบัติที่เกื้อกูลต่อการบรรลุมรรคผลนิพพานก็จะมาบังเกิดกับเราง่าย ๆ

๙. จะเป็นผู้มีจิตแช่มชื่น บริสุทธิ์ผ่องใสอยู่เสมอ จิตใจตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเข้าถึงธรรม จนบรรลุมรรคผลนิพพานและไปถึงที่สุดแห่งธรรมได้โดยง่าย^{๑๐๕}

กล่าวโดยสรุป “กฐิน” ในความหมายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา หมายถึงไม้สะดึง คือไม้แบบสำหรับซึ่งเพื่อตัดเย็บจีวร ความเป็นมาของผ้ากฐินในสมัยพุทธกาลในพระไตรปิฎกมีเค้าโครงเรื่องการทำผ้าจีวรถวายพระอรุณพุทธเถระมีความว่า ในวันหนึ่งพระเถระมีจีวรเก่าแล้วแสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อ เป็นต้น หลิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้น ได้ละจากโลกนี้ไปแล้วนี้ได้เกิดเป็นเทพธิดาชื่อชาลินีในดาวดึงส์ นางเทพธิดานั้นเห็นพระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่ จึงนำผ้าทิพย์ ไปวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่ง เพราะถ้าถวายผ้าให้พระเถระโดยตรง เกรงว่าท่านจะไม่

^{๑๐๔} กรมศาสนา, “ความรู้เรื่องกฐิน”, พระอารามหลวง เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๙-๔๒๐.

^{๑๐๕} ชมรมผู้รักบุญ, รวบรวมจัดพิมพ์เพราะอานุภาพบุญกฐินจัดให้, (กรุงเทพมหานคร : เอส.เอ็ม.เค.พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๕๓.

รับ เมื่อพระเถระเห็นผ้าเหล่านั้นแล้ว จึงได้นำกลับมา ในวันทำจีวรของพระเถระนั้นพระศาสดาเป็นประธานพร้อมทั้งภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ประกอบไปด้วยพระมหากัสสปเถระ พระสารีบุตรเถระ พระอานนทเถระรับหน้าที่เป็นฝ่ายเย็บผ้า ภิกษุสงฆ์กรอด้าย พระศาสดาทรงร้อยด้ายนั้นในรูเข็ม ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระ ช่วยในการเตรียมหาวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการตัดเย็บ โดยให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว

ในข้างต้นได้กล่าวถึงข้อกำหนดของการรับกฐินว่าพระสงฆ์จำพรรษาครบถ้วนในวัดเดียวกันเป็นเวลา ๓ เดือน และมีจำนวนตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ประชุมกันมีมติมอบผ้าที่หามาได้หรือได้รับมาโดยวิธีที่ถูกต้อง ให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งในคณะของตนนั้นพระภิกษุผู้ได้รับ จะนำผ้าไปตัด เย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจำนวนผ้า ๓ ช่วยกันทำงานเสร็จสิ้น นับว่าเพื่อให้พระสงฆ์ทุกรูปเอาใจใส่ช่วยเหลือดูแลกัน ในการขวนขวายหาผ้ามา และมีความพร้อมใจกันตกลงกันที่จะมอบให้แก่พระรูปใดรูปหนึ่ง รวมทั้งพร้อมใจกันตัดเย็บ ย้อม ทำจีวรนั้นด้วยกันจนเสร็จ ถือเป็นการปฏิบัติสามัคคีธรรม ซึ่งมีความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะอีกทั้งเป็นการเสียสละเวลาเพื่อการอนุเคราะห์ช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะแก่ภิกษุผู้รับผ้ากฐินซึ่งมีข้อกำหนดว่า นอกจากจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติที่ถึงมรรฐธรรมวินัยแล้ว ก็เป็นผู้มีจีวรเก่าที่สุดซึ่งถือได้ว่าเป็นการอนุเคราะห์

จะเห็นได้ว่าการทำผ้ากฐินในสมัยพุทธกาลพระภิกษุสงฆ์ต้องช่วยกันทำผ้ากฐินเพื่อมอบให้กับพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรตามมติของสงฆ์ และต้องทำให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว แต่ต่อมาเมื่ออุบาสก อุบาสิกา ได้ขอรับเป็นผู้ทำผ้ากฐินถวายแก่พระสงฆ์เสียเอง พร้อมทั้งเครื่องบริวารกฐิน เช่น ผ้ากฐิน มีไตรจีวร พร้อมเครื่องอัฐบริวารอื่นตามศรัทธา เครื่องอัฐบริวาร ได้แก่ จีวร ๓ ผืน คือ สบง ผ้าห่ม ผ้าสังฆาฏิ บาตร มีดโกนพร้อมด้วยหินลับ กระจกกรองน้ำ ประคตเอว และกล่องเข็มด้วยด้าย เป็นต้น การทอดกฐินมีข้อกำหนดตามกาลตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ก็คืออยู่ในช่วงกลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนพฤศจิกายนเท่านั้น จะทอดก่อนหรือหลังจากนี้ไม่ได้ อีกทั้งยังไม่ถือว่าเป็นกฐิน

ประเพณีช่วงในวันออกพรรษาอีกประเพณีหนึ่งคือประเพณีจุลกฐิน

๔) ประเพณีจุลกฐิน

ประเพณีจุลกฐินของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงมีการรับจองกฐินได้เฉพาะบางวัดเพราะการทำผ้าจุลกฐินมีขั้นตอนของทำที่มีความยุ่งยาก และต้องใช้ทั้งจำนวนเงิน และคนเป็นจำนวนมาก และยังจำกัดด้วยเวลาในการทำผ้ากฐินให้เสร็จภายในวันเดียว ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ประเพณีจุลกฐินสามารถรับจองกฐินได้เป็นบางวัดเท่านั้น ในอำเภอเชียงของมีวัดหาดบ้าย วัดศรีดอนชัย วัดใหม่ศรีร่มเย็น ส่วนอำเภอเชียงแสนมีวัดพระธาตุดาเวา เป็นต้น

ก่อนอื่นต้องศึกษาประเพณีจุลกฐินในล้านนามีประวัติและความเป็นมาดังต่อไปนี้

ประเพณีการถวายผ้ากฐินของล้านนา^{๑๐๖}

ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ประชาญ์ชาวล้านนา ได้กล่าวถึงความเป็นมาของประเพณี กฐินในล้านนา ในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนของล้านนาไทยว่า

ในสมัยโบราณล้านนาไทยไม่ค่อยนิยมทอดกฐินอย่างสมัยปัจจุบัน เนื่องมาจากการถวาย ผ้ากฐินเป็นงานใหญ่ ต้องตระเตรียมมาก โดยเฉพาะการเตรียมการในเรื่อง “บริวารกฐิน” และ “การ เลี้ยงคูปูเสื่อ” บรรดาญาติพี่น้องเพื่อสนิทมิตรสหายที่มาร่วมงาน ซึ่งผู้ถวายกฐินจะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะ ดี และมีเจตนาอย่างแรงกล้าที่จะจัดถวายผ้ากฐิน ฉะนั้นในอดีต การทำบุญกฐินในสมัยโบราณจึงมี น้อย^{๑๐๗}

ดังที่กล่าวแล้วว่าในสมัยโบราณล้านนาไทยไม่ค่อยนิยมทอดกฐินอย่างสมัยปัจจุบัน แต่คาดว่าจะเป็นที่นิยมกันในภาคกลางของประเทศไทย ดังมีหลักฐานกล่าวอย่างชัดเจนถึงความนิยมจัดงาน บุญกฐินในดินแดนภาคกลางของไทย ซึ่งได้นิยมกันจนเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา ตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัย ดังความที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า

คนเมืองสุโขทัย มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัย ทั้งชาว แม่ ชาวเจ้า ท่วยป่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อโอกาสพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกราน กฐินมีพนมเบ็ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริวารกฐิน โอยทานแลปีแลญิบ ล้าน ไปสวดอุตติกฐินถึงอรัญญิกโพ้น เมื่อจักเข้าเวียงเรียงกันแต่อรัญญิกพูนเท่าหัวลาน ดาบงคำ กลอยด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่นใครจักมักหัว หัว ใครจัก มักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เพียนญอมคนเสียดกันเข้ามาดู ท่านเผาเทียน ท่าน เล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีตั้งจักแตก^{๑๐๘}

ตำนานจุลกฐินในล้านนา

ประวัติความเป็นมาของจุลกฐินในล้านนาที่พอจะอ้างถึงได้นั้น ผศ.ดร.ชุกกลิ่น อุณวิจิตร คณบดีคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ได้ทำ การศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและการ ปรับงานบุญจุลกฐินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย ซึ่งได้กล่าวถึงตำนานจุลกฐินของ ล้านนาว่ามีเค้าโครงมาจากตำนานพื้นเมืองของเชียงตุง ดังมีใจความสรุปว่า

^{๑๐๖} ดูรายละเอียดใน มณี พยอมยงค์, **ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๙-๒๒๙.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๙.

^{๑๐๘} มณี พยอมยงค์, **ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนาไทย**, หน้า ๒๒๐.

มีพระเถระผู้เป็นอรหันต์ซึ่งในพรรษาหนึ่งท่านได้บำเพ็ญสมาบัติจนจะล่วงพ้นเวลาแห่งกฐินคือเหลือเวลาอีกเพียงหนึ่งวันที่จะหมดกาลเวลาที่พระสงฆ์จะรับกฐินจีวรได้ตามพระพุทธานุญาต เทพธิดาผู้เคยเกิดเป็นภรรยาของพระเถระดังกล่าวในอดีตได้ทราบเรื่องราว เกรงว่าพระเถระจะไม่มีโอกาสรับผ้ากฐินตามพระพุทธานุญาต จึงได้จำแลงแปลงกายเป็นมนุษย์เนรมิตสวนฝ้ายขึ้นกลางป่าพร้อมป่าวประกาศชักชวนเหล่าหมู่เทวดาและมนุษย์ให้มาช่วยกันและเมื่อเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทราบเรื่องของพระเถระจากเทพธิดา จึงพากันสามัคคี ถัก ทอ เย็บ ย้อม ผ้ากฐินจีวร อันประณีต และบริสุทธิ์ แล้วร่วมอนุโมทนาในมหกรรมบุญนี้ขึ้นจนแล้วเสร็จพร้อมถวายในเวลา ๑ วัน^{๑๐๙}

นอกจากนี้วารสารวัฒนธรรมไทย กระทรวงวัฒนธรรม ได้ให้ข้อมูลว่า จุลกฐินเป็นประเพณีที่เก่าแก่ประเพณีหนึ่งในสังคมชาวพุทธที่พบในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความหมายว่า เป็นกฐินที่ต้องทำด้วยความรีบด่วน เป็นงานที่ต้องอาศัยความสามัคคีในกระบวนการผลิตผ้าสำเร็จได้ด้วยมือของชาวบ้าน

(ก) พิธีกรรมจุลกฐินล้านนา

ระเบียบพิธีการจัดงานจุลกฐินล้านนา หรือรูปแบบพิธีกรรมจุลกฐินล้านนา ไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นในสมัยใด แต่เมื่อพิจารณาโดยลักษณะของการจัดจุลกฐินแล้วพบว่ามี ความสอดคล้องกับ “ประเพณีทอผ้าทั้นใจ” ของกลุ่ม “ชาวไทลื้อ-ไทเขิน” ซึ่งรองศาสตราจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว นักวิชาการด้านล้านนาคดี ได้กล่าวไว้ว่า “ชาวไทลื้อนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อคล้ายคลึงกับชาวไท-ยวนในล้านนา”^{๑๑๐} และชาวไทลื้อจะมีประเพณีการทำบุญถวายทานในแต่ละเดือนที่คล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทในกลุ่มอื่นๆ สิ่งของในเครื่องไทยทานเหล่านั้นก็มักจะมี “ผ้าทอ” เป็นส่วนประกอบเสมอ เช่นในช่วงวันสงกรานต์มีการทอ “ตุ่ง” ไปถวายวัด และในช่วงก่อนออกพรรษามีประเพณีทอ “ผ้าทั้นใจ” โดยรวมกันทอผ้า “ไตรจีวร” ให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งวันเพื่อถวายพระสงฆ์^{๑๑๑} ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าการจัดพิธีจุลกฐินในล้านนาในนั้น น่าจะเริ่มจากกลุ่มชาวไทลื้อ-ไทเขิน ที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาดังที่กล่าวไปแล้วนอกจากนี้วารสารวัฒนธรรมไทย กระทรวงวัฒนธรรม ได้ให้ข้อมูลว่า จุลกฐินเป็นประเพณีที่

^{๑๐๙} ชุกกลิ่น อุณวิจิตร, รูปแบบและการปรับงานบุญจุลกฐินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด เชียงราย, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๖.

^{๑๑๐} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ไทลื้อในสิบสองพันนาและล้านนา”, ใน เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมในล้านนา, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนบนร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๕) : ๗.

^{๑๑๑} ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗-๑๒๖.

เก่าแก่ประเพณีหนึ่งในสังคมชาวพุทธที่พบในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความหมายว่า เป็นกฐินที่ต้องทำ ด้วยความรีบด่วน เป็นงานที่ต้องอาศัยความสามัคคีในกระบวนการผลิตผ้าที่สำเร็จได้ด้วยมือของชาวบ้าน

“จุกฐินนี้นิยมทอดกันในภาคเหนือ” แพร่หลายเข้ามายังภาคกลางทางจังหวัดสุโขทัย และเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก น่าจะนำมาจากราชประเพณีครั้งกรุงเก่า ดังปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่า “ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ (เดือน ๑๒) โปรดให้ทำจุกฐิน คือทอดผ้ากฐินให้เสร็จในวันนั้น” การทอดกฐินชนิดนี้ ถือว่าได้อันสงส์มากกว่าทอดกฐินธรรมดาหลายเท่าเพราะเหตุว่าทำ ในเวลาจำกัด คือ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นถึงรุ่งอรุณของวันใหม่และต้องใช้กำลังคน ทุนทรัพย์มาก ถ้าทำไม่ทันเป็นอันเสียพิธีฉะนั้นเมื่อทำเสร็จทันเวลาจึงส่งผลต่อจิตใจของผู้ทำบุญเป็นอย่างมาก^{๑๒}

สำหรับชาวพุทธล้านนาแล้ว มีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณว่า หลักการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนานั้น โดยเฉพาะในกระบวนการของ “กุศลทาน” ที่ก่อให้เกิด “อันนิสงส์สูงสุด” เหนือกาลทั้งหลาย นั่นก็คือการทำ “ผ้าจุกฐิน” ทั้งนี้เป็นเพราะการทอดผ้าจุกฐินเป็นกิจการที่ต้องอาศัยความรีบด่วน ให้เสร็จในวันเดียว ตั้งแต่เริ่ม จนแล้วเสร็จภายในย่ำรุ่งของอีกวันหนึ่ง นั่นคือ ต้องเก็บฝ้าย ตัดเย็บ ย้อม และถวายให้พระสงฆ์กรานกฐิน ดังนั้นโบราณจึงนับถือกันว่า การทำจุกฐินมีอันนิสงส์มาก เพราะต้องใช้ความอุตสาหพยายามอาศัยความเคร่งครัด เร่งรีบ ในการจัดทำผ้ากฐินด้วยมือมากกว่ากฐินแบบธรรมดา (มหากฐิน) และ ภายในระยะเวลาอันจำกัดดังกล่าว^{๑๓}

ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า งานบุญอย่าง “จุกฐินล้านนา” มีความโดดเด่นที่เห็นได้ชัดในเรื่องความสามัคคีและความศรัทธาอย่างแรงกล้า เพื่อที่จะสืบสานประเพณีตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งนับวันจะหาได้น้อยลงในสังคมทุกปัจจุบันนี้ โดยพิธีจุกฐินของชาวล้านนานั้น เป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีแห่งประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของกฐินแบบโบราณ อันเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังมหาศาลต่อการสร้างความสามัคคีให้คนกับวิถีชีวิตของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งได้พัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยแสดงออกในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ทั้งยังได้ยึดโยงตามระบบคุณค่า ระบบสังคม และระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เพื่อสืบทอดเป็นประสบการณ์ให้คนในรุ่นต่อไป

ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงนิทานเรื่องอันนิสงส์ของกฐิน ไว้ในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย ซึ่งมีเค้าโครงมาจากพระไตรปิฎก กล่าวไว้ว่า

^{๑๒} “จุกฐิน”, วัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๑๒ (พฤศจิกายน ๒๕๕๑) : ๒๔-๒๕.

^{๑๓} มณี พยอมยงค์, ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนาไทย, หน้า ๓ - ๔.

มีเศรษฐีในเมืองปัญจาละผู้หนึ่ง เกิดศรัทธาแรงกล้าจะถวายผ้ากฐินแด่พระองค์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขได้ตระเตรียมทอดกฐินเป็นการใหญ่ ได้ให้บริวารเตรียมการจนครบชุดสมกับงานทำบุญของเศรษฐี

ขณะที่เศรษฐีเตรียมการทำบุญอยู่นั้น มีนางทุคตะยากเข็ญนางหนึ่ง เข้ามารับจ้างทำงานในบ้านเศรษฐี ได้ค่าจ้างไปซื้ออาหารเลี้ยงชีวิตทุกวัน นางได้เห็นเศรษฐีทำความดีอย่างนั้น ก็เกิดศรัทธาอยากทำบุญกุศลความดีเหมือนกัน แต่ด้วยความยากจนช่างเป็นอุปสรรคยิ่งนัก นางได้พยายามเก็บเงินจากการรับจ้าง ไว้ส่วนหนึ่งนำไปซื้อผ้าเนื้อหยาบมาชิ้นหนึ่ง นางก็นำไปย้อมสีเหลือง ให้เข้ากันได้กับสีผ้าของพระสงฆ์แล้วนำไปขอร่วมทำบุญกับเศรษฐี วันที่เศรษฐีไปทำบุญ ขณะที่พระสงฆ์อนุโมทนานั้น นางก็ตั้งปณิธานไว้ว่า “ชาตินี้ข้าพเจ้าเป็นคนยากไร้แสนสาหัส หาเช้ากินค่ำ ชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์หยาดเหงื่อไหลไม่หยุดยั้ง ด้วยอาณิสสการถวายผ้ากฐินนี้เกิดมาในภพหน้าชาติหน้า ขอให้พ้นทุกข์ยากเกิดในสกุลของคนร่ำรวยเกิดและเมื่ออยู่ในวัยสาวขอให้ป็นหญิงรุ่มงาม ชายทั้งหลายเห็นขอให้หลงใหลจนเป็นบ้ำเป็นหลังเกิด ให้สมกับที่ไม่มีใครเหลียวมองในชาตินี้ขอให้สมปณิธานเกิดเจ้าข้า”

ด้วยบุญอาณิสสแห่งกฐินทาน ทำให้นางเชื่อใจผู้ที่เกิดในสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพย์สมบัติแห่งเทพธิดา ช่วงระยะหนึ่งก็จุติมาเกิดในตระกูลของพราหมณ์มหาศาล คือ ตระกูลพราหมณ์มหาศาล คือ ตระกูล พราหมณ์ ที่ร่ำรวยมากนางได้รับการปฏิบัติอย่างกุลธิดาของเศรษฐีเมื่อเติบโตใหญ่เป็นสาววัย ๑๖ ปี ก็มีสิริโฉมงดงามยิ่งนักชายทั้งหลายในเมืองนั้น ต่างพากันหลงใหลอย่างมาก แทบทุกคนใครพบเห็นต่างก็เผลอมัวบ่นบ้ำไปตามๆ ตามๆ กัน บิดามาตาญาติพี่น้องจึงขนานนามว่า “อุมมาตันตี” นางผู้ทำให้คนบ้ำ หรือ นางผู้ทำให้ชายหลงใหล ข่าวสารความงามของนางได้แผ่ขยายไปทั่วทิศน้อยใหญ่ทุกบ้านทุกเมือง ได้ทราบถึงพระกรรณแห่งพระราชาหนุ่ม เมืองปัญจาละพระองค์ก็มีพระทัยอยากได้นางมาเป็นพระมเหสี จึงใช้ราชทูตจำนวน ๘ คน ให้นำเครื่องราชบรรณาการไปสู่ขอ นางอุมมาตันตี กับพราหมณ์มหาศาลผู้เป็นบิดา ผู้เป็นบิดา ราชทูตเหล่านั้นเดินทางจากเมืองปัญจาละเป็นเวลาหลายวัน บรรลุถึงบ้านของนางเวลากลางวันใกล้เที่ยง พราหมณ์ผู้เป็นบิดาของนาง จึงได้เชิญให้รับประทานอาหารกลางวัน ณ บ้านนั้น ขณะที่คนทั้ง ๘ กำลังรับประทานอาหารอยู่นั้นนางอุมมาตันตี ซึ่งแต่งตัวอย่างสวยงามเดินออกจากห้องของนางเพื่อจะเข้าไปยังห้องรับแขกผ่านราชทูตเหล่านั้น คนทั้ง ๘ ซึ่งกำลังรับประทานอาหารอยู่ตกตลึงพริ้งเพริดในความงามบางคนถือคำข้าวค้าง บางคนเอาคำข้าวยัดเข้ารูหู บางคนเอาคำข้าวใส่จมูกเพราะความลึมตมพอรู้สึกตัวว่าได้ทำพลาดเช่นนั้น ต่างก็มีความละอายยิ่งนัก พากันเดินทางกลับไปทูลพระเจ้าปัญจาละว่า นางนั้นเป็นกาลกิณี ไม่น่าจะเป็นมเหสีของพระองค์ ต่อมานางอุมมาตันตี ได้พบกับเสนาบดีของพระยาปัญจาละและได้แต่งงานกัน มีเกียรติยศ และมีความสุขตลอดอายุขัย การทอดกฐินจึงอยู่ใน

ศุลยพินิจของชาวพุทธผู้มีปัญญาศรัทธา ปราศจากจะได้อุญกุลเช่นนั้น จึงนิยมทำกาลทานต่อมา
ตราบทุกวันนี้^{๑๑๔}

(ข) ขั้นตอนการจัดงานบุญจุลกฐินในล้านนา

๑ การเตรียมการจัดงานบุญจุลกฐิน

๑) การจองจุลกฐิน คือการติดต่อแจ้งให้เจ้าอาวาส ในวัดที่ตนประสงค์จะนำจุลกฐิน
ไปทอด ต้องเผด็จพระสงฆ์ในวัดนั้นให้รู้แต่เนิ่นๆ (เผด็จ แจ้งให้ทราบ) พร้อมเขียนประกาศติดไว้ในที่
เปิดเผยภายในวัดนั้นเรียกว่า “จองจุลกฐิน”

๒) การตระเตรียมงาน เมื่อจองจุลกฐินเรียบร้อยแล้ว จะต้องมิกิจต่างๆ มากมายที่
ต้องตระเตรียม ในขั้นตอนจัดเตรียมผ้าที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะต้องจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ใน
การทำงาน คือ การทอผ้า และ เตรียมวัตถุดิบให้เพียงพอ ซึ่งต้องจัดหามาให้ครบก่อนวันเริ่มประกอบ
พิธีทำผ้าจุลกฐิน ทั้งยังต้องไปชักชวนผู้คนที่มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในการทำผ้า หรือ
ทอผ้าเป็นจริงๆ มาร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก เพื่อป้องกันมิให้เกิดความล่าช้าจนไม่ทันเวลากำหนดการ
ทอดจุลกฐินในวันรุ่งขึ้น

๒ รายละเอียดขั้นตอนในการจัดทำผ้าจุลกฐิน

ผ้ากฐินเป็นส่วนที่สำคัญมากที่สุด เนื่องจากจะต้องจัดทำตั้งแต่เริ่มแรกและในเสร็จ
ภายในวันเดียวเริ่มตั้งแต่ การเก็บฝ้าย ตีฝ้าย ตัดเป็นผงให้ฝ้ายแตกตัว เพื่อเอาเมล็ดออกป็นเป็น
เส้นด้าย แล้วเปียฝ้ายออกให้เป็นใจล้างด้วยน้ำ ข้าว ตากให้แห้ง แล้วจึงนำมาปั่นเป็นเส้นหลอดใส่
กระสวย แล้วทอ เป็นผืนผ้าตามขนาดที่ต้องการ เสร็จจึงนำผ้ามาซัก ตาก แล้วตัดเป็นจีวรนำไปเย็บ
แล้วย้อมสี จึงนำไปตากแห้ง และรีดจนแล้วเสร็จจึงนำไปถวายเป็นผ้ากฐิน พร้อมกับเครื่องประกอบ
อื่นๆ ในกระบวนการทอผ้าอาจจะแยกได้ดังนี้

๑) เก็บฝ้าย - เริ่มแรกก็เป็นขั้นตอนของการเก็บฝ้าย ที่จะนำมาใช้ทอผ้า การเก็บฝ้ายนั้น
มีการยึดถือเป็นประเพณีว่า ผู้เก็บจะต้องเป็นสาวบริสุทธิ์ถือพรหมจรรย์ เพื่อความบริสุทธิ์ของผ้ากฐิน
ที่จะทำ

๒) ปั่นฝ้าย กรอด้าย - นำฝ้ายที่ได้นั้น มาปั่นและกรอให้เป็นด้าย พร้อมทั้งจะทำการทอ
ต่อไป

๓) ทอผ้า - อุปกรณ์ที่ใช้ในการปั่นด้าย กรอด้าย และทอผ้า จะต้องจัดหาให้มาก
เพื่อที่จะช่วยกันทีละหลายๆ คนจึงจะได้ผ้าออกมามากพอที่จะใช้ในการตัดเย็บออกมาเป็นผ้าไตรจีวร
หรือผ้าผืนใดผืนหนึ่งของไตรจีวรให้สำเร็จทันทอดในเวลาวันเดียว

^{๑๑๔} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, หน้า ๒๒๔-๒๒๕.

๔) เย็บผ้า - เมื่อทอผ้าสำเร็จเป็นผืน พร้อมกะคำนวณขนาดและตัดออกเป็นส่วนย่อยของผ้าตามที่ได้กำหนดไว้ในพระวินัยบัญญัติแล้ว ก็จะช่วยกันนำเอาผ้าเหล่านั้นมาด้น และเย็บให้ติดกันเป็นตารางผืนจีวร โดยอาศัยไม้สะดึงหรือไม้กฐินช่วยในการซึ่งเย็บ

๕) ย้อมผ้า - เมื่อเสร็จขั้นตอนของการเย็บ ก็จะเป็นขั้นตอนของการย้อมผ้า ให้ได้สีถูกต้องของสีจีวรตามพระวินัยบัญญัติย้อมเสร็จแล้วนำมาตากหรือทำให้แห้งๆ แล้วพับให้เรียบร้อยสวยงามเป็นอันเสร็จขั้นตอนการจัดทำผ้ากฐิน^{๑๑๕}

๓ การถวายผ้าจุลกฐิน

เมื่อจัดเตรียมผ้าสำหรับไว้ทอดจุลกฐินแล้ว ก็จะมีขบวนแห่จุลกฐินอันประกอบไปด้วยผ้ากฐิน อัฐบริขารและข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นบริวารของจุลกฐิน ได้แก่ ไตรจีวร และบริขารอื่นๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่พระภิกษุ สามเณรหากเป็นการจัดทำจุลกฐินเต็มรูปแบบองค์จุลกฐินลักษณะนี้ จะประกอบไปด้วย ผ้ากฐินอัฐบริขารและข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นบริวารกฐิน อาทิ ผ้าห่มพระประธานและเทียนปาติโมกข์ตลอดจนธงจระเข้ ตะบาลและปัจจัย ๔ คือ เครื่องอาศัยที่สมควรของพระภิกษุ สามเณรจะบริโภคนั้นเช่นเดียวกับกฐินธรรมดาหรือมหากฐินโดยจะนำไปทอดถวายพร้อมเครื่องสักการะแบบล้านนาโบราณ ๕ อย่างหรือที่เรียกว่าเครื่องห้า ประกอบด้วยวัสดุสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวพื้นเมืองล้านนาที่ทำจากวัสดุ ในท้องถิ่น เพื่อเป็นเครื่องบูชาและขอขมาลาโทษหรือขอพรพระหรือผู้มียศ ศักดิ์หรือครูบาอาจารย์ผู้เป็นที่นับถือบูชา^{๑๑๖} ซึ่งเครื่องสักการบูชาที่ประดับจนสวยงามประกอบด้วย

๑. หมากสุ่ม การนำหมากที่ผ่าซีกร้อยเป็นเส้นนำมา “สุ่ม” คือวางคลุมลงบนโครงจนเต็มเพื่อมอบให้บุคคลที่เคารพนับถือ

๒. หมากเบ็ง การนำหมากทั้งลูกจำนวน ๒๔ ผล มา “เบ็ง” คือติดตรึงเรียงกันให้สวยงาม

๓. ต้นดอก การทำโครงสร้างเพื่อนำใบไม้ ดอกไม้สด มาสอดไว้ให้เต็มเป็นพุ่มดอกไม้เป็นเครื่องบูชาถวายพระหรือผู้มียศศักดิ์หรือครูบาอาจารย์ผู้เป็นที่เคารพนับถือ

๔. ต้นเทียน การนำเทียนแท่งเล็ก จำนวน ๒ หรือ ๓ แท่ง มามัดติดไม้ปลายแหลมปักบนโครงสร้าง ตกแต่งเป็นทรงพุ่ม

^{๑๑๕} ชุกกลีน อุ่นวิจิตร, รูปแบบและการปฏิบัติงานบุญจุลกฐินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย, หน้า ๕๐-๕๖.

^{๑๑๖} พระสุพจนมุนี (ผิน ธรรมประทีป), กฐินกถา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔-๑๖.

๕. ต้นผึ้ง การใช้ขี้ผึ้งทำเป็นดอกผูกปลายไม้ เสียบบนโครงสร้างมีฐานเป็น ๓ หรือ ๔ ขา มีจำนวนดอกผึ้ง แล้วแต่จะหาได้มากหรือน้อย เพื่อให้ผู้ที่เคารพไว้ใช้ทำเทียนเพื่อประกอบพิธีกรรม^{๑๑๗}

นอกจากนี้ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวว่า ไม่ว่าจะเป็นจุลกฐิน หรือ กฐิน ต่างก็ ต้องมีเครื่องบริวาร เครื่องบริวารขององค์กฐินก็ไม่ได้แตกต่างกันเลย โดยเฉพาะธงรูปจระเข้ ซึ่งบ่งบอก ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการทำกฐินต่างๆ และเนื่องจากการทอดผ้าจุลกฐินจัดเป็นกาลทาน ที่ในปีหนึ่งๆ ทำได้ครั้งเดียวและ ต้องทำภายในกำหนดเวลาเพียงวันหนึ่ง อีกทั้ง ในสมัยโบราณ ผ้าจิวและบริวาร หายาก การจะได้ผ้าทุกชิ้นมาต้องใช้การทอมือ เป็นงานหัตถกรรมมิได้เป็นอุตสาหกรรมโรงงานทอผ้า อย่างสมัยปัจจุบันวิธีการเย็บก็ต้องใช้ไม้กฐิน หรือ สะดิงช่วยเย็บ ต้องมีการเตรียมจัดทำเป็นงาน ใหญ่ต้องมีผู้ช่วยเหลือหลายคน นับเป็นการยากสำหรับชาวบ้านธรรมดาหรือพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่จะ ทำการถวายเป็นศรัทธาอันสูงสุดจนสำเร็จเป็นผ้าไตรจีวรครบสำหรับ ให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว

อย่างไรก็ดีการร่วมมือกันจัดทำจุลกฐินถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีของคนใน ชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ถ้าหากผู้ทอดจุลกฐินอาจไม่มีกำลังมากพอ อาจจะตัดกระบวนการในตอนต้นๆ ออกก็ได้โดยเริ่มตั้งแต่การนำเอาผ้าขาวผืนใหญ่มากะประมาณให้พอที่จะตัดเป็นจีวรผ้าผืนใดผืนหนึ่ง แล้วนำไปทอด เมื่อพระภิกษุสงฆ์ท่านนำไปดำเนินการตามพระวินัยแล้วก็ช่วยทำ ต่อจากท่าน คือ นำมาซัก รีด ออกแบบตัดเย็บ ย้อมให้เสร็จ แล้วนำกลับไปถวายพระภิกษุองค์ครองเพื่อพินทุ อธิษฐาน ต่อไปเหมือนวิธีทำที่กล่าวมาแล้วในการทำจุลกฐินเต็มรูปแบบส่วนบริวารของจุลกฐิน เช่น ผ้าห่มพระ ประธาน และเทียนปาติโมกข์ ตลอดจนธงจระเข้ ตะบาล ก็อาจจะประกอบเช่นเดียวกับกฐินธรรมดา หรือมหากฐินก็ได้^{๑๑๘}

นอกจากที่กล่าวมา พระเดชพระคุณพระเทพเวที ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระพรหมคุณา ภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงจุลกฐินไว้ในครั้งสัมโมทนียกถาและกล่าวปิดการสัมมนาเรื่อง “กฐิน : ประเพณีที่เป็ยเบนไป” เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ ว่า “ตอนนี้พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ มาสามัคคีกับพระสงฆ์แล้ว และต่อมาคฤหัสถ์กับคฤหัสถ์ก็สามัคคีกันเองอีก แทนที่คนเดียวจะมาถวาย ก็ไปร่วมมือกันทำอย่างที่เราานิยมมีกฐินสามัคคี ตลอดจนมีประเพณีที่เรียกว่า จุลกฐิน เพื่อความ สามัคคีให้มากขึ้น โดยต้องทำ ทุกอย่างให้เสร็จในวันเดียว ตั้งแต่ นำ ผ้ามาปั่นเป็นด้าย เอาด้ายมาทอ

^{๑๑๗} มณี พยอมยงค์, **ประวัติและวรรณคดีล้านนา**, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๑๖), หน้า ๕๘.

^{๑๑๘} สมทรง ปุญญฤทธิ์, **เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖-๔๘.

เป็นผ้า เอาผ้านั้นมาซักมาเย็บมาย้อม เป็นจีวร ต้องทำให้เสร็จในวันเดียว และถวายให้เสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมง เรียก “จุลกฐิน”^{๑๑๙}

ประเพณีการทอดผ้าจุลกฐินถือว่าเป็นพุทธประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาภายหลังขาดการปฏิบัติเนื่องจากสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา สภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการประกอบอาชีพ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ประเพณีการทอดจุลกฐินได้ถูกฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้งตามนโยบายของรัฐบาล^{๑๒๐} จึงเกิดการฟื้นฟูประเพณีการทอดผ้าจุลกฐินขึ้นมาอีกครั้งทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งรูปแบบการจัดงานก็ไม่ได้แตกต่างกัน ทุกงานจะมีการรวมช่างทอดผ้าเพื่อจะผลิตผ้ากฐินในทันใด ๑ วัน แต่คงจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันออกไป บางงานได้จัดให้มีการแสดงแสงสีเสียงอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย

กล่าวโดยสรุปประเพณีจุลกฐินเป็นประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน เป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประเพณีจุลกฐินมีขั้นตอนและวิธีการในการทำผ้ากฐินที่มีความยุ่งยากต้องใช้ทั้งจำนวนเงิน และจำนวนคนที่มาก ทำให้ในสมัยปัจจุบันประเพณีจุลกฐินจึงไม่ได้รับการนิยมมากนัก ส่วนใหญ่จะจัดเป็นกฐินสามัคคีมากกว่าเพราะไม่ยุ่งยาก และใช้เวลารวดเร็ว

ประเพณีที่เกี่ยวข้องประเพณีออกพรรษา

ในเทศกาลออกพรรษามีประเพณีประจำปีจำนวนมากที่เกี่ยวข้องประเพณีออกพรรษา ชาวพุทธทั้งในและนอกประเทศ เช่น

๓.๒.๒.๔ ประเพณีไหลเรือไฟ

ประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันจะมีในอำเภอเวียงแก่น ประเพณีไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย..เป็นประเพณีของชาวบ้านที่มีวัฒนธรรมของพี่น้องทาง สปป.ลาว ก่อนคืนออกพรรษา ชาวบ้านจะทำการต่อเรือซึ่งทำจากไม้ไผ่ ทางมะพร้าว กาบต้นกล้วย นำมาตกแต่งประดับประดาให้สวยงาม ตั้งไว้ ณ วัดห้วยลึก จะทำพิธีถวายเรือไฟบอก ชาวบ้านจะใช้วัสดุธรรมชาติมาทำเป็นรูปเรือในแบบต่างๆ ประกวดความสวยงามกัน โดยบนปลายของหัวเรือจะเป็นรูปพญานาค แล้วเอาเศษผ้าชุบน้ำมันยางจุดบนปลายไม้เป็นระยะๆ หรือไม่จุดไฟก็ได้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์การใช้วัสดุธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบ

^{๑๑๙} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กฐิน : บทฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตย บนฐานแห่งการให้และการร่วมมือ, (กรุงเทพมหานคร : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๓๖), หน้า ๒๘.

^{๑๒๐} พระจรัส ฤทธิ์ทา และคณะ, “การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาในจุลกฐิน”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

นิเวศน์ ก่อนอื่นต้องศึกษาประเพณีไหลเรือไฟที่ปรากฏอยู่ในเอกสารหลักฐานเพื่อเป็นการศึกษาแนวความคิดความเชื่อของท้องถิ่น มีดังต่อไปนี้

การทำบุญออกพรรษามีปรากฏโดยทั่วไปในภูมิภาคของประเทศไทยมีความเชื่อตามคติพุทธศาสนาเกี่ยวกับการต้อนรับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จกลับจากสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังจากการเสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพุทธมารดาแต่การประกอบพิธีกรรมในการทำบุญนั้นมีความแตกต่างกันออกไป ตามความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละท้องถิ่น และพิธีกรรมการทำบุญออกพรรษาที่รู้จักกันโดยทั่วไปกล่าวคือ ในภาคใต้มีพิธีชักพระที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ภาคกลางมีพิธีตักบาตรเทโวที่จังหวัดอุทัยธานี และพิธีรับพระที่บางป่อ อำเภอบางพลีจังหวัดสมุทรปราการ^{๑๒๑} ภาคเหนือมีพิธีจองพาราของชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน^{๑๒๒} ภาคอีสานมีพิธีถวายปราสาทผึ้ง และพิธีไหลเรือไฟ

ประเพณีไหลเรือไฟ ส่วนมากจะปรากฏว่าเป็นประเพณีที่อยู่ทางภาคอีสาน แต่ในการวิจัยในครั้งนี้จะศึกษาประเพณีไหลเรือไฟที่เป็นประเพณีประจำท้องถิ่นทางฝั่งแม่น้ำโขงตอนบนซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ก่อนอื่นต้องศึกษาประเพณีที่เกี่ยวกับความคิดความเชื่อของการบูชาไฟที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑) ประวัติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟในประเทศไทย

ในประเทศไทย มีหลายประเพณีพิธีกรรมด้วยกัน ที่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมการไหลเรือไฟ เช่น พระราชพิธีจองเปรียง ราชพิธีลอยพระประทีป พิธีรับประเพณีชักพระ ประเพณีลอยเรือของชาวเล พิธีจองพารา ดังมีรายละเอียด ดังนี้

๑. พระราชพิธีจองเปรียง คือการยกโคมบูชาในเดือน ๑๒ เป็นพิธีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ทำขึ้นเพื่อบูชาพระเจ้าทั้ง ๓ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ไทยรับเอาแบบอย่างมปฏิบัติ ตั้งแต่ครั้งโบราณโดยปรากฏหลักฐานในกฎมณเฑียรบาล มีพราหมณ์เป็นผู้นำ ในการประกอบพิธี แต่ความเชื่อนั้นเปลี่ยนเป็นเพื่อบูชา พระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีเจดีย์ และบูชาพระพุทธรูป ซึ่งเป็นความเชื่อในพุทธศาสนา ตามพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือ แต่พิธีการคงเป็นอย่างของพราหมณ์

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเปลี่ยนการพระราชพิธี ให้เป็นอย่างพุทธ โปรดให้พระสงฆ์สวดชัยันโต พระสงฆ์ฉันท์เสร็จ ถวายไทยทาน ที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธี ไส้ตะเกียงโคมช่วงเวลาในการยกโคม ตามประเพณีกำหนดไว้ ๓ วิธี คือ ๑. ปีใดมีอธิกมาส (เดือนที่เพิ่มขึ้นตามปีจันทรคติ มี ๑๓ เดือน โดยมีเดือน ๘ สองครั้ง) ให้ยกโคมในวันขึ้น ๑ ค่ำ ไปจนถึงแรม ๒ ค่ำ เดือนอ้าย และลดโคมวันขึ้น ๒ ค่ำ และปีใดไม่มีอธิกมาสให้ยก

^{๑๒๑} สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังข์กับพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๘-๖๑.

^{๑๒๒} วาสนา กุลประสูติ, ๒๕๒๕, หน้า ๒๓.

โคมวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย และลดโคมวันขึ้น ๑ ค่ำ ๒. กำหนดตามโหราศาสตร์เมื่อพระอาทิตย์ เข้า
ราศีพิจิก พระจันทร์อยู่ราศีพฤษภเมื่อใดให้ยกโคม ๓. กำหนดตามดวงดาวกัตติกา หรือดาวลูกไก่
เมื่อใดเห็นดาวลูกไก่ตั้งแต่ค่ำจรุงให้เป็นเวลายกโคม

การยกเสาโคมชัย เสาโคมประเทียบ จะทำหน้าพระราชวัง ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน
เสาบรวิวารปกโดยรอบพระราชวัง และในตำหนักเจ้าฟ้า ก็มีการยกเสาโคมเหมือนเสาโคมชัย แต่ใช้ฉัตร
ขาว ๕ ชั้น

ลักษณะของเสาโคมบูชา มี ๓ ลักษณะคือ

๑.เสาโคมชัย มีลักษณะเป็นเสาไม้แก่นยาว ๑๑ วา ตัวเสาทาด้วยปูนขาวโคมทำ ด้วย
โครงไม้ไผ่หุ้มผ้าขาว เทียนจุดภายในโคมทาด้วยเปรียง(ไขข้อโค) เชือกชักสายในโคมชัย ติดด้วยลูก
พรวนหงส์ ยอดเสามีฉัตรผ้าขาวโครงไม้ไผ่ ๙ ชั้น ในการชักสายในโคมชัยต้นหนึ่งเป็นปฐมฤกษ์ จะ
ประโคมด้วยแตرسั่งข์ ฆ้องชัย พิณพาทย์

๒.เสาโคมประเทียบ มีลักษณะเหมือนเสาโคมชัย ต่างเฉพาะใช้ฉัตร ๗ ชั้น

๓.เสาโคมบรวิวาร เสาโคมเป็นไม้ไผ่ ยอดเขามีฉัตรกระดาษ ๓ ชั้น ปลายฉัตรเป็นธง
ตัวโคมสานเป็นชะลอมปิดด้วยกระดาษ ภายในบรรจุตะเกียง^{๑๒๓} ปัจจุบันไม่มีงานพระราชพิธีนี้ เพราะ
ถูกยกเลิกไปนานแล้ว

๒.ราชประเพณีลอยพระประทีป มีปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ในแผ่นดินสยาม
โบราณ ตั้งแต่พระนครอยู่ฝ่ายเหนือ และสมัยอยุธยา ก็ปรากฏหลักฐานว่า มีพระราชประเพณีนี้มา
จากจดหมาย ของราชทูตลังกาในสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ^{๑๒๔}

พระราชพิธีลอยประทีปนี้ มีสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังที่ปรากฏในพระราช
นิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้
กล่าวถึงโดยละเอียดเฉพาะราชพิธีของหลวง ไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียด ในส่วนของราษฎร ก็มีการ
ลอยประทีปเหมือนกัน แต่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน กล่าวถึงราชประเพณีลอยประทีป ตั้งแต่สมัย
ต้นราชวงศ์จักรี ที่ราชสำนักจัดทำในวันขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ ในเดือน ๑๑ และเดือน
๑๒ แต่ราชสำนักจะจัดเป็นงานใหญ่ ในเดือน ๑๒ พระเจ้าแผ่นดินเสร็จเป็นองค์ประธานในงาน เพื่อ
ทรงจุดเทียนเรือลอยประทีปกระถางหลวงท่ามาแต่เดิม ทำเป็นเรือรูปสัตว์ต่างๆ เรือศรี เรือชัย เรือโอ
เรือคอน และเรือหยวกติดเทียน ๒ เล่ม รูป ๑ ดอก

^{๑๒๓} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๙-๑๖.

^{๑๒๔} วิชัย สุธีรชานนท์ อ่างใน สุเมธ เมทาวินทยากุล, ๒๕๓๒, หน้า ๘๒.

จนถึงในรัชกาลที่ ๓ เริ่มมีการทำกระถางให้มีขนาดใหญ่ โดยโปรดให้พระบรมวงศ์ศานุวงศ์ ทำขึ้นถวาย และมีการประกวดประชันกัน ทำเป็นแพหยวกหรือใช้ถังมาต่อเป็นแพ มีขนาดกว้าง ๘ - ๙ ศอก (๔ - ๔.๕ เมตร) สูงตั้งแต่ฐานถึงยอด ๑๐ - ๑๑ ศอก (๕-๕.๕ เมตร) ยกโครงสร้างเป็นรูปต่างๆ เช่น รูปเขาพระสุเมรุและทิวปั้ง ๔ ทำเป็นเรือกระจาดหลายๆ ชั้น ตกแต่งอย่างวิจิตรด้วยเครื่องสด แต่การกระถางใหญ่ต้องใช้เงินลงทุนมาก จึงโปรดให้ทำขึ้นเป็นบางปี

ครั้นในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้ใช้เรือพระที่นั่ง ตกแต่งแทนกระถางใหญ่ได้แก่ เรือพระที่นั่ง อนันตนาคราช และโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่บุษบกเรือ ตั้งเครื่องนมัสการ การแล้วประดับตกแต่งด้วยฉัตรเทียน และเรือชั้ยนำมาตกแต่งด้วยพานพุ่ม เมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ ก็เปลี่ยนมาใช้เรือสุพรรณหงส์แทนเรือชั้ย

ขั้นตอนในราชประเพณี เมื่อกำหนดพระเจ้าแผ่นดินเสด็จโคมสัญญาณขึ้นเส้า ปะโคมด้วย พิณพาทย์ กลองแขกและแตรวง เสด็จจุดกระถางหลวงจุดดอกไม้ชนวนและรับสั่งให้จุดเทียนบนเรือ ข้าราชการ ทรงพระราชทานเสื้อผ้าปาตลอดทั้ง ๓ วัน เมื่อครบกำหนดทรงพระดำเนินขึ้นเรือแล้ว เสด็จขึ้น ลอดโคม สัญญาณเป็นการสิ้นสุดงานประเพณีลอยพระประทีปปีนั้น^{๑๒๕}

ราชพิธีลอยพระประทีป ได้ถูกยกเลิกในรัชกาลที่ ๖ เพราะทรงเห็นว่า เป็นการสิ้นเปลือง แต่ในส่วนของราชฎกรยังคงมีปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีลอยกระถางที่จัดเป็นงานใหญ่ และถือ ว่าเป็นการฟื้นฟูพระราชประเพณี จัดขึ้นที่จังหวัดสุโขทัย เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๐ เรียกว่า “พระราชพิธีลอยกระถางเผาเทียนเล่นไฟ” โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จ เปิดงาน^{๑๒๖}

จากข้อความที่กล่าวถึงประเพณีจองเปรียงและราชประเพณีลอยพระประทีป จะเห็นว่ามีความเชื่อที่ปรากฏในการลอยกระถางของไทย มีหลายกระแสความเชื่อด้วยกัน คือ ทั้งที่สืบเนื่องจาก ความเชื่อ ในพระราชพิธีจองเปรียงซึ่งได้แก่ ทำขึ้นเพื่อบูชาพระเกศจุฬามณีเจดีย์ บูชารอยพระพุทธร บาท บูชาเทพเจ้า ตามความเชื่อของตน เพื่อขอบคุณและขอขมาต่อน้ำ เพื่อลอยทุกข์ลอยโศก และ เพื่อความเป็นสิริมงคลตามที่ปรารถนา

๓. พิธีรับพระ มีปรากฏในภาคกลาง เช่น บางบ่อ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จัด ขึ้นในวันออกพรรษา โดยทางวัดจะอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานที่บุษบกในเรือ แล้วแห่ไปตามคลอง

^{๑๒๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕-๔๑.

^{๑๒๖} วิชัย สุธีรชานนท์, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕), หน้า ๘๐.

ชาวบ้านจะโยนดอกบัว โยนข้าวต้มจากฝั่งลงไปเรือพระ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าที่เสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งพระองค์ไปจำพรรษาอยู่เพื่อเทศนาโปรดพุทธมารดา^{๑๒๗}

๔. ประเพณีชักพระ เป็นประเพณีในเทศกาลออกพรรษาของชาวบ้านในภาคใต้ ที่ชาวคุ้มวัดจัดขึ้น การลากพระ หรือการชักพระ เป็นการลากเรือหรือล้อที่ประดิษฐานพระพุทธรูป แล้วแห่ไปในที่ต่างๆ มีการแห่ทั้งทางบกและทางน้ำ ชาวบ้านเชื่อว่า ทำขึ้นเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าทางน้ำ คือพระยงหรือพระยานาคและทำบุญเนื่องในพุทธศาสนา เป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และชาวบ้านก็มีความเชื่อว่า ก่อนเสด็จถึงโลกมนุษย์ ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ทำให้ โลกทั้ง ๓ มองเห็นกันโดยตลอด ซึ่งได้แก่ โลกมนุษย์ โลกสวรรค์ โลกนรก หรือเรียกว่าวันพระเจ้าเปิดโลก^{๑๒๘}

๕. ประเพณีลอยเรือของชาวเล หรือทะเล เป็นประเพณีของชาวเลที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ชาวเลกลุ่มนี้ อพยพมาจากหมู่เกาะในประเทศอินโดนีเซีย ชาวเลที่นี่จะทำพิธีลอยเรือปีละ ๒ ครั้ง คือ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ และเดือน ๑๑ เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และเพื่อความ เป็นสิริมงคล เมื่อถึงกำหนดพิธี ชาวเลจะเตรียมงานในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีการยกเสาสัญญาณในบริเวณทำพิธี และต่อเรือขนาด กว้าง ๒ ศอก ยาวประมาณ ๒ วา ลึกประมาณ ๒ ศอก ตกตอนเย็นชาวบ้านก็นำสิ่งของ มาใส่ที่เรือ ได้แก่ พวกขนม เส้นผม เล็บมือ เล็บเท้า เงินเหรียญ โดยมีโต๊ะหม้อ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีรำเวทมนต์คาถาเดินไปรอบๆ เรือ ส่วนชาวบ้านก็มีการรำรำทำเพลง ไปด้วยจนกว่าโต๊ะหม้อประกอบพิธีเสร็จ พอรุ่งขึ้นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ก็นำเรือไปปล่อยให้ลอยไปในทะเลชาวบ้านก็กลับมาที่ประรำพิธีเพื่อร่วมทำน้ำมนต์ โดยมีโต๊ะหม้อเป็นผู้นำกลับไปตี๋ม หรือใช้ป้องกันทุกข์เชื้อที่ จะเกิดขึ้น^{๑๒๙}

๖. พิธีจองพารา ของชาวไทยใหญ่ ในเขตอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดทำขึ้นในเทศกาลออกพรรษา ตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ แต่ปัจจุบันจะทำถึงวันแรม ๘ ค่ำ เป็นวันสิ้นสุดเทศกาลออกพรรษา ซึ่งชาวไทยใหญ่เรียกว่า วันอ่องจ้อด ชาวไทยใหญ่ทำพิธีจองพาราเพื่อเป็นพุทธบูชา ตามความเชื่อในพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากจำพรรษาที่สวรรค์ ชั้นดาวดึงส์จองพาราที่จัดทำเป็นพุทธบูชา นั้น เป็นสิ่งก่อสร้างยกโครงสร้างไม้ไผ่ มีการตกแต่งอย่างสวยงาม ตามอย่างศิลปะชาวไทยใหญ่ มีด้วยกัน ๔ แบบ

๑. แบบจองसान ทำด้วยไม้ไผ่สาน เป็นทรงปราสาทองค์เล็ก ๆ

๒. แบบจองปึกดำน ยกโครงสร้างไม้สร้างทรงมณฑป ไม่มียอดปราสาท

^{๑๒๗} สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, หน้า ๖๑.

^{๑๒๘} ภิญโญ จิตรธรรม, **ขนบธรรมเนียมประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ม.ป.ป.), หน้า ๒๔ - ๔๐.

^{๑๒๙} กรมประชาสัมพันธ์, “เก็บเล็ก...ผสมน้อย : ประเพณีลอยเรือของชาวเล”, **เสนาสนเทศ**, ๒๘ (๗) (มกราคม ๒๕๓๓) : ๔๐ - ๔๑.

๓. แบบจองดินข้าง ลักษณะฐานกว้าง ผายเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมูไม่มียอดปราสาท
จองพาราแบบ ๑-๓ นี้จะทำกันโดยทั่วไปตามบ้านเรือนของชาวบ้าน

๔. จองพารายอด ยกโครงไม้ไผ่ เป็นปราสาท มียอดปราสาทยกฉัตร เป็นช่อชั้นอย่าง
วิจิตร ใช้เงินลงทุนจำนวนมาก จะถูกสร้างขึ้นตามวัด หรือบ้านของชาวบ้านที่มีฐานะดี

นอกจาก จองพารา จะถูกตกแต่ง ให้สวยงามด้วยงานศิลปะแล้วยังประดับด้วยโคมไฟ
จากคอปไม้เกี้ยว คบได้เทียนไข และเครื่องไทยทานที่นำมาบรรจุไว้ใต้ฐานจองพารา เมื่อถึงกำหนด
ชาวบ้านจะนำจองพาราของตนมาวางนอกชานบ้าน หรือลานบ้าน ถ้าเป็นของวัดทำที่ลานวัด
และทำการกำหนดเขต ที่ตั้งจองพารา ด้วยก้านมะพร้าว หน่อกล้วย หน่ออ้อย มาล้อมรอบจองพารามี
การถวายข้าวพระพุทธ กราบไหว้ทุกเช้าทุกเย็นจนถึงวันอ่องจืด ชาวบ้านจึงนำจองพาราของตน ไป
วางทิ้งตามริมทาง หรือทางแพร่ง^{๑๓๐}

๒) ความเป็นมาของพิธีกรรมการไหลเรือไฟในภาคอีสาน

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย หมายถึงดินแดนที่อยู่ทางฝั่งขวา
แม่น้ำโขง ในบริเวณที่ราบสูงโคราช ประชาชนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้มีด้วยกันหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น
ไทยโคราช ไทยเขมร ไทยลาว ไทยแสก ไทยดำ ไช่ ญ้อ ญอ กะเลิง บรู โย้ย กุยหรือ กวย ละชาวน
บรรดากลุ่มชาติพันธุ์ ดังกล่าว กลุ่มไทยลาวเป็นประชากรส่วนใหญ่ ของภูมิภาค^{๑๓๑}

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่า เมื่อประมาณ ๕๐๐ ปี มาแล้ว ได้มีการ
อพยพของกลุ่มคนจากฝั่งซ้าย เข้ามาสู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง สาเหตุการอพยพเนื่องมาจาก การ
เปลี่ยนแปลงทางการเมือง การทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างเชื้อพระวงศ์ของลาว ตลอดจนการทำ
สงครามระหว่างไทยกับลาว เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมัยพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๑๓๒}

การอพยพของกลุ่มคน จากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง นับได้
ว่าเป็นการช่วย ให้มีการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม^{๑๓๓} ซึ่งวัฒนธรรม ก็หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ของ
สังคมนมนุษย์ ฉะนั้นชาวอีสาน จึงได้รับการสืบต่อทางวัฒนธรรม จากบรรพบุรุษของตน เรื่องมาจนถึง
ปัจจุบัน อาทิ เช่น การปฏิบัติตามฮีตสิบสองชาวอีสานฮีตสิบสอง เป็นประเพณีการทำบุญ ที่ชาว

^{๑๓๐} วาสนา กุลประสูติ, “จองพาราอลังการในม่านหมอก”, อ.ส.ท. ๒๖(๕) : ๑๘-๓๑ : ธันวาคม
๒๕๒๘, หน้า ๒๓ - ๓๑.

^{๑๓๑} ไพฑูรย์ มีกุศล, คำอธิบายรายวิชาไทยคดี ๕๒๕ : ชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นอีสาน, (มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๓ - ๔๓๔.

^{๑๓๓} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘),
หน้า ๑๓๒.

อีสานจะต้องปฏิบัติ จัดเป็นจารีตประเพณี หากใครไม่ปฏิบัติตามฮีต ก็จะถูกสังคมประณามหรือนินทาว่าร้ายได้ ฮีตสิบสองเป็นข้อกำหนดให้ต้องทำบุญทั้ง ๑๒ เดือน ในแต่ละปี ซึ่งการนับเดือนเป็นการนับตามจันทรคติ ประเพณีทำบุญนั้นได้แก่

เดือนอ้าย เป็นการทำบุญเข้ากรรม โดยการทำบุญเลี้ยงผีบรรพบุรุษและนิมนต์พระสงฆ์เข้ากรรมหรือเข้าปริวาสกรรม

เดือนยี่ การทำบุญคุณลาน หรทอการทำบุญสู่ขวัญข้าว

เดือน ๓ ทำบุญวันมาฆบูชา และทำบุญข้าวจี

เดือน ๔ ทำบุญเฒาส และฟังเทศน์มหาชาติ

เดือน ๕ ทำบุญวันสงกรานต์

เดือน ๖ ทำบุญวันวิสาขบูชา และทำบุญบังไฟ

เดือน ๗ ทำบุญเข้าชะโดยการทำบุญบูชาเทวาอารักษ์หลักเมือง

เดือน ๘ ทำบุญเข้าพรรษา และถวายเทียนพรรษา

เดือน ๙ ทำบุญข้าวประดับดินในวันแรม ๑๔ ค่ำ

เดือน ๑๐ ทำบุญข้าวสากหรือข้าวสาก ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ

เดือน ๑๑ ทำบุญออกพรรษา

เดือน ๑๒ ทำบุญกฐิน เริ่มตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

พิธีกรรมการไหลเรือไฟ เป็นพิธีกรรมที่ปรากฏในฮีตที่ ๑๑ ในประเพณีการทำบุญออกพรรษา ดังที่พระมหาปริชา ปริญาโณ กล่าวถึงบุญออกพรรษาของชาวอีสานว่า ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์รับฟังธรรม รักษาศีล จุดประทีป ถวายปราสาทผึ้ง แข่งเรือและปล่อยเรือไฟ

ความเป็นมา

“ไหลเรือไฟ” เป็นพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนชาวอีสานยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ บางทีเรียกว่า “ล่องเรือไฟ” “ลอยเรือไฟ” หรือ “ปล่อยเรือไฟ” ซึ่งเป็นลักษณะที่เรือไฟเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ เรือไฟหรือเฮือไฟ หมายถึง เรือที่ทำด้วยท่อนกล้วย ไม้ไผ่ หรือวัสดุที่ลอยน้ำมีโครงสร้างเป็นรูปร่างต่างๆ ตามต้องการ เมื่อจุดไฟใส่โคลงสร้างเปลวไฟจะลุกเป็นรูปร่างตามโครงสร้างนั้นๆ จังหวัดที่เคยทำพิธีกรรมการไหลเรือไฟอย่างเป็นทางการได้แก่ จังหวัดสกลนคร นครพนม หนองคาย เลย มหาสารคาม และอุบลราชธานี ในงานวิจัยนี้ขอยกตัวอย่างพิธีกรรมไหลเรือไฟของจังหวัดนครพนม

จังหวัดนครพนม เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ อยู่ทางตอนเหนือของภาคอีสานมีอาณาเขตยาว เลียบตามริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขงไปโดยตลอด ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับแขวงคำม่วนของสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว ประชาชนชาวจังหวัดนครพนมส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ^{๑๓๔}

บรรพบุรุษของชาวจังหวัดนครพนม สืบเชื้อสายมาจากลาวล้านช้าง ที่อพยพเข้ามาตั้ง บ้านเรือน ในบริเวณที่เป็นอาณาเขตเดิม ของอาณาจักรโครตบูรณที่ล่มสลายไป และคนกลุ่มดังกล่าวนี้ อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างมาโดยตลอด จนกระทั่งถึงสมัยพระบรมราชาแก้วขึ้น เป็นเจ้าเมืองนำเมืองมรุกขนครซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดนครพนมมาจนถึงปัจจุบันมาขึ้นตรงต่อไทย ใน สมัยพระบรมราชาสุตดาเป็นเจ้าเมืองได้เปลี่ยนชื่อเมืองใหม่ว่า “นครพนม” สันนิษฐานว่าตั้งตามชื่อ องค์พระธาตุพนมที่มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งอาณาจักรโครตบูรณ แม้ว่าเมืองนครพนมจะอยู่ภายใต้การ ปกครองของไทยแล้วก็ตาม แต่ในส่วนของวัฒนธรรม และประเพณีพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะที่ เนื่องจากในพุทธศาสนา ชาวบ้านก็ยังได้ยึดถือปฏิบัติตามแบบเดิมสืบมา เช่นเดิม^{๑๓๕}

ประเพณีไหลเรือไฟมีความเชื่อเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับข้อมูลความเป็นมาหลายประการ เป็น ต้นว่า เนื่องมาจากการบูชารอยพระพุทธรูป การบวงสรวงพระธาตุจุฬามณี การระลึกถึงพระคุณของ พระแม่คงคาเป็นต้น นอกจากนี้ความเชื่อดังกล่าวแล้วอาจชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ ทางด้านการเกษตรกรรมอีกด้วย เชื่อว่าการไหลเรือไฟจะทำให้ฝนในปีต่อไปดี เพราะการไหลเรือไฟ เป็นการปล่อยไฟลงแม่น้ำทำให้พญานาคที่อยู่ใต้น้ำได้รับความร้อนแล้วหอบน้ำขึ้นไปอยู่บนฟ้า ซึ่ง หากเป็นไปตามความเชื่อนี้การไหลเรือไฟก็อาจนับเป็นหนึ่งในกลุ่มประเพณีเพื่อการไถ่บาป และครั้นพอ ถึงเดือนหก (ไทย) น้ำในโลกลมมนุษย์จะแห้ง ผู้คนเดือดร้อนจึงพากันจุดบั้งไฟขอฝน พอมนุษย์จุดบั้งไฟ ขึ้นไป พญาแถนจะสั่งให้พญานาคนำน้ำที่หอบขึ้นมาไปคืนให้โลกมนุษย์โดยตกลงมาเป็นฝน

พิธีและกิจกรรม

ประเพณีการไหลเรือไฟนับเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สืบเนื่องกันมาแต่สมัยโบราณ มัก นิยมทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ถวาย เพล พลบค่ำชาวบ้านจะนำของกิน เสื้อผ้า เครื่องใช้ ขนม ข้าวต้มมัด กล้วย อ้อย หมากพลู บุหรี่ ใส่ลงในกระจาดบรรจุไว้ในเรือไฟ และเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ว่า ชาวบ้านที่อยู่ท้ายน้ำ หากพบเรือไฟลอย มาติดสามารถเก็บเอาข้าวของที่ติดมากับเรือไปใช้ได้โดยในสมัยก่อน นิยมจัดทำกันในหมู่บ้านและหลายๆ หมู่บ้านที่รวมกันจัดทำเรียกว่า “คุ้ม” โดยมักใช้ชื่อวัดที่อยู่ใกล้หมู่บ้านในการตั้งชื่อคุ้ม เช่น “คุ้มวัด

^{๑๓๔} องค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดนครพนม, **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครพนม**, (นครพนม : โรงพิมพ์ไทยสากล, ๒๕๒๙), หน้า ๑๓-๑๖.

^{๑๓๕} บำเพ็ญ ฌ อุบล, **ประวัติ ๑๐ จังหวัดในเขต ๔**, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๑), หน้า ๑-๓.

พระธาตุ” “คຸ້ມວັດປ່າເໜືອ” “คຸ້ມວັດໂພ້ງຮາມ” “คຸ້ມວັດສວ່ງຮຣຣມ” เป็นต้น โดยในช่วงเทศกาลทำบุญออกพรรษา ชาวบ้านคຸ້ມວັດต่างๆ จะร่วมใจกันทำเรือไฟ (เฮือไฟ) โดยการนำต้นกล้วยหรือไม้ไผ่มาทำเป็นท่อน ก่อโครงทำแผงตั้งบนท่อนด้วยไม้ไผ่ขนาดเล็กและลวดตัดให้เป็นลายตามที่ต้องการแล้วใช้ผ้าเก่าๆ ขาดๆ มาฉีกเป็นริ้วๆ ชุบน้ำมันยางหรือน้ำมันโซลาใช้เป็นส่วนจุดไฟ ทั้งนี้ในสมัยก่อนการออกแบบมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติในปัจจุบันนั้น จะมีลักษณะที่เป็นงานประเพณีเอ็กเกริกและเน้นไปที่การประดับตกแต่งเรือเพื่อความสวยงาม เพื่อเข้าประกวดมากกว่ากิจกรรมงานบุญ นอกจากนี้ยังมีพิธีแห่ปราสาทผึ้ง การแข่งขันเรือยาวพิธีรำบูชาพระธาตุพนม การลอยกระทงสาย รวมไปถึงการออกร้านแสดงและจัดจำหน่ายสินค้า การจัดแสดงดนตรีมหรสพ ซึ่งในแต่ละปีอาจมีการเปลี่ยนแปลงไม่ซ้ำกัน^{๑๓๖}

ในการประกอบพิธีกรรมการไหลเรือไฟชาวบ้านและภิกษุสามเณร จะช่วยกันสร้างแพที่ทำมาจากท่อนกล้วยและไม้ไผ่มาต่อกันเป็นรูปเรือยาวประมาณ ๓-๔ เมตร พร้อมบรรจุขนม ข้าวต้มกล้วย อ้อย หนากพลูบุหรี ฐูปเทียนดอกไม้ และได้ไฟสำหรับจุดให้สว่างก่อนที่จะปล่อยแพให้ลอยตามกระแสน้ำ ชาวบ้านจะมีการสวดมนต์ ฟังเทศน์กันที่ท่าหน้า หรือที่วัดตอนเย็น แพที่นำมาปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “เฮือไฟ” หรือ “เรือไฟ” ขณะที่ปล่อยเรือไฟ ชาวบ้านก็มีการร้องรำและลั่นฆ้องกลองตามไปด้วย จนกระทั่ง เรือไฟลอยไปพันเขตหมู่บ้าน จึงพากันกลับ^{๑๓๗}

การไหลเรือไฟของชาวอีสาน จะทำกันในชุมชนหรือในหมู่บ้านที่อาศัยใกล้แม่น้ำ^{๑๓๘} ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ ชาวบ้านและพระสงฆ์ร่วมกัน นำไม้ไผ่และท่อนกล้วย มาต่อเป็นแพหรือรูปเรือยาวประมาณ ๓๒๔ เมตร แล้วนำได้ไฟและท่อนกล้วย มาต่อเป็นรูปแพหรือรูปเรือยาวประมาณ ๓๒๔ เมตร แล้วนำได้ไฟไปปักตามโคลงเรือ การสร้างเรือไฟจะทำเสร็จภายในวันเดียว เมื่อถึงตอนเย็น ชาวบ้าน จะนำข้าวปลาอาหาร กล้วยอ้อย หนากพลู บุหรี บรรจุลงในเรือไฟ การทำพิธีจุดจะทำกันที่ท่าหน้า เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์เสร็จ ชาวบ้านจะนำฐูปเทียน ไปปักที่เรือ พอย่ำค่ำก็จุดได้ไฟในเรือ แล้วปล่อยให้ไหลไปตามน้ำ และชาวบ้านก็พากันร้องรำ และลั่นฆ้องกลองตามไปด้วย^{๑๓๙}

การไหลเรือไฟในภาคอีสานมีจุดประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อ บูชาอารยพระพุทธรบาท บูชาพระแม่คงคา เป็นการลอยเคราะห์ และเซ่นสรวง พระยานาคที่เป็นเจ้าบาดาลและที่ทำให้เกิดประเพณีการไหลเรือไฟ มี ๕ ประการ คือ ๑.การนับถือโลกธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ๒.การสำนึกใน

^{๑๓๖} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, หนังสือเทศกาลงานประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมกิจกรรม), หน้า ๑๖๘.

^{๑๓๗} สาร สาระทัศน์นันท, **อีตลีสอง - คลองลีสี่**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (เลย : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเลย, ๒๕๓๐), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๑๓๘} พระยาอนุমানราชชน, ๒๕๑๖, หน้า ๒๖๔.

^{๑๓๙} สาร สาระทัศน์นันท, **อีตลีสอง - คลองลีสี่**, หน้า ๕๑-๕๒.

บุญคุณแม่น้ำ ของชนชาติที่มีการประกอบกิจกรรม นินมทำกัน ๓. เกิดจากการเช่นสรวงบูชาบรรพบุรุษ ๔. เกิดจากการที่มนุษย์ต้องการ ความสนุกสนานรื่นเริง ๕. เกิดจากการระลึกถึงกัน ของคนในเผ่าเดียวกันที่อพยพขึ้นไปอยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำ^{๑๔๐}

เมื่อกล่าวถึงการไหลเรือไฟในภาคอีสานแล้ว เพื่อให้เห็นถึงความเป็นมาของพิธีกรรมไหลเรือไฟได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จำเป็นต้องกล่าวถึงการไหลเรือไฟในประเทศลาวด้วยซึ่งเป็นถิ่นเดิม ของบรรพบุรุษของชาวอีสานที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานของไทย เมื่อประมาณ ๕๐๐ ปี ดังกล่าวมาแล้ว การไหลเรือไฟในประเทศลาว เป็นพิธีการในวันออกพรรษาเช่นเดียวกับภาคอีสาน ซึ่งมีระบุไว้ในฮีตสิบสองของลาว ที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพชนเป็นเวลานาน โดยมีบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ในสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช กษัตริย์แห่งล้านช้าง จากการบันทึกการเดินทางมาที่นครเวียงจันทน์ของชาวฮอลันดา เมื่อ ค.ศ.๑๔๖๑ หรือ พ.ศ. ๒๐๐๔ ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งสมัยอาณาจักรศรีอยุธยาของไทย การไหลเรือไฟ เป็นพิธีการที่ได้แบบอย่างดั้งเดิมในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีมา ๒ นัย

นัยที่ ๑ เป็นวิธีเอาโคมไฟบูชา พระเจ้าทั้ง สามโลกในศาสนาพราหมณ์ มาปล่อยให้ไหลไปตามน้ำ เมื่อหมดการบูชาโดยการยกโคม ซึ่งตามความเชื่อของพวกพราหมณ์โบราณ เชื่อว่าการนำโคมบูชา มาลอยให้น้ำลดหรือแห้งต้นข้าวที่ปลูกก็จะได้ไม่ต้องแช่น้ำ

นัยที่ ๒ เป็นวิธีการไหลบาปหรือสะเดาะเคราะห์ ของพวกพราหมณ์ ที่เชื่อว่าบาป และเคราะห์เข็ญ ทำให้หมดไป โดยการชำระล้างด้วยน้ำ ตัวอย่าง เช่น ขมิ้นสามพี่น้องได้นำเครื่องบริขารของตนไหลไปตามน้ำ^{๑๔๑}

ความเชื่อในการไหลเรือไฟของชาวลาวนั้น เชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปตามความเชื่อในพุทธศาสนา และเป็นการบูชาพระยานาคที่บันดาลให้น้ำบริบูรณ์ การไหลเรือไฟนี้ชาวลาวเชื่อว่าเป็นพิธีการอย่างเดียวกันกับการลอยกระทงของไทย^{๑๔๒}

ปริยา แสันทวิสุข ได้สรุป ความเป็นมาของพิธีกรรมการไหลเรือไฟในภาคอีสานดังที่กล่าวมาในข้างต้น ได้ดังนี้

- ๑.การประกอบพิธีกรรมการไหลเรือไฟมีที่มาจากศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม
- ๒.การประกอบพิธีกรรมการไหลเรือไฟ ได้แบบอย่างมาจากศาสนาพราหมณ์
- ๓.ชาวอีสานมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานประมาณ ๕๐๐ ปี

^{๑๔๐} เบลูจมาส เกตุแก้ว, “ไหลเรือไฟ”, ศิลปากร, (กรกฎาคม, ๒๕๒๑) : ๔๙ – ๕๖.

^{๑๔๑} ปริยา แสันทวิสุข, “การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙), หน้า ๖๔.

^{๑๔๒} ลีลา วีระวงค์, ฮีตสิบสอง, ปวีรรตและเรียบเรียงโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัยศรีภูไฟ, (อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๙), หน้า ๓๙-๔๓.

๔. เป็นพิธีที่จัดโดยรวมของชุมชนเป็นการร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านที่จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษา นิยมไหลเรือไฟในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

๕. พิธีกรรมการไหลเรือไฟและประเพณีการลอยกระทงเป็นพิธีอย่างเดียวกันแต่มีความแตกต่างในรายละเอียดของประเพณีพิธีกรรม ตามความเป็นมาของคนในพื้นที่และความต้องการแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพการเกษตร

๖. คติความเชื่อของชาวอีสานที่ปรากฏในพิธีกรรมการไหลเรือไฟ มีดังนี้

๖.๑ เชื่อในอานิสงส์ของการทำบุญในพุทธศาสนา

๖.๒ เชื่อในเรื่องการบูชาในรอยพระบาท

๖.๓ เชื่อในการบูชาพระพุทธรูป

๖.๔ เชื่อในเรื่องการบูชาแม่น้ำ

๖.๕ เชื่อในเรื่องพระยานาคใ้หน้า

๖.๖ เชื่อในเรื่องพระยานาคในแม่น้ำโขง ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน

๖.๗ เชื่อในเรื่องการสะเดาะเคราะห์

๖.๘ เชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล^{๑๔๓}

พิธีกรรมไหลเรือไฟมีลักษณะความเชื่อที่ผสมผสานกัน ระหว่างความเชื่อ ในเรื่องผี ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเนื่องในพุทธศาสนา กล่าวคือ การปล่อยเรือไฟให้ไหลตามน้ำ หมายถึงการนำชีวิตและวิญญาณไปสู่โลกหน้า ตามความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าการปล่อยเรือไฟเป็นการจุดประทีปบูชารอยพระบาทของเทพเจ้าทั้งสาม ความเชื่อเนื่องในพุทธศาสนา เชื่อว่า เป็นการบูชารอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๔๔}

๓) ประเพณีไหลเรือไฟตามความเชื่อในประเทศอื่น

พิธีกรรมการไหลเรือไฟ เป็นการปล่อยแพที่มีขนาดต่างๆกัน ให้ลอยไปตามกระแสน้ำ ซึ่งแพที่ปล่อยนั้นมีการยกโครงเป็นรูปแบบต่างๆ ตามต้องการ แล้วประดับตกแต่งด้วยดวงไฟกลุ่มชนที่มีการจัดทำประเพณีพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพิธีกรรมไหลเรือไฟนี้มีหลายกลุ่มชนด้วยกัน ได้แก่ ประเทศอินเดีย จีน เวียดนาม กัมพูชา พม่า ดังมีรายละเอียดดังนี้

^{๑๔๓} ปรีชา แสนทวีสุข, การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม, หน้า ๖๕.

^{๑๔๔} เกสร สุธพันธ์พิชิต, ความเชื่อและพัฒนากาของประเพณีแห่ปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนคร, ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔.

๑. ประเทศอินเดีย

พิธีปติเนฏฐามเปร ของชาวอินเดีย ภาคใต้ ชื่อพิธีแปลว่า วันที่ ๑๘ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันที่มีน้ำมาก ชาวบ้านจะพากันนำอาหารไปรับประทานร่วมกันที่ริมฝั่งน้ำในตอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารเสร็จชาวบ้านก็จะนำเรือขนาดเล็ก ที่ทำจากกาบกล้วย บรรจุเทียนจุดหรือตะคันดินใส่น้ำมันจุดไฟ ไปปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำ เพื่อเป็นการบูชาแม่คงคา หรือบางแห่งเชื่อว่าบูชาพระลักษมี บูชาพระครุฑาเทวิมหสิพระศิวะ ซึ่งเรียกว่า พิธีโภชนาการเป็นพิธีที่ชาวบ้าน ได้ปฏิบัติสืบต่อ มาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ และในกาสรบูชาพระเจ้าที่นับถือของพวกพราหมณ์ จะบูชาด้วย ๓ สิ่ง คือ ดอกไม้ ขนมหวาน เพียนจุดหรือตะคันดินใส่น้ำมันจุด ส่วนชาวบ้าน ที่อยู่ไกลจากแม่น้ำก็จะนำของ ๓ สิ่งใส่กระทงไปวางทิ้งไว้บนพื้นดินซึ่งทำกันในตอนเช้าหรือเย็นจนถึงค่ำในวันใดก็ได้^{๑๔๕}

พิธีปวาสี ของพวกพราหมณ์ หรือเทศกาลแห่งแสงเสียง จัดขึ้นในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ เวลาค่ำชาวบ้านจุดประทีป ที่ทำด้วยถั่วดินเล็ก มีไส้ทำด้วยด้ายลอยน้ำมันหรือไขมันสัตว์ ทุกบ้าน และบางแห่งก็ลอยประทีปในแม่น้ำ เพื่อเป็นการบูชาพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ในมหาสมุทรบูชาเทพเจ้าอื่นๆ ของชาวฮินดู เช่น เจ้าแม่ลักษมีเทวี (เทวีแห่งความมั่งคั่ง) และบูชาพระแม่คงคา และมีการจุดดอกไม้ไฟ เพื่อบูชาพระเจ้า และเทพเจ้าที่อยู่บนสวรรค์และอากาศ ต่อมาชาวฮินดูบางส่วน หันมานับถือศาสนาพุทธ จึงได้เปลี่ยนความเชื่อเดิมให้เข้ากับเชื่อในพุทธศาสนาตามที่ตนนับถือ และถือว่าการจุดประทีปเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า การลอยประทีปบูชาพระพุทธรูปบาทที่ริมแม่น้ำนมทามหานที การจุดดอกไม้ไฟขึ้นไปเพื่อบูชาพระเอกแก้วจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์^{๑๔๖}

๒. ประเทศจีน

ชาวจีนโบราณ มีพิธีบั้งจัญตง หรือพิธีปล่อยโคมไฟซึ่งมีลักษณะ เป็นรูปโคมดอกบัว ทำด้วยกระดาษ มีเทียนจุดด้านในหรือกระทงใบบัว บรรจุอาหาร นำไปลอยที่แม่น้ำ ในเวลากลางคืน เพื่อเช่นวิญญูณคนที่จมน้ำตาย เป็นจำนวนมากจากภัยน้ำท่วมและถือเป็นงานประจำปี และชาวจีนยังมีกระทง เมื่อทำพิธีงัดเด็ก ทิ้งกระทงเป็นการเซ่นไหว้ศพ ซึ่งนำกระทงที่ทำเป็นรูปเรือ บรรจุอาหารของใช้ไปลอยน้ำ ไม่มีการเล่นรื่นเริงในพิธี^{๑๔๗}

นอกจากนี้ ยังพบว่าในเทศกาลกินเจของชาวจีนก็มีการลอยเหมือนกัน เทศกาลกินเจจะมีตั้งแต่ช่วงเวลาวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง ๙ ค่ำ เดือน ๙ ของจีน จะตรงกับเดือน ๑๑ ของไทย เหตุที่ต้อง

^{๑๔๕} พระยา อนุমানราชชน, การศึกษาเรื่องประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๓๖ - ๓๓๘.

^{๑๔๖} วิชัย สุธีรชานนท์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕), หน้า ๗๘-๗๙.

^{๑๔๗} พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย โดย เสถียรโกเศศ (นามแฝง), (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๓๓-๓๓๕.

ประกอบพิธีนี้ เพราะชาวจีนเชื่อว่าช่วงเวลาดังกล่าว เก้าฮั่งอูดโจ้ว มาตรวจโลกมนุษย์ว่าใครทำผิดร้ายชั่วดีอย่างไร จะได้จดและบันทึกลงให้เป็นไปตามผลของการกระทำ ฉะนั้นชาวจีนจึงทำความดีโดยกินเจที่บ้าน และไปไหว้ที่เจตั่ว ที่สถานที่กินเจ หรือไม่ไปก็ได้ เมื่อถึงวันขึ้น ๔ ค่ำ เจตั่วแต่ละแห่งจะทำกระทงที่ทำเป็นรูปต่างๆ กัน ซึ่งส่วนมากทำเป็นรูปเรือและกระทงธรรมดาไปลอยน้ำ ข้างในบรรจุหมากพลู บุหรี่ และสตางค์ อาหาร ผลไม้ ธูปเทียน เพื่อเป็นการทำบุญให้แก่ผีทั่วไปและพวกกินเจ ก็จะนำกระทงของตนไปลอยคนละใบสองใบ ขนาดเล็กหรือ บางทีก็นำกาบกล้วยมาทำเป็นรูปแพ^{๑๔๘}

๓. ประเทศเวียดนาม

ชาวเวียดนาม เมื่อทำพิธีงเด็ก ก็จะมีการนำสิ่งของจำพวกหมากและเงิน บรรจุลงในภาชนะโลหะ ที่มีปากเป็นก้นถ้วยหรือกระทงใบตอง ไปลอยในแม่น้ำ เพื่อทำบุญให้เปรตชน และเพื่อความสุขของลูกหลานก่อนลอยกระทงมีพิธีบุญพระรัตนตรัย อัญเชิญเทพยดา เจ้าผี วิญญาณมารับเครื่องไทยธรรม^{๑๔๙}

๔. ประเทศพม่า

เมื่อเทศกาลออกพรรษา ชาวพม่าจะทำพิธีลอยแพหรือลอยเรือไฟเพื่อบูชาพระอุปัศตู ซึ่งเชื่อว่าจำศีลอยู่ในปราสาท ก้นแม่น้ำ แพที่ทำมีขนาดเล็กทำด้วยไม้ไผ่ หรือหวกกกล้วย พร้อมกับบรรจุยานดิน ใส่น้ำมันที่มีด้ายเป็นไส้สำหรับจุดไฟเมื่อถึงเวลาค่ำชาวบ้านก็จะนำแพของตนไปปล่อยให้ลอยในแม่น้ำ^{๑๕๐}

๕. ประเทศกัมพูชา

ชาวกัมพูชา มีพิธีลอยกระทง มาตั้งแต่สมัยขอมโบราณ ซึ่งมีการลอยกระทง ๒ ช่วง คือ กลางเดือน ๑๑ ที่กระทำกันทั้งราษฎรและราชสำนัก ส่วนในกลางเดือน ๑๒ จะทำ เฉพาะราชสำนัก การลอยกระทงนี้ เชื่อว่าเป็นการทำบุญให้เปรต^{๑๕๑}

กล่าวโดยสรุปประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่เป็นประเพณีเฉพาะถิ่นหมายถึงมีเฉพาะกลุ่มชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่แสดงถึงการบูชาให้ความเคารพต่อสิ่งที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือ ในที่นี้หมายถึงการบูชารอยพระพุทธบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที บูชาพญานาค และพระแม่คงคาที่ปกป้องรักษาแม่น้ำ อีกทั้งยังแสดงถึงความกตัญญูต่อสิ่งที่อนุเคราะห์ในการดำรงชีวิตคือการช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำ รักษาระบบนิเวศ อยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

^{๑๔๘} สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร, **ประเพณีต่างชาติและเรื่องหน้ารู้**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๑๔), หน้า ๒๘-๒๙, ๓๒.

^{๑๔๙} พระยาอนุমানราชธน, **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**, หน้า ๓๓๒.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๘-๓๒๙.

ประวัติการแข่งขันเรือยาว ไม่ปรากฏชัดว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด ซึ่ง ประทีป สายเสน^{๑๕๓} ได้เขียนไว้ในหนังสือประเพณีแห่พระแข่งเรือ มรดกทางวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำหลังสวน ประจำปี ๒๕๓๔ ความเป็นมาว่า การแข่งขันเรือยาว ไม่ปรากฏอย่างแน่ชัดว่ามีการแข่งขันมาตั้งแต่สมัยใด แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการแข่งขันเรือกันในเดือน ๑๑ และถือเป็นพระราชพิธีประจำเดือน ๑๑ ซึ่งเป็นช่วงที่มีน้ำนองเปี่ยมสองฝั่งตลิ่ง เหมาะแก่การแข่งขันเรือเป็นอย่างยิ่ง ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้มีการแข่งขันเรือของทหาร เพื่อต้องการฝึกซ้อมฝีพาย เมื่อเรือลำใดเข้าเส้นชัยก่อนก็จะพระราชทานรางวัลให้เป็นกำลังใจเรือยาวที่ใช้ในการแข่งขันในปัจจุบันก็เป็นเรือที่ได้พัฒนามาจากเรือที่ใช้ทำสงครามในสมัยก่อนนั่นเอง

ประเพณีแข่งเรือ

เป็นประเพณีหน้าน้ำของคนไทย เป็นการละเล่นในยามน้ำหลากที่สืบทอดมา แต่โบราณและมักมีการแข่งเรือควบคู่ไปกับการทำบุญ ปิดทอง ไหว้พระและงานกุศล ช่วยสร้างบรรยากาศให้งานบุญครึกครื้นขึ้น ประเพณีแข่งเรือ เป็นการละเล่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยในชนบทถิ่นที่อยู่อาศัยใกล้น้ำ ในช่วงเดือนสิบเอ็ดและเดือนสิบสอง ชาวบ้านเว้นว่างจากการทำไร่ทำนา เป็นโอกาสที่หนุ่มสาวได้พบปะเกี่ยวพาราสีกัน ได้เห็นฝีไม้ลายมือของชายออกสามศอก ได้เห็นความสามารถพร้อมเพรียงของเหล่าหนุ่มฝีพาย การแข่งเรือมักมีการเล่นเพลงเรือเพลงปรบไก่ เพลงเครื่องทอน และสัควาโต้ตอบกันระหว่างหนุ่มสาวหลังการแข่งขันเรือ เป็นการใช้ฝีปากไหวพริบและความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน โต้ตอบเกี่ยวพาราสีกัน ได้แสดงความสามารถทั้งหญิงและชายผู้ดูมีที่อยู่บนตลิ่ง และที่พายเรือกันไปเป็นหมู่ต่างสนุกสนานกันทั่วหน้า เรือแข่งที่แถบชาวบ้านลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาใช้แข่ง เรียกเรือยาว ซึ่งทำจาก ท่อนซุงทั้งต้น การต่อเรือยาวต้องใช้ความรู้ ความชำนาญมาก จึงจะได้เรือที่สวยงามและแล่นได้เร็วเวลาพาย ปัจจุบันประเพณีการแข่งขันเรือยังมีเหลืออยู่บ้างไม่มากเหมือนสมัยก่อน เพราะวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่เราไม่ค่อยจะได้ยินเสียงเพลงแห่เรือของฝีพายและของชาวบ้าน กลับได้ยินเพลงลูกทุ่งแทน เพราะขาดผู้รู้คุณค่าและความสนใจที่จะรักษาไว้ จึงไม่ได้สนับสนุนผู้มีความรู้ความสามารถในการแห่เรือ ให้สืบทอดประเพณีนี้ต่อมา เป็นที่น่ายินดีที่หน่วยงานราชการ และเอกชนบางแห่ง เล็งเห็นคุณค่าของประเพณีแข่งเรือ จึงได้จัดให้มีการแข่งขันเรือขึ้นในหลายๆ ท้องถิ่นที่อยู่ริมน้ำ ซึ่งประสบผลสำเร็จ ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติมากมาย^{๑๕๔}

^{๑๕๓} ประทีป สายเสน, **ประเพณีแห่พระแข่งเรือ มรดกทางวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำหลังสวน**, (ชุมพร : ม.ป.พ., ๒๕๓๔), หน้า ๒-๔.

^{๑๕๔} www.bsdm.osrd.go.th , ๒๕๕๕, อ้างใน, พระอธิการวิน ที่ปธมโม (อิมใจ), “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาว วัดท่าหลวงอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕.

วิวัฒนาการของเรือยาว

เรือยาว มรดกวัฒนธรรมแห่งสายน้ำเป็นกีฬาชาวบ้านอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันอิงตามความผูกพัน ระหว่างสายน้ำ กับชีวิต เรือกับวิถีชีวิตบนพื้นฐานของ ความศรัทธา เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธศาสนา อันนำมาซึ่งความเป็น น้ำหนึ่งใจเดียวของบวร ซึ่งแปลว่า ประเสริฐ อันได้แก่บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งเป็น องค์กร พื้นฐานของชุมชน ชนบทไทย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของชาติ เรือยาว ประเพณีไทยได้มีวิวัฒนาการจากวิถีชีวิตมาสู่ประเพณีและวิวัฒนาการไปสู่ระบบการแข่งขันนานาชาติ ในปี พ.ศ.๒๕๓๑ อันเป็นทรัพยากรด้านการ ส่งเสริม การท่องเที่ยว ที่สำคัญจนเป็นที่นิยมแพร่หลายไปทั่ว กระทั่งพัฒนา ไปสู่การ กีฬาในการ แข่งขัน กีฬาแห่งชาติและระดับประเทศ สามารถจำแนกวิวัฒนาการได้เป็น

๑. ยุคอดีต

แต่ละคุ้มบ้าน คุ้มวัด ในทุกกลุ่มน้ำสยามประเทศนิยมหาไม้ตะเคียนนำมาขุดเป็นเรือยาว ร่วมการแข่งขันอัน แสดงออก ถึงความ พร้อมเพรียงแห่งหมู่คณะ เพื่อสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่คุ้มบ้าน คุ้มวัด ของตนเอง ช่างขุดเรือ ที่มีชื่อเสียง ของประเทศไทย ที่ควรจารึกไว้ในความทรงจำตลอดไปว่าเป็นบรมครูแห่งภูมิปัญญาไทย ในการขุดเรือยาวอาทิ

- ๑.) ช่างเสริม เขตวัน บ้านเกาะหงส์ จังหวัดนครสวรรค์
- ๒.) ช่างมา นคร บ้านเกาะหงส์ จังหวัดนครสวรรค์
- ๓.) ช่างเลิศ โปธิ์นามาศ บ้านหัวดง จังหวัดพิจิตร
- ๔.) ช่างวัน มีทิม บ้านแหลมทราย อำเภอหลังสวน จังหวัดพิจิตร

๒. ยุคเรือลาว

นำมาร่วมลาว-ไทย ภายหลังการแข่งขันเรือยาวเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น เนื่องจากอิทธิพลแห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ ได้รับความสนใจ จากสื่อมวลชน เห็นความ สำคัญของกีฬาชาวบ้าน มรดกวัฒนธรรม แห่งสายน้ำสยามประเทศ ก่อให้เกิดการ ถ่ายทอดสดในสนามต่าง ๆ จึงมีภาคเอกชน และหน่วยงาน ของรัฐ ตระหนักถึงความสำคัญส่งทีมเรือ เข้า ร่วมการแข่งขัน และบำรุงรักษาไว้ซึ่ง ศิลปวัฒนธรรมโบราณ จากประเทศ เพื่อนบ้าน (ลาว) เข้ามาทำการตกแต่งแก้ไข ทำสาวใหม่ด้วยฝีมือของชาวไทยเพราะราคาถูกกว่า เรือไทย เป็นยิ่งนัก

๓. ยุคก้าวสู่นานาชาติและกีฬาแห่งชาติ

ปัจจุบันเรือยาวประเพณีเป็นกีฬาทางน้ำบนพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีที่ได้รับความนิยมแพร่หลายจนก้าวสู่ การแข่งขัน เรือนานาชาติเพื่อส่งเสริมการ ท่องเที่ยวและกีฬาแห่งสยามประเทศ ก็ประสบความสำเร็จสร้างชื่อเสียง ให้แก่ ประเทศไทย ในการแข่งขันในน่านน้ำสากลทั่วโลก ประการสำคัญ วงการเรือยาวประเพณีได้รับการ ยอมรับจากวงการกีฬาระดับชาติบรรจุเข้าชิงชัยเหรียญทองในการแข่งขันกีฬาแห่งชาติโดยการพัฒนารูปแบบ ให้เหมาะสมกับ ยุคสมัยที่ เปลี่ยนไปให้

ได้ มาตรฐานกีฬาสากลทั่วไป

๔. ยุคผีพายมืออาชีพ พาณิชย์ แทรกแซง

สังคมไทยยุคปัจจุบัน เงิน หรือ วัตถุดิบ เจริญรุดหน้ากว่าจิตใจ ตลอดจนภารกิจในการยังชีพในเศรษฐกิจยุค ปัจจุบันส่งผลกระทบก่อให้เกิดความ สับสนต่อวิถีชีวิต อันดงามเป็นยิ่งนัก แต่เดิมการแข่งขันเรือยาวประเพณีจาก วิถีชีวิตอันดงาม เพื่อความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่ง ใจเดียวกันตลอดจน เพื่อนำมาซึ่ง ชื่อเสียง เกียรติยศแห่งคุ้มบ้านคุ้มวัด ก่อให้เกิดผีพาย มืออาชีพ รับจ้างพายเรือ ด้วยค่าตัวที่สูงส่งและด้วยอำนาจของเงินตราบางครั้งทำให้หลงลืมคำว่า ประเพณี และวิถีชีวิต อันดงามของ บรรพชนไปอย่างน่าเสียดายหรือเกิดการแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่ผิดจากการจัดการแข่งขัน เป็นสิ่งที่พึงสังวรระวัง เป็นยิ่งนักหรือเกิดการเบี่ยงเบนจากคุณงามความดีอันเป็น ภูมิรัฐภูมิธรรมของ บรรพชนอย่างแท้จริง^{๑๕๕}

กล่าวโดยสรุปประเพณีการแข่งขันเรือยาวเป็นประเพณีที่มีเกือบจะทุกภาคในประเทศไทย เป็นประเพณีชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตอาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำ ประเพณีแข่งเรือยาวนิยมแข่งขันกันในช่วงเดือนสิบเอ็ดและเดือนสิบสอง ชาวบ้านจะเว้นว่างจากการทำไร่ทำนาและเป็นฤดูน้ำหลาก และส่วนมากจะจัดการแข่งขันเรือยาวควบคู่ไปกับการจัดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีการแข่งขันเรือยาวจึงถือได้ว่าเป็นประเพณีที่แสดงออกให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดงามของชุมชนที่อาศัยราบลุ่มแม่น้ำอย่างแท้จริง

๓.๓ การสร้างสรรค์ประเพณีต่อวิถีสังคม

จากการศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนซึ่งผู้ศึกษาได้พบว่า พิธีกรรมและประเพณี ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแบบค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไป ตามยุคตามสมัยนั้นๆ แต่หลักใหญ่คือการเปลี่ยนแปลงตามสวดอกของเวลา โอกาส สถานที่ของผู้ประกอบพิธีกรรม มีนักวิชาการได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประเพณีและพิธีกรรม ดังนี้

ในทัศนะของ Giddens ที่จารีตประเพณีไม่ได้ผูกติดหรือเชื่อมโยงอยู่กับคุณค่าดั้งเดิมที่ตายตัวอีกต่อไป Giddens เห็นว่า การจัดงานประเพณีต่างๆ เกิดจากการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่เป็น

^{๑๕๕} พระอธิการวิน ทีปธมโม (อิมใจ), “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาว วัดท่าหลวงอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต*, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑-๒๒.

ลักษณะของการรื้อสร้างประเพณี (detraditionalization)^{๑๕๖} ที่มีลักษณะของการรื้อฟื้นประเพณี (retraditionization) ขึ้นมาใหม่ การทำให้ประเพณีคงอยู่ (tradition-maintenance) และการสร้างกิจกรรมใหม่ขึ้นมา (tradition-construction) ทำให้เกิดประเพณีในรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะรอบรู้ทั่วโลก (Cosmopolitan) ได้มีการตั้งคำถามกับจารีตประเพณีเหล่านั้นเพื่อปกป้องเนื้อแท้ของตัวประเพณีเองด้วย^{๑๕๗}

ในเรื่องของจารีตประเพณีนั้น Giddens มองวัฒนธรรมประเพณีในแง่ของการถูกผลิตและผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่ เขาเห็นว่า การทำความเข้าใจจารีตประเพณี (tradition) นั้นอาจจะเริ่มมองจากแนวคิดเรื่องการเป็นประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition)

ในทัศนะของ Eric Hobsbawm กับ Terence Ranger^{๑๕๘} ที่มองว่า ประเพณีและวัฒนธรรมไม่ได้มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน ต่างเป็นสิ่งถูกสร้าง ขึ้นมากกว่าที่จะเกิดโดยธรรมชาติ สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ถูกใช้ในแง่มุมมองของอำนาจ และไม่ได้มีอยู่แต่ไหนแต่ไร สิ่งทั้งหลายคนกล่าวถึงวัฒนธรรมประเพณีว่า ล้วนเป็นสิ่งที่มีความมานานนั้นล้วนเป็นความเข้าใจผิด Giddens มองในลักษณะที่คล้ายคลึง กันที่เห็นว่า วัฒนธรรมประเพณีทั้งหลายล้วนถูกสร้างขึ้นภายใต้เหตุผลต่างๆ นานา แต่ก็ได้ไม่ได้จำเป็นต้องมองประเพณีว่า เกิดขึ้นเพียงในช่วงสมัยใหม่เท่านั้น มองย้อน กลับไปในอดีต

^{๑๕๖} การนิยามสังคมแบบหลังจารีตประเพณีกลายเป็นประเด็นถกเถียงอย่างกว้างขวาง ในปี ๑๙๙๓ ได้มีการวิพากษ์แนวคิดดังกล่าวอย่างจริงจังในการประชุมเรื่อง International conference on Detraditionalization: Authority and Self in an Age of Cultural Uncertainty จัดโดย Center for the Study of Cultural Values, Lancaster University ซึ่งบทความจากงานประชุมได้กลายมาเป็นหนังสือ Detraditionalization: critical reflections on authority and identity at a time of uncertainty (Heelas, Lash and Morris, Eds., 1996) ซึ่งมีการอภิปรายในหลากหลายแง่มุมทั้งเรื่องความเป็นสมัยใหม่ การล่มสลายของประเพณีในแบบหลังสมัยใหม่ รวมถึงการรื้อสร้าง การประดิษฐ์ประเพณีเพื่อธำรงประเพณีเดิม

^{๑๕๗} Giddens (1994), อ้างใน, ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, เขียวลักษณะ อภิชาติวัลลภ, กนกวรรณ มะโนรัมย์ รื้อสร้างประเพณี : การเปลี่ยนแปลงของบุญบังไฟ ในยุคโลกาภิวัตน์, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๔) : ๒๗-๔๘.

^{๑๕๘} The Invention of Tradition. Cambridge University Press (1992): Eric Hobsbawm นักประวัติศาสตร์ (อ้างถึงใน Arpornsuwan, 1999: 77-83) กล่าวถึง การประดิษฐ์สร้างประเพณี (The Invention of Tradition) ว่า ประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นหมายถึง แบบฉบับของการปฏิบัติชุดหนึ่ง โดยปกติจะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่รู้กันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์สักอย่าง ซึ่งมักจะปลูกฝังคุณค่าและขนบธรรมเนียม บางอย่างด้วยการทำอย่างซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งมีนัยว่า ต้องมีความต่อเนื่องกับอดีตด้วย โดยกล่าวถึงธรรมเนียม ประเพณีประดิษฐ์ในสังคมอังกฤษว่า ส่วนใหญ่สร้างขึ้นไม่นาน ในราวศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งคนมักคิดว่า เป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมือง เช่น ธรรมเนียมปฏิบัติในราชสำนัก เป็นต้น สิ่งที่น่าสนใจประวัติศาสตร์สนใจในเรื่อง ของการสร้างประเพณีและธรรมเนียมต่างๆ คือ สนใจที่มาของการเกิดขึ้นและกระบวนการที่ช่วยทำให้ มันกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับและปฏิบัติตามได้อย่างกลมกลืน

ประเพณีต่างๆ ล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากสัมพันธกับอำนาจบางอย่าง ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีของกษัตริย์ พระ หรือ อื่นๆ เพื่อรับกับคนหรือกลุ่มคนดังกล่าว และสร้างอำนาจอันชอบธรรมรองรับกับกฎเกณฑ์ของผู้กระทำการนั้นๆ เขากล่าวว่า ไม่มีประเพณีใดที่เป็นเนื้อเดียวบริสุทธิ์ มันเป็นมายาคติที่เห็นว่า ประเพณีเป็นเรื่อง ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ในขณะที่มันก็มีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนรูปมา โดยตลอด ซึ่งก็คือรูปแบบของการประดิษฐ์สร้างและทำซ้ำขึ้นมาใหม่ (reinvented) นั่นเอง ดังนั้น ลักษณะเด่นของประเพณีก็คือพิธีกรรมและการกระทำซ้ำ ซึ่งเป็น สมบัติของกลุ่ม ชุมชน และส่วนรวม ปัจเจกจะเป็นผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ แต่วัฒนธรรมประเพณีไม่ใช่สมบัติส่วนตัวของใคร เนื่องจาก ประเพณีเป็น สิ่งที่ฝังรากในสังคมมานานและถูกสร้างซ้ำและบางอย่างจนเกิดเป็นสถาบันขึ้นมา มันมีความพยายามร่วมกันจากภาคส่วนต่างๆ ในการปกป้องและรับเอาวัฒนธรรม เดิมมาใช้ ซึ่งแนวคิดแบบนี้ก็คือ ความคิดพื้นฐานของนักอนุรักษ์นิยมนั่นเอง

จากทัศนะของนักวิชาการต่างประเทศได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมที่กล่าวว่า ประเพณีเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ เพื่อการรองรับการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ใช้อำนาจ จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวมา สามารถมองเปรียบเทียบในแง่ของประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ประเพณีทางพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่ไม่ขัดต่อพุทธบัญญัติ เช่น ประเพณีทอดผ้ากฐิน จุดมุ่งหมายของการทอดผ้ากฐิน คือถวายผ้าให้พระสงฆ์ในวันออกพรรษา มูลเหตุก็คือเมื่อสมัยพุทธกาลพระสงฆ์ต้องการผ้าใหม่ในการผลิตเปลี่ยนหลังจากช่วงวันออกพรรษาแล้ว เนื่องจากผ้าเก่ามันได้ชำรุดและเมื่อนุ่งห่มแล้วอาจดูไม่เป็นที่สำรวมแก่ผู้พบเห็น และจะขอให้ใครนำมาถวาย กล่าวทำนองเสียดๆ เคียงให้มาถวาย หรือการโน้มน้าวให้มาถวายผ้าใหม่นั้นก็เป็นการผลิตพุทธบัญญัติ ดังนั้นพระสงฆ์ต้องเที่ยวไปเสาะหาผ้าที่เขาทิ้งไว้ ทอดทิ้งไว้แล้ว เขาไม่ติดใจในผ้าที่ทิ้งแล้ว เมื่อได้ผ้าชิ้นนั้นมาแล้วก็นำผ้ามาทำความสะอาด แล้วนำมาตัด เย็บ ย้อม ซัก ตากให้แห้ง เพื่อจะใช้เป็นผ้าไตรจีวร ผืนใดผืนหนึ่ง สมัยต่อมาได้มีพุทธบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์รับผ้ากฐินได้ ดังนั้นหลังจากพระภิกษุสงฆ์เมื่อออกจากพรรษา อุบาสกอุบาสิกาจึงสามารถถวายผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ จนได้ถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จะเห็นได้ว่าประเพณีทางพระพุทธศาสนาเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นจากปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาของพระภิกษุสงฆ์เพื่ออำนวยความสะดวกและตัดข้อกังวลใจของพระภิกษุสงฆ์พระภิกษุสงฆ์จะได้ศึกษาหาความรู้ในพระธรรมคำสอนให้แตกฉาน และจะได้นำพระธรรมคำสอนเหล่านั้นมาเผยแผ่ มาสั่งสอน มาอบรมให้ความรู้ ให้แก่พุทธศาสนิกชน

จากการศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบนสามารถแบ่งประเภท ของประเพณีได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑) ประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หมายถึง ประเพณีที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล ปรากรภูมิ หลักฐานยืนยันในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นต้น

๒) ประเพณีที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หมายถึง ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้สร้างสรรค์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนชุมชน เป็นประเพณีที่เกิดจากการได้ศึกษาในพระไตรปิฎก ในตำนานพื้นเมืองทางพระพุทธศาสนา ได้ยินได้ฟังมาจากเรื่องเล่าจากตำนานต่างๆ เช่น ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีจุลกฐิน เป็นต้น

ซึ่งขยายความเกี่ยวกับประเพณีจุลกฐินว่าเป็นประเพณีที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเพราะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุของประเพณีจุลกฐินไว้ แต่ได้กล่าวเฉพาะประเพณีทอดกฐินเท่านั้น ประเพณีจุลกฐินเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อและปฏิบัติสืบต่อมาเฉพาะของกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณอาณาจักรล้านนา ก็คือกลุ่มในที่อยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ฝั่งลาวบางส่วน ดังนั้นสันนิษฐานว่าประเพณีจุลกฐินน่าจะเป็นประเพณีที่เกิดจากประเพณีทอดกฐินแล้วนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นประเพณีใหม่ให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยยังยึดหลักธรรมและข้อปฏิบัติของการทอดกฐินเหมือนครั้งสมัยพุทธกาล แต่เพิ่มเติมประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ขอยกตัวอย่างเช่น หมู่บ้านหาดบ้ายซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นชาวลาวยอพยพได้มีประเพณีการถวายผ้าจุลกฐิน สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานตั้งแต่สมัยครั้งอยู่ฝั่งลาว เมื่ออพยพมาตั้งถิ่นฐานมาอยู่ที่ฝั่งประเทศไทยก็ยังคงยึดถือสืบทอดประเพณีจุลกฐินสืบมา ตามปกติชาวบ้านจะปลุกต้นฝ้ายเพื่อเอาไว้ใช้ทอผ้าในครัวเรือนอยู่แล้ว ประกอบความเชื่อเรื่องของบุญและอาณิสย์ของบุญในประเพณีทอดกฐิน น่าจะเกิดเป็นแนวคิดเรื่องการทอผ้าขึ้นเองเพื่อถวายพระสงฆ์ในงานบุญทอดกฐิน โดยกำหนดข้อบังคับว่าการทอผ้าต้องสำเร็จเสร็จสิ้นภายใน ๑ วัน และพร้อมที่จะนำถวายเป็นผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น ซึ่งผ้าทอนี้มีชื่อเรียกเป็นภาษาชาวบ้านว่า “ผ้าทันใจ” จากเหตุผลนี้น่าจะเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้เกิดความน่าเชื่อถือได้ว่าประเพณีจุลกฐินน่าจะเป็นประเพณีสร้างสรรค์ขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยยังยึดถือประเพณีเดิมคือประเพณีทอดกฐินในสมัยพุทธกาลและเพิ่มเติมพิธีกรรมบางอย่างตามแนวความเชื่อเรื่องของบุญและอาณิสย์ของบุญในพระพุทธศาสนา

ส่วนประเพณีไหลเรือไฟนั้นก็ไม่ได้มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน แต่เกิดจากความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหนือหาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำ ชื่อว่านมทานที ดังนั้นจะถือเอาวันออกพรรษาเป็นวันจัดงานประเพณีโดยมีจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมคือบูชารอยพระพุทธบาทและเชื่อว่าการนำเครื่องสักการะบูชาไปลอยที่แม่น้ำ สายน้ำจะสามารถนำเครื่องสักการะบูชานี้ไปบูชารอยพระพุทธบาทได้ การบูชาและการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาแม่น้ำ ตามความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผี อีกทั้งเป็นการแสดงถึงความสำคัญของแม่น้ำที่ใช้เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยง

สิ่งที่มีชีวิตเพื่อการดำรงชีพ จะเห็นได้ว่าประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์มาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนาให้มีสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เป็นการจัดระเบียบสังคมให้อยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน โดยใช้ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการบังคับเป็นบรรทัดฐานเดียวกันของคนในสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ดังนั้นทำให้มองเห็นกระบวนการของการเกิดประเพณีในพระพุทธศาสนาว่า ประเพณีบางอย่างก็มีตั้งแต่พุทธกาล แต่บางประเพณีบางประเพณีไม่มีปรากฏในสมัยพุทธกาล แต่ทุกประเพณีล้วนเกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น รูปแบบพิธีกรรมของประเพณีอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของกาลเวลา แต่ก็ถือได้ว่าประเพณีทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ยังเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงพลังความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นประเพณีที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีคุณค่าทางระบบความเชื่อ คุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม มีการถ่ายทอดประเพณีจากประสบการณ์ตรงซึ่งนำไปสู่กระบวนการสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ประเพณีเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้ทำพระพุทธศาสนาคงอยู่และยังมีการสืบทอดต่อไป

ในแนวคิดของนักวิชาการกับประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นจึงมีจุดมุ่งหมายของการกระทำที่ไม่เหมือนกัน ประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นประเพณีที่เป็นการสร้างสรรค์และสอดคล้องต่อวิถีสังคมชาวพุทธ ที่ว่าด้วยการทำบุญ การเกื้อกูล การเสียสละ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การสร้างความสามัคคีในกลุ่มชน การปรับเปลี่ยนประเพณีให้สอดคล้องตามวิถีชีวิตในยุคสังคมนั้นๆ แต่หลักสำคัญหลักใหญ่ของประเพณีทางพระพุทธศาสนานั้นคือการบำเพ็ญบุญนั่นเอง

๓.๔ ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดป่าตอง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

กลุ่มชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงกำเนิดจากเทือกเขาสูงทางทิศตะวันออกของภูเขาหิมาลัยในเขตมณฑลชิงไห่ของจีน และไหลผ่านทิเบตเข้าสู่มณฑลยูนนาน แม่น้ำโขงไหลลงจากทิศใต้ขนานกับแม่น้ำสาละวินจนถึงตอนกลางของยูนนานแล้วจึงค่อยแยกห่างจากกัน โดยแม่น้ำสาละวินไหลลงสู่เขตแดนประเทศพม่า ส่วนแม่น้ำโขง (จีนเรียกว่า ลานซางเจียง) ไหลวนไปทางทิศตะวันออกแบ่งเขตแดนพม่า-ลาว มีความยาวประมาณ ๒๒๐ กิโลเมตร แล้วหักเข้าสู่ชายแดนไทยที่สามเหลี่ยมทองคำจังหวัดเชียงราย อันเป็นบริเวณที่ชายแดนไทย-ลาว-พม่า บรรจบกัน แม่น้ำโขงไหลผ่านเข้าไปในเขตแดนลาวจนถึงหลวงพระบางแล้วหักลงใต้เข้าสู่ชายแดนไทยอีกครั้งที่จังหวัดเลยเป็นเส้นแบ่งเขตแดนไทย-ลาว (ยาวถึง ๘๒๕ กิโลเมตร) แล้วจึงไหลสู่เข้าแดนกัมพูชา (ยาวประมาณ ๕๘๕ กิโลเมตร) ต่อจากนั้นจึงเข้าสู่เขต

ประเทศเวียดนาม (ยาวประมาณ ๒๑๐ กิโลเมตร) แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนตอนใต้ปากแม่น้ำ แม่น้ำโขง จะแยกออกเป็นแม่น้ำสายย่อยๆ อีก ๙ สาย คนจึงมักเรียกบริเวณปากแม่น้ำนี้ว่า “แก้มังกร”^{๑๕๙}

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบ้านหาดบ้าย ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

คนลื้อบ้านหาดบ้ายและบ้านหาดทรายทอง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาอยู่ในเชียงของเป็นกลุ่มสุดท้าย จากการศึกษาพบว่า กลุ่มคนลื้อบ้านหาดบ้าย และหาดทรายทองมีการอพยพเข้ามาในหลายช่วงเวลา แต่ครั้งใหญ่ที่สุด คือ ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยอพยพมาจากบ้านหลวง (บางส่วนมาจากบ้านก้อตัน) ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวข้ามฝั่งมายังฝั่งประเทศไทย ตรงบริเวณบ้านดินที่ และสร้างบ้านเรือนที่อยู่บ้านกล้วย ทางทิศใต้ของบ้านดอนที่สวนสาเหตุที่ทำให้อพยพโยกย้ายมายังฝั่งไทย คือ ในขณะนั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นอีกทั้งทางฝั่งลาวมีโจรผู้ร้ายชุกชุม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เกิดอุทกภัยทางธรรมชาติทำให้ตลิ่งพังทลายลงมา สร้างความเสียหายให้แก่บ้านเรือน และวัดวาอารามเป็นอย่างมาก ชาวลื้อจึงได้อพยพโยกย้ายหนีภัยธรรมชาติไปอาศัยอยู่ที่อื่น บางส่วนได้ย้ายไปอยู่บ้านหาดบ้ายในปัจจุบัน^{๑๖๐}

บ้านหาดบ้าย ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางเชียงแสน-เชียงของ เป็นถนนเลียบริมแม่น้ำโขง เป็นหมู่บ้านของชาวไทยลื้อที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันงดงามน่าสนใจ โดยเฉพาะฝีมือการทอผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงจากอำเภอเชียงของ นักท่องเที่ยวสามารถนั่งเรือหางยาวไปยังบ้านหาดบ้าย โดยขึ้นเรือที่ทำเรือบัก ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง และยังได้ชมทัศนียภาพสองฝั่งโขงอันสวยงามอีกด้วย

บ้านหาดบ้ายเป็นหมู่บ้านที่มีชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธและมีพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธเป็นประเพณีที่สำคัญและเก่าแก่ และลูกหลานในชุมชนบ้านหาดบ้ายได้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน คือประเพณีจุลกฐิน ซึ่งประเพณีจุลกฐินนั้นจะมีการจัด ๓ ปีครั้งแต่แต่ละครั้งจัด ๓ ปีติดต่อกันซึ่ง ชาวบ้านบ้านหาดบ้ายยังได้รักษาประเพณีจุลกฐินให้เป็นแบบดั้งเดิมมากที่สุด ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดบ้ายจึงกลายเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านหาดบ้ายเท่านั้น ขั้นตอนการเตรียมงานจุลกฐินจะมีดังต่อไปนี้คือ

ขั้นตอนเตรียมงานกฐิน

๑. จอingkฐิน ตามธรรมเนียมเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาพระสงฆ์ ก็จะจำพรรษา ณ วัดใดวัดหนึ่ง เมื่อออกพรรษาแล้วต้องรับกฐิน ให้ถูกต้องตามพระวินัยก่อน จึงจะเที่ยวไปไหนที่ต่างๆได้ ด้วยเหตุนี้

^{๑๕๙} สุมิตร ปิติพัฒน์, ลุ่มน้ำโขง : ความหลากหลายทางชาติพันธุ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๒.

^{๑๖๐} นิวัติ ร้อยแก้ว, จากสิบสองปันนาถึงหาดบ้าย หาดทรายทอง, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘) อ่างไโน, วรการ เทพวัลย์, ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านด้านสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์มณฑลแม่น้ำโขง, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากฎหมาย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐-๔๔.

ในส่วนของผู้มีศรัทธาจะนำผ้ากฐินไปทอดที่วัด แจ่งความจำนงแก่เจ้าอาวาส ปิดประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรให้ประชาชนได้ทราบทั่วกัน ต้องแจ่งให้ทางวัดทราบ เพื่อที่ทางวัดจะได้เตรียมสถานที่จัดทำพิธี เพราะจุลกฐิน ซึ่งมีพิธีขั้นตอนต่างๆ มากมาย ก็ต้องใช้สถานที่ที่กว้างมากเช่นเดียวกัน อย่างเช่น งานจุลกฐินของวัดหาดบ้านเจ้าภาพจุลกฐินได้มาจองกฐินตั้งแต่ต้นปี

๒. เมื่อจองกฐินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้จัดเตรียมคนที่มีหน้าที่ต้องจัดเตรียมสถานที่ต่างๆ เช่น ที่ปลูกฝ้าย ที่ปั่นฝ้าย ทอฝ้าย เป็นต้น รวมถึงบริเวณที่จะทำพิธีทอดจุลกฐินให้พร้อม พร้อมมีกำหนดทอดกฐินเจ้าภาพต้องเตรียมเครื่องกฐิน ได้แก่ ผ้ากฐิน และเครื่องบริวาร ตามศรัทธา ทางวัดแจ่งให้กรรมการทราบมีการร่วมแรงร่วมใจกันเตรียมงาน ปักธงชาติ ธงธรรมจักร และธงจระเข้ จัดเตรียมอาหารเพื่อถวายพระ และเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

๓. มีการคัดเลือกผู้ที่มีความชำนาญในการเพาะปลูกพืชผักต่างๆ เข้ามาปลูกและดูแลฝ้าย เมื่อถึงกำหนดเก็บฝ้ายชาวบ้านที่ชำนาญในการเก็บเกี่ยว ก็รับผิดชอบในการเก็บเกี่ยว ซึ่งก็จะออกพรรษาพอดี และหมู่บ้านหาดบ้ายมีการปลูกฝ้ายตลอดทั้งปีเพื่อใช้ในการทอผ้าในกลุ่มแม่บ้าน

๔. เตรียมกลุ่มการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในการทำพิธีจุลกฐินนั้น เมื่อเริ่มเก็บฝ้ายมาแล้ว ก็จะทำพิธีขั้นตอนต่างๆ เช่น ปั่นฝ้าย กรอฝ้าย ทอฝ้าย เป็นต้น ซึ่งพิธีขั้นตอนแต่ละขั้นนั้นจะต้องทำให้เสร็จก่อนรุ่งเช้าอีกวันหนึ่ง เพื่อจะได้นำผ้าที่ทอเป็นจิวรเรียบร้อยแล้ว ถวายเป็นผ้าจุลกฐินแด่พระสงฆ์ เมื่อชาวบ้านที่มาร่วมกันทำนั้นต่างก็ต้องทำกันทั้งคืน จึงต้องมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมให้ดู เพราะจะได้ทำให้ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีนั้น ผ่อนคลายได้ความเพลิดเพลินไปในตัว การแสดงศิลปวัฒนธรรมจึงจัดเป็นส่วนหนึ่งของพิธีจุลกฐินสืบต่อกันมา

รายละเอียดของพิธีจุลกฐินวัดหาดบ้าย

ในกระบวนการทำผ้ากฐินทั้งหมดทุกประเภท จุลกฐินมักจัดเป็นงานใหญ่ มีขั้นตอนในการทำผ้าที่มีความยุ่งยาก ต้องมีการเตรียมงานมาอย่างดี และยังคงต้องอาศัยความสามัคคีของผู้ศรัทธา และคนทั้งชุมชน จำนวนมาก เพื่อร่วมกันทำผ้าไตรจิวรให้สำเร็จด้วยมือภายในวันเดียว จากการที่จัดเป็นงานใหญ่ที่มีกระบวนการเตรียมงานหลายขั้นตอน และต้องใช้ ความมานะอดุสาหะความร่วมมือร่วมใจ รวมทั้งแรงศรัทธาอย่างแรงกล้าจึงจะสำเร็จจุล่งไปได้ ทำให้ปัจจุบันแทบจะหาตุการจัดทอดจุลกฐินไม่ได้แล้ว รายละเอียดมีดังนี้

ผ้าจุลกฐินเป็นส่วนที่สำคัญมากที่สุด เนื่องจากจะต้องจัดทำตั้งแต่เริ่มแรกและในเสร็จภายในวันเดียว ต้องทำเป็นเร่งรีบและต้องคำนวณเวลาในการทำผ้าให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว เริ่มตั้งแต่ การเก็บฝ้าย ตีฝ้าย ตัดเป็นผงให้ฝ้ายแตกตัว เพื่อเอาเมล็ดออกป็นเป็นเส้นด้าย แล้วเปียฝ้ายออกให้เป็นใจ แล้วจึงนำมาปั่นเป็นเส้นหลอดใส่กระสวย แล้วทอ เป็นผืนผ้าตามขนาดที่ต้องการ เสร็จแล้วตัดเป็นจิวรนำไปเย็บแล้วย้อมสี นำผ้ามาซัก ตาก นำตากแห้ง และรีดจนแล้วเสร็จจึงนำไปถวายเป็นผ้ากฐิน พร้อมกับเครื่องประกอบอื่นๆ ในกระบวนการทอผ้าอาจจะแยกได้ดังนี้

๑) **เก็บฝ้าย** เริ่มแรกก็เป็นขั้นตอนของการเก็บฝ้าย มัคคทายกวัดบ้านหาดบ้ายจะได้นำดอกธูปเทียนทำพิธีขออนุญาตเก็บดอกฝ้ายที่จะนำมาใช้ทอผ้าจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อว่าเป็นผู้ปกป้องรักษาต้นฝ้ายการเก็บฝ้ายนั้นมีการยึดถือเป็นประเพณีว่า ผู้เก็บจะต้องเป็นสาวบริสุทธิ์ถือพรหมจรรย์ เพื่อความบริสุทธิ์ของผ้ากฐินที่จะทำ สาวบริสุทธิ์นั้นต้องแต่งกายด้วยชุดสีขาวมือถือกระบุงใบเล็กเดินเข้าไปเด็ดดอกฝ้าย เมื่อเด็ดดอกฝ้ายเป็นพิธีแล้วชาวบ้านทั้งผู้หญิง ผู้ชายได้เข้ากันไปช่วยกันเด็ดดอกฝ้ายซึ่งเป็นไปอย่างสนุกสนาน

๒) **ปั่นฝ้าย กรอด้าย** เมื่อได้ฝ้ายเป็นจำนวนที่คิดว่าเพียงพอแต่ความต้องการในการใช้ทอแล้ว ก็นำฝ้ายที่ได้นั้น มาปั่นและกรอให้เป็นด้าย พร้อมทั้งจะทำการทอต่อไป ในช่วงนี้ ทางวัดบ้านหาดบ้านได้จัดช่วงสำหรับเป็นสถานที่ในการปั่นฝ้าย กรอด้าย ไว้ ในส่วนนี้ชาวบ้านได้นำอุปกรณ์ในการทำมาเอง ชาวบ้านหาดบ้ายตามปกติเกือบทุกบ้านจะทอผ้าไว้ใช้เอง ดังนั้นอุปกรณ์เกี่ยวกับการทอผ้า ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงจะนำมาจากบ้าน เพื่อมาช่วยกันทำผ้าในงานบุญจุกฐินในครั้งนี้

๓) **ทอผ้า** อุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้า จะจัดไว้อีกส่วนหนึ่งเพราะมีขนาดใหญ่ในงานนี้ได้ใช้ ศาลา วัดเป็นที่ตั้งทอในการทอผ้า มีชาวบ้านที่มีความชำนาญเฉพาะในการตั้งทอเพราะเป็นขั้นตอนในการทอซึ่งถือว่าค่อนข้างยาก ผู้ชายจะเป็นคนที่ต้องทอ ผู้หญิงจะเป็นคนนำเฟืองมาใส่ที่ทอเตรียมการทอผ้า ใครที่มีความชำนาญในเรื่องการทอ ก็จะมาช่วยกัน ทอต้องเตรียมไว้หลายหลังและต้องมีช่างทอหลายคน ถึงจะสามารถทอผ้าทันใช้ในพิธี

๔) **เย็บผ้า** เมื่อทอผ้าสำเร็จเป็นผืน ก็เป็นส่วนของการเย็บผ้า จะมีการเตรียมโต๊ะ สำหรับการตัดผ้า พร้อมกะค่านวณขนาดและตัดออกเป็นส่วนย่อยของผ้าตามที่ได้กำหนดไว้ในพระวินัยบัญญัติแล้ว ชาวบ้านผู้หญิงก็จะช่วยกันนำเอาผ้าเหล่านั้นมาด้น และเย็บให้ติดกันเป็นตารางผืนจิ๋ว

๕) **ย้อมผ้า** เมื่อเสร็จขั้นตอนของการเย็บ ก็จะเป็นขั้นตอนของการย้อมผ้าต้องเตรียมหม้อมต้มและเวลาย้อมผ้าให้ได้สีถูกต้องของสีจิ๋วตามพระวินัยบัญญัติ ย้อมเสร็จแล้วนำมาตากหรือผึ่งทำให้แห้งๆ แล้วพับเก็บให้เรียบร้อยเป็นอันเสร็จขั้นตอนการจัดทำ ผ้ากฐิน

การถวายผ้าจุกฐิน

เมื่อจัดเตรียมผ้าสำหรับไว้ทอดจุกฐินแล้ว ชาวบ้านจะทำพิธีแห่ผ้ารอบหมู่บ้านเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ทุกคนได้รับทราบว่า การทอผ้าเสร็จสิ้นแล้ว ขณะเดียวกัน ก็ถือเป็นโอกาสในการฉลองไปด้วย โดยมีดนตรีพื้นบ้านอยู่ท้ายขบวน มีการพ้อนรำแห่ผ้ากฐินสร้างความสนุกสนานแก่ผู้ร่วมขบวนแห่ด้วย ขบวนแห่จุกฐินอันประกอบไปด้วยผ้ากฐิน อัฐบริวารและข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นบริวารของจุกฐิน ได้แก่ ไตรจักร และบริวารอื่นๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่พระภิกษุ สามเณร

จากการไปเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคลที่มาร่วมในพิธีจุกฐินของชาวบ้านบ้านหาดบ้าย มีผู้ข้อมูลดังต่อไปนี้

นายสมศักดิ์ ธิยะระ^{๑๖๑} อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านริมโขง ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ประเพณีจูลกฐินของบ้านหาดบ้ายว่า เป็นประเพณีที่เก่าแก่สืบทอดกันมานาน ชาวบ้านจะจัดงานบุญ ตามที่มีเจ้าภาพมาจองกฐินซึ่งในปีก็มีเจ้าภาพมาจองกฐินตั้งแต่ต้นปี จะมีการจัดงานบุญติดต่อกัน ๓ ปีและปีนี้ครบ ๓ ปี ก็จะจัดเป็นครั้งสุดท้าย และจะมีการเว้นระยะไว้ สัก ปีหรือ ๒ ปี แล้วค่อยรับจอง กฐินใหม่ เกี่ยวกับความคิดเห็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านประเพณี จูลกฐิน นายสมศักดิ์ก็ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนา ก็มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน โดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนตำบลริมโขงก็ให้การ สนับสนุนงบประมาณ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงวัฒนธรรม ก็ช่วยในเรื่องการ ประชาสัมพันธ์ แต่ส่วนใหญ่คนที่เข้าร่วมในพิธีจูลกฐินนอกจากชาวบ้านหาดบ้ายและเจ้าภาพจูล กฐินจะไปคนที่มาจากประเทศลาวฝั่งตรงข้ามกับหมู่บ้านและคนที่มาสิบสองปันนา ซึ่งเป็นการบอก กล่าวงานบุญในลักษณะของเครือญาติ

นางสุชาติ ธิยะระ^{๑๖๒} ปราชญ์ท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าทอไทลื้อบ้านหาดบ้ายได้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับประเพณีจูลกฐินของบ้านหาดบ้ายว่า ประเพณีจูลกฐินบ้านหาดบ้ายเป็นประเพณีที่ทีมานาน และลูกหลานก็ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว อย่างที่ทราบกันว่าการทำผ้าจูลกฐินมี ขั้นตอนและความยุ่งยากพอสมควร ทำให้ประเพณีจูลกฐินยังเหลือสืบทอดมาไม่กี่หมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นชุมชนไทลื้อที่ยังคงรักษาประเพณีจูลกฐินนี้ไว้ เนื่องจากชาวบ้านหาดบ้ายนอกจากอาชีพ เกษตรกรรมแล้วเมื่อมีเวลารว่างผู้หญิงจะมีอาชีพเสริมคือการทอผ้า ซึ่งผ้าจะมีทอลวดลายเฉพาะที่เป็น ของคนไทลื้อแรกเริ่มก็ทำไว้ใช้เฉพาะครอบครัว แต่ในปัจจุบันกลับเป็นอาชีพเสริมที่เพิ่มรายได้ให้แก่ ครอบครัวเป็นรายได้ที่สูงพอสมควร เมื่อมีเจ้าภาพมาจองกฐินทางวัดก็จะให้ช่างทอผ้าในหมู่บ้านเป็น คนทอผ้าจูลกฐิน ซึ่งพร้อมทั้งอุปกรณ์ในการทอ และช่างทอผ้า ส่วนเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่ผู้คนจะรู้จักหมู่บ้านหาดบ้ายว่าเป็นชุมชนไทลื้อและมี เอกลักษณะผ้าทอไทลื้อที่มีความสวยงาม มากกว่าประเพณีจูลกฐิน เนื่องจาก ประเพณีจูลกฐินเป็น ประเพณีที่ทราบกันเฉพาะกลุ่ม ชาวบ้านหรือกลุ่มเครือญาติเท่านั้น

นายคำเสาร์ ธรรมวงศ์^{๑๖๓} ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีจูลกฐินของบ้านหาดบ้ายว่า เป็น ประเพณีที่มีมาอย่างยาวนานตั้งแต่อยู่ฝั่งทางลาว เมื่ออพยพมาอยู่ฝั่งไทยก็ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา แรกเริ่มไม่ได้มีพิธีรีตองอะไรมาก คือช่วยกันเก็บดอกฝ้ายมาทอ ตัดย้อมทำให้แห้ง พอรุ่งเช้าก็นำขึ้นไป ถวายพระ ในขณะที่ทอผ้า ก็มีการเล่นพื้นบ้านด้วยเพื่อช่วยผ่อนคลายและแก้ความง่วงที่จะเกิดแก่

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ธิยะระ, อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนริมโขงวิทยา, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ นางสุชาติ ธิยะระ, ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องเกี่ยวกับผ้า, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ นายคำเสาร์ ธรรมวงศ์, ปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณี, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ช่างทอผ้า แต่พิธีกรรมที่เห็นในปัจจุบันเป็นส่วนที่มีการเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความสนุกสนานและมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้น

นางผัด ธรรมวงศ์^{๑๖๔} ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีจุกกฐินของบ้านหาดบ้ายว่า ประเพณีจุกกฐินของบ้านหาดบ้ายถือว่าเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของคนบ้านหาดบ้าย และยังเป็นประเพณีที่ช่วยส่งเสริมความสามัคคีของคนในชุมชน และกำลังเป็นประเพณีที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน เนื่องจากชุมชนหลายชุมชนไหลื้อที่มีประเพณีจุกกฐินแต่ไม่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ทำให้ประเพณีจุกกฐินมีการสูญหายจากวัฒนธรรมชุมชน และยังขาดการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการทอผ้า ทำให้การจะรื้อฟื้นประเพณีจุกกฐินขึ้นมาใหม่เป็นไปได้ค่อนข้างยาก แต่เมื่อชุมชนไหลื้อบ้านหาดบ้ายมีองค์ประกอบครบทั้งเรื่องการสืบทอดประเพณีและการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการทอผ้า อีกทั้งมีความพร้อมทั้งในเรื่องบุคคลกร ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้เกิดอาชีพใหม่นอกเหนือจากการทอผ้าไหลื้อ จำหน่ายแล้ว ก็คือการบริหารจัดการพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณีจุกกฐิน

นางมาลี ปานทอง^{๑๖๕} ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีจุกกฐินของบ้านหาดบ้ายว่า เป็นประเพณีที่เป็นการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ เพราะถ้าไม่มีงานบุญงานกุศลการที่จะพบปะกันเป็นไปได้ค่อนข้างยาก ทั้งเรื่องการเดินทาง วัน เวลา แต่ถ้ารู้ว่าจะมีงานบุญใหญ่เมื่อใด จะมีการเตรียมพร้อมในการเดินทางทั้งเรื่องของ เงิน เวลา และเอกสารต่างๆ ซึ่งในขณะที่ทำผ้าทอจะสังเกตเห็นได้ว่ามีคนลาวจากฝั่งโน้นมาช่วยเรื่องการทอผ้า มาร่วมงานบุญ กันอย่างคับคั่ง

กล่าวโดยสรุปได้ว่าประเพณีจุกกฐินบ้านหาดบ้ายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่เดิมนั้นมีขั้นตอนพิธีกรรมที่ทำไม่ได้ยุ่งยาก รู้กันเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น เป็นวิถีชีวิตที่ชาวบ้านพึงปฏิบัติตามหน้าที่ชาวพุทธพึงกระทำ จุกกฐินถือว่าเป็นการบำเพ็ญกุศล เป็นทานพิเศษเป็นทานตามกาล มีอานิสงส์ในการทำมาก การทอดกฐินเป็นการทำบุญที่เสียสละปัจจัยที่หามาด้วยความเพียรพยายามของเจ้าภาพการถวายกฐินจึงมีอานิสงส์แรงตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ ทานมัย สीलมัย ภาวนามัย อปจายนมัย เวยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย ฌัมมัสสวนมัย ฌัมมัสเทศนามัย และทิฏฐุชุกัมม ผู้ถวายทานเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้รับบุญคือเป็นผู้จัดกิเลส ความโลภ มีจิตใจผ่องใส เป็นผู้มั่งคั่งในทางทรัพย์สินมีโภคทรัพย์ มีความเจริญในหน้าที่การงาน เป็นผู้อันเป็นที่รักของเทวดา และมิตรเพื่อนบ้าน มีผิวพรรณงาม เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปเป็นผู้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในคุณงามความดี มีจริยธรรม เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันเป็นที่พิศลุดตลอดกาล

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ นางผัด ธรรมวงศ์, ชาวบ้านบ้านหาดบ้าย, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ นางมาลี ปานทอง, ชาวบ้านบ้านหาดบ้าย, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปพิธีกรรมและประเพณีย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเพื่อปรับให้เข้ากับความสะดวก โอกาส และเวลาในการทำบุญ ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเพณีจุลกฐินของบ้านหาดบ้ายมีการเพิ่มเติมกิจกรรมบางอย่างและลดทอนกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน อย่างเช่น มีการเพิ่มเติมคือ มีการตั้งต้นผ้าป่าเพื่อหาปัจจัยในการบูรณะวัด การตั้งบาตรลดเคราะห์ การตั้งโรงทาน เป็นต้น และการลดทอนคือ ขั้นตอนการทำผ้าจุลกฐินบ้างขั้นตอนต้องใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยอย่างเช่น การเย็บผ้าจุลกฐินเมื่อก่อนต้องเย็บด้วยมือแต่ในปัจจุบันใช้จักรเป็นเครื่องเย็บเพื่อให้เกิดความสวยงามและรวดเร็วในการเย็บ หรือขั้นตอนการทำผ้าให้แห้งซึ่งเมื่อก่อนต้องนำผ้าไปวางบนตะแกรงย่างไฟ แล้วสะบัดไปมาให้แห้ง แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปก็สามารถนำผ้าจุลกฐินเป็นอบในเครื่องอบผ้าได้ แต่ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงบางอย่างของพิธีกรรมก็เป็นสิ่งที่ยอมรับกันได้ เพราะต้องให้เกิดความสอดคล้องกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป และเพื่อดำรงรักษาซึ่งวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ เป็นการเผยแผ่ศาสนา และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยาวนานสืบได้

๓.๔.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีจุลกฐินวัดหาดบ้าย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรมของประเพณีจุลกฐินวัดหาดบ้ายนั้นเมื่อนำมาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏชัดเจนอยู่ในพิธีกรรม หลักธรรมสำคัญคือ หลักธรรมที่ว่าของเรื่องเกี่ยวกับ “บุญ”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๖๖} ได้ให้ความหมายคำว่า บุญ หมายถึงเครื่องชำระสันดาน, ความดี, กรรมดี, ความประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ กุศลกรรม, ส่วนบุญกิริยาวัตถุ หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ, ทางทำความดี บุญกิริยาวัตถุสามคือ ๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้, สีสมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี, ๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา

คำว่า “บุญ” (บุญญ) มีความหมายปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังนี้

บุญ คือ เรื่องชำระสันดาน^{๑๖๗} หมายถึง เครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยการชำระล้างที่ต้นเหตุของความชั่ว (อกุศลกรรม) จึงจะส่งผลให้เกิดบุญ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกกิเลสทุกชนิด... พุจริตทุกทาง... ความกระวนกระวาย

^{๑๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๓.

^{๑๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/เสริม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๒.

ทุกอย่าง... ความร่ำร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการและชักฟอก อุกุสลาภิสังขารทุกประเภท”^{๑๖๘}

บุญ แปลตามศัพท์หรือพยัญชนะว่า ชาระ ฟอก ล้าง โดยแบ่งเป็น

๑. บุญส่วนเหตุ นั้น หมายถึงศึกษา คือ ฟัง เรียนให้รู้ และ ดำรงมั่น เสพปฏิบัติเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. บุญส่วนผล นั้น หมายถึงผลวิบากของบุญส่วนเหตุ นั้นเอง ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุทั้งปวง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๖๙}

บุญ คือ กรรมดี (กุศลกรรม) หมายถึง การกระทำที่ดี^{๑๗๐} หรือกระทำที่ประกอบด้วยเจนาทางกาย วาจา ใจที่ดี จึงเป็นเหตุให้เกิดกรรมดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

บุคคลทำกรรมใดทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ กรรมนั้นแลเป็นสมบัติของเขาทั้งเขาจะนำกรรมนั้นไปได้ อนึ่งกรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป ดุจเงาติดตามตัวไป ฉะนั้นเพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๑๗๑}

ดังนั้นบุญ ตามความหมายดังกล่าวมาจึงมุ่งเอาผล คือ ความสุข ความเจริญทั้งร่างกาย และจิตใจอันก่อให้เกิดความผ่องใส สงบ และเกิดความพอใจที่กระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้นไป ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะสิ่งสมบุญนำสุขมาให้^{๑๗๒} ...ผู้ทำบุญไว้ ย่อมบันเทิงใจในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังบันเทิงใจในโลกหน้า ชื่อว่าบันเทิงใจในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะกรรมที่บริสุทธิ์ของตน^{๑๗๓} ...บุคคลอย่าสำคัญว่าบุญเล็กน้อยคงจักไม่มาถึง แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาทีละหยาดๆ ได้ ฉันทใด คนมีปัญหา เมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละเล็กทีละน้อย ก็เต็มด้วยบุญได้ ฉันทนั้น^{๑๗๔}ทานที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีผลคือความสุข ที่ยังมีได้ให้ ย่อมมีผลอย่างนั้น โจรยังปล้นเอาไปได้ พระราชายังริบเอาไปได้ ไฟยังไหม้ได้หรือ

^{๑๖๘} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑/๙๒-๙๔.

^{๑๖๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **วิธีสร้างบุญบารมี**, (กรุงเทพมหานคร : รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระศพ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒-๑๔.

^{๑๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕.

^{๑๗๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๑/๑๕๙-๑๖๐.

^{๑๗๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๑๗๓} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๙.

^{๑๗๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๒/๖๘๙.

สูญหายไปได้^{๑๗๕}....ผู้ใดไฝหาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดไฝหาความสุขเพื่อตน ไม่ใช่ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุข^{๑๗๖}.....บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นภัยในความตาย ควรทำบุญที่นำสุขมาให้^{๑๗๗}

การทำบุญในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีส่วนต่อการทำประโยชน์ให้แก่บุคคลทั้งหลาย เช่น สงเคราะห์เกื้อกูล เสียสละแบ่งปัน ลดความเห็นแก่ตัว เสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้วเขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคร้ายในมนุษย์^{๑๗๘}

บุญกิริยาวัตถุขยายความ รวม ๑๐ ประการคือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
 ๒. สีสัมมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ
 ๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญาและควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่างคือ
 ๔. อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพาศสุภาพอ่อนน้อม
 ๕. ไวยาวัจฉมัย ทำบุญด้วยการช่วยชวนชวยรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
 ๖. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
 ๗. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น
 ๘. ัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ
 ๙. ัมมัสเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์
 ๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง
- ให้เป็น สัมมาทิฏฐิ^{๑๗๙}

บุญ คือ เครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นกรรมดี(กุศลกรรม) เป็นเครื่องกำจัดสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่ากิเลส การหมั่นบำเพ็ญบุญเป็นการช่วยลดละความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความใจคับแคบ ตระหนี่ถี่เหนียว หวงแหน บุคคลที่หมั่นบำเพ็ญบุญมักเป็นคนน่าบูชา เพราะเป็นบุคคลผู้มี

^{๑๗๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๔๑/๕๗.

^{๑๗๖} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๓., ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๙๓..

^{๑๗๗} อง.ท. (บาลี) ๒๐/๕๒/๙๗., ป.จ.ท. (ไทย) ๒๐/๕๒/๒๑๔.

^{๑๗๘} อง.อ.ภ. (ไทย) ๒๓/๓๘/๒๙๔.

^{๑๗๙} ดูรายละเอียดใน อง.อ.ภ.อ. ๓/๓๖/๒๕๖-๒๕๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, ฉบับสองพากย์, หน้า ๕๓-๕๔.

คุณธรรม มีความดี บุญจึงทำให้เกิดภาวะน่าบูชาแก่บำเพ็ญบุญ และเมื่อได้ทำบุญแล้ว จิตใจก็อิ่มเอิบ เป็นสุขที่ประณีตลึกซึ้งขึ้นไป เป็นความสุขที่ยั่งยืนยาวนาน และเป็นความสุขที่สงบเพราะการบำเพ็ญ บุญมาดีแล้วจึงส่งผลให้มีความสุขตลอดส่งผลให้ไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดใน พระพุทธศาสนาได้

ประโยชน์ของการทำบุญ

บุคคลผู้ผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ ถือว่าได้สร้างความดีให้กับตนเองไว้อย่าง มากมาย จึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์ อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ดังนี้

ประโยชน์ในปัจจุบัน

คำว่า “ประโยชน์ในปัจจุบัน” หรือเรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึง ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้^{๑๘๐} เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของ มนุษย์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข สิ่งนั้นๆ จึงเป็นประโยชน์ทุกอย่าง ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร(เจริญ สุวฑฒโน) ได้กล่าวไว้ว่า ความสุขที่บุคคลทั้งหลายนั้นปรารถนาไว้ ใดๆได้แก่

(๑) ทรัพย์ หรือโภคทรัพย์ (๒) ศิลปวิทยา (๓) ยศ บริวาร และเกียรติ (๔) ไฉตริ การ ประกอบอาชีพ และ (๕) ผาสุก คือมีความแข็งแรง ไม่มีโรคจึงจะเป็นอุปการะให้ได้ประโยชน์ที่พึงจะ ได้ทุกอย่าง ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อาโรคฺย ปรมา ลาภา แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง”^{๑๘๑} ดังนั้นทรัพย์ ศิลปวิทยา ยศ ไฉตริ และความผาสุก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งซึ่งบุคคลทั้งหลายแสวงหา มานั้น ก็เพื่อใช้ในการประกอบการดำรงชีวิตในประโยชน์ปัจจุบันนั่นเอง^{๑๘๒}

ประโยชน์ภายหน้า

คำว่า “ประโยชน์ภายหน้า” หรือเรียกว่า “สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึงธรรม ที่เป็นประโยชน์เบื้องหน้า ธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงสุด ขึ้นไป^{๑๘๓} เป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เน้นสอนให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติตามอยู่เสมอ เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขภายหน้า ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “ธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หา ยากในโลก” มี ๔ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)

^{๑๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐.

^{๑๘๑} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒., ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๑๘๒} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

^{๑๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

๒. สีสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)

๓. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ)

๔. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา)^{๑๘๔}

นอกจากนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ประโยชน์ ภายนอกนี้ หมายถึง ประโยชน์จะพึงได้ในอนาคต ประโยชน์แผ่ไปถึงคนอื่นก็ได้หมายถึงความดีก็ได้ แต่มีความหมายรวมๆ กัน ทั้ง ๒ คือ ความดีที่เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ตั้งแต่บัดนี้ สืบไปจนถึงภายหน้า ^{๑๘๕}

ประโยชน์อย่างยิ่ง

คำว่า “ประโยชน์อย่างยิ่ง” หรือเรียกว่า “ปรมัตถะ” คือ “พระนิพพาน”^{๑๘๖} เป็นการได้ ประโยชน์อันสูงสุดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นั่นคือ ความพ้นทุกข์ เพราะเป็นประโยชน์ที่ เกื้อกูลให้เกิดความสุขอย่างยิ่ง โดยไม่จำกัดกาลเวลาว่าเป็นปัจจุบันหรือภายหน้าดังมีเรื่องเกี่ยวกับ ประวัติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังมีได้เสด็จออกผนวช กล่าวไว้ว่า

เจ้าชายสิทธัตถะ ประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงปริบรูณ์ด้วยประโยชน์ปัจจุบันและ ประโยชน์ภายหน้า คือ ทรง มีทรัพย์บริบูรณ์ มีวิชาความรู้เป็นอย่างดีเยี่ยม เป็นต้น อันนับว่าประโยชน์ ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า ทรงประกอบด้วยคุณงามความดี แต่ทรงเห็นว่าประโยชน์ดังกล่าว เกี่ยวกับกาลเวลาอยู่เสมอ กาลเวลาอยู่ยอ่มล่องและเลื่อนกันไปเรื่อยๆ ไป ชีวิตพร้อมกับประโยชน์ ทั้งหลายก็ล่วงไปเรื่อยๆ ฉะนั้น จึงทรงเสด็จออกค้นหาประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น ซึ่งพ้นจากปัจจุบัน และภายหน้า ไม่อยู่ในอำนาจแห่งความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะให้เกิดความสุขที่แท้จริง ในที่สุด ก็ได้ทรงพบประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ เช่นนั้น คือ พระองค์ได้ตรัสรู้พระธรรม เรียกว่า วิชชา คือ รู้แจ้ง ถอน พระองค์ออกจากทุกข์ของโลกได้ทั้งหมดเรียกว่า วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกองกิเลสและทุกข์ ทั้งสิ้น นี่คือนิพพานที่ยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบมา ตามประวัติพระพุทธศาสนาว่า ในชั้น แรกพระพุทธเจ้าทรงสอนประโยชน์อย่างยิ่งโดยมาก เพราะทรงมุ่งจะประกาศก่อตั้งพระพุทธศาสนา อันเกี่ยวแก่บรรพชิตคือ นักบวช เพราะโดยปกตินักบวชย่อมออกบวชด้วยมุ่งประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าถึงชาวบ้านก็ทรงสอนผ่อนลงมาถึงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า เพราะชาวบ้านย่อมมุ่งประโยชน์ทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้ว นับว่าเป็นประโยชน์ทางโลก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนประโยชน์ครบทั้ง ๓ เหมือนอย่างเป็นแหล่งศึกษาแห่งใหญ่ มีทั้งปฐมนศึกษา

^{๑๘๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๓.

^{๑๘๕} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, หน้า ๗๗.

^{๑๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๔.

มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ครอบคลุมสาขาทุกแผนก อาจที่ปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์ได้อย่างครบถ้วน
บริบูรณ์^{๑๘๗}

นอกจากนี้การเดินทางไปร่วมทำบุญในงานบุญต่างๆ ยังเป็นอานิสงส์ของการสร้างบุญ
บารมีได้เช่นกัน กล่าวคือ

๑. การทำทาน ได้แก่ การสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะ
จุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน ทานที่ได้ทำไปนั้น จะทำให้ผู้ทำ
ทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใด^{๑๘๘} ผู้สั่งสมทานมามาก ผลแห่งบุญนี้จะทำให้เกิด ทรัพย์สินสมบัติขึ้น
มากมาย เอาไว้ใช้ในการ หล่อเลี้ยงตนเอง ทั้งเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และยังเหลือไว้ใช้ในการ
ทำทานต่อไปอีก โดยการ เผื่อแผ่ให้แก่ผู้อื่น

๒. การรักษาศีล คือ สิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวางรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมี
หลายระดับคือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ การรักษาศีลเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษ
ทางกายและวาจา อันเป็นเพียงกิเลสหยาบมิให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่า
การให้ทาน แต่การรักษาศีลจึงยังได้บุญน้อยกว่า การภาวนา เพราะการภาวนานั้น เป็นการรักษาใจ
รักษาจิต และชักพอกจิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็น
เครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ การภาวนา จึง เป็น
การบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ได้บุญมากที่สุดเป็นกรรมดีอันยิ่งใหญ่เรียกว่า “มหัคคต-
กรรม” อันเป็นมหัคคตกุศล”^{๑๘๙}

๓. การเจริญภาวนา นั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดใน
พระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้น มี ๒ อย่างคือ
“สมถภาวนา (การทำสมาธิ)” และ “วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา)”^{๑๙๐}

ดังนั้นสรุปได้ว่าประเพณีจุลกฐิน เป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นพิธีกรรมที่เกิด
จากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพุทธองค์ผ่านกิจกรรมต่างๆ
ที่มีคนหมู่มากมารวมกันประกอบกิจกรรมอย่างเดียวกันเหตุที่มีพิธีกรรมนั้น อานิสงส์ของการได้มา
ทำบุญทอดกฐินเป็นทานก็ย่อมเกิดปีติสุขอิมเอมใจว่าได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งเสริมผู้ประพฤติ
ดีปฏิบัติชอบให้เป็นหลักเป็นตัวอย่างแห่งคุณงามความดีจิตใจของผู้ทอดกฐินทั้ง ๓ กาล คือก่อนทอด
กำลังทอดและทอดแล้วที่เลื่อมใสศรัทธาและ ปรรณานาตินั้นจัดเป็นกุศลจิตคนๆ ที่จิตเป็นกุศลย่อมได้รับ

^{๑๘๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๖/๒๙๙-๓๐๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๕-๔๐๗, สมเด็จพระญาณสังวร
(เจริญ สุวฑฺฒน), **บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก**, หน้า ๘๒-๘๔.

^{๑๘๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **วิธีสร้างบุญบารมี**, หน้า ๘.

^{๑๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๑๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

ความสุขความเจริญ บุคคลผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ ถือว่าได้สร้างความดีได้กับตนเองไว้อย่างมากมาย จึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือเรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม” หมายถึง ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ประโยชน์ภายนอกหน้า” หรือเรียกว่า “สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกรธรรม” หมายถึงธรรมที่เป็นประโยชน์เบื้องหน้า ธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงสุดขึ้นไป และประโยชน์อย่างยิ่ง” หรือเรียกว่า “ปรมาตตะ” คือ “พระนิพพานผู้ถวายทานเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้รับบุญคือเป็นผู้จักกิเลส ความโลภ มีจิตใจผ่องใส เป็นผู้มั่งคั่งในทางทรัพย์สินมีโภคทรัพย์ มีความเจริญในหน้าที่การงาน เป็นผู้อันเป็นที่รักของเทวดา และมิตรเพื่อนบ้าน มีผิวพรรณงาม เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปเป็นผู้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในคุณงามความดี มีจริยธรรม หากชาติใดพลั้งพลาดบาปกรรมส่งผลให้ไปเกิดเป็นสัตว์ก็จะเกิดเป็นสัตว์ที่มีขนงามได้แก่ นกยูง เมื่อละโลกนี้ไปแล้วๆ ได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ตลอดกาล

๓.๕ ประเพณีไหลเรือไฟ บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

คนไทลาวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งใช้ภาษาในตระกูลไท – ลาว และมีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคล้ายและใกล้ชิดกับคนยวน โดยทั้งสองกลุ่มเคยมีอาณาจักรที่ชื่อล้านนาและล้านช้างอันเป็นเมืองพี่เมืองน้องกัน ดังนั้นแล้วคนลาวได้อพยพไปมาในอาณาเขตของล้านนาและล้านช้างมานานนัก โดยส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ในการศึกษาการอพยพตั้งถิ่นฐานของคนลาวยุคใหม่ ได้ศึกษาลงลึกที่บ้านห้วยลึก เพราะเป็นบ้านที่ติดอยู่ริมชายแดนไทยกับลาวทั้งทางบกและทางน้ำมากที่สุด

บ้านห้วยลึกแต่เดิมนั้นมีชื่อเรียกเป็นภาษาที่คนในหมู่บ้านใช้กันว่า “ฮ่องเล็ก” ด้วยสภาพลำห้วยข้างหมู่บ้านที่ลึกมาก จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านคำว่า “ฮ่อง” หมายถึงร่องน้ำ ทางเดินของน้ำที่มีขนาดเล็กกว่า ลำห้วย ส่วนคำว่า “เล็ก” หมายถึง ลึก ดังนั้นสองคำรวมกันจึงมีความหมายว่า ร่องน้ำที่มีความลึกมาก แต่ผู้คนในชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นคนเหนือหรือชาวไทยวน เรียกว่า ห้วยเล็ก ซึ่งเรียกกันมาจนเป็นที่ยอมรับในเวลาต่อมา ละเปลี่ยนเป็นห้วยลึกตามการตั้งชื่อหมู่บ้านของราชการจนถึงปัจจุบัน บ้านห้วยลึกเป็นชุมชนที่ย้ายที่ทำกินถิ่นอาศัยมาจากฝั่งขวาแม่น้ำโขงจึงเรียกตัวเองว่าคนลาว ปัจจุบันคนในชุมชน ยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากประเทศลาว เช่น การพูดภาษาลาวในชุมชน ประเพณีการไหลเรือไฟในวันออกพรรษา ประเพณีบุญข้าวจี การห่มสไบของผู้สูงอายุชาย-หญิง เมื่อไปทำบุญที่วัด ในอดีตที่ผ่านมาจากการสอบถามชาวบ้านที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐-

๘๐ ปี เล่าว่า ในครั้งนั้นบริเวณบ้านห้วยลึกมีต้นไม้ใหญ่น้อยโดยเฉพาะป่าไผ่ขึ้นรอบๆ หมูบ้าน สัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม เช่น หมูป่า ซึ่งมีจำนวนมาก ทำให้การปลูกข้าวไร่ไม่สามารถปลูกได้มาก เพราะถูกรบกวนจากหมูป่า ด้วยบริเวณการตั้งหมู่บ้านอยู่เขตชายเขาติดแม่น้ำโขงทำให้สัตว์ต่างๆมีแหล่งน้ำและอาหารตลอดปี ต้นไม้และพืชมีความอุดมสมบูรณ์เพราะได้รับความชุ่มชื้นจากแหล่งน้ำโขงและลำห้วยต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้มีผู้ตบย้ายข้ามโขงจากประเทศลาวเข้ามาอยู่ด้วยสาเหตุถูกกดดันจากการเก็บเงินค่าหลวงจากผู้ชายอายุ ๑๘ ปีขึ้นไปคนละ ๗ หมัน หากใครไม่มีให้ก็ถูกจับไปขังคุก พ.ศ. ๒๔๘๓ เกิดสงครามทางการเมืองภายในประเทศลาวชาวบ้านได้อพยพหลบหนีภัยสงครามข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ฝั่งไทย เช่น บ้านห้วยลึก บ้านปากอิง (อำเภอเชียงของ) บ้านสบคำ (อำเภอเชียงแสน) ทั้ง ๓ หมู่บ้าน บางครอบครัวเป็นพี่น้องเครือญาติกันครั้งสงครามสงบลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพกลับประเทศลาวอีกส่วนหนึ่งตัดสินใจอยู่บ้านห้วยลึกในครั้งนั้นมีอยู่ ๑๐ หลังคาเรือน พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่บ้านกอนคำ(เขตประเทศไทย) ตั้งอยู่ห่างจากบ้านห้วยลึกประมาณ ๗ กิโลเมตร (บริเวณเหนือแก่งผาโต) ในขณะนั้นบ้านห้วยลึก ซึ่งเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านกอนคำ ผู้ใหญ่บ้านกอนคำขณะนั้น คือ “คนเฒ่าเชียงขาว” ได้ย้ายถิ่นฐานมาอาศัยยังบ้านห้วยลึก “พ่อสิงห์ บุญทัน” ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้านกอนคำคนต่อมา ในระยะเวลาไม่นานก็ย้ายมาอยู่กับ “คนเฒ่าเชียงขาว” ด้วยมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทำให้บ้านกอนคำขาดผู้นำชาวบ้านทั้งหมดจึงตัดสินใจย้ายตามผู้นำมาอยู่บ้านห้วยลึก บางส่วนซึ่งเป็นญาติกันก็ได้ย้ายไปอยู่บ้านคกหลวง ในเขตประเทศลาว ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านกอนคำเดิมเพียงข้ามแม่น้ำโขงก็ถึงฝั่ง(ฝั่งตรงข้าม) ปัจจุบันบ้านห้วยลึกและบ้านคกหลวงยังไปมาหาสู่กันเสมอทั้งในยามปกติและคราวมีเทศกาลประเพณีหรือบุญของทั้ง ๒ หมู่บ้าน โดยไปทางเรือ บ้านกอนคำจึงเป็นหมู่บ้านร้างตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน บ้านห้วยลึกเดิมมี ๑๕ หลังคา จึงเพิ่มเป็น ๓๐ หลังคา นับจาก พ.ศ. ๒๔๖๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปีที่มีผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันมากขึ้นครั้งใน ปีพ.ศ. ๒๔๙๘ เกิดเหตุการณ์ กระทบกระทั่งของคนในชุมชน ประกอบกับเกิดสงคราม อ้ายน้อง ในประเทศลาว ทางราชการเกรงว่าชาวบ้านจะได้รับผลกระทบจึงแนะนำให้ชาวบ้านย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านม่วง บ้านยาย แต่ชุมชนเห็นว่าไกลจากแม่น้ำโขงเกรงว่าจะทำมาหากินลำบาก ดังคำกล่าวของคนเฒ่าคนแก่ว่า “หมู่คนลาวออกจากน้ำของ บ่ได้กินหยั่ง” ซึ่งขอยู่ใกล้แม่น้ำโขง คือ บ้านห้วยลึกในปัจจุบัน ในพ.ศ. ๒๕๐๐ ผู้คนบ้านกอนคำทุกครอบครัวจึงได้โยกย้ายจากถิ่นที่อยู่มาอยู่บ้านห้วยลึกและบางส่วนก็ไปอยู่ฝั่งลาวทำให้บ้านกอนคำกลายเป็นหมู่บ้านตั้งแต่นั้นมา^{๑๙๑}

^{๑๙๑} นิวัติ ร้อยแก้ว ๒๕๔๘, อ่างใน, วรการ เทพวัลย์, “ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านด้านสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์อนุภูมิภาคแม่น้ำโขง”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔-๔๕.

อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประเพณีประจำถิ่นของหมู่บ้านห้วยลึก ซึ่งเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนอพยพจากประเทศลาวมาอยู่ประเทศไทย ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของประเพณีไหลเรือไฟของทางภาคอีสานและไหลเรือไฟของชาวบ้านห้วยลึกทางภาคเหนือว่าประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากประเทศลาวเหมือนกัน แต่พิธีกรรมบางอย่างอาจจะไม่เหมือนกันบ้าง อาจสืบเนื่องจากรยะเวลายาวนาน มีการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน แต่จุดประสงค์และความหมายหลักเหมือนกันคือ บูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าริมฝั่งแม่น้ำนันทานที ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ประเพณีไหลเรือไฟ ของชาวบ้านห้วยลึกซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านห้วยลึกแบ่งพิธีกรรมออกเป็น ๒ อย่าง คือ ไหลเรือไฟบก กับไหลเรือไฟทางน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

ไหลเรือไฟบก

การประกอบพิธีกรรมไหลเรือไฟในอดีต จัดทำขึ้นแบบเรียบง่ายเฉพาะหมู่บ้านหรือชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เมื่อใกล้ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ประมาณ ๑-๒ วัน ทางวัดจะเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อช่วยกันจัดหา วัสดุในท้องถิ่นการทำเรือไฟ จัดเตรียมต้นกล้วย ไม้ไผ่ ขี้ไต้ หรือไต้ไฟ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบทำเรือไฟ

บ้านห้วยลึกเป็นหมู่บ้านเดียวที่ยังพิธีกรรมไหลเรือไฟบกและปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุกปี สมัยก่อนการสร้างเรือไฟจะทำเสร็จในวันเดียว คือในวันที่จะทำการไหลเรือไฟ ชาวบ้านจะช่วยกันทำร่วมกับพระสงฆ์ที่วัด โดยนำท่อนกล้วยหรือไม้ไผ่มามัดเป็นแพสำหรับรองรับโคลงเรือหงส์หรือเรือหางยาวที่สานด้วยไม้ไผ่ ไต้ไฟจะถูกนำมาประดับตกแต่งตามโครงเรือ เรือไฟที่ทำเสร็จแล้ว จะมีขนาดยาวประมาณ ๕-๖ เมตร สูงประมาณ ๑ เมตร ก่อนจะมีพิธีกรรมไหลเรือไฟล่องแม่น้ำโขง จะมีการทำพิธีกรรมไหลเรือไฟบกก่อน ๑ วัน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในวัดของวัดบ้านห้วยลึก ในพิธีไหลเรือไฟบกนี้อาจจะเรียกว่าเป็นพิธีกรรมของฝ่ายสงฆ์ และกับคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ในพิธีกรรมไหลเรือไฟบกนั้นจะเริ่มประกอบพิธีกรรมประมาณ ๑๗.๐๐ น ชาวบ้านจะเริ่มทยอยกันมาที่วัด พร้อมทั้งเตรียมข้าวตอก ดอกไม้รูปเทียน เครื่องสักการบูชา แล้วนำมาวางที่เรือ เรือนี้จะเป็นเรือที่สร้างมาจากไม้ไผ่ เป็นเรือที่ชาวบ้านได้ช่วยกันทำขึ้น ประกอบขึ้นง่ายๆ ประดับประดาไปด้วยโคมไฟ ชาวบ้านก็จะนำเครื่องสักการบูชาต่างๆ ไปวางในเรือ เมื่อชาวบ้านมาครบแล้ว มัคทายกจึงได้ไปนิมนต์เจ้าอาวาสประกอบพิธีกรรม โดยขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมนั้น จะเริ่มตั้งแต่ มัคทายกได้กล่าวคำว่า

“มะหยังอิมินา ปะทิเปนะ อะสุกายะ นัมมะ ทายะ นะทียา ปุรินทิตัง มุณีโน ปะทะวะลัน ชัง อะภิปุชมะ อะยังอิมินา ปะทิเมนะ มุณีโน ปะทะวะสันสัสสะ บูชา อัมหากัง ทีตะลัตตัง ทิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ”

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ข้าแก่หญิงชายน้อยใหญ่ทุกคน ขอบุชาซึ่งรอยพระพุทธรูปที่ ตั้งอยู่เหนือหาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำ ชื่อว่า นัมทานที ด้วยประทีปนี้ ซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบุชารอยพระพุทธรูป ด้วยประทีปนี้ จงเป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข และความเจริญ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายในชาตินี้ และชาติหน้า สิ้นกาลนานเทอญ

เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรมไหลเรือไฟบงของชาวบ้านห้วยลึก

ไหลเรือไฟทางแม่น้ำ

เมื่อพิธีกรรมไหลเรือไฟบงของชาวบ้านห้วยลึกที่ได้จัดล่วงหน้าไปก่อนแล้ว ๑ แล้ว วันถัดมาก็เป็นพิธีกรรมไหลเรือไฟทางน้ำ ซึ่งชาวบ้านได้นำเรือที่ทำมาจากไม้ไผ่ที่ประดับประดาด้วยโคมไฟอย่างสวยงามมาลอยไว้ริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งจำนวนเรือไฟนั้นจะมีกี่ลำอยู่ที่ จำนวนหมู่บ้านอื่นที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมไหลเรือไฟ ก่อนที่จะถึงประกอบพิธีกรรมนั้นตอนกลางวันทางหมู่บ้านห้วยลึกจะมีการจัดการแข่งขันแข่งเรือพายเพื่อเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ไมตรีกับพี่น้องทางฝั่งลาว ซึ่งการแข่งขันเรือถือว่าเป็นการกีฬาประจำถิ่นของชุมชนชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำ และต่อจากนั้นจะเริ่มการแสดงจากพี่น้องทั้งสองฝั่งสลับสับเปลี่ยนกันขึ้นมาแสดงอย่างสนุกสนาน บางกลุ่มก็มีการขับทูลลาวร้องแกวเกี่ยวระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ซึ่งการขับทูลลาวนี้ได้มีผู้รู้อธิบายให้ฟังว่า เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านห้วยลึกได้สืบทอดกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่อพยพมาจากลาวก็ได้้นำการละเล่นการขับทูลลาวมาด้วยเป็นการสืบสานอนุรักษ์การละเล่นพื้นบ้านสืบมา ชาวบ้านทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวเริ่มทยอยกันนำดอกไม้ธูปเทียน เครื่องสักการะ นำไปวางไว้ที่เรือไฟพร้อมกับกล่าวคำขอมาต่อแม่น้ำโขง เมื่อถึงเวลาอันสมควรแล้ว มัคคทายกจะได้เริ่มพิธีกรรมโดยจะเป็นผู้นำกล่าวคำเริ่มตั้งแต่

“มะหยังอิมินา ปะทิเปนะ อะสุกายะ นัมมะ ทายะ นะทียา ปุริเนทิตัง มุณีโน ปะทะวะลัน ชัง อะภิปุชะมะ อะยังอิมินา ปะทิเมนะ มุณีโน ปะทะวะสันสัตสะ บูชา อัมหากัง ทีตะลัตตัง ทิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ”

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ข้าแก่หญิงชายน้อยใหญ่ทุกคน ขอบุชาซึ่งรอยพระพุทธรูปที่ ตั้งอยู่เหนือหาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำ ชื่อว่า นัมทานที ด้วยประทีปนี้ ซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบุชารอยพระพุทธรูป ด้วยประทีปนี้ จงเป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข และความเจริญ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายในชาตินี้ และชาติหน้า สิ้นกาลนานเทอญ

ซึ่งการสวดเหมือนกับบทสวดตอนทำพิธีไหลเรือไฟบง แตกต่างกันตรงที่พิธีไหลเรือไฟทางน้ำ มัคคทายกเป็นผู้นำสวด เมื่อพิธีกรรมเรียบร้อยจะมีการปล่อยเรือไฟให้ลอยกับกระแสของแม่น้ำโขง เป็นอันเสร็จพิธีการ

จากการไปเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคลที่มาร่วมในประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านห้วยลึก มีผู้ข้อมูลดังต่อไปนี้

นายเกษม นันชัย^{๑๙๒} นายกองค้การบริหารส่วนตำบลม่วงยาย เกี่ยวการประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลึก ได้กล่าวว่า ทางเทศบาลตำบลม่วงยาย ได้ให้การสนับสนุนเกี่ยวกับงบประมาณในการดำเนินงานประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประจำทุกปี ด้วยตระหนักว่าประเพณีไหลเรือไฟนี้เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อชุมชน เป็นประเพณีที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติรวมทั้งวัฒนธรรมอันดีงามควรที่จะได้รับการอนุรักษ์ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

นายทองสุข อินทวงค์^{๑๙๓} ผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยลึก เกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟ ได้กล่าวว่า ประเพณีไหลเรือไฟนี้เป็นประเพณีที่อยู่คู่กับหมู่บ้านห้วยลึกมานาน เป็นประเพณีของพี่น้องชาวลาวที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทยก็ไม่ได้ละทิ้งประเพณีดั้งเดิมก็ยังคงสืบทอดปฏิบัติสืบมาเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนา มีการจัดงานประเพณีทุกปีชาวบ้านก็จะจัดงานกันเป็นงานเล็กๆ เพราะยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานได้ เรือก็ทำจากไม้ไผ่ สร้างแบบจำลองเรือแบบง่าย ๆ ไว้สำหรับเป็นการนำเครื่องสักการบูชาลอยไปสู่แม่น้ำนันทานที่ ตามความเชื่อของชาวบ้าน เพื่อนำเครื่องสักการบูชาขึ้น เพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธบาท ก่อนจะถึงวันงานจะมีชาวบ้านต่างมาช่วยกันสร้างเรือ โดยแบ่งหน้าที่ฝ่ายผู้ชายจะเป็นคนที่หาไม้ไผ่มาสร้างเป็นเรือ โดยจะต้องสร้างด้วยกัน อย่างน้อย ๒ ลำ คือใช้ในการประกอบพิธีไหลเรือไฟบกที่จะทำพิธีกันที่วัด และอีกลำหนึ่งไว้ตรงที่ทำน้ำ ฝ่ายผู้หญิงจะทำหน้าที่ทำเครื่องตกแต่งเรือซึ่งประกอบด้วยการตกแต่งด้วยกระดาษสีลวดลายต่างๆ โคมไฟ ดอกไม้ประดิษฐ์ ประเพณีไหลเรือไฟนี้ชาวบ้านบ้านห้วยลึกได้ทำเป็นประจำทุกปี ถือว่าเป็นประเพณีประจำถิ่น ต่อมาหน่วยงานทางราชการเล็งเห็นความสำคัญของประเพณีนี้จึงได้เข้ามาให้การสนับสนุนทั้งในเรื่องงบประมาณและการบริหารจัดการต่างๆ แต่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านต่างเห็นพ้องต้องกันมา ถ้าทางหน่วยงานราชการจะให้การสนับสนุนทางชาวบ้านก็ขอให้สนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ ส่วนการบริหารจัดการนั้น ชาวบ้านจะเป็นผู้ดำเนินการเอง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ก็ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีงบประมาณในการจัดงานมีเพิ่มมากขึ้น มีการแข่งขันเรือพายของชุมชนต่างๆ และของพี่น้องทางฝั่งลาวก็เข้าร่วมการแข่งขันด้วย มีการแข่งขันประกวดเรือที่ใช้ในพิธีของแต่ละชุมชน และมีเชิญชวนหมู่บ้านเข้าร่วมงานประเพณีด้วย มีการละเล่นพื้นบ้าน มีการจุดดอกไม้ไฟ ในงานได้จัดให้มีการแสดงรื่นเริงของชุมชนต่างๆ มีการขับท้่มลาว ของกลุ่มชาวบ้านซึ่งการขับท้่มลาวนี้ เป็นศิลปะทางการขับร้องที่เป็นมรดกสืบทอดของชาวบ้านบ้านห้วยลึก เป็นการขับร้องเกี่ยวพาราสิกันของหนุ่มสาวเป็นที่สนุกสนาน ส่วนเรื่องการประชาสัมพันธ์ให้ผู้เข้าร่วมงานก็มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยประชาสัมพันธ์ ส่วนการเชิญชวนให้พี่น้องชาวลาวเข้าร่วมงานนั้น ทางผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวว่าในพี่น้องชาวลาว มีการ

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ นายเกษม นันชัย, นายกองค้การบริหารม่วงยาย, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๙

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ นายทองสุข อินทวงค์, ผู้ใหญ่บ้านห้วยลึก, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ติดต่อสื่อสารกับพี่น้องฝั่งไทยเป็นประจำ เมื่อมีการจัดงานประเพณีก็จะมาเข้าร่วมโดยเป็นที่รู้จัก ส่วน การขออนุญาตเข้ามาในประเทศไทยนั้นทางผู้ใหญ่บ้านจะประสานไปยังเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองที่ จุดผ่อนปรนบ้านห้วยลึก ให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ฝั่งลาวเข้ามาร่วมงานประเพณีและสามารถอยู่ร่วมงาน จัดถึงเที่ยงคืนได้ ส่วนการดูแลรักษาความปลอดภัยนั้น มีการจัดเวรยามดูแลของชุดรักษาความ ปลอดภัยหมู่บ้านประสานงานกับตำรวจในพื้นที่เพื่อสร้างความอุ่นใจให้กับผู้ที่มีเข้าร่วมงานและตลอด ระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายเป็นอย่างดี

นายธีรพันธ์^{๑๙๔} เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงราย ได้กล่าวว่า ประเพณีไหล เรือไฟเป็นประเพณีที่ชาวบ้านที่บ้านห้วยลึกนี้ยึดถือและปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งในปัจจุบันนี้ อาจจะเป็นหมู่บ้านเดียวทางภาคเหนือที่ยังคงรักษาปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นประเพณีที่แสดงถึง ความสัมพันธ์ของพี่น้อง ไทยลาว เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ในงานนอกเหนือจะมีพิธีกรรมของ ไหลเรือไฟแล้ว ยังมีการแสดงงานรื่นเริง เช่น การขับขุ่มลาว ดนตรีมาดมาจากหลวงพระบาง ชาวบ้านที่อพยพมาจากลาวก็เอาศิลปะการขับขุ่มมาด้วย ของผู้เฒ่าผู้แก่ ของบ้านห้วยลึก การขับขุ่ม นี้ เป็นการขับร้องตอบโต้ ระหว่าง ชาย หญิง การเกี้ยวพาราสีกัน ของหนุ่มสาว มีความสนุกสนาน ซึ่ง อาจจะถือว่าในประเทศไทยการขับขุ่มนี้เหลืออยู่ที่นี่ที่บ้านห้วยลึกที่เดียว เรื่องที่นำมาประกอบพิธี เป็นเรือที่สร้างจากไม้ไผ่ ชาวบ้านที่เป็นผู้ชายจะรับหน้าที่ สร้างเรือ ส่วนผู้หญิงจะรับหน้าที่ตกแต่งเรือ ให้สวยงาม ประดับดอกไม้ การนำหยวกกล้วยที่แกะสลักอย่างสวยงามมาตกแต่ง ซึ่งศิลปะของการ แกะสลักหยวกกล้วยหรือภาษาพื้นบ้านเรียกว่า การแทงหยวกกล้วย ทำบายสี เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ยังหลงเหลือให้เห็น

ในส่วนของกระทรวงวัฒนธรรมนั้นได้ให้ความสนับสนุนประเพณีไหลเรือไฟ ช่วยเรื่องขอ งบประมาณในการจัดงาน ให้ชาวบ้านบริหารจัดการตามแนวคิดของชาวบ้าน ส่วนราชการจะไม่เข้า มาบริหารจัดการส่วนนี้ เพราะเกรงว่าจะเกิดผลกระทบต่อประเพณี วิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความ ยั่งยืน ส่วนการส่งเสริมการท่องเที่ยวในส่วนของทางราชการ ทางราชการไม่จำเป็นต้องส่งเสริมเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพราะวัฒนธรรมสามารถเชื่อมต่อกันเอง สายสัมพันธ์ของประเพณีและ วัฒนธรรมจะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันเอง ส่วนรัฐบาลควรดูแลอำนวยความสะดวกเรื่องของการเดินทางเข้า ประเทศ ความผูกพันของคนของวัฒนธรรมรากฐานมาจากการนับถือศาสนาพุทธ จะเห็นได้จาก อย่างเช่น ประเพณีการสงฆ์น้ำของพระธาตุดอยตุง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ พี่น้องจาก สิบสองปันนา พี่น้อง จากเชียงตุง ก็จะเดินทางมาร่วมงานบุญเอง ถือว่าเป็นการร่วมทำบุญสักครั้งหนึ่งในชีวิต ไม่ต้องได้รับ การประชาสัมพันธ์แต่อย่างใด

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ นายธีรพันธ์, เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงราย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

หลวงพ่อดุสิต คุณวโร^{๑๙๕} เจ้าอาวาสวัดห้วยลึก เกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟแต่เดิมไหลเรือไฟจะจัดกันภายในชุมชน หรือหมู่บ้านของตน เมื่อถึงวันออกพรรษาชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญที่วัดในตอนเช้า ตอนบ่ายประกอบเรือไฟ ตอนเย็นร่วมกันสวดมนต์ ฟังเทศน์กันที่วัด ในตอนค่ำชาวบ้านจะนำสิ่งของเครื่องใช้ ขนมข้าวต้ม ธูปเทียน ดอกไม้มาบรรจุในเรือไฟ แล้วจึงช่วยกันยกไปที่ท่าน้ำ เพื่อปล่อยเรือไฟให้ลอยน้ำออกจากฝั่งน้ำ การไหลเรือไฟบ่งชี้ว่าเป็นพิธีการของสงฆ์ ชาวบ้านมาทำพิธีไหลเรือไฟบ่งชี้ที่วัดแล้ว ถือว่าเป็นเสร็จพิธีการ ส่วนไหลเรือไฟทางน้ำเป็นส่วนฆราวาสที่อยากที่เฉลิมฉลองเนื่องจากรวันออกพรรษา

นายพรสวรรค์ บุญทัน^{๑๙๖} เกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟ บ้านห้วยลึกกว่าทางส่วนราชการได้มองเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณีไหลเรือไฟนี้ไว้ จึงเข้ามาสนับสนุนเรื่องงบประมาณบ้าง ส่วนเรื่องการส่งเสริมนอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงวัฒนธรรม ก็ให้การสนับสนุนในด้านการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟแต่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อชุมชน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลึกนั้นมีประวัติมาอย่างยาวนาน เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อยู่ที่ประเทศลาว เมื่อมีการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยก็ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาตลอด การที่ประเพณีไหลเรือไฟทางภาคอีสานกับประเพณีไหลเรือไฟทางภาคเหนือบ้านห้วยลึก ถึงมีขั้นตอนและจุดมุ่งหมายคล้ายกันก็สืบเนื่องมาจากมีบรรพบุรุษ ต้นตระกูลมาจากถิ่นฐานเดียวกันคือประเทศลาวนั่นเอง

จุดประสงค์ของประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านห้วยลึกพอสรุปได้ดังนี้

เพื่อเป็นการลอยพระทีปบูชารอยพระพุทธบาท ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหนือหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำ ชื่อว่านมทานที่ การจุดดอกไม้ไฟขึ้นไปเพื่อบูชาพระเศวตแก้วจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ การบูชาแม่น้ำการขอโอสิกรรมพระแม่คงคาที่ได้นำมาน้ำมาเพื่อใช้ดื่มกิน ใช้ในการเกษตรหรือได้นำสิ่งที่ไม่ดีของเสีย ลงทิ้งในแม่น้ำ และการบูชาพญานาคผู้รักษาน้ำ เชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ และขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๓.๕.๑ วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีไหลเรือไฟ บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

พิธีกรรมของประเพณีไหลเรือไฟนั้นเมื่อนำมาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมไหลเรือไฟ มีหลักธรรมสำคัญๆ ๒ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือหลักการบูชา และหลักกรรมเรื่องของการกตัญญู

^{๑๙๕} สัมภาษณ์ หลวงพ่อดุสิต คุณวโร, เจ้าอาวาสวัดห้วยลึก, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ นายพรสวรรค์ บุญทัน, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

การที่มนุษย์นั้นอ่อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา โดยเชื่อกันว่ามีที่เข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ให้คลบแคลงสิ่งของตัวเองปรารถนาบ้าง การบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาขึ้นที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่นจึงบังเกิดมีในสังคม และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญด้วย นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ การบูชากราบไหว้นั้นก็เป็นมงคลอย่างหนึ่งตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธพจน์ทรงตรัสยืนยันถึงเรื่องของการบูชาไว้ว่า “**บูชา จ บูชนิยานิ เอตมมงคลมุตตม**” คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด”^{๑๙๗}

หลักการบูชา ๒

การบูชาเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้สอนให้รู้จักบูชากราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งที่ควรบูชา เพราะถือเป็นสิ่งที่มีคุณมาก และเป็นการแสดงออกถึงคุณงามความดี การรู้ถึงคุณค่าของคนที่มีความดีที่ควรแก่การบูชา บุคคลที่ทำการบูชาก็เป็นคนดี บุคคลที่ถูกบูชาก็เป็นคนดี คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ก็จะเกิดขึ้น การบูชาคนดี การบูชาบัณฑิตจึงจัดเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งมีผลงานการวิจัยได้กล่าวว่า การบูชา คือการให้คุณค่าของบุคคล หรือสิ่งของที่เรากว้างขวางด้วยเพื่อให้เห็นคุณค่าความดีความสำคัญ และการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วยความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาจึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน^{๑๙๘}

ความหมายของการบูชา

คำว่า “บูชา” เป็นคำที่เรียกในภาษาไทย ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “ปุชา” แปลว่า การบูชา ซึ่งการบูชานี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการแสดงความเคารพต่อบุคคล ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ การยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้บูชาฝีมือ^{๑๙๙}

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต เมื่อมีอันตรายน่าสะพึงกลัวเกิดขึ้น^{๒๐๐}

^{๑๙๗} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๑๙๘} พระมหาหมวด สุภกธมโม, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๑๙๙} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓๔.

เสถียรโกเศศ นาคะประทีป ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา คือการบูชาพระเจ้าผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพเกรงกลัว ซึ่งแสดงออกมาด้วยกิริยาอาการของผู้เลื่อมใสว่ามีความเคารพเกรงกลัวต่อพระเจ้าหรือสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโลก ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้สึกเกิดขึ้นเองด้วยสหัชชาปัญญา (Intuition) ว่าต้องมีอยู่เป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง และต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่เป็นอยู่”^{๒๐๑}

ประเพณีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย นอกจากเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาให้กับชนชาติไทยในนานาอารยประเทศว่ามีอารยธรรมที่ทรงคุณค่ามากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว ยังแสดงถึงความรู้จักใช้ประเพณีวัฒนธรรมสื่อถึงกันด้วยความซาบซึ้งของบรรพชน เพื่อสื่อให้กับบุตรหลานได้ซึมซับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาใช้ในวิถีชีวิต โดยคุณค่าที่สำคัญที่มองเห็นในประเพณีลอยกระทงคือ ด้านความเคารพบูชาโดยการบูชาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุพการีไว้ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดและได้เลี้ยงดู แต่ชาวพุทธยกย่องพระพุทธองค์ไว้สูงส่งเช่นกันในฐานะ ที่ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา และทรงสอนทางพันทุกข์ให้แก่เวไนยสัตว์ พุทธศาสนิกชน จึงรู้พระคุณอันนี้แล้วจึงได้ปฏิบัติตอบแทนด้วย อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา กล่าวคือการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพุทธแสดงออก ซึ่งความกตัญญูทวดที่ต่อพระองค์ ด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธานุภาพนั้นสามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ
๒. ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ^{๒๐๒}

โดยการบูชาทั้งสองอย่างข้างต้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงความสูงส่งของบุคคลที่บุตรหลานจะต้องเคารพบูชาว่า เป็นบุพการีชนที่หาได้ยาก ๒ อย่าง ได้แก่

๑. **บุพการี** หมายถึง ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้น โดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

๒. **กตัญญูทวด** หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อความดีนั้น^{๒๐๓}

จากลักษณะพฤติกรรมของการบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้พุทธบริษัทให้ความสำคัญกับปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา เพราะการปฏิบัติบูชาสามารถนำไปสู่

^{๒๐๐} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๒๐๑} เสถียรโกเศศ นาคะประทีป, **ลัทธิศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕.

^{๒๐๒} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^{๒๐๓} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

ความพันทุกข์ได้ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้ามีทรงสนับสนุนให้บูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา แต่สำหรับฆราวาสเมื่อถือปฏิบัติตามแบบอย่างอุบาสกอุบาสิกา โดยเฉพาะสมัยพุทธกาลมีนาถปิณฑิก เศรษฐี และนางวิสาขา เป็นต้น ได้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอามิสบูชา และก็เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมิได้ห้ามพร้อมทั้งยังสามารถกระทำควบคู่กับการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมได้

ประเภทของการบูชา

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความสำคัญอยู่ ๒ อย่าง ดังกล่าวข้างต้น หรือเรียกว่า ประเภทของการบูชา ซึ่งเป็นหลักบูชาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทมีการบูชาสืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นแบบอย่างจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้กระทำถูกต้องและมีความดีงามแล้วพร้อมทั้งไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธบริษัทต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะยังจะเป็นหนทางสามารถทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมได้ หากปฏิบัติบูชาไม่ถูก หรือตั้งตนอยู่ในความประมาทขาดสติมิได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้วสืบทอดปฏิบัติแบบงมงาย และก็ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นได้ หากพุทธบริษัทได้ปฏิบัติถูกต้องตามพุทธบัญญัติแล้วโดยสาระัตถะของการบูชาทั้ง ๒ ประเภทที่ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีหลักกาการบูชา ดังต่อไปนี้

๑. **อามิสบูชา** ได้แก่ การบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรบูชาด้วยเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน และปัจจัยสี่หรือวัตถุอื่นๆ **โดยบุคคลที่ควรบูชา** เรียกว่า ปุชนียบุคคล หรือบุคคลที่ควรบูชาได้แก่ บุคคล ต่อไปนี้

(๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรงถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณและทรงตั้งพระศาสนาประกาศสังฆธรรมให้มวลมนุษยชาติทั่วโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกิดแสงสว่างทางปัญญาเว้นจากความชั่ว กระทำแต่คุณงามความดีและทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้

(๒) พระอริยสงฆ์สาวก พระสงฆ์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนืองนาบุญของปวงชนชาวโลก เป็นผู้มีความรู้คุณูปการต่อศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา

(๓) บิดามารดาเป็นปุชนียบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมา ตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดออกมาจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดาชายหญิง

(๔) ครูอาจารย์เป็นปุชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ ในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ประสานศิลปะวิทยาแนะนำดี ให้เรียนดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูงและทำความปกป้องในทิศทั้งปวง

(๕) พระมหากษัตริย์ เป็นปูชนียบุคคลของพสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของชาติ และทรงทศพิธราชธรรมบำบัตทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงประชาราษฎร์^{๒๐๔}

๒. **ปฏิบัติบูชา** ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา ตามเพศภูมิของตน เช่น การรักษาเบญจศีล การปฏิบัติเบญจธรรม และการบำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ และนอกจากปฏิบัติบูชาในกุศลกรรมบถแล้วสิ่งที่ควรบูชาสูงสุดนั้น หรือที่เรียกว่า ปูชนียวัตถุ หรือปูชนียสถานในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลลงในพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท ดังมีพระพุทธพจน์ กล่าวไว้ดังนี้

ธาตุเจดีย์ เจดีย์คือ พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระสาวก

บริโภคนเจดีย์ เจดีย์คือ สังฆเวชนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ตลอดจนถึงพุทธบิหารและต้นพระศรีมหาโพธิ์

ธรรมเจดีย์ เจดีย์ คือ พระไตรปิฎก อันได้แก่พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ตลอดจนถึงคำสอนที่จารึกลงในแผ่นศิลา และใบลาน

อุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์ คือพระพุทธรูปรอยพระพุทธรบาท และรูปพระสงฆ์สาวก การบูชานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่รู้จักเลือกบูชาบุคคล หรือวัตถุที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง^{๒๐๕} จะเห็นว่า พุทธเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภท ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวพุทธต้องให้ความเคารพ

ศรัทธา และปฏิบัติให้ถูกต้อง โดยเฉพาะธรรมเจดีย์ คือ **พระไตรปิฎก** อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุดที่บรรจุคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ค้นพบ และสั่งสอนตลอดพระชนมพรรษา เพื่อให้พุทธบริษัทนั้นได้ศึกษาปฏิบัติให้มีความแตกฉาน มีความสำรวมในอินทรีย์และเพื่อประกาศ เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไป

ดังนั้น ลักษณะของการบูชาข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักการบูชาที่ปรากฏในมงคลสูตร ซึ่งได้แสดงลักษณะการบูชาไว้ ๔ ประการ และมีใจความพอสรุปได้ ดังนี้

๑. **สักการะ** หมายถึง กิริยาและวัตถุ ถ้าแปลสักการะว่า “การทำดี” ก็หมายเอาเพื่อบูชาบุคคล และวัตถุควรบูชา ถ้าแปลสักการะว่า “วัตถุที่จัดดี” ก็หมายเอาเครื่องสักการะที่จัดดีเป็นระเบียบ มีดอกไม้ธูป เทียนและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นสำคัญเพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา

๒. **ครุการะ** หมายถึง “ทำความรัก ความห่วงใย” บุตรธิดาชายหญิงมีความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจท่านทำตนให้เป็นที่เบาใจแก่ท่าน สาธุศิษย์มีความเคารพรักในครูอาจารย์ ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย จึงได้ชื่อว่า บุคคลที่ควรบูชาแบบครุการะ

๓. **มานนา** หมายถึง “ความนับถือ” การกำหนดความดีของบุคคลว่า เขามีดีอย่างนั้นมี

^{๒๐๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๔ / ๑๖๕.

^{๒๐๕} วินย. ฎีกา. (ไทย) ๑ / ๒๖๓.

คืออย่างนี้ และถือว่าผู้มีศรัทธาเป็นคณควรเชื่อถ้อยคำนั้น ยกย่องเชิดชูให้เป็นที่นับหน้าถือหน้าถือตามนี้คือความนับถือ ลักษณะของการนับถือนั้นอยู่ที่การมีกิจวิญญูจาตังามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกันยกย่องเชิดชูกันและเอื้อเพื่อเชื่อฟังกันเป็นสำคัญ

๔. **วันทนา** หมายถึง การกราบไหว้ และชมเชย ส่วนอภิวัตนะ เป็นลักษณะของความเคารพ การชมเชยนี้คือการยกย่องสรรเสริญจัดเป็นมงคล^{๒๐๖}

ประเพณีไหลเรือไฟหลักที่เด่นชัดประการแรกคือการบูชาในพระพุทธเจ้า บูชาแม่คงคาหรือเทพเจ้าแห่งน้ำ บูชาพญานาค จัดเป็นอามิสบูชาเสียเป็นส่วนใหญ่ ปฏิบัติบูชานั้นยังเป็นส่วนน้อย และหลักธรรมที่สำคัญอีกหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมไหลเรือไฟคือหลักความกตัญญู

โดยประเด็นความกตัญญูนี้ ในทางพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องและให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก ดังพระพุทธดำรัสว่า...บุคคลที่หาได้ยากนั้นมีอยู่ ๒ จำพวก ได้แก่

๑) บุพพการี หมายถึง ผู้ทำอุปการะก่อน

๒) กตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

คำว่า “**บุพพการี**” หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในทางกฎหมาย คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) แต่ตามทัศนะทางด้านพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้^{๒๐๗} ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์อุปัชฌาย์และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วย^{๒๐๘}

จะเห็นว่า การจำแนกบุคคลที่จะต้องอุปการะข้างต้น ที่เรียกว่า บุพพการี นั้นมีอธิบายแยกกันเป็นคฤหัสถ์ และบรรพชิตไว้โดยนัยว่า...บุคคลผู้กระทำก่อนนั้น แล ชื่อว่า บุพพการี บทว่า กตเวที ความว่า ประกาศอุปการะอันท่านทำแล้ว คือทำให้ผู้อื่นรู้ ได้แก่ ให้ปรากฏ บุคคล ๒ จำพวกนั้น พึงแสดงด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ในพวกคฤหัสถ์ มารดาชื่อว่า บุพพการี ส่วนบุตรธิดาปฏิบัติต่อมารดาบิดา และกระทำสามีภริยามีการกราบไหว้ เป็นต้น แก่มารดาบิดานั้น ชื่อว่า กตเวทีในพวกบรรพชิต อาจารย์และพระอุปัชฌายะ ชื่อว่า บุพพการี อันเตวาสิกและสัทธวิหาริก ปฏิบัติกตัญญู กตเวที อีกนัยหนึ่งเมื่อบุคคลอื่นไม่ได้ทำอุปการะเลยบุคคลผู้ไม่เพ่งถึงอุปการะอันผู้อื่นทำไว้ในตนแล้วกระทำชื่อว่า บุพพการี เปรียบเหมือนมารดาบิดาจำพวก ๑ อาจารย์และพระอุปัชฌายะจำพวก ๑

^{๒๐๖} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

^{๒๐๗} พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^{๒๐๘} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

บุคคลนั้น ชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลาย ถูกค้นหาครอบงำ บุคคลผู้รู้อยู่ ให้ผู้อื่นรู้อยู่ซึ่ง
อุปการะอันผู้อื่นทำแล้วในตนโดยความเป็นอุปการะ ให้เป็นไปสมควรแก่อุปการะ ที่ผู้อื่นกระทำแล้ว
ชื่อว่า กตัญญูกตเวทิตะ เปรียบเหมือนผู้ปฏิบัติชอบ ในมารดาบิดา อาจารย์และพระอุปัชฌายะ แม้บุคคล
นั้นชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาครอบงำ อีกอย่างหนึ่งบุคคลผู้เผื่อแผ่โดยไม่มีเหตุ
ชื่อว่า บุพพการี บุคคลผู้เผื่อแผ่โดยมีเหตุ ชื่อว่า กตัญญูกตเวทิตะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า
บุพพการี ในโลกกับทั้งเทวโลก พระอริยสาวก ชื่อว่า กตัญญูกตเวทิตะ^{๒๐๙}

จากคำอธิบายข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ความกตัญญู ในทางพระพุทธศาสนาโดยรวมแบ่ง
ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) **ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ** กล่าวคือ บิดา มารดา พระอุปัชฌาย์อาจารย์ และ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ

(๒) **ความกตัญญู ต่อสิ่งที่มีบุญคุณ** (สิ่งแวดล้อม)ซึ่งนอกจากจะแบ่งประเภทของความ
กตัญญูไว้เป็นสองประเภทตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวข้องกับความ
กตัญญู ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑) **ความกตัญญูต่อบุคคล** ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และ
ญาติ

๒) **ความกตัญญูต่อสถาบัน** ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบัน
พระมหากษัตริย์

๓) **ความกตัญญูต่อสัตว์** ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข และ

๔) **ความกตัญญูต่อธรรมชาติ** ได้แก่ สภาพแวดล้อมทั้งหลายที่ให้เราได้อาศัยอยู่^{๒๑๐}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมาย กตัญญู หมายถึง ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของที่มี
มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่ากตเวทิตา
(กตเวทิตะ) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิตะ รวมความว่ากตัญญู
กตเวทิตะ หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และ
อยู่ได้ด้วยความสะดวกสุข^{๒๑๑}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความกตัญญู ไว้ว่า “ความกตัญญู

^{๒๐๙} พระสิริมังคลาจารย์, **มังคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๖.

^{๒๑๐} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

^{๒๑๑} พุทธทาสภิกขุ, **กตัญญูกตเวทิตะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖),
หน้า ๒.

นั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญูไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า นิमितต์ สาธูรูปานํ กตญญูกตเวทิตา แปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี”^{๒๑๒}

ความกตัญญูกตัญญูที่กล่าวไว้ข้างต้น ได้แสดงถึงสาระสำคัญหรือคุณค่าของประเพณีไหลเรือไฟ ได้อย่างเด่นชัดในด้านความกตัญญูซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

๑. การแสดงความกตัญญู และบูชาผู้มีพระคุณที่มีต่อมนุษย์ ได้แก่พระพุทธเจ้า พระแม่คงคา พญานาค ตามความเชื่อเพื่อตอบแทนคุณ แสดงด้วยการนำดอกไม้ ธูปเทียนไป ดวงประทีป เครื่องสักการบูชาต่างๆ ไปเพื่อทำการสักการบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่อยู่แม่น้ำโขง

๒. เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำโขง เห็นประโยชน์และคุณค่าของแม่น้ำซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ขอบคุนแม่น้ำ ที่ช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามและมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่คน และขอขมาที่ได้อาศัยทิ้งของเสีย น้ำเสียลงไปในแม่น้ำโขง การไหลเรือไฟ ก่อให้เกิดการรณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันดูแลแม่น้ำโขง

๓. เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในครอบครัวและชุมชน ร่วมกันจัดงานไหลเรือไฟ ทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงด้วยกัน

๔. สืบสานวัฒนธรรมไทย ในการเฉลิมฉลองรื่นเริง มีการจัดการละเล่นพื้นบ้าน การแข่งขันพายเรือ การทำเรือจากวัสดุธรรมชาติ สืบทอดการแต่งกายตามเอกลักษณ์ประจำถิ่น

กล่าวโดยสรุปประเพณีไหลเรือไฟเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาและการแสดงออกเห็นถึงความกตัญญู ความกตัญญูกตเวทิตี ถือเป็นเครื่องสื่อความหมายของคนดี ความกตัญญูกตเวทิตี ถือเป็น การประกาศให้คนอื่นรู้ว่าสิ่งอื่นมีบุญคุณต่อการตอบแทนบุญคุณนั้นมีได้อยู่เพียงแค่การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบหรือให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบแทนเท่านั้น หากรวมถึงการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าคนคนนั้นสิ่งๆ นั้น มีบุญคุณต่อตนอย่างไรด้วย พระพุทธเจ้าสรรเสริญความกตัญญูกตเวทิตี จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดีและของสัตบุรุษ ซึ่งเป็นผู้มีวัฒนธรรมดีงามและเป็นคุณธรรมค้ำจุนครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ นอกจากนั้นความกตัญญูกตเวทิตีเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์เป็นประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตน

^{๒๑๒} พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

๓.๖ สรุปประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนพอสรุปได้ว่า ประเพณีต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่า จะเป็นประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า จุกฐิน ไหลเรือไฟ เป็นต้น เป็นประเพณีล้วนเกิดจากความคิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาคือการเชื่อของกรรม ผลของกรรม ใครทำกรรมอะไรไว้ต้องได้รับผลของกรรมนั้น ดังเช่นหว่านพืชเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น ความเชื่อเรื่องของกรรมในพระพุทธศาสนาจะเป็นที่มาของพิธีกรรมต่างๆ จนกลายมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และขนบธรรมเนียมประเพณีคือหลักพื้นฐานการในการจัดระเบียบในสังคมโดยอาศัยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่วางเป็นกรอบให้ปฏิบัติตาม และมีการยอมรับและถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น

ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย สามารถแบ่งออกเป็นประเพณีพิธีกรรมของสงฆ์ และประเพณีพิธีกรรมที่เป็นส่วนของฆราวาส ประเพณีที่เป็นส่วนของสงฆ์ซึ่งต้องปฏิบัติในวันออกพรรษาก็คือ วันมหาปวารณา เป็นวันสิ้นสุดของกำหนดอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ มีพิธีเป็นพิธีสังฆกรรม ส่วนประเพณีในส่วนของฆราวาส อย่างเช่น ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ ประเพณีทอดผ้ากฐิน ประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น ซึ่งประเพณีต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการศึกษาพุทธประวัติบ้าง จากตำนานพื้นเมืองหรือเรื่องเล่าบ้าง แล้วเกิดจิตศรัทธาใคร่จะกระทำบุญตามความเชื่อที่ได้รับมาจากการได้ยินได้ฟังมา หวังจะได้รับอานิสงค์ของการทำบุญอย่างนั้นบ้าง จึงได้เกิดเป็นพิธีกรรมปฏิบัติตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจนกลายเป็นประเพณีนิยมประจำถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทยอาจมีประเพณีออกพรรษาที่เหมือนหรือไม่เหมือนกันก็ได้ นั่นแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นนั้นผสมผสานกับความเชื่อเรื่องบุญและนิสงค์ของบุญในพระพุทธศาสนา ทำให้มองเห็นกระบวนการของการเกิดประเพณีในพระพุทธศาสนาว่า เป็นประเพณีที่สร้างสรรค์จากวิถีชีวิตประเพณีบางประเพณีก็มีตั้งแต่พุทธกาล แต่บางประเพณีไม่มีปรากฏในสมัยพุทธกาล แต่ทุกประเพณีล้วนเกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จุดมุ่งหมายของประเพณีอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของกาลเวลา แต่ก็ถือว่าประเพณีทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้พระพุทธศาสนาคงอยู่และยังมีการสืบต่อกันไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่าน ประเพณีออกพรรษาตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีออกพรรษา แล้วนำมาจัดลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

๔.๑ ประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

๔.๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

๔.๓ คุณค่าประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

๔.๔ วิเคราะห์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

๔.๕ การบูรณาการประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย

๔.๖ วิเคราะห์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

๔.๗ สรุปการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

๔.๑ วิเคราะห์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

อำเภอเวียงแก่นและอำเภอเชียงของ เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดเชียงรายได้รับงบประมาณเส้นทางการเดินทางเชื่อมต่อผ่านไปประเทศลาวไปประเทศจีน พื้นที่ในแถบนี้มีการพัฒนาแทบทุกส่วนไม่ว่าเส้นทางการท่องเที่ยว การโรงแรม การประชาสัมพันธ์ในการสื่อสารด้านต่างๆ ฯ อย่าง

เต็มทีเพื่อสนับสนุนการค้า การท่องเที่ยวอาเซียน ดังนั้นสิ่งที่โดดเด่นของชุมชนจะเป็นจุดที่ใช้ในการดึงดูดการท่องเที่ยวเพื่อการสร้างงานสร้างอาชีพโดยเฉพาะประเพณีและวิถีชุมชน

ประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีดั้งเดิมของชุมชนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตตามแบบของคนลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งประเพณีทั้งสองนั้นเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปรากฏว่ามีประเพณีทั้งสอง ในสมัยพุทธกาลปรากฏว่ามีเพียงประเพณีทอดกฐินเท่านั้น สันนิษฐานว่าทั้งประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่อาจเกิดจากเรื่องเล่าในตำนานพื้นเมืองทางพระพุทธศาสนาแล้วนำมาเนื้อหาของเรื่องที่ได้ยินได้ฟังมาประกอบเป็นพิธีกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนอย่างเช่น ประเพณีจุลกฐิน เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงการทำบุญเพื่อหวังในอานิสงส์ของบุญที่ทำตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา ส่วนประเพณีไหลเรือไฟนั้นจะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการแสดงออกถึงการบูชา การแสดงความเคารพ ต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่รอบตัวที่คิดว่าได้เป็นผู้ที่สามารถให้คุณให้โทษได้ เช่น การบูชาเพื่อแสดงความเคารพต่อพระแม่คงคา ผู้ที่มีบุญคุณต่อการดำรงชีวิตของคนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ หรือ พญานาคผู้ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นผู้ที่อาศัยและปกป้องรักษาแม่น้ำโขง

จากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วมาแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรมปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานจนพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้จนกลายเป็นประเพณี ประจำถิ่นจนมาถึงมาทุกวันนี้ ประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประเพณีที่ผนวกความศรัทธาในพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกลายเป็นประเพณีประจำถิ่นที่มีเอกลักษณ์อัตลักษณ์ที่งดงาม

ในปัจจุบันมีการพัฒนาการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ที่มีความทันสมัยมากขึ้น ประเพณีต่างๆ เหล่านี้ ที่เป็นประเพณีที่มีเฉพาะถิ่น ได้กลายเป็นประเพณีที่นักท่องเที่ยวที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจศึกษาความแตกต่างหรือความแปลกใหม่ของประเพณีที่มีท้องถิ่นแตกต่างกับของตนเอง ในแต่ละปี ได้มีผู้เข้ามาร่วมประเพณีทั้งสองจำนวนมากหรือจำนวนน้อยนั้นอยู่ที่การประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่จะเป็นที่ทราบกันเฉพาะกลุ่มระหว่างคนไทยและคนลาวว่าจะมีการจัดประเพณีทั้งจุลกฐิน และไหลเรือไฟเป็นประจำทุกปี จากความโดดเด่นของประเพณีชุมชนนี้ทำให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเล็งเห็นความสำคัญของประเพณีทั้งสองจากการลงพื้นที่ ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่าส่วนราชการจะเข้ามาส่งเสริมและเข้ามาบริหารจัดการประเพณี อย่างเช่น การประชาสัมพันธ์ในด้านต่างๆ การประสานงานระหว่างประเทศกับประเทศลาวในการอำนวยความสะดวกของการเดินทางมาเข้าร่วมประเพณี การส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับอาเซียน เนื่องด้วยบ้านห้วยลึกและบ้านหาดบ้าย มีเขตพื้นที่ติดต่อกับฝั่งลาวโดยมีแม่น้ำโขงกั้น สัตว์จรติดต่อกันไปมาโดยทางเรือ แต่ชาวบ้านเห็นว่าการเข้ามาบริหารจัดการประเพณีของชุมชนโดยที่ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วม นั้น เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้น โครงการการสนับสนุนการ

ท่องเที่ยวของชุมชนต้องมีอันยกเลิกไปเพราะขาดการสนับสนุนของชาวบ้าน แต่ทุกปีทางชุมชนจะได้รับงบประมาณในการสนับสนุนในการจัดการประเพณีจากองค์การบริหารส่วนตำบลจะมากหรือน้อยอยู่ที่การจัดสรรงบประมาณ

๔.๑.๑ วิเคราะห์จุดแข็งของประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ

จากการลงพื้นที่ในการวิจัยได้ข้อมูลที่สามารถนำมาวิเคราะห์จุดแข็งของประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ มีดังต่อไปนี้

๑) **ด้านเศรษฐกิจ** เนื่องจากพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก มีภาคธุรกิจร้านอาหาร โรงแรม ที่พักตลอดเส้นทางการเดินทาง จากการวิเคราะห์ ประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประเพณีที่มีความโดดเด่นมีเฉพาะในพื้นที่เท่านั้น การวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจ น่าจะมีความเป็นไปได้สูงในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวในการมาเข้าร่วมในประเพณี ซึ่งตรงจุดนี้จะกลายเป็นผลประโยชน์ของชุมชนโดยตรงทั้งในเรื่องรายได้จากการจ้างงาน ธุรกิจร้านอาหาร โรงแรมที่พักแบบโฮมสเตย์อีกทั้งบรรยากาศริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เอื้ออำนวยต่อการมาพักผ่อน มีบรรยากาศของตลาดชายแดนที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทุกวันพุธ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง อีกทั้งการจัดงานประเพณีซึ่งผู้เข้าร่วมงานย่อมมีความต้องการในการทำบุญวัดจึงเป็นสถานที่ของการทำบุญได้ตามเจตนาของผู้ทำบุญเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒) **ด้านสังคมสังคม** ประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟนั้นเป็นประเพณีเล็กๆ ระดับหมู่บ้าน และมีการจัดงานเป็นประจำ โดยเฉพาะประเพณีไหลเรือไฟได้จัดงานทุกปี ถือว่าเป็นงานประเพณีประจำถิ่น ส่วนประเพณีจุลกฐินนั้น เป็นประเพณีที่จัด ๓ ปี ติดกันและเว้นระยะ ๑ ปี แต่ก็ถือว่าจัดเป็นประจำ ทุกครั้งจะมีหน่วยงานทางราชการมาช่วยบ้างหรือบางครั้งไม่ได้มาช่วยแต่ชาวบ้านสามารถจัดงานได้สำเร็จจุล่งไปด้วยดีทุกครั้ง จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมและประเพณีช่วยในการสร้างความสามัคคี เริ่มตั้งแต่สังคมของคนในครอบครัวเป็นต้นเริ่มจากการแบ่งหน้าที่ให้ความร่วมมือกันในการเตรียมการ เตรียมข้าวของเพื่อมาร่วมในงานบุญ ในระดับชุมชนเมื่อทุกคนทุกครัวเรือนร่วมมือร่วมใจกันจัดงานบุญ แบ่งหน้าที่กันในการรับผิดชอบงานด้านต่างๆ สังคมของคนในท้องถิ่นจึงมีเกิดความเข้มแข็งและมีสามัคคีกัน

๓) **ด้านการท่องเที่ยว** จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ชุมชนที่ได้จัดประเพณีจุลกฐินและไหลเรือไฟนั้นเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยความมีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่ยังช่วยกันรักษาประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ จุดนี้จะเป็นจุดที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่าง ประเพณีจุลกฐิน ของชาวบ้านบ้านหาดบายซึ่งพื้นฐานของชุมชนเป็นชุมชนที่มีการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทลื้อ ผ้าทอมีลวดลายสวยงาม และชาวบ้านที่

เป็นผู้หญิงเกือบทุกคนมีความชำนาญเรื่องการทอผ้า ด้วยเหตุนี้ผ้าที่ใช้ในประเพณีจูลกฐิน จะเป็นผ้าที่ชาวบ้านทอขึ้นเอง ซึ่งการทอผ้านี้เป็นกรทอผ้าเป็นกรรมวิธีโบราณ และในวันงานประเพณีชาวบ้านที่ช่างทอจะไปช่วยกันทอผ้าถวายพระ ซึ่งตรงจุดนี้ถือว่าเป็นจุดแข็งของชุมชนในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาร่วมงาน ส่วนประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านบ้านหาดบ้ายนั้น ซึ่งนักท่องเที่ยวอาจจะคุ้นเคยกับประเพณีไหลเรือไฟทางภาคอีสาน แต่ประเพณีไหลเรือไฟทางภาคเหนือนี้ยังไม่ปรากฏอย่างเป็นทางการ ตรงจุดนี้จะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวจะให้ความสนใจและมองหาข้อเปรียบเทียบในเรื่องของพิธีกรรมของประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งจัดเด่นของทั้งสองประเพณีนี้น่าจะเป็นจุดแข็งที่สามารถสร้างกระแสความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

๔.๑.๒ วิเคราะห์จุดอ่อนของประเพณีจูลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ

จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษานำมาวิเคราะห์จุดอ่อนของประเพณีจูลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ ได้ดังต่อไปนี้

๑) **ด้านเศรษฐกิจ** จากที่กล่าวไว้ข้างต้นที่ว่าชุมชนที่จักประเพณีจูลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟนั้น เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ย่อมได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมด้านประเพณีชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นเมื่อรัฐเข้าไปมีส่วนในการบริหารจัดการชุมชนแต่ได้รับการปฏิเสธจากชุมชน เนื่องจากกระบวนการและขั้นตอนในการจัดงานประเพณีนั้นชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับภาครัฐถ้ามองในมุมมองของทางด้านเศรษฐกิจชุมชน ทั้งขาดรายได้ที่ชุมชนต้องเสียไป งบประมาณจากภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ชุมชนย่อมเสียโอกาสในจุดนี้ไป แต่ในทางวิถึประชาภิก็ถือว่าเป็นการขาดกระบวนการที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง ซึ่งคนนั้นชุมชนจะเป็นผู้ซึ่งได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม

๒) **ด้านการประชาสัมพันธ์** ด้านการประชาสัมพันธ์ข่าวสารเกี่ยวกับงานประเพณีทั้งจูลกฐินและไหลเรือไฟ การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร นอกจากนักท่องเที่ยวที่ตั้งใจหรือเจาะจงที่จะเข้าร่วมงานประเพณี ส่วนมากจะเป็นการประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนเท่านั้น

๓) **ด้านการเดินทาง** ด้านการอำนวยความสะดวกของการเดินทางมาร่วมงานประเพณีไม่ได้รับความสะดวก หรือการเดินทางมาร่วมงานของคนไทยด้วยกัน เนื่องจากการให้บริการรถโดยสารยังไม่พร้อมที่จะอำนวยความสะดวกเรื่องการเดินทางได้

๔) **ด้านที่พัก** ที่พักมีราคาค่อนข้างแพงเพราะถือว่าเป็นแหล่งการท่องเที่ยวในระดับอำเภอ และจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาพักเป็นประจำ

๕) ด้านเอกสารการเข้าเมือง หมู่บ้านหาดบ้ายนั้นยังติดขัดเรื่องการมาร่วมงาน ประเพณีของคนทางฝั่งประเทศลาวเพราะต้องทำเรื่องการขออนุญาตเข้ามาร่วมงานบุญซึ่งในบางจุด ผ่อนปรนก็ไม่อนุญาต

จากการศึกษาและนำมาวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนไทย จึงได้นำข้อมูลที่ได้มาเป็นแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๔.๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัด เชียงราย

๔.๒.๑ วิธีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินบ้านหาดบ้ายและประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลึก มีดังต่อไปนี้

๑. การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

๑.๑. ส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ ในการจัดงานประเพณีโดยคำนึงถึงคุ่มค่าและประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดแก่ชุมชน โดยมีการประสานงานร่วมกันวางแผนการดำเนินการโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมทุกระดับ

๑.๒. การส่งเสริมด้านการให้มีการอบรม ให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อเกิดความเข้าใจและสื่อสารให้แก่นักท่องเที่ยวในทางที่ถูกต้องและไปทิศทางเดียวกัน ซึ่งการอบรมให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นก็ถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากเพราะจะเป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งจากการได้ไปสัมภาษณ์สอบถามชาวบ้านหรือผู้เข้าร่วมงาน ก็ให้ข้อมูลและประวัติไม่ตรงกัน และที่มาที่ไปของประเพณีไม่ตรงกัน

๑.๓. การส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมประจำจังหวัด ซึ่งในจุดนี้หน่วยงานในท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงอย่าง เทศบาลตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามารับผิดชอบในการส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรม

๑.๔. การส่งเสริมด้านการดูแลเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวกเรื่องสุขอนามัย การจัดเวรยามดูแลของชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านประสานงานกับตำรวจในพื้นที่เพื่อสร้างความอุ่นใจให้กับผู้ที่มีเข้าร่วมงาน ความสะดวกในการเดินทางมาท่องเที่ยว

อย่างเช่น มีการจัดเตรียมรถโดยสารประจำให้พอเพียงกับจำนวนนักท่องเที่ยว ตลอดจนเส้นทาง การเดินทางท่องเที่ยวในแต่ละจุด เบอร์โทรฉุกเฉินที่สามารถติดต่อได้ตลอดเวลา

๑.๕. การส่งเสริมเรื่องการจัดทำเอกสารการเข้าเมืองโดยถูกต้องตามกฎหมาย

เรื่องการขออนุญาตเข้ามาในประเทศไทยนั้นทางผู้ใหญ่บ้านจะประสานไปยังเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองที่จุดผ่อนปรนบ้านห้วยลึก ให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ฝั่งลาวเข้ามาร่วมงานประเพณีและสามารถอยู่ร่วมงานจัดถึงเที่ยงคืนได้

๑.๖. การส่งเสริมการจัดโปรโมชั่นช่วงเทศกาล ในการลดราคาที่พักให้แก่ นักท่องเที่ยวเพิ่มเป็นกรณีพิเศษเพื่อกระตุ้น

๒) ด้านการสืบทอด

๒.๑. การสืบทอดประเพณีที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญ ที่จะต้องดำรงไว้ซึ่งสิ่งที่ยามเป็นการเรียนรู้และฝึกฝนให้เห็นคุณค่าและปลูกจิตสำนึกด้วยการอบรมสั่งสอนหรือการปฏิบัติ โดยเริ่มจากครอบครัวโดยอบรมสั่งสอนลูกหรือคนในสมาชิกครอบครัวของตนเอง ให้เห็นคุณค่าของประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

๒.๒ จัดการเรียนรู้ เกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่น การเห็นคุณค่าของประเพณี และจุดหมายที่แท้จริงของประเพณีทางพระพุทธศาสนา

๒.๓ การแสดงออกของศิลปะ หัตถกรรมพื้นบ้าน

๒.๔ ส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนา มีส่วนช่วยส่งเสริมประเพณีในการเทศน์ การอบรมเรียนรู้ การเรียนการสอน

๓) ด้านการอนุรักษ์

๓.๑. สนับสนุนการศึกษา ค้นคว้า การวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้ว และยังไม่ได้ศึกษา เพื่อให้ทราบความหมาย และความเป็นมาและความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อให้เห็นคุณค่า ทำให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

๓.๒. ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นได้

๓.๓. รณรงค์ให้คนในท้องถิ่น ตระหนักในความสำคัญ ของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน สืบทอด และอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงรายนั้น จะเห็นได้ว่าจะต้องมีการส่งเสริมการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการ ทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของงบประมาณ การให้ความรู้ การเตรียมตัวเข้าสู่สังคมอาเซียน โดยเริ่มจากการขอความคิดเห็นของ

คนในชุมชน การยอมรับการมีส่วนร่วมในการจัดสรรงบประมาณที่ได้รับอย่างคุ้มค่า การสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชนในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงและร่วมกันขับเคลื่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องมีการเตรียมพร้อมเพราะเมื่อเข้าสู่เขตเศรษฐกิจพิเศษของอาเซียนอย่างเต็มรูปแบบแล้ว ชุมชนจะสามารถบริหารจัดการชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพพร้อมกับการต้อนรับสิ่งใหม่ๆ จากสังคมอาเซียนต่อไป

๔.๓ คุณค่าประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน

คุณค่าของประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน จากการได้ศึกษา สามารถแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ

ประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา อิทธิพลของความเชื่อสร้างสรรค์พิธีกรรมจนถือปฏิบัติ จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมชุมชน อย่างที่ทราบกันว่าสังคมไทยในทุกภาคส่วนมีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกและแตกต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมว่ามนุษย์เราเกิดในภพภูมิที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง เป็นไปตามกฎแห่งกรรมที่ทำไว้จิตที่ได้รับการอบรมแล้วถ้าหากหมกมลินกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีต มีความสุข ความเจริญประเสริฐและสูงขึ้น แต่ถ้าหากจิตไม่ได้รับการอบรม ปล่อยทิ้งไว้ตามสภาพเดิมที่เป็น ปล่อยให้สกปรกเศร้าหมอง เพราะตกเป็นทาสของกิเลส

๒. ความเชื่อที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ และมีผลต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์ เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ยึดถือนำมาเกี่ยวโยงเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต เมื่อมนุษย์มีความเชื่อเกิดขึ้นก็ต้องกำหนดเป็นรูปแบบของพิธีกรรมเกิดขึ้นตามากการที่ความเชื่อของคนแต่ละชุมชนมีแนวทางยึดถือ และปฏิบัติที่แปลก แตกต่างอาจจะคล้ายกันหรือเหมือนกัน จากการกำหนดสร้างรูปแบบปฏิบัติขึ้นเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อในวิถีชีวิตของตนเองภายในชุมชน สืบต่อกันมา โดยระยะแรกเริ่มอาจเกิดขึ้นเพียงในกลุ่มความเชื่อกลุ่มเล็กๆ ค่อยๆ กระจายไปสู่คนกลุ่มอื่นในชุมชนอื่นๆ หรือต่างชุมชน ที่อาจจะมีความเชื่อ ที่อาจจะมีความเชื่อเห็นคล้ายตามรับเอาความเชื่อ และแนวทางการปฏิบัติทางพิธีกรรมนำไปใช้ในชุมชนของตนจึงเกิดการแพร่กระจายสู่ชุมชนขยายวงกว้างจากชุมชนสู่ชุมชน จากสังคมในระดับท้องถิ่นไปสู่สังคมในระดับชาติ และความที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มของความเชื่อ ดังนี้

๑) ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัยและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

๑.๑ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำกรรมใดไว้ผลกรรมนั้นจะตามสนอง ซึ่งมีความเชื่อว่า ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่วไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้

๑.๒ ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสารตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๑

คุณค่าของประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน ในด้านความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่าถึงของกรรมทำให้เกิดพิธีกรรมเมื่อปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นประเพณีในท้องถิ่น อย่างเช่น ประเพณีจุลกฐิน ที่เกิดจากความเชื่อเรื่องของการทำกรรมดีได้ดี ทำกรรมชั่วได้ชั่ว ใครทำอะไรไว้ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น เชื่อในเรื่องของการทำบุญ และอานิสงส์ของการทำบุญ ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประเพณีไหลเรือไฟ ก็เกิดจากความเชื่อเรื่องของการบูชา แสดงออกถึงการบูชาโดยมีการบูชาพระพุทธรูป และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทิต่อผู้มีคุณ อย่างพระแม่คงคา เป็นต้น

๔.๓.๒ คุณค่าในการสืบสานประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่าโดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่ สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้นแล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอดร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคัมหรือประเพณี^๒

เทศกาลและพิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เทศกาลและพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนาอาจแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

- ๑) กิจกรรมที่มุ่งหวังให้ศาสนิกชนเกิดสันติสุข และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระศาสดา
- ๒) กิจกรรมที่ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิตและเกิดความเจริญงอกงาม เช่น ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้ในสังคัม บางครั้งกิจกรรมทั้ง ๒ ลักษณะ นั้นก็อาจจัดควบคู่

^๑ ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยว ททท., อุทัยธานี ๑๒ เดือน สุขใจให้พลังกับชีวิต, (อุทัยธานี : ศักดิ์วีรินทร์ การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^๒ เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเบ็ดเตล็ด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐), หน้า คำนำ.

ไปด้วยกัน เมื่อกิจกรรมทางสังคมสองลักษณะนี้ต่างก็มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ก็ควรคำนึงถึงความเหมาะสม^๓

คุณค่าของประเพณีจุลฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน ในด้านการสืบสานประเพณีทางพระพุทธศาสนา การที่มนุษย์เราเกิดความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมา ความเชื่อนั้นจะก่อให้เกิดพิธีกรรมและการปฏิบัติ เมื่อพิธีกรรมได้ปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าประเพณีจุลฐินและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา เมื่อชาวบ้านได้ถือปฏิบัติมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมประจำถิ่น และยังสืบสานจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคุณค่าของประเพณีจุลฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบน เป็นประเพณีที่ช่วยสืบสานประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้นเอง

๔.๓.๓ คุณค่าในการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนา

ประเพณีจุลฐินและประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่มีความสำคัญในการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีจุลฐินเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบุญ ตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่วนประเพณีไหลเรือไฟ หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีก็คือหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการ บูชา และการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับงานบุญ เป็นการสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพราะได้นำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาปฏิบัติจนกลายเป็นพิธีกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา และยังส่งเสริมสนับสนุนให้พระสงฆ์สามารถปฏิบัติหน้าที่สงฆ์ได้ คือการได้แผ่เมตตา โปรดสัตว์ ได้แสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนกระทำความดี ซึ่งการปฏิบัติต่างๆ เหล่านี้ของพระสงฆ์นับได้ว่า เป็นการเผยแผ่ศาสนาโดยตรง

๔.๓.๔ คุณค่าในการสร้างความสามัคคี

ประเพณีจุลฐินและประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่มีความสำคัญในการสร้างความสามัคคี จะเห็นได้ว่าประเพณีทั้งสองประเพณีนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องมาจากความร่วมมือร่วมใจกันของคนในทุกระดับในชุมชน ตั้งแต่สร้างความสามัคคีในระดับครอบครัว เช่น สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยกันช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในงานบุญ ความสามัคคีในระดับชุมชน เช่น การที่ชาวบ้านช่วยกันเตรียมสถานที่ในจัดงาน ช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด ช่วยกันดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่ผู้ที่มีร่วมงาน เป็นต้น ความสามัคคีระดับสังคม เช่น ช่วยกันคนที่อยู่ในสังคมรู้จักการ

^๓ พูนชัย ปันธิยะ, *เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา*, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พงษ์สวัสดิการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

เสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีน้ำใจต่อกันและรู้จักการที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมชาวพุทธอย่างมีความสุข ความสามัคคีในสังคมชาวพุทธเป็นการช่วยรักษาและปฏิบัติตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา ความสามัคคีนี้จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการจรรโลง สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบไป

๔.๓.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

ประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือเป็นประเพณีที่สร้างคุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม นั่นคือการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในการจัดประเพณีในแต่ละครั้งเนื่องจากจะมีนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจในการเข้าร่วมในประเพณี ดังกล่าว ทำให้ระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็น ที่พักค้างคืน ทั้งประเภทที่เป็นธุรกิจโรงแรม หรือประเภทที่เป็นลักษณะโฮมสเตย์ของชาวบ้าน การจำหน่ายสินค้า โอท็อปของชุมชน ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้าน ระบบการขนส่ง สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น ได้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนพอสมควร และสิ่งที่น่าสนใจในค้นพบในการศึกษาในครั้งนี้ว่า ประเพณีจุลกฐินเป็นประเพณีที่สร้างมูลค่าให้แก่ท้องถิ่นเป็นจำนวนเงินที่มาก ในการที่ชุมชนสามารถประเพณีวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะในท้องถิ่น มาสร้างรายได้โดยการนำรูปแบบของพิธีกรรม มาเป็นจุดขาย โดยการที่ชุมชนรับจ้างงาน ในลักษณะของการรับประกอบพิธีกรรมจุลกฐิน โดยรับในส่วนของกระบวนการทำผ้าจุลกฐิน ซึ่งชาวบ้านหาผ้ามีความสามารถในการทำผ้าทอมือ และมีอุปกรณ์ ในการทำผ้าอย่างครบถ้วน ประกอบกับการมีเอกลักษณ์เฉพาะในการแต่งกายแบบชาวไทลื้อ ทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเด่นและเป็นจุดแข็งของชุมชนในการนำมาสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

๔.๔ รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งได้ตั้งประเด็นคำถามแก่ผู้ให้สัมภาษณ์ถึงมูลเหตุจูงใจในการมาร่วมประเพณีงานบุญจุลกฐินและไหลเรือไฟนั้นพอสรุปได้ดังนี้ สามารถแบ่งได้เป็น

มูลเหตุจูงใจมาร่วมงานประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ

๑. ต้องการมาบำเพ็ญบุญ เช่น การทำบุญทอดกฐินซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นบุญใหญ่ มีอานิสงส์มาก

๒. ชื่นชมวัฒนธรรม ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้านที่หาชมได้ยาก และยังช่วยอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น

๓. ความเชื่อเรื่องการสักการบูชารอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปเจ้าบนหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานทานที่ การจุดดอกไม้ไฟขึ้นไปเพื่อบูชาพระเศวตแก้วจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ การบูชาแม่น้ำ การบูชาพญานาครักษาแม่น้ำโขง เชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์

๔. ความเชื่อเรื่องการบูชาและการแสดงความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณต่อตนเองและครอบครัว อย่างเช่น แม่น้ำโขง

๕. เป็นการหาโอกาสมาเยี่ยมญาติพี่น้องที่อยู่อาศัยในฝั่งลาว ซึ่งปีหนึ่งอาจได้พบกันสักครั้ง และถือว่าเป็นการร่วมทำบุญด้วยกันตามประเพณีที่ได้ทำร่วมบุญร่วมกันครั้งอยู่ฝั่งลาว

๖. ใช้เวลาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติหรือเพื่อนฝูง โดยที่จะเลือกการพักผ่อน โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และยังได้ทำบุญพร้อมกับครอบครัว ถือว่าสร้างกุศลด้วยกัน

จากข้อมูลเชิงใจเข้าร่วมประเพณีข้างต้นจึงได้จัดรูปแบบของการท่องเที่ยวได้ ๔ รูปแบบ คือ

๑. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเสริมสร้างศรัทธาการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ยกตัวอย่างประเพณีจุลลิกฐิน ของบ้านหาดบ้าย อำเภอยะเขิงของ จังหวัดเขียงรายซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมของประเพณีจุลลิกฐิน หลักธรรมหลักใหญ่ คือหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีอานิสงส์มาก การทอดกฐินเป็นการทำบุญตามกาล เป็นการทำบุญที่เสียสละปัจจัยที่หามาด้วยความเพียรพยายามของเจ้าภาพการถวายกฐินจึงมีอานิสงส์แรงตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ผู้ทอดกฐินจึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับ ซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ประโยชน์ในปัจจุบัน

๒. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างศรัทธาเรื่องการบูชา

ประเพณีไหลเรือไฟเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกเห็นเห็นถึงความกตัญญู ความกตัญญูทเวทิตือเป็นเครื่องสื่อความหมายของคนดี ความกตัญญูทเวทิตือเป็นการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าสิ่งอื่นมีบุญคุณต่อการตอบแทนบุญคุณนั้นมีได้อยู่เพียงแค่การกระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบแทนเท่านั้น หากรวมถึงการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าคนคนนั้นสิ่งๆ นั้น มีบุญคุณต่อตนอย่างไรด้วยพระพุทธรูปเจ้าสรรเสริญความกตัญญูทเวทิตือ จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดีและของสัตบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมดีงามและเป็นคุณธรรมค้ำจุนครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ นอกจากนั้นความกตัญญูทเวทิตือเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์เป็นประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตน

๓. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสานสัมพันธ์เครือญาติ ๒ ฝ่ายโขง

จากการอพยพของชนชาติลาวที่ได้หนีจากความเดือดร้อนจากศึกสงครามฝ่ายในประเทศลาว มาอยู่ในประเทศไทยตามชายแดนฝั่งแม่น้ำโขง เมื่ออพยพมาอยู่ไม่ได้ละทิ้งซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมของชาติตนเอง เมื่อมาอยู่ในประเทศไทยแล้วยังปฏิบัติสืบต่อมา อย่างเช่น ประเพณีจุกฐินของชาวบ้านบ้านหาดบ้าย และประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านบ้านห้วยลึก ประเพณีเป็นส่วนของการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติที่นับถือศาสนาพุทธ และสานความสัมพันธ์เครือญาติผ่านประเพณีทั้งสอง จะเห็นได้ว่า ทั้งประเพณีจุกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ จะมีชาวบ้านฝั่งทางประเทศลาว และชาวบ้านอื่นที่อพยพมาพร้อมกันก็มาร่วมในงานบุญทั้งสอง เหมือนกับการเป็นค้ำยันสัญญาระหว่างญาติพี่น้องว่าถ้ามีงานบุญจะเข้าร่วมทำบุญทุกครั้ง

๔. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่ออนุรักษ์สืบทอดประเพณีทางพระพุทธศาสนา

มูลเหตุจูงใจอีกข้อหนึ่งคือความต้องการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่กำลังจากสูญหายไป โดยร่วมกันสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมมือร่วมแรงใจกัน ในสืบทอดประเพณีของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์สืบทอดไปให้แก่ลูกหลาน

จากข้อมูลสรุปได้ว่าจุดประสงค์หลักในการมาเข้าร่วมหรือการมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นเพื่อต้องการมาร่วมงานบุญ ด้วยคิดว่าเป็นงานบุญที่มีอนิสงส์มาก ซึ่งในชีวิตจะเข้าร่วมงานนี้สักครั้งหนึ่ง อีกทั้งได้แสดงออกถึงการบูชา และแสดงถึงความกตัญญูต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการได้พบปะญาติพี่น้องที่อยู่ต่างแดนต่างถิ่นที่ ในปีหนึ่งจะมีโอกาสได้เจอกันและได้ร่วมทำบุญใหญ่ด้วยกัน และอีกทั้งเป็นการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีที่ดั่งามทางพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีท้องถิ่น

๔.๕ บุรณาการประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขง

ตอนบนจังหวัดเชียงราย

จากการที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย ผู้ศึกษาอยากเสนอแนวรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการดังนี้

๑. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาควรเป็น โดยใช้หลักธรรมของพุทธเป็นจุดมุ่งหมายในการท่องเที่ยว ซึ่งในข้อนี้อาจย้อนกลับไปดูจุดประสงค์แรกเริ่มของประเพณีนี้ว่า มีจุดหมายของพิธีกรรมแต่เดิมเป็นอย่างไร เพื่อที่จะเข้าใจจุดมุ่งหมายของการทำ

ไม่ใช่ทำตามประเพณีต่อๆ กันมาโดยไม่ทราบจุดหมายหรือปรีศนาธรรมที่แฝงอยู่ใน พิธีกรรมและ ประเพณีเหล่านั้น และที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาคนที่มาท่องเที่ยวหรือคนที่จัดการท่องเที่ยวควรจะประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่ในศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลที่เป็น พื้นฐานของคนดี ขั้นตอนของพิธีกรรมอาจมีการปรับเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสมของ สภาพแวดล้อมในปัจจุบัน แต่หลักธรรมและแนวทางปฏิบัติหลักยังคงอยู่ อย่างเช่น ประเพณีจุล กฐิน ซึ่งในปัจจุบันมีการผสมผสานเป็นทั้งประเพณีจุลกฐิน เป็นทั้งประเพณีทอดกฐินสามัคคี แต่ยังคง จุดมุ่งหมายหลักคือการทำบุญตามหลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาควรมีการแยกในส่วนของทั้ง พิธีกรรมของสงฆ์ และพิธีกรรมของฆราวาส อีกทั้งและสถานที่ ให้ชัดเจน ยกตัวอย่างของการจัดงาน ประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลึก ได้แยก จัดงานทั้งในส่วนของพิธีกรรมทางพระสงฆ์และพิธีกรรม ของฆราวาส ซึ่งในส่วนของสงฆ์ได้แสดงถึงการแสดงออกเรื่องการบูชา และการแสดงความกตัญญู และได้ทำพิธีในวัด และในส่วนของฆราวาสได้จัดสถานที่อยู่ริมแม่น้ำโขง ด้วยความต้องการสนุกสนาน รื่นเริง เพราะถือว่าเป็นการเฉลิมฉลองเนื่องในวันออกพรรษา และแสดงออกถึงความตั้งใจที่ได้พบญาติ พี่น้องที่อยู่คนละฝั่งกัน ซึ่งปีหนึ่งอาจจะได้เจอกันเพียงครั้งเดียวในงานประเพณีนี้ ทำให้มองเห็นแยก ออกเป็น ๒ ส่วน แต่จุดมุ่งหมายเดียวกันเรื่องการบูชาและการแสดงความกตัญญู ทำให้ความศรัทธา ในประเพณียังคงมีอยู่เนื่องจากการหลักการและจุดหมายของประเพณียังคงอยู่ ความศรัทธาใน ประเพณียังคงอยู่ บุคคลที่ปฏิบัติตามประเพณีที่ถูกต้อก็ยังคงมีอยู่

๓. รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาควรมีครบทั้ง ๓ อย่างคือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อผู้ที่มาจะได้เข้าใจถึงหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาถึงจะเรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธอย่างแท้จริง ขอยกตัวอย่าง ประเพณีไหลเรือไฟ เมื่อนำ หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีมาวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นอามิสบูชา ยังไม่ได้เป็น ปฏิบัติบูชา เพราะฉะนั้นควรจะมีการจัดกิจกรรมเพิ่มเติมคือ การรักษาศีล การนั่งสมาธิ และการฟังเทศน์ จึงจะถือ ว่า เป็นการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

ประเพณีเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา เป็นกิจกรรมที่ทำให้คนที่อยู่กัน ในสังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมกันรักษาพื้นที่ ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกสืบทอดของคนในสังคมให้สืบทอดไป เป็นกระบวนการของประชา สังคมเชิงพุทธ เพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

๔.๖ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ

จากการที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ในงานประเพณีทอดกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ ผู้ศึกษา ได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่เกิดขึ้นในประเพณีท้องถิ่น สรุปลงได้พอสังเขปดังนี้

ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดบ้าย

๑. ประเพณีจุลกฐิน ประเพณีทอดกฐินสามัคคี

จากที่ได้นำเสนอในบทที่ ๓ เรื่องประเภทของกฐินในสังคมไทยตาม สามารถ จันทรสุริย์ กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของกฐินว่าลักษณะการทอดกฐินมีลักษณะการทอดต่างกันคือ ๑. มหากฐิน ได้แก่ กฐินที่ราษฎรนำไปทอดที่วัดใดวัดหนึ่งที่ตนมีจิตศรัทธา ๒. จุลกฐิน เป็นกฐินที่ไม่ค่อยจะมีการทอดบ่อยนัก เพราะความยุ่งยาก ที่ต้องทำด้วยความรีบเร่ง ๓. กฐินสามัคคี หมายถึงกฐินที่มีเจ้าภาพหลายคนร่วมกันจัด ๔. กฐินตกค้าง กฐินประเภทนี้บางที่ก็เรียกว่า กฐินตก หรือกฐินโจร เกิดขึ้นเนื่องจากวัดบางแห่งที่ยังไม่ได้มีผู้ไปทอดเป็นวัดตกค้าง^๔ ประเพณีจุลกฐิน ประเพณีทอดกฐินสามัคคี ผสมผสานกลายเป็นประเพณีทอดกฐินที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เป็นเจ้าภาพทอดกฐิน และความสามารถในตอบสนองของชุมชนเพื่อการดำรงรักษาของวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา

๒. การตั้งต้นผ้าป่า

ในวันทอดกฐินเพื่อเอาไว้เป็นปัจจัยในการบูรณะทำนุบำรุงศาสนสถานทั้งประเพณีทอดกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟ จะมีการตั้งต้นผ้าป่าไว้เพื่อให้ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวมาร่วมงานได้ทำบุญเพื่อนำปัจจัยไปมอบให้วัดไปใช้ในการทำนุบำรุง และบูรณะ ศาสนสถาน หรือไว้ใช้จ่ายในกิจการของวัด

๓. การตั้งโรงทานอาหาร เครื่องดื่ม

มีการจัดตั้งโรงทานขึ้นในงานช่วงที่กำลังทอดผ้าจุลกฐิน มีทั้ง อาหาร น้ำดื่ม น้ำชา กาแฟ เอาไว้ สำหรับแขกที่มาร่วมงาน และเพื่อสำหรับช่างทอดผ้าที่ต้องทอดผ้าทั้งคืน จะได้มีอาหารการกินของขบเคี้ยวแก้ความง่วง

๔. มีการจัดการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น

มีการจัดแสดงการฟ้อนรำไทลื้อของกลุ่มแม่บ้านบ้านหาดบ้าย เพื่อเป็นการขอบคุณคณะเจ้าภาพที่มาทอดกฐิน และเป็นการแสดงเพื่อความรื่นเริงในระหว่างที่เจ้าภาพกำลังรับประทานอาหารเย็น และในส่วนของการเล่นจะมีการแสดงบางส่วนที่เป็นการแสดงร่วมสมัย ทำให้ผู้วิจัยอยากจะนำมาวิเคราะห์ว่าการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ผู้ที่มาร่วมงานหรือผู้ที่มาท่องเที่ยวอยากเห็นเพราะมัน

^๔ สามารถ จันทรสุริย์, ประเพณีไทยในปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ทิซซิ่งเอ็ดท, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

แสดงให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ไม่เหมือนใคร เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจให้นักเที่ยวอยากมาเที่ยวส่วนหนึ่ง

๕. มีการนำเอกลักษณ์ในท้องถิ่นไปสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชน

ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดบ้ายถือได้ว่าเป็นประเพณีที่เก่าแก่ และได้รับการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนด้วยความพร้อมของประเพณีวัฒนธรรม ความพร้อมของบุคลากร และความพร้อมของชุมชน ทำให้ประเพณีจุลกฐินกลายเป็นประเพณีที่สร้างได้ให้แก่ชุมชน ในรูปแบบของการรับจัดงานประเพณีจุลกฐินทั้งแบบครบวงจร และแบบรับจัดบางส่วน อีกทั้งการแต่งกายของชาวบ้านที่เน้นเอกลักษณ์เฉพาะโดยจะสวมใส่ชุดไทลื้อทุกครั้งในการออกงาน ความสวยงามของลวดลายของผ้า สะท้อนวิถีชีวิตที่ไม่เหมือนใคร ประกอบกับคนบ้านหาดบ้าย มีอุปนิสัยใจคอที่มีความโอบอ้อมอารี พุดจาไพเราะ จึงเป็นเสน่ห์ ที่ช่วยเสริมสร้างความงดงาม ของวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทลื้อ

ประเพณีไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก

๑. การจัดพิธีกรรมประเพณีไหลเรือไฟ

มีการจัดพิธีกรรมประเพณีไหลเรือไฟ โดยแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนของสงฆ์ และ ส่วนของ ขรราวาส ส่วนของสงฆ์จะจัดขึ้นที่วัด จะเป็นพิธีการของสงฆ์ จะจัดขึ้นก่อนวันงานไหลเรือไฟก่อน ๑ วัน เรียกว่าประเพณีไหลเรือไฟบก ส่วนที่ ๒ จะเป็นพิธีกรรมไหลเรือไฟทางน้ำ จะเป็นส่วนของขรราวาส ที่จะจัดการที่ทำน้ำริมแม่น้ำโขง ในส่วนนี้จะมีการจัดงานเฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนาน มีการแข่งขันเรือพาย การแสดงบนเวทีของกลุ่มหนุ่มสาวทั้งทางฝั่งลาว และทางฝั่งไทย มีจุดบั้งไฟปล่อยโคมไฟ มีการขับร้องท่อมลาวที่หาดู หาชมได้ยาก ชาวบ้านทางฝั่งลาวจะมาร่วมพิธีตั้งแต่ตอนกลางวัน ซึ่งในส่วนของขรราวาส พระสงฆ์จะไม่เข้าร่วมพิธี

๒. การตั้งโรงทานอาหาร เครื่องดื่ม

มีการจัดตั้งโรงทานขึ้นในงาน มีทั้ง อาหาร น้ำดื่ม น้ำชา กาแฟ เอาไว้ สำหรับแขกที่มาร่วมงาน อาหารที่นำมาเป็นโรงทานส่วนมากจะเป็นอาหารประจำถิ่น เพื่อส่วนหนึ่งจะได้เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมทางด้านอาหารของท้องถิ่นด้วยส่วนหนึ่ง

๓. มีการจัดการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น

มีการแสดงของทั้งทางฝั่งลาว และของทางฝั่งไทยแสดงสลับกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งการแสดงที่นำมาแสดงนั้น จะเป็นการแสดงการของวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่น ทั้งผู้หญิงจะแต่งกายด้วยชุดประจำชาติลาวคือ นุ่งซิ่นลาวเสื้อแขนกระบอกและหม่อสไบ

๔. การจัดการแข่งขันแข่งเรือยาว

ในช่วงตอนกลางวันจะมีการแข่งขันแข่งเรือยาวของชาวบ้านทั้งของคนไทย และของคนลาว ส่งเรือเข้าร่วมการแข่งขัน มีชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงมาร่วมงานกันอย่างเนืองแน่น ซึ่งการแข่งขัน

เรื่อยาวนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงวิถีของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความร่วมมือร่วมใจกัน ประเพณีการแข่งขันเรือของชาวบ้านบ้านห้วยลึกนี้จะถือปฏิบัติเป็นประเพณีประจำปีจะจัดควบคู่กับประเพณีไหลเรือไฟ และจะจัดในช่วงออกพรรษาเท่านั้น

๕. มีการตั้งต้นผ้าป่า

จะให้ได้ว่าในการจัดงานบุญในแต่ละครั้ง จะมีการตั้งต้นผ้าป่าไว้เพื่อให้พนักงานท่งเที่ยวผู้มาร่วมงานประเพณีได้ทำบุญตามจิตศรัทธาและตามสะดวก ซึ่งในการตั้งต้นผ้าป่าในแต่ละครั้งจะมีวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้จ่ายไปใช้ อย่างเช่น ต้องการนำไปใช้จ่ายไปใช้ในการบูรณะ ศาสนสถาน การจัดหาสิ่งจำเป็นที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ขาดแคลน หรือไปใช้ในกิจการอย่างอื่น

กล่าวโดยสรุป ประเพณีและพิธีกรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องตามยุคสมัยปัจจุบัน จะเปลี่ยนแปลงไปทิศทางไหนก็แล้วแต่ ถ้าไม่ทิ้งจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนั้น ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ในสังคม แต่ข้อควรระวังเนื่องจากประเพณีคือสิ่งที่ดำรงและมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานและเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังนั้นชุมชนต้องคำนึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักพื้นฐานของแนวคิดที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธในทางที่ถูกต้องตามหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีนั้น

๔.๗ สรุปการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐินและประเพณีไหลเรือไฟตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาสรุปได้ว่าประเพณีการทอดผ้าจุลกฐินถือว่าเป็นพุทธประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานการทอดกฐินในปัจจุบันจำแนกชนิดของการทอดกฐินได้ ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ กฐินหลวง คือกฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธีของพระเจ้าแผ่นดิน และกฐินราษฎร์ หมายถึง กฐินที่ราษฎรหรือประชาชนจัดทำขึ้น แบ่งออกไปได้อีกตามลักษณะของการทอดมีดังนี้ มหากฐิน จุลกฐิน กฐินสามัคคี และกฐินตักค้ำ หรือ กฐินโจร การทอดกฐินถือว่าเป็นทานพิเศษ จัดเป็นกาลทาน กำหนดเวลาปีหนึ่งทอดถวายได้เพียงครั้งเดียวการทอดกฐินจึงเป็นหน้าที่ชาวพุทธที่พึงกระทำ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญกุศล เป็นทานพิเศษ ที่มีระยะเวลากำหนดเนื่องจากการทอดกฐินนั้น ๑ ปี กระทำได้เพียงชั่วระยะเวลา ๑ เดือน อานิสงส์ของฝ่ายผู้ทอดกฐิน การทอดกฐินเป็นการทำบุญที่เสียสละปัจจัยที่หามาด้วยความเพียรพยายามของเจ้าภาพการถวายกฐินจึงมีอานิสงส์แรงตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ผู้ถวายทานเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้รับบุญคือเป็นผู้ขจัดกิเลส ความโลภ มีจิตใจผ่องใส เป็นผู้มั่งคั่งในทาง

ทรัพย์สินมีโภคทรัพย์ มีความเจริญในหน้าที่การงาน เป็นผู้อันเป็นที่รักของเทวดา และมิตรเพื่อนบ้าน มีผิวพรรณงาม เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

ส่วนประเพณีไหลเรือไฟมีลักษณะความเชื่อที่ผสมผสานกัน ระหว่างความเชื่อ ในเรื่องผี พราหมณ์ พุทธ กล่าวคือ เรื่องของการปล่อยเรือไฟให้ไหลตามน้ำหมายถึงการนำชีวิตและวิญญาณ ไปสู่โลกหน้าตามความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าการล่องเรือไฟเป็นการจุดประทีป บูชารอยพระบาทของเทพเจ้าทั้งสาม ความเชื่อเนื่องในพุทธศาสนาเชื่อว่า เป็นการลอยประทีปบูชา รอยพระพุทธรูปที่ริมแม่น้ำนัมทามหานที การจุดดอกไม้ไฟขึ้นไปเพื่อบูชาพระเกศแก้วจุฬามณีเจดีย์ บนสวรรค์ การบูชาแม่น้ำ การบูชาพญานาคให้น้ำ เชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น การประกอบ พิธีกรรมการไหลเรือไฟชาวบ้านและภิกษุสามเณร จะช่วยกันสร้างแพที่ทำมาจากท่อนกล้วยและไม้ไผ่ มาต่อกันเป็นรูปเรือยาวประมาณ ๓-๔ เมตร พร้อมบรรจุขนม ข้าวต้ม กล้วย อ้อย หมากพลูบุหรี ธูป เทียนดอกไม้ และได้ไฟสำหรับจุดให้สว่างก่อนที่จะปล่อยแพให้ลอยตามกระแสน้ำ ชาวบ้านจะมีการ สวดมนต์ ฟังเทศน์กันที่ท่าน้ำ หรือที่วัดดอนเย็น แพที่นำมาปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำนี้ ชาวบ้าน เรียกว่า “เฮือไฟ” หรือ “เรือไฟ” ประเพณีพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพิธีกรรมไหลเรือไฟนี้มี หลายกลุ่มชนด้วยกัน ได้แก่ ประเทศลาว อินเดีย จีน เวียดนาม กัมพูชา พม่า ในประเทศไทย มีหลาย ประเพณีพิธีกรรมด้วยกัน ที่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมการไหลเรือไฟ เช่น พระราชพิธีจองเปรียง ราชพิธี ลอยพระประทีป พิธีรับประเพณีชักพระ ประเพณีลอยเรือของชาวเล พิธีจองพารา

มูลเหตุของการเกิดประเพณีในพระพุทธศาสนาและจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรม ในประเพณีทางพระพุทธศาสนาจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกาลเวลา แต่ก็เพื่อให้ประเพณีและ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังคงอยู่พิธีกรรมเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดประเพณี และเป็น เครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นหลัง พิธีกรรมส่วนมากจะ เกิดขึ้นมาจากความคิดความเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเกิดจากศรัทธาทางศาสนา พิธีกรรมเมื่อทำติดต่อกัน เป็นเวลานานจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นประเพณีเป็นวัฒนธรรมที่ดึกดำบรรพ์ การประกอบพิธีกรรมมี ความหมายสำคัญในการชักนำผู้คนให้มาพบปะรู้จักสัมพันธ์ สื่อความหมายเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่มุ่งหวัง อันเดียวกัน เป็นผลรวมทางด้านจิตใจก่อให้เกิดความสุขกายสบายใจ และมั่นคงใจจนเกิดการยอมรับ พิธีกรรมต่างๆ ร่วมกัน ประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญใน สังคมไทย และที่ผ่านมาจะเป็นการผสมผสานกันระหว่างผี พราหมณ์ พุทธ แยกกันไม่ออก ตั้งแต่อดีต มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลลภูฐาน และประเพณีไหลเรือไฟตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา .ส่งเสริมในเรื่องของงบประมาณ ในการจัด งานประเพณีโดยคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดแก่ การส่งเสริมด้านการให้มีการอบรม ให้ มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อเกิดความ

เข้าใจและสื่อสารให้แก่นักท่องเที่ยวในทางที่ถูกต้องและไปทิศทางเดียวกัน การส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมประจำจังหวัด การส่งเสริมด้านการดูแลเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวก เรื่องสุขอนามัย .การส่งเสริมเรื่องการจัดทำเอกสารการเข้าเมืองโดยถูกต้องตามกฎหมาย และ.การส่งเสริมการจัดโปรโมชั่นในการลดราคาที่พักให้แก่นักท่องเที่ยวเพิ่มเป็นกรณีพิเศษ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลลจกฐินและประเพณีไหลเรือไฟสรุปได้ว่า เป็นการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกวิธีหนึ่งโดยผ่านความคิดความเชื่อเรื่องของกรรม ผลของกรรม ใครทำกรรมอะไรไว้ ก็จะได้รับซึ่งผลของกรรมนั้น ความเชื่อในเรื่องของการบำเพ็ญบุญ อานิสงส์ของบุญ การเสาะแสวงหาการทำบุญในที่ห่างไกล การมีส่วนร่วมของการทำบุญนั้น การเสียสละทรัพย์ที่หามาได้ การรู้จักเกื้อกูลกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข

ประเพณีจุลลจกฐินและประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนคุ้มแม่น้ำโขงตอนบน เป็นประเพณีที่มีความเก่าแก่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เมื่อครั้งยังอยู่ฝั่งลาว เมื่อมีการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ประเทศไทยก็ยังรักษาประเพณีเอาไว้เป็นอย่างดี จากการศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะพบว่าทั้งประเพณีจุลลจกฐินและประเพณีไหลเรือไฟเป็นประเพณีที่ไม่มีปรากฏในสมัยพุทธกาล สันนิษฐานว่าน่าจะมีหลังสมัยพุทธกาลเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาพระพุทธศาสนาโดยนำพิธีกรรมที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ประเพณีจุลลจกฐินนั้นเป็นประเพณีที่ชาวพุทธมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ของการทำบุญ เป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ส่วนประเพณีไหลเรือไฟนั้นเป็นประเพณีที่ความเชื่อเรื่องของการบูชา การแสดงถึงความเคารพต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและสิ่งศักดิ์ที่คิดว่ามีอยู่และเป็นผู้มีอิทธิพลในการดำรงชีวิตของตนเอง เช่น การแสดงความเคารพต่อพระแม่คงคา พญานาคผู้รักษาแม่น้ำโขง เป็นต้น ซึ่งความเชื่อเรื่องการบูชาในแต่ละแห่งอาจจะไม่เหมือนกันแล้วแต่บริบทของชุมชน

ประเพณีพิธีกรรมเป็นสิ่งที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนเราและเชื่อมโยงผูกพันกับศาสนาเป็นการวางกรอบให้คนประพฤติปฏิบัติตามให้รูปแบบกฎเกณฑ์ของศีล และพิธีกรรม จึงทำให้วิถีชีวิตของคนเรามีความผูกพันกับประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาเกิด เป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนเป็นกระบวนการสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น และประเพณีและพิธีกรรมยังเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมมีกระบวนการการมีส่วนร่วม ช่วยสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชนจนทำให้ประเพณีพิธีกรรมกลายเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของคนในชุมชนนั้นๆ อย่างเช่น ประเพณีจุลลจกฐินและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น

ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาการจะนำประเพณีมาเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยว จากการศึกษา พบว่า ควรแยกประเด็นออกเป็น ๒ ส่วนคือ ในส่วนของการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นของพระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และอีกส่วนคือการ

ประกอบพิธีกรรมของฝ่ายฆราวาสซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของสงฆ์ พิธีกรรมฝ่ายฆราวาสนั้นจะเน้นในเรื่องของการสนุกสนาน รื่นเริง เมื่อแยกออกเป็น ๒ ส่วนแล้วจะทำให้มองเห็นกระบวนการของการเกิดขึ้นและกระบวนการเปลี่ยนแปลงในประเพณี ในเรื่องของประเพณีที่เกี่ยวข้องมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นควรจะรักษาและอนุรักษ์ในส่วนของการประกอบพิธีกรรมในส่วนของสงฆ์ไว้ เพราะเป็นหลักใหญ่ที่มีความสำคัญของการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมนั้น ซึ่งเป้าหมายหลักของการประกอบพิธีกรรม เช่น ประเพณีจุลกฐิน เป็นประเพณีที่เชื่อของการทำบุญ และอานิสงส์ของการทำบุญ เป็นเรื่องของการ “ทำบุญใหญ่” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของการประกอบพิธีกรรม ส่วนพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของประเพณีไหลเรือไฟนั้น เป็นความเชื่อของการบูชา และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และส่วนที่ ๒ เป็นเรื่องของประเพณีจะเป็นเรื่องของการสนุกสนานรื่นเริง บันเทิงใจ ในส่วนนี้อาจสามารถเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้เกี่ยวข้องต้องแยกประเด็นของการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ถูกต้อง ชัดเจน ส่วนไหนที่ต้องรักษาให้คงอยู่ ส่วนไหนสามารถเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม เพื่อรักษาประเพณีและพิธีกรรมนั้นให้คงอยู่ สืบทอดต่อไปและที่สำคัญกระบวนการสื่อสารจะสามารถสื่อสารความหมายของประเพณีและพิธีกรรมได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน ผู้ที่เข้าร่วมประเพณีสามารถแยกแยะว่าส่วนไหนคือหลักการสำคัญของประเพณี และหลักการส่วนไหนเป็นส่วนปลีกย่อย ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นกระบวนการสื่อสารเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งเพราะสิ่งที่นักท่องเที่ยวจะได้รับหลังจากมาร่วมประเพณีแล้วจะต้องนำไปสื่อสารบอกต่อกับผู้อื่นที่ยังไม่ได้เข้าร่วมประเพณี ถ้าผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ชุมชน ชาวบ้าน สามารถสื่อสารให้นักท่องเที่ยวได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเข้าร่วมประเพณีทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีเกิดความประทับใจและไปสื่อสารบอกต่อกับผู้อื่นที่ยังไม่ได้เข้าร่วม ให้บุคคลอื่นเกิดความสนใจและเดินทางมาร่วมงานประเพณีทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ซึ่งวิธีการนี้จึงน่าจะเป็นวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ดี ที่ถูกต้องอีกวิธีหนึ่งโดยผ่านประเพณีและพิธีกรรมชุมชน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการศึกษา “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย” และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีมาก่อน พ.ศ. ๑ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในปฐมโองการของพระพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่ศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” คำว่า เที่ยว พระพุทธเจ้ามุ่งหมายถึงการเดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ประชาชน ได้รับประโยชน์สูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน

การท่องเที่ยวแนวพุทธ ตามแนวคิดเดิมนั้นเป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ ศึกษาหาข้อปฏิบัติ ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่ในปัจจุบันการเดินทางท่องเที่ยวทางพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นด้วย เมื่อนำคำว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถแปลความหมายว่า เป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ดั่งใจของชุมชนนั้นๆ และวัฒนธรรมนั้นเกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาแต่เดิมเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งแสวงหาความรู้ และการเกื้อกูลเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แต่สมัยปัจจุบัน การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะเกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องของการทำบุญ และเป็นการทำบุญที่แสวงหาการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น การเข้าร่วมประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้า ประเพณีเข้าพรรษา เป็นต้น เชื่อในอานิสงส์ของการทำบุญว่า บุคคลผู้ผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอจะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตามรับซึ่งอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ภายนอก และประโยชน์อย่างยิ่ง

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันนั้นพอสรุปได้ว่าเป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวไปโดยมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง ว่าเป็นการเดินทางเพื่อต้องการร่วมสร้างบุญสร้างกุศลตามความเชื่อเรื่องบุญ และอานิสงค์ของการทำบุญ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และการเดินทางไปทำบุญนี้ประกอบไปด้วยแรงจูงใจในการความเชื่อเรื่องการทำบุญ ผสมผสานกับวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้านที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการเข้าร่วม สนับสนุน ส่งเสริม สืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ถึงแม้วัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาจะเปรียบได้ว่าเป็นเปลือกไม้ไข่มุกของต้นไม้ใหญ่แต่ถึงจะเป็นเปลือก แต่เปลือกก็เป็นส่วนประกอบอันสำคัญยิ่งที่จะช่วยโอบอุ้มพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบต่อไป

๕.๑.๒ ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย เช่น ประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า จุกฐิน ไหลเรือไฟ เป็นต้น เป็นประเพณีล้วนเกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ความเชื่อตามแนวทางของพระพุทธศาสนาคือการเชื่อของกรรม ผลของกรรม ใครทำกรรมอะไรไว้ต้องได้รับผลของกรรมนั้น ดังเช่นหว่านพืชเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น ความเชื่อเรื่องของกรรมในพระพุทธศาสนาจะเป็นที่มาของพิธีกรรมต่างๆ จนกลายมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และขนบธรรมเนียมประเพณีคือหลักพื้นฐานการในการจัดระเบียบในสังคม โดยอาศัยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่วางเป็นกรอบให้ปฏิบัติตาม และมีการยอมรับและถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาที่ยาวนาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น

ประเพณีออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดเชียงราย สามารถแบ่งออกเป็นประเพณีพิธีกรรมของสงฆ์ และประเพณีพิธีกรรมที่เป็นส่วนของฆราวาส ประเพณีที่เป็นส่วนของสงฆ์ซึ่งต้องปฏิบัติในวันออกพรรษาก็คือ วันมหาปวารณา เป็นวันสิ้นสุดของกำหนดอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ มีพิธีเป็นพิธีสังฆกรรม ส่วนประเพณีในส่วนของฆราวาส อย่างเช่น ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ ประเพณีทอดผ้ากฐิน ประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น ซึ่งประเพณีต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการศึกษาพุทธประวัติบ้าง จากตำนานพื้นเมืองหรือเรื่องเล่าบ้าง แล้วเกิดจิตศรัทธาใคร่จะกระทำความดีตามความเชื่อที่ได้รับมาจากการได้ยินได้ฟังมา หวังจะได้รับอานิสงค์ของการทำบุญอย่างนั้นบ้าง จึงได้เกิดเป็นพิธีกรรมปฏิบัติตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจนกลายเป็นประเพณีนิยมประจำถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทยอาจมีประเพณีออกพรรษาที่เหมือนหรือไม่เหมือนกันก็ได้ นั้นแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นนั้นผสมผสานกับความเชื่อเรื่องบุญและอานิสงค์ของบุญในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาประเพณีออกพรรษาของชุมชนแม่น้ำโขงตอนบนสามารถแบ่งประเภท ของประเพณีได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑) ประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หมายถึง ประเพณีที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล ปรากฏมีหลักฐานยืนยันในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นต้น

๒) ประเพณีที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หมายถึง ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้สร้างสรรค์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนชุมชน เป็นประเพณีที่เกิดจากการได้ศึกษาในพระไตรปิฎก ในตำนานพื้นเมืองทางพระพุทธศาสนา ได้ยินได้ฟังมาจากรื่องเล่าจากตำนานต่างๆ เช่น ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีจุลกฐิน เป็นต้น

ซึ่งขยายความเกี่ยวกับประเพณีจุลกฐินว่าเป็นประเพณีที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเพราะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุของประเพณีจุลกฐินไว้ แต่ได้กล่าวเฉพาะประเพณีทอดกฐินเท่านั้น ประเพณีจุลกฐินเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อและปฏิบัติสืบต่อมาเฉพาะของกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณอาณาจักรล้านนา ก็คือกลุ่มในที่อยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ฝั่งลาวบางส่วน ดังนั้นสันนิษฐานว่าประเพณีจุลกฐินน่าจะเป็นประเพณีที่เกิดจากประเพณีทอดกฐินแล้วนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นประเพณีใหม่ให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยยังยึดหลักธรรมและข้อปฏิบัติของการทอดกฐินเหมือนครั้งสมัยพุทธกาล แต่เพิ่มเติมประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ขอยกตัวอย่างเช่น หมู่บ้านหาดบ้ายซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นชาวลาวอพยพได้มีประเพณีการถวายผ้าจุลกฐิน สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานตั้งแต่สมัยครั้งอยู่ฝั่งลาว เมื่ออพยพมาตั้งถิ่นฐานมาอยู่ที่ฝั่งประเทศไทยก็ยังคงยึดถือสืบทอดประเพณีจุลกฐินสืบมา ตามปกติชาวบ้านจะปลูกต้นฝ้ายเพื่อเอาไว้ใช้ทอผ้าในครัวเรือนอยู่แล้ว ประกอบความเชื่อเรื่องของบุญและอาณิสย์ของบุญในประเพณีทอดกฐิน น่าจะเกิดเป็นแนวคิดเรื่องการทอผ้าขึ้นเองเพื่อถวายพระสงฆ์ในงานบุญทอดกฐิน โดยกำหนดข้อบังคับว่าการทอผ้าต้องสำเร็จเสร็จสิ้นภายใน ๑ วัน และพร้อมที่จะนำถวายเป็นผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น ซึ่งผ้าทอนี้มีชื่อเรียกเป็นภาษาชาวบ้านว่า “ผ้าทันใจ” จากเหตุผลนี้น่าจะเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้เกิดความน่าเชื่อถือได้ว่าประเพณีจุลกฐินน่าจะเป็นประเพณีสร้างสรรค์ขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยยังยึดถือประเพณีเดิมคือประเพณีทอดกฐินในสมัยพุทธกาลและเพิ่มเติมพิธีกรรมบางอย่างตามแนวความเชื่อเรื่องของบุญและอาณิสย์ของบุญในพระพุทธศาสนา

ดังนั้นทำให้มองเห็นกระบวนการของการเกิดประเพณีในพระพุทธศาสนาว่า เป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นจากวิถีชีวิตประเพณีบางอย่างก็มีตั้งแต่พุทธกาล แต่บางประเพณีบางประเพณีไม่มีปรากฏในสมัยพุทธกาล แต่ทุกประเพณีล้วนเกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น รูปแบบพิธีกรรมของประเพณีอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของกาลเวลา แต่ก็ถือได้ว่า

ประเพณีทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ อันเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงพลังความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นประเพณีที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีคุณค่าทางระบบความเชื่อ คุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม มีการถ่ายทอดประเพณีจากประสบการณ์ตรงซึ่งนำไปสู่กระบวนการสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ประเพณีเหล่านี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้ทำพระพุทธศาสนาคงอยู่และยังมีการสืบทอดต่อไป

๕.๑.๓ วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณี ออกพรรษาของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ประเพณีจุลกฐินบ้านหาดบ้ายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานแต่เดิมนั้นมีขั้นตอนพิธีกรรมที่ทำไม่ได้ยุ่งยาก รู้กันเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น เป็นวิถีชีวิตที่ชาวบ้านพึงปฏิบัติตามหน้าที่ชาวพุทธพึงกระทำ จุลกฐินถือว่าการบำเพ็ญกุศล เป็นทานพิเศษ เป็นทานตามกาล มีอานิสงส์ในการทำมาก การทอดกฐินเป็นการทำบุญที่เสียสละปัจจัยที่หามาด้วยความเพียรพยายามของเจ้าภาพ ปัจจุบันประเพณีจุลกฐิน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีการจัดควบคู่กับประเพณีทอดกฐินสามัคคี เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เป็นเจ้าภาพทอดกฐิน และความสามารถในตอบสนองของชุมชนเพื่อการดำรงรักษาของวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และประเพณีจุลกฐินกลายเป็นประเพณีที่สร้างได้ให้แก่ชุมชน ในรูปแบบของการรับจัดงานประเพณีจุลกฐินทั้งแบบครบวงจร และแบบรับจัดงานบางส่วน อีกทั้งการแต่งกายของชาวบ้านที่เน้นเอกลักษณ์เฉพาะโดยจะสวมใส่ชุดไทลื้อทุกครั้งในการออกงาน ความสวยงามของลวดลายของผ้า สะท้อนวิถีชีวิตที่ไม่เหมือนใคร ประกอบกับคนบ้านหาดบ้าย มีอุปนิสัยใจคอที่มีความโอบอ้อมอารี พุดจาไพเราะ จึงเป็นเสน่ห์ ที่ช่วยเสริมสร้างความงดงาม ตามวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทลื้อ

ส่วนประเพณีไหลเรือไฟมีลักษณะความเชื่อที่ผสมผสานกัน ระหว่างความเชื่อ ในเรื่องผีพราหมณ์ พุทธ กล่าวคือ เรื่องของการปล่อยเรือไฟให้ไหลตามน้ำหมายถึงการนำชีวิตและวิญญาณไปสู่โลกหน้าตามความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าการล่องเรือไฟเป็นการจุดประทีปบูชารอยพระบาทของเทพเจ้าทั้งสาม ความเชื่อเนื่องในพุทธศาสนาเชื่อว่า เป็นการลอยประทีปบูชาบูชารอยพระพุทธบาท ที่ริมแม่น้ำนัมทามหานที การจุดดอกไม้ไฟขึ้นไปเพื่อบูชาพระเศวตแก้วจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ การบูชาแม่น้ำ การบูชาพญานาคให้น้ำ เชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีจุลกฐิน และประเพณีไหลเรือไฟตามความเชื่อในพระพุทธศาสนามีดังต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ ในการจัดงานประเพณีโดยคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดแก่ชุมชน โดยมีการประสานงานร่วมกันวางแผนการดำเนินการโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมทุกระดับ

๒) ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมประจำจังหวัด เทศบาลตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามารับผิดชอบในการส่งเสริม สนับสนุน กิจกรรม

๓) ส่งเสริมให้มีการอบรมคนในท้องถิ่นให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

๔) ส่งเสริมการดูแลเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวกเรื่องสุขอนามัย

๕) ส่งเสริมระบบการจัดการการขออนุญาตเข้าเมืองให้สะดวกและรวดเร็วเอื้ออำนวยให้คนทางฝั่งประเทศลาวได้เข้ามาร่วมงานประเพณีได้มากขึ้น

จะเห็นได้ว่าประเพณีและพิธีกรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องตามยุคตามสมัย การเปลี่ยนแปลงจะไปในทิศทางไหนถ้าไม่ละทิ้งซึ่งจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนั้น ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ในสังคม แต่ข้อควรระวังเนื่องจากประเพณีคือสิ่งที่ฝังแน่นและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานและเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังนั้นชุมชนต้องคำนึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักพื้นฐานของแนวคิดที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธในทางที่ถูกต้องตามหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีนั้น

๕.๒ อภิปรายผล

หลังจากได้วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาชุมชนชายแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย โดยผ่านประเพณีจุลจกฐินและประเพณีไหลเรือไฟตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาจึงอยากนำเสนอรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๑. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ควรนำหลักธรรมของพุทธเป็นจุดมุ่งหมายในการท่องเที่ยว ซึ่งในข้อนี้อาจย้อนกลับไปดูจุดประสงค์แรกเริ่มของประเพณีนี้ว่า มีจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมแต่เดิมเป็นอย่างไร เพื่อที่จะเข้าใจจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรม ไม่ใช่ปฏิบัติกันสืบต่อๆ กันมาเพราะว่าเป็นประเพณีที่ต้องกระทำและปฏิบัติตาม โดยไม่ทราบจุดหมายหรือปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมและประเพณีเหล่านั้น และที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาคนที่มาท่องเที่ยวหรือคนที่จัดการท่องเที่ยวควรจะประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่ในศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลที่เป็นพื้นฐานของคนดี ขั้นตอนของพิธีกรรมอาจมีการปรับเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมของสังคมในปัจจุบัน แต่หลักธรรมและ

แนวทางปฏิบัติหลักยังต้องคงต้องอยู่ ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีจุลกฐิน ซึ่งในปัจจุบันมีการผสมผสาน เป็นทั้งประเพณีจุลกฐิน เป็นทั้งประเพณีทอดกฐินสามัคคี และยังเป็นงานบุญผ้าป่าสามัคคี แต่ จุดมุ่งหมายของประเพณียังคงเป็นจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการทำบุญตามหลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาควรมีการแยกในส่วนของทั้ง พิธีการของสงฆ์ และพิธีการของฆราวาส อีกทั้งแยกสถานที่จัดงานประเพณี ให้ชัดเจน ยกตัวอย่างของ การจัดงานประเพณีไหลเรือไฟของบ้านห้วยลิก ได้แยก จัดงานทั้งในส่วนของพิธีกรรมทางพระสงฆ์ และพิธีการของฆราวาส ซึ่งในส่วนของสงฆ์ได้แสดงถึงการแสดงออกเรื่องการบูชา และการแสดงความ กตัญญู และได้ทำพิธีในวัด และในส่วนของฆราวาสได้จัดสถานที่อยู่ริมแม่น้ำโขง ด้วยความต้องการ สนุกสนานรื่นเริง เพราะถือว่าเป็นการเฉลิมฉลองเนื่องในวันออกพรรษา และแสดงออกถึงความดีใจที่ ได้พบญาติพี่น้องที่อยู่คนละฝั่งกัน ซึ่งปีหนึ่งอาจจะได้เจอกันเพียงครั้งเดียวในงานประเพณีนี้ ทำให้ มองเห็นแยกออกเป็น ๒ ส่วน แต่จุดมุ่งหมายเดียวกันเรื่องการบูชาและการแสดงความกตัญญู การ บริหารจัดการประเพณีในลักษณะนี้ ทำให้ความศรัทธาในประเพณียังคงมีอยู่เนื่องจากการหลักการ และจุดหมายของประเพณียังคงอยู่ ความศรัทธาในประเพณียังคงอยู่ บุคคลที่ปฏิบัติตามประเพณีที่ ถูกต้องก็ยังคงมีอยู่ เป็นตัวอย่างเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักของชาวพุทธที่ดี ที่ งาม และที่ถูกต้องสมควรแก่การปฏิบัติตาม

๓. รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาต้องมีครบทั้ง ๓ อย่างคือ ศิล สมาธิ ปัญญา เพื่อผู้ที่มาจะได้เข้าใจถึงหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาถึงจะเรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธอย่างแท้จริง ขอยกตัวอย่าง ประเพณีไหลเรือไฟ เมื่อนำ หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีมาวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นเพียงอามิสบูชา ยังไม่ได้เป็น ปฏิบัติ บูชา เพราะฉะนั้นควรจะมีการจัดกิจกรรมเพิ่มเติมคือ การรักษาศีล การนั่งสมาธิ และการฟังเทศน์ จึง จะถือว่า เป็นการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

ประเพณีเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา เป็นกิจกรรมที่ทำให้คนที่อยู่กันใน สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมกันรักษาพื้นที่ มรดกธรรมทางพระพุทธศาสนา สืบทอดและส่งต่อรุ่นต่อรุ่นให้กับคนในสังคมให้สืบไป เป็น กระบวนการของประชาสังคม เพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของคนในสังคมชาวพุทธ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจอีก หลายประเด็นที่น่าจะนำมาศึกษาวิจัยเพิ่มเติม คือ

๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในประเพณีของชาวพุทธในกรณีที่เป็นประเพณีที่น่าจะส่งผลกระทบต่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒. ศึกษาเปรียบเทียบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพระพุทธศาสนานิกายอื่นว่ามีกระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

๓. สอบถามความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่คาดหวังไว้ และแนวทางที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. หนังสือเทศกาลงานประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว.

กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมกิจกรรม.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ. กรุงเทพมหานคร:

มปท, ๒๕๔๙.

กรมศาสนา. “ความรู้เรื่องภิกษุ”, พระอารามหลวง เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๕๑.

_____ . ศาสนพิธีฉบับกรมการศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๔๕.

กรมศิลปากร. มลทินปัญหา ฉบับพิสดาร. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๑.

_____ . ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑.

เด่นชัย ไตรยะธา. รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครพนม. จังหวัดนครพนม, ๒๕๒๙.

กุลวรา สุวรรณพิมล. หลักการมัคคุเทศก์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว,

๒๕๔๘.

กิริติ บุญเจือ. ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

กัริทา โมระมัต. ต้นตำรับการแข่งขันเรือขึ้นโขนชิงธงเมืองหลังสวน. ชุมพร : โรงเรียนชุมชนวัดหาด,

๒๕๔๐.

กรุณา เรืองอุไร กุศลาลัย. อโศกมหาราช. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๒๖.

คำพล กองแก้ว. “การศึกษาประเพณีไหลเรือไฟ”. ใน “วัฒนธรรมพื้นบ้านอุบลราชธานี : ศูนย์

ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๔.

คุณ โทชันท์. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

จ. เปரியัญ (นามแฝง). ประเพณีพิธีมิ่งคลไทยอีสาน. กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น, ๒๕๒๙.

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๓๔.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. **ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. ในเอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.
- ชุกกลิน อุ่นวิจิตร. **รูปแบบและการปรับงานบุญจุกกลินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย**. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๔๖.
- ชัยวัฒน์ อัตพัฒน. **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.
- ชมรมผู้รักบุญ. **รวบแบบจัดเต็มเพราะอาณาจักรบุญจุกกลินจัดให้**. กรุงเทพมหานคร : เอส.เอ็ม.เค.พริ้นติ้ง, ๒๕๕๕.
- ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ตำนานพุทธเจดีย์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๖๙.
- दनัย ไชโยธธา. **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- ดุษ ชุมสาย. **ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.
- ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. **การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน...จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุมเทศกาลการท่องเที่ยวไทย**. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.
- ทัศนีย์ ทานตวณิช. **คติชาวบ้าน**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓.
- ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. **มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- ธวัช ปุณโณทก. **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- ธนู แก้วโอภาส. **ศาสนาโลก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สากลศึกษา, ๒๕๔๑.
- ธีรนนท์. **มงคลพิธีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- ธนาภิต. **วันสำคัญไทย**. กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑.
- นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.
- นายแพทย์สุวัฒน์ จันทร์จำนง. **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

- แน่นน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม. **วิญญาณไม้แกะสลักอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : เรียงรมย์, ๒๕๓๖.
- นิวัติ ร้อยแก้ว. **จากสิบสองปันนาถึงหาดบ้าย หาดทรายทอง**. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. **ศาสนากับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. “**ความเชื่อและพิธีกรรมกับการดำรงไว้ซึ่งชาติพันธุ์**,” ใน ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๖. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- บุปผา บุญทิพย์. **คติชาวบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. **ประวัติ ๑๐ จังหวัดในเขต ๔**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๑.
- ปิยนารถ นิโครธา บุณนาค. **พระบาทราชตุ**. (รอยพระบาทของพระพุทธเจ้า) และพระเกศาธาตุ. ม.ป.ท. , ๒๕๓๔
- ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. **เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ประมวล ติตตินันท์. **คติชนชาวบ้าน : การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๑.
- ประทีป สายเสน. **ประเพณีแห่งพระแข่งเรือ มรดกทางวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำหลังสวน**. ชุมพร : : ม.ป.พ., ๒๕๓๔.
- ประไพ ศรีธัญรัตน์. **ทานอานิสงส์การทอดกฐิน**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๕๕.
- ผาสุก มุทเมธา. **คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.
- พูนชัย ปันธิยะ. **เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์, ๒๕๕๔.
- พ.ต.อ.อนุ เนินหาด. **ดวงไฟพระธาตุ**. เชียงใหม่ : บริษัทนพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- พิชิต อัครนิจ. **วรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย-กรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖.
- พะยอม ธรรมบุตร, **เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **กตัญญูกตเวทียเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/เสริม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมะอินเทรนด์, ๒๕๕๖.
- _____ . **ปัญหาขัดแย้งในโลกแก้ได้ด้วยกฐิน**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ . **กฐิน : บทฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตย บนฐานแห่งการให้และการร่วมมือ**. กรุงเทพมหานคร : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๓๖.
- _____ . **จาริกบุญ จาริกธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๗.
- พระสิริมงคลอาจารย์. **มังคัลลทีปนี** (แปล) เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘.
- สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ศ.พิเศษ ดร. และ จำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕.
- พระสุพจน์มณี (ผิน ธรรมประทีป). **กฐินกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระเทพดิลก (ระแบบตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระมหาปรีชา ปริญาโณ. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐.
- พระครูสุขุมสังฆการ. **กฐิน**. ขอนแก่น : ขอนแก่นคลังนาราธรรม, ๒๕๔๘.
- พระกิตติญาณโสภณ. **กฐินสะดวก**. ขอนแก่น : ขอนแก่นคลังนาราธรรมจำกัด, ๒๕๔๕.
- พระปัญญาสามิเถระ. **ศาสนวงศ์**. แปลและเรียงเรียงโดย กรมศิลปากร. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

พระยาอนุমানราชธนะ. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย** โดย เสฐียรโกเศศ(นามแฝง).

กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

_____ . **การศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๔.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.

กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

เพ็ญศรี ดูก และคนอื่นๆ. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พลอยศรี โปราณานนท์. “**สองนครแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : เกียวโต – เชียงใหม่**” ใน

เชียงใหม่และเกียวโต : ฝึกพินใจเมือง. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๙.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พจนา สวนศรี. **การจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ**. เอกสารการสอนชุดวิชา

หน่วยที่ ๘-๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.

_____ . **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. (Community Based Tourism Handbook), (

กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, ๒๕๔๖.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์ การพัฒนาปัจจุบัน**.

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสการพิมพ์, ๒๕๒๖.

ไพฑูรย์ ยิ้มทอง. **ศาสนพิธีทางพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : แม็ค, ๒๕๔๗.

ไพฑูรย์ มีกุล. **คำอธิบายรายวิชาไทยคดี ๕๒๕ : ชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นอีสาน**. มหาสารคาม :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๒.

พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๕๒

ภิญโญ จิตต์ธรรม. **ความเชื่อ**. สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

_____ **ขนบธรรมเนียมประเพณี**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ม.ป.ป..

วิทย์ พ พิณคันเงิน. **ความเป็นมาของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕.

วิทยา เทพยา. **มนุษย์สัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๐.

วนิดา ขำเขียว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : พรวนการพิมพ์, ๒๕๔๓.

วินิจ วีรยางกูร. **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบริหารธุรกิจ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒.

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์. “**การท่องเที่ยว**” ในตำรา-เอกสารวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : ภาคพัฒนาตำรา

และเอกสารวิชาการ, ศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓.

- วิชัย สุธีรชานนท์. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.
- มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙.
- _____ . **ประวัติและวรรณคดีล้านนา**. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๑๖.
- มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- ยศ สันติสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : ห.ส.น ไทย-อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.
- ราณี อีสัยกุล. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.
- รชพร จันทร์สว่าง. **หลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน**. เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกล. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.
- _____ . **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. ในเอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.
- ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๐๓.
- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** พ.ศ. ๒๕๒๕.
- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.
- _____ . **พจนานุกรมบัณฑิตยสถาน** พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๕๑.
- ลีลา วีระวงศ์. **ฮิตสิบสอง. ปวีรบรรดและเรียบเรียงโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัยศรีภูไฟ**. อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๙.
- ศาควัต (นามแฝง). **ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุทยานความรู้, ๒๕๕๐.
- ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรี, ๒๕๔๔.
- ศิริ ฮามโพธิ์. **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓.
- ศรัญญา วรากุลวิทย์. **ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง, ๒๕๔๗.

ศิริวรรณ คุ่มโก้. **วันและประเพณีสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร : เดอะบุ๊ก, ๒๕๔๒.

ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยว ททท., อุทัยธานี. ๑๒ เดือน สุขใจให้พลังกับชีวิต. อุทัยธานี : ศักดิ์วีรินทร์
การพิมพ์, ๒๕๕๗.

สามารถ จันทร์สุรย์. **ประเพณีไทยในปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ทิชซิ่งเอ็ด, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. **วิธีสร้างบุญบารมี**. กรุงเทพมหานคร

: รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล

ในการพระศพ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,

๒๕๒๘.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒน). **บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา

และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข** เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฺฐายี). **คติสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยมหาวรรควรรณาตอน**

๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **อุปสมบทวิธีและบูรพกิจสำหรับภิกษุใหม่**.

พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

ส.พลายน้อย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๓.

ส.ธรรมภักดี. **ประเพณีโบราณอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ๒๕๔๖.

สมทรง ปุญญฤทธิ์. **วิธีทำบุญฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

_____. **เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๒๕.

เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป. **ลัทธิศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

_____. **การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,

๒๕๒๑.

_____. **ประเพณีเบ็ดเตล็ด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,

๒๕๑๐.

เสรี พงศ์พิศ. **“ไสยศาสตร์ในสังคมไทย”**. ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาใน

สังคมไทย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊กจำกัด, ๒๕๔๔.

- _____ . **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.
- सार สารทัศน์ชนะนันท์. **อีตลีสอง – คลองสิบสี่**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. เลย : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครู
เลย, ๒๕๓๐.
- สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. **ประเพณีต่างชาติและเรื่องหน้ารู้**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๑๔.
- สมชัย ใจดีและยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๓๓.
- สีลา วินะวงค์. **อีตลีสอง**. ปรวิวรรตและเรียบเรียงโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัย ศรีภูไฟ.
อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๙.
- สุวรรณ เพชรนิล. **วัฒนธรรมและศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์,
๒๕๓๒.
- สุนนท์ ปัทมาคม. รศ. **สมุดภาพแดนพุทธภูมิ ฉลองชนมายุ ๘๐ ปี พระสุเมธาธิบตี วัดมหาธาตุ
ยุวราชรังสฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. **สังกัปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
- สุรเชษฐ์ เชษฐมาส. **ท่องเที่ยวแบบ “นิเวศสัญจร” ทางรอดแหล่งท่องเที่ยวไทย**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว
การพิมพ์, ๒๕๓๕.
- สมิตร ปิติพัฒน์. **ลุ่มน้ำโขง : ความหลากหลายทางชาติพันธุ์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้า
ประเทศไทย, ๒๕๔๙.
- สุภัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.
- สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว. กรมการท่องเที่ยว. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **คู่มือการประเมิน
มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**, ๒๕๔๙.
- อานนท์ อาภาภิรมย์. **สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕
- อุดม เขยกียวงศ์ และคนอื่นๆ. **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว,
๒๕๔๘.
- อนุমানราชชน. พระยา. **ชาติ-ศาสนา-วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๐๖.
- อมรา พงศาพิชญ์. **“พุทธศาสนาชาวบ้านในความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย”**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗.
- อำนาจ อนันตชัย. **การพัฒนาชนบท**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗.

องค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดนครพนม. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครพนม**. นครพนม : โรงพิมพ์ไทยสากล, ๒๕๒๙.

(๒) บทความในวารสาร :

การพัฒนาสังคมไทยเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. ๒๕๕๘. **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม – ตุลาคม ๒๕๕๕) : ๑๓

กรรณิกา คำดี. วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว. **วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม- ธันวาคม, ๒๕๕๕) : ๑๗๘-๑๗๙.

กรมประชาสัมพันธ์. “เก็บเล็ก...ผสมน้อย : ประเพณีลอยเรือของชาวเล”. **เสนาสนเทศ**, ๒๘(๗) : ๔๐ – ๔๑.; มกราคม ๒๕๓๓.

เบญจมาศ เกตุแก้ว. “ไหลเรือไฟ”. **วารสารศิลปากร**, (กรกฎาคม ๒๕๒๑.) : หน้า ๔๙-๕๖

มานิช พรหมปัญโญ และคณะมหาวิทยาลัยสยาม. “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”. **วารสารการบริการและการท่องเที่ยว**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖).

จุลภรณ์”. **วารสารวัฒนธรรมไทย**, ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๑๒ (พฤศจิกายน ๒๕๕๑) : ๒๔-๒๕.

เบญจมาศ เกตุแก้ว, “ไหลเรือไฟ”, **ศิลปากร**, (กรกฎาคม, ๒๕๒๑) : ๔๙ – ๕๖.

เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ. แนวความเชื่อในเวียงกุมกามจากสมัยอาณาจักรศรีสุโขทัย ถึงสมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่, **มนุษยศาสตร์สาร** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒.

รลิกา อังกูร. การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. **วารสารการวิจัยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช**, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (๒๕๔๙) : ๘๐.

วาสนา กุลประสูติ. “จองพาราอลังการในม่านหมอก”. **อ.ส.ท**, ๒๖ (๕) : ๑๘-๓๑ : ธันวาคม ๒๕๒๘.

สินธุ์ สโรบล. การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน. **วารสารประชาคมวิจัย**, ฉบับที่ ๕๗ (กันยายน- ตุลาคม ๒๕๔๗) : ๑๕-๒๑

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “**ไทลื้อในสิบสองพันนาและล้านนา**”. ในเอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมในล้านนา. เชียงราย : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนบนร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๕ : ๗.

(๓) วิทยานิพนธ์

พระมหาหมวด สุภกธมโม. “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๔๗.

พระมหาประศักดิ์ อคฺคปณฺโณ (ซ่งแสง). “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับภูแห่งกรรมของชาวพุทธไทย
 ในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหานิกธ สุวรรณดี. “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบวรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย
 ไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวฮินดูและนักศึกษาศาสนาในกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต (พลขานวพงศ์). “ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา
 : กรณีศึกษาวัดดอนาลัยพิพาราม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
 มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาสมชาติ นนฺทธมฺมิโก (บุษนารีย์). “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์
 พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๔๙.

พระมหาหมวด สุภกธมโม, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๔๗.

พระอธิการวิน ทีปธมฺโม (อิมใจ). “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งเรือยาว วัดท่า
 หลวงอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย
 : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสกฺโก (ช้างเมือง). “การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัด
 สมุทรสาคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง”. **ศิลป
 ศาสตรมหาบัณฑิต**. (เศรษฐศาสตร์การเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
 ๒๕๕๑.

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร. “พื้นที่และความหมายการท่องเที่ยวหลวงพระบาง”. **วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา
 และมานุษยวิทยามหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

- นางสาวอภิญา เงินดี. “การศึกษาความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม - วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.
- นางสาวนิตา เหล่าฤกษ์อุทัย. “แรงจูงใจของชาวพุทธไทยต่อการจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- ปรียา แสสนทวีสุข. “การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙.
- เกสร่า สุรพันธ์พิชิต. “ความเชื่อและพัฒนาการของประเพณีแห่ปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนคร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๕
- วรการ เทพวัลย์. “ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านด้านสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์มโนภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๓.
- พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล. “การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดประทุมธานี”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.
- ชฎานันท์ อัครธรรมานนท์. “การสืบทอดการจาริกบุญของชาวพุทธในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- เพียงกานต์ นามวงศ์. “การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหล่หินอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว. คณะพัฒนาการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒.
- เพชรรินทร์ คลังตระกูล. “ศึกษาการอนุรักษ์และเผยแผ่ประเพณีการทอดกฐินของชุมชนเทศบาลตระการพืชผล อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

(๔) รายงานการวิจัย:

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น), ดร.และคณะ. “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๕๖.

พระครูสิริรัตนานวัตร (ผศ.ดร.) และคณะ. “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์”. สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ดวงเดือน พันธมนาวิน และคณะ, ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต, รายงานการวิจัยคณะพัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

ภักดีนิชา อภิศุภกรกุล และ กุลกันยา ศรีสุข. “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับเทศกาลการท่องเที่ยวประจำปีของกลุ่มจังหวัดอีสานใต้”. รายงานการวิจัยกองทุนสนับสนุนมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๐.

นันทนา ขุนภักดี. รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๐.

อีสานใต้, รายงานการวิจัย (สกว), (สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ อย่างยั่งยืน, ๒๕๕๐.

สินธุ์ สโรบล. (๒๕๔๗). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน. ประชาคมวิจัย ๕๗: (๑๕-๒๑).

ผศ.ดร.พนิตสุภา ธรรมประมวล และคณะ, กลยุทธ์และแผนการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดลพบุรี, โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๓.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

งานวิจัย ๒ /ตลาดท่องเที่ยวกลุ่มอาเซียน, [ออนไลน์].แหล่งที่มา :<http://tourminves.tat.or.th>. [๒๖ ก.พ.๒๕๕๘].

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, เทศกาลงานประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว. กองส่งเสริมกิจกรรม ฝ่ายกิจกรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://marketingdatabase.tat.or.th> [๑๖ ก.พ. ๒๕๕๘].

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, **มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว**, หน้า ๑๑, [ออนไลน์].แหล่งที่มา : http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/22.htm. [๔ พ.ค.๒๕๖๐].

ท่องเที่ยวไทยในปี ๒๕๖๐ **Thailand as a preferred destination**, [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://www.tatreviewmagazine.com>. [๓ พ.ค.๒๕๖๐].

รู้จักแม่น้ำโขง/Mekhong Information, **จากจดหมายข่าว เสขิยธรรม**, ฉบับที่ ๖๐, เมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๗, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://mekhong.wordpress.com>[๒๘ เมษายน ๒๕๖๐].

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=จีวรกาล [๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕].

(๖) บทสัมภาษณ์ :

นายสมศักดิ์ ธิยะระ,อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนริมโขงวิทยา, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นางสุขวดี ธิยะระ,ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องเกี่ยวกับผ้า, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นายคำเสาร์ ธรรมวงศ์,ปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณี, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นางผัด ธรรมวงศ์,ชาวบ้านบ้านหาดบ้าย, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นางมาลี ปานทอง,ชาวบ้านชาวบ้านบ้านหาดบ้าย, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นายเกษม นันชัย,นายกองค์การบริหารม่วงยาย, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๙

นายทองสุข อินทวงค์,ผู้ใหญ่บ้านห้วยลึก, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นายธีรพันธ์,เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงราย ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

หลวงพ่อดุสิต,เจ้าอาวาสวัดห้วยลึก, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นายพรสวรรค์ บุญทัน,ปราชญ์ชาวบ้าน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

(๗) จุลสาร :

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (อบอูน), “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ” ในจุลสารการท่องเที่ยว ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ ม.ค. – มี.ค. ๒๕๔๒.

ประเวศ วะสี, “การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, **จุลสารการท่องเที่ยว**, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๔) : ๕-๑๐

ภาคผนวก

ภาพประเพณีไหลเรือไฟบวักวัดบ้านห้วยลึก

ภาพประเพณีไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก

ภาพกิจกรรมภายในงานไหลเรือไฟบ้านห้วยลึก

ภาพประเพณีจุกฐินบ้านหาดบ้าย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางเกศสุดา ไถงตระกูล
เกิด	วันที่ ๒๕ เดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๖
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๗๙/๒ หมู่ ๕ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
การศึกษา	ระดับปริญญาตรีรัฐศาสตรบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศการเมืองการปกครองเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี ระดับปริญญาโทศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
หน้าที่	รับราชการครูโรงเรียนบ้านเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
ปีที่เข้าศึกษา	๒๕๕๖
ที่อยู่ปัจจุบัน	๓๘๗/๓๑๙ หมู่ที่ ๑๙ ตำบลรอบเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย